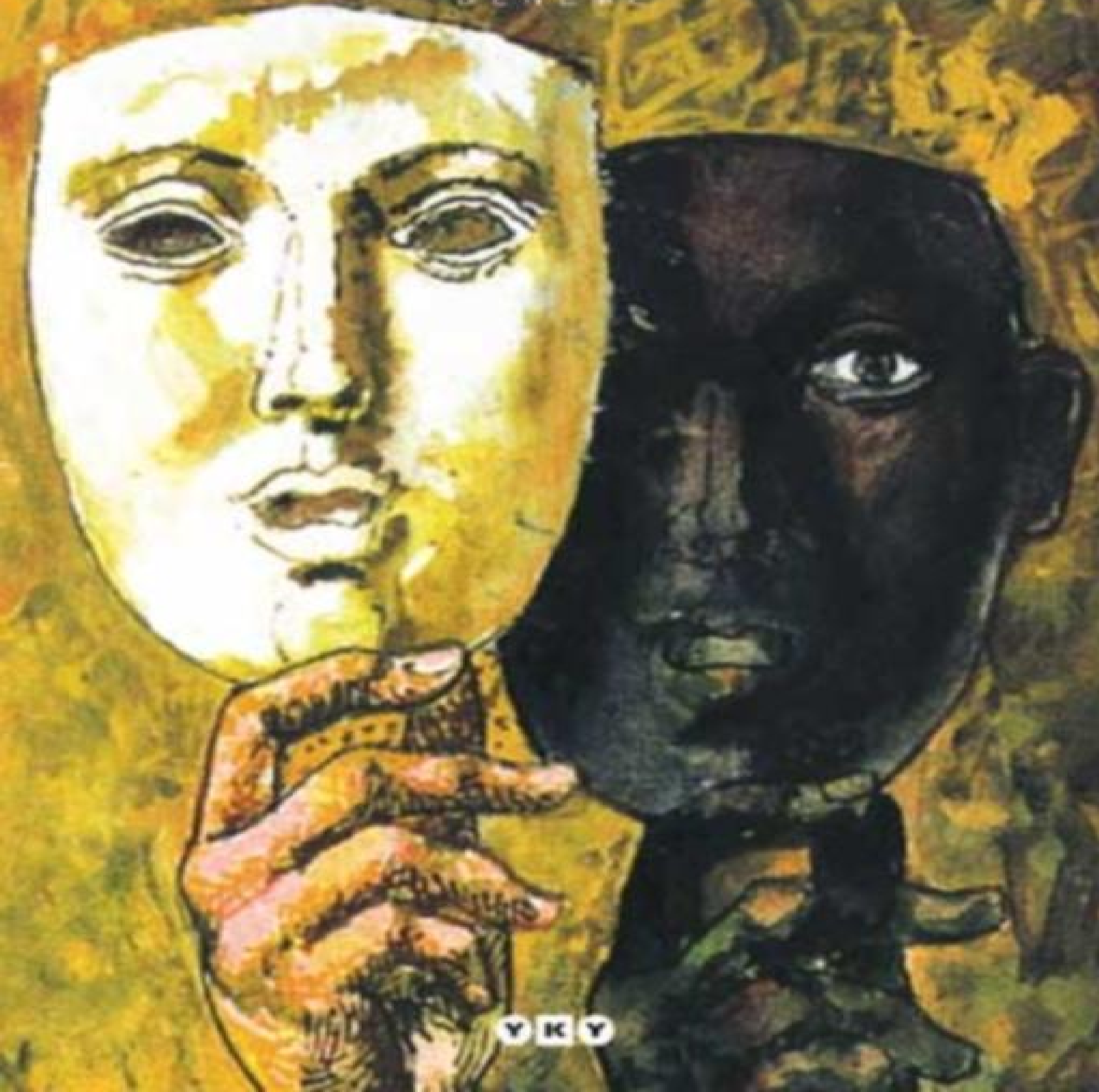
Tahsin Yücel

Yüz ve Söz

DENEME

TAHSİN YÜCEL

Yüz ve Söz

DENEME

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 1804

Edebiyat - 494

Yüz ve Söz / Tahsin Yücel

Kitap Editörü: Esra Özdoğan

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel

1. Baskı: İstanbul, Mart 2003

2. Baskı: İstanbul, Ekim 2003

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Yapı Kredi Kültür Merkezi

İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul

Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23

Bilgi Hattı: (0 212) 473 0 444

http://www.yapikrediyayinlari.com

e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr

İnternet satış adresi: http://www.estore.com.tr/bulvar/yky

www.teleweb.com.tr

Tahsin Yücel 17 Şubat 1933'te Elbistan'da doğdu. Elbistan Gazi Paşa İlkokulu'nu, Galatasaray Lisesi'ni (1953) ve İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1960). 1961 yılında aynı bölümde asistan oldu. XIX. ve XX. yüzyıl Fransız yazını ve göstergebilim alanlarında uzmanlaştı. 1978'de profesör oldu. İÜEF'deki öğretim üyeliği görevinden 2000 yılında emekliye ayrıldı. Yurtiçi ve yurtdışında ses getiren yazınsal incelemelerinin yanı sıra, yazın adamı kimliğiyle de tanındı; roman, öykü, anlatı ve denemeler yazdı, birçok çeviri yaptı. Öyküleri İsveççe, Fransızca gibi yabancı dillere çevrildi. Tahsin Yücel'e Haney yaşamalı için 1956 Sait Faik Hikâye Armağanı, Düşlerin ölümü için 1959 TDK öykü ödülü, Peygamberin son beş günü için 1993 Orhan Kemal Roman Ödülü, Komşular için 1999 Dünya Kitap Yılın Kitabı Ödülü, Söylemlerin içinden için 1999 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü, Yalan 2003 Yunus Nadi Ödülü, çevirileri için de 1984 Azra Erhat Çeviri Yazını Üstün Hizmet Ödülü verildi.

Başlıca yapıtları

Araştırma: L’Imaginaire de Bernanos, 1969; Figures et messages dans la Comédie Humaine, Maison Mame, Tours, 1972 (İnsanlık Güldürüsü’nde yüzler ve bildiriler, YKY, 1997); Anlatı yerlemleri, 1979 (YKY, 1993); Eleştirinin ABC’si, 1991; Dil devrimi ve sonuçları, 1982; Yapısalcılık, 1982 (YKY, 1999). Deneme-eleştiri: Yazın ve yaşam, 1976; Yazının sınırları, 1982 (YKY, 1999); Tartışmalar, YKY, 1993; Yazın, gene yazın, YKY, 1995; Alıntılar, YKY, 1997; Söylemlerin içinden, YKY, 1998; Salaklık üstüne deneme, YKY, 2000. Öykü: Uçan daireler, 1954; Haney yaşamalı, 1955; Düşlerin ölümü, 1958; Ben ve öteki, 1983; Aykırı öyküler, 1989; Komşular, 1999. Roman: Mutfak çıkmazı, 1960; Vatandaş, 1975; Peygamberin son beş günü, 1992; Bıyık söylencesi, 1995; Yalan, 2002. Masal: Anadolu masalları, 1957 (YKY, 1992).

Tahsin Yücel’in

YKY’deki öteki kitapları:

Anlatı Yerlemleri (1993)

Tartışmalar (1993)

Yazın, Gene Yazın (1995)

Alıntılar (1997)

İnsanlık Güldürüsü’nde Yüzler ve Bildiriler (1997)

Söylemlerin İçinden (1998)

Yapısalcılık (1999)

Yazının Sınırları (1999)

Salaklık Üstüne Deneme (2000)

DOĞAN KARDEŞ:

Anadolu Masalları (1992)

Öndeyi

Cumhuriyet gazetesindeki oldukça kısa süreli ve fazlasıyla alçakgönüllü köşe yazarlığı serüvenimi 1996 eylülünde noktaladıktan sonra, böyle bir işe bir daha hiç mi hiç girişmemeye karar vermiştim. Yalan değil, zaman zaman, birtakım olaylar karşısında tepem atınca, “Benim de bir köşem olsa, bir güzel söylerdim bu konuda düşüncemi” dediğim oluyordu ya genellikle çok daha rahattım, öncelikle gazeteye yetiştirilecek yazıyı değil, daha anlamlı, daha kapsamlı saydığım çalışmalarımı düşünüyor, güncelin baskısından daha kolay sıyrılıyordum. Hiç kuşkusuz, Alıntılar ilginç bir deneyim olmuştu benim için. Ama artık daha verimli bir çalışma dönemine girmiştim. Bir daha hiç kimse haftalık yazılar yazmaya razı edemezdi beni. Böyle düşünüyordum, düşündüğüme de içtenlikle inanıyordum.

Sonra, 1999’da, birkaç yazısını okuduğum, Antalya’da yayımladığı Müdafaa-i Hukuk dergisini de düzensiz bir biçimde izlediğim, ama kendisiyle hiç karşılaşmadığım Prof. Dr. Çetin Yetkin birkaç kez telefonla arayarak yakın bir tarihte yayımlamaya başlayacağı haftalık Gazete Müdafaa-i Hukuk’ta düzenli olarak yazmaya çağırdı beni. Kendisi büyük özverilerle girişiyordu bu işe, benden de haftada bir yazı yazmak gibi küçük bir özveri istiyordu. Epeyce duraladım, ama “Hayır!” diye kesip atamadım bir türlü. Sanırım, aramızda uzun telefon konuşmalarıyla başlayan dostluk kadar, ülkemizin içinde bulunduğu acıklı durum da etkili oluyordu bu kararsızlıkta. Bu ulusun yazgısını ellerinde tutanlar hiçbir zaman böylesine hoyrat olmamışlar, onun zenginliklerini başkalarına aktarmak konusunda hiçbir zaman bu denli ivecen davranmamışlardı. Aydınlarının önemli bir bölümü de kendi yurttaşlarını hiçbir zaman böylesine küçümsememişti. Genel bir çürüme ve duyarsızlık dönemi yaşıyorduk. Sonunda “Evet” dedim ve büyük çoğunluğu güncel olayları ele alan Yansımalar’a başladım.

Olayların akışını mı değiştirecektim böylece? Kamuoyuna ışık mı tutacaktım? Hayır, böyle düşlere kapılmıyordum. Satışı birkaç bini aşmayan Gazete Müdafaa-i Hukuk’tan çok daha yaygın gazetelerde yazan çok daha etkili yazarların bile kolay kolay başaramadıklarını ben mi başaracaktım? Ancak, birkaç yüz kişi yazımı okur da “İyi söylemiş, demek ki yalnız

değilim, demek ki yalnız değiliz" derse, harcadığım zamana değecekti. Günümüzün güçlü iletişim araçları her şeyi yozlaştırıp tek biçimliliğe indirirken, düşünce iletişimini, dolayısıyla da düşüncenin kendisini gittikçe zorlaştırırken, onların dümen suyunda gitmeyip daha alçakgönüllü, ama çok daha dürüst bir iletişim aramak da bir erdemdi. En azından bir direnme çağrısı ve hâlâ direnenlerle birlikte bir direnme edimiydi.

Gazete Müdafaa-i Hukuk yaklaşık kırk hafta direndi. Müdafaa-i Hukuk dergisi de kapanır gibi olduktan sonra, yaşamını Yeniden Müdafaa-i Hukuk adıyla sürdürdü. Ben de yazılarımı bu dergide sürdürdüm.

Şimdi bu yazıların tümünü Yüz ve söz başlığı altında toplarken de direnmesini bilenler arasında alçakgönüllü bir iletişimden öte beklentim yok. Buna da gereksinimimiz var. Çünkü her şey açıklıkla gösteriyor ki "Gittikçe artıyor yalnızlığımız".

T. Y.

Çağcıl Kıyalar

Son yıllarda, bir “ortak kıya” çılgınlığıdır aldı yürüdü ülkemizde: birtakım insanlar birtakım benzerlerinin yaşamına son verme konusunda kolaylıkla birleşiyor, bir kez birleştikten sonra da gözlerini kırpmadan eyleme geçiyorlar. Üstelik, Maraş ve Sivas olaylarının, Hizbullah örgütünün özel ölüm hücrelerinde işledikleri tüyler ürpertici kıyaların, Taksim’de, herkesin gözleri önünde, iki İngiliz’in bıçaklanarak öldürülmesinin, nerdeyse her kıya “tatbikat”ında, güvenlik görevlilerinin kıya sanığı kişiye yaptığının aynını yapmak için çırpınan bir kalabalıkla boğuşmak zorunda kalmalarının da gösterdiği gibi, bayağı özgün bir biçimde yapıyorlar bunu. Eylemleri ne Agatha Christie’nin inceden inceye hazırlanmış, gizli ve soğuk kıyalarına benziyor, ne de Başkaldıran insan’da Albert Camus’nün sözettiği tutku kıyalarına. Olsa olsa, gene Albert Camus’nün, gene aynı yapıtta, belli bir öğretiye bağlandığını ve gittikçe evrenselleştiğini söylediği “mantık kıyaları”na benzedikleri söylenebilir. Ancak, onlar gibi bir ortak kıya niteliği taşımakla birlikte, onları aşan bir yanları da yok değil: kurbanın cesedinin yerlerde tekmelenmesinin ya da domuz bağıyla kımıldamaz duruma getirilmiş kişi uzun işkencelerle ağır ağır öldürülürken, bir yandan da bu korkunç öldürme sürecinin filme alınmasının gösterdiği gibi, hem bir gösteri, hem bir tür “insanlıktan uzaklaşma uygulaması” olmasıyla, onları da geride bırakıyor. Kısacası, neresinden bakarsanız bakın, yeni bir kıya biçimi karşısında bulunduğumuz kesin. En azından bizim toplumumuz için.

Oldukça yeni ve karmaşık özellikleri yüzünden olacak, bu yeni kıya biçimi hepimizin kafasını karıştırıyor. Bunun sonucu olarak da nerede bizi aydınlatabileceğini umduğumuz bir uzman bulsak, hemen sorular yağdırmaya başlıyoruz. Yazık ki umudumuz kursağımızda kalıyor. Toplumbilim ve ekonomi uzmanları yaşadığımız çağın bir özelliği olarak görüyorlar bu azgınlığı, adına “küreselleşme” dedikleri başdöndürücü gelişmenin birkaç önemsiz sakıncasından biri olduğunu söylüyorlar. Ruhbilimciler Freud’u anımsıyor hemen: eski savaşım arkadaşını uzun işkencelerin ardından kılı bile kıpırdamadan öldürüp bulunduğu yapının bodrumuna gömdükten sonra, yeni kapatılmış çukurun üstünde rahat rahat çayını içip sigarasını tüttüren genç adamın ölçüsüz duyarsızlığını Oidipus

karmaşasına ya da mutsuz bir çocukluk geçirmiş yoksul delikanlının sürekli korkularına, bunalım ve saplantılarına bağlıyorlar. Kimi uzmanlar da kestirmeden giderek eğitimsizlikle, yani korkunç ortak kıyaların acımasız öznelerinin yabanıllığıyla, doğa düzleminden ekin düzlemine geçmemiş olmalarıyla açıklıyorlar her şeyi, “Her şeyin başı eğitim ve öğretimdir, efendim: bütün bunları yapanlar eğitimsiz kişiler! Bunu böyle bilin!” deyip çıkıyorlar işin içinden. Şaşırıp kalıyorsunuz ister istemez, “Bu adamlar bizimle dalga mı geçiyor?” diyorsunuz.

Kısacası, hiçbiri inandıramıyor bizi. Hele sonuncular hiç inandıramıyor.

Neden derseniz, ülkemizde “eğitim ve öğretim”in çok daha sınırlı olduğu dönemlerde bu tür ortak kıyalara kolay kolay rastlanmaması bir yana, “doğal” da “yabanıl” ya da “yırtıcı” anlamına gelmez. Hizbullah savaşçısının ya da futbol amigosunun karşıtına yaptığını yabanıl hayvan kendi karşıtına yapmaz. Yüzyılımızın ünlü bilim adamlarından Konrad Lorenz, Saldırganlık adlı yapıtında, “Konunun uzmanı olmayanlar her ikisi de heyecan yaratma tutkunu olan basın ve filme bakarak kolaylıkla aldanırlar. Balta girmedik ormanın “yeşil cehennem”inde yırtıcı hayvanların yaşamını birinin tümüne karşı kanlı bir savaşı olarak tasarlarlar. Çok olmadı, beyaz perdede bir Bengal kaplanının bir pitonla, hemen arkasından da bir timsahla savaştığını gördük. Bildiklerime dayanarak kesinleyebilirim ki doğal koşullarda hiçbir zaman böyle bir şey olmaz. Bu hayvalardan birinin ötekini yoketmekte ne çıkarı olabilir ki?” derken, herhalde bu gerçeği dile getirir. Ama, dolaylı bir biçimde de olsa, bir şeyi daha dile getirir: yabanıl hayvanın yapmadığını eğitimsiz insanın da yapmayacağını.

Bu durumda, bu ülkede otuz yıl önce hiç kimsenin yapmayı usundan bile geçirmediğini bugün birçok insan rahatlıkla yapabiliyorsa, bu konuda benzerleriyle işbirliğine girebiliyorsa, başkalarından destek görebiliyorsa, örneğin büyük bir günlük gazetenin köşe yazarı sarhoş bir yabancıyı on beş yerinden bıçaklayıp öldürdükten sonra cesedini tekmeleyenlerin edimini “Orada olsam, ben de aynı şeyi yapardım!” ya da “Heriflere kan banyosu yaptırdık!” türünden sözlerle destekleyebiliyorsa, bunun kaynağını eğitimsizlikte değil, tam tersinde, yani eğitimde, daha doğrusu, belli bir eğitim türünde aramak gerekir. Evet, ilk bakışta ne denli aykırı görünürse görünsün, domuz bağlarından susturucularına ve bombalarına, araçlarının

gelişmişliğinin, öznelerinin soğuk, inançlı ve düzenli söylemlerinin de gösterdiği gibi, tanık olduğumuz tüm bu korkunç kıyalar oldukça gelişmiş bir eğitimin zorunlu sonuçları.

Hangi eğitimin mi? Maraş ve Sivas olayları, Hizbullah kıyaları yeterince açıklamıyorsa, söyleyelim: ellili yıllardan beri her geçen gün biraz daha yaygınlaşan bilim ve laiklik karşıtı eğitimin.

19. 5. 2000

Atatürk Resimleri

Televizyonda, deprem bölgesindeki yeni bir yıkımın görüntüleri verilirken, şöyle bir gösterdiler, belirmesiyle silinip gitmesi bir saniye bile sürmedi: yıkılmış bir barakanın özensizce bir yana toplanmış kırık dökük eşyalarının üstünde, pırıl pırıl bir çerçeve, içinde bir fotoğraf, fotoğrafta Atatürk, yakasında İstiklal madalyası, elinde şapkası, bize bakmakta. O gün bu gün, ikide bir gözlerimin önüne geliyor, her gelişinde de içimde bir yerleri titretiyor. Neden? Bir yoksul evinde bir Atatürk fotoğrafının varlığı olağanüstü bir şey de ondan mı? Hayır, tam tersine, köyde, kentte, kasabada, en küçük, en yoksul evlerde bile çıkar Atatürk resimleri karşımıza, kimi zaman duvarda tek başına, kimi zaman askerdeki oğulun, ölmüş eşin, gurbetteki babanın ya da kardeşin fotoğrafları arasında. İçimde bir yerleri titreten bu fotoğrafın yaygınlığı değil, büyük yıkımdan sonra koca evde yenilenen tek nesnenin bu fotoğraf, camı ve çerçevesi olduğu izlenimi de değil, böylesine yürek parçalayıcı bir ortamda, tüm öteki nesnelerin üstünde, ama tüm öteki nesnelerle kaynaşmış olarak belirince, birdenbire, apaçık, dolaysız ve nerdeyse somut bir biçimde, bu ülkede Atatürk fotoğraflarının koşulunun benzersizliğini göstermesi.

Michel Tournier’ye bakılırsa, “İnsan her şeyi yok eden zamana imgeyle karşılık verir”, yani, bir anlamda, kendi resminin ya da resimlerinin süreğenliğiyle yenmek ister onu. Kimileri bununla da yetinmez: “Siyasal ya da dinsel önder, bir halk, bir ulus, bir ülke üzerinde parıldamak amacıyla, zamanı yenme isteğine uzamı yenme istemini ekler”. Bu amaçla da resme ya da fotoğrafa başvurur gene: kendi resimlerini çoğalttıkça çoğaltır, yaydıkça yayar: örneğin Philippe Pétain kendi imgesini ülkesinde paralar ve pullar aracılığıyla yaymakla yetinmez, hastane odalarına bile fotoğraflarını astırır, öyle ki kırklı yıllarda çok ünlenmiş olan “Kendimi Fransa’ya armağan ettim!” sözünü yurttaşları “Fotoğrafımı Fransa’ya armağan ettim!” biçiminde değiştirerek gülerler. Kuşkusuz, resimleri ya da fotoğrafları yalnızca devlet ya da parti eliyle yayılmayan önderler de vardır: bireyler ülkelerinin büyüklerinin resimlerini hiçbir zorlama olmadan, kendi istemleriyle de duvarlarına asabilirler. Ama on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın tüm devlet adamlarını, tüm ulusal kahramanlarını, örneğin

Napoléon Bonaparte’ı, Abraham Lincoln’u, Lenin’i, Gandhi’yi, Churchill’i, De Gaulle’ü düşünelim, hiçbirinin fotoğrafları Atatürk fotoğrafları kadar bireylerin duvarlarında yer almamış, hiçbirinin ev duvarlarında kalma süreleri de Atatürk fotoğraflarınınki kadar uzun ve kesintisiz olmamıştır.

Kısacası, benim bildiğim kadarıyla, Atatürk fotoğraflarının koşulunun bir benzeri daha yok, Atatürk fotoğraflarının koşulu tüm dünyada tekil bir örnek oluşturmakta.

İyi de çok yakın bir geçmişe kadar “suret”in haram sayıldığı bir toplumda nasıl açıklamalı bu durumu, neye bağlamalı? İktidar baskısına bağlayalım desek, Atatürk’ün kendi iktidar döneminde bile ev duvarlarına Atatürk resmi asma yolunda en ufak bir zorlama olmadığını biliyoruz; üstelik, bu eğilimin özellikle Atatürk’ün ölümünden sonra başladığı, her geçen gün biraz daha güçlendiği, hele şu son yıllarda doruğuna ulaştığı yadsınması olanaksız bir gerçek. Yukarıdan desteklenen bir tür ulusal putçuluk deseniz, Turgut Özal’ın cumhurbaşkanı, Necmettin Erbakan’ın başbakan olabildiği, Atatürk’ün kendi partisinin önderlerinin bile çoğu ilkelerinin gününü doldurduğunu söylediği, birçok eğitim kurumunda, Atatürk’ün ve ilkelerinin yüceltilmekten çok aşağılandığı bir ortamda, böyle bir varsayıma gülerler. Kişisel çıkar deseniz, gene herkes güler size: Atatürk ve ilkelerine bağlılık belirtilerinin, hele içten olmaları durumunda, bireylere olsa olsa zarar getireceğini artık herkes biliyor.

Öyleyse en büyük yıkımlar sırasında bile gücünden hiçbir şey yitirmeyen bu Atatürk resmi tutkusu neyin nesi? Derin bir toplumsal çelişkinin dışavurumu mu, yoksa halkın çoğunluğu Atatürk ilkelerine gönülden ve bilinçle bağlı da bağlılığını ancak Atatürk fotoğraflarına düşkünlüğüyle mi ortaya koyabiliyor? Neden olmasın? Her halkın kolay kolay açıklanamayan birtakım çelişkileri vardır. Görünürde Atatürk devrimlerini, bu arada ulusal bağımsızlık, laiklik, halkçılık, devletçilik ilkelerini üstlenmiş hiçbir siyasal parti kalmadığına göre, bireylerin tutumlarını dolaylı biçimlerde dile getirmesi de olanaklı. Ne olursa olsun, duvarına Atatürk resmi asmış her bireyin Atatürk’ün ilkelerini özümlemiş olduğunu söyleyemesek bile, gerek o deprem kentinde kırılmış, dökülmüş, toza, çamura batmış eşyaların üzerindeki çerçevesi yaldızlı fotoğraf, gerek yoksul, zengin nice evlerde, büyük, küçük nice dükkânda karşımıza çıkan bunca Atatürk resminin bir

gösterge olduğu kesin. Bu fotoğrafları duvarlarına asanların çokları Atatürk ilkelerini tam anlamıyla kavrayamamış olabilir; bilgisizlik, ilgisizlik ya da karşıt esinlemeler sonucu, devrimlerini yüzde yüz benimseyememiş bile olabilir, kendisini yalnızca bir tür söylen olarak, ulusal bir söylencenin kahramanı olarak görebilir; fotoğrafını bir tür "uğur" sayması da, duvarına herkes öyle yapıyor diye asması da olanaklı, ilk cumhurbaşkanımız ya da cumhurbaşkanlarımızın en yakışıklısı olduğu için asması da. Her konuda az çok böyle değil midir? Yalnızca aynı siyasal öğretiye değil, aynı dinsel inanca, aynı düşünceye, aynı düşüngüye bağlanmış görünen kişilerin tümünün söz konusu inancı, düşünceyi ya da düşüngüyü aynı biçimde ve aynı oranda anladıkları söylenebilir mi? Hayır. Ancak, bütün bunlardan sonra da tartışılmayacak bir gerçek kalır ortada: hiç kimse hoşlanmadığı, ilgilenmediği bir kişinin fotoğrafını akşam sabah karşısında görmek istemeyeceğine göre, Atatürk'ü şu ya da bu yönden sevdikleri, şu ya da bu yönden kendilerine yakın buldukları, dolayısıyla Atatürk'ün hepsi için bir buluşma, bir kaynaşma odağı olduğu, dolayısıyla bu ülkede çok büyük bir yurttaş topluluğunu çevresinde bir araya getirdiği apaçık ortada.

Ama halk, özgürlük, eşitlik ve demokrasi adına, ümmetçi, şeriatçı, ayrılıkçı, anamalcı, her türlü eğilim için sonsuz özgürlük isterken, bu ülkede halkçılık ve özgürlüğün temelini atmış olan Atatürk'ün ilkelerini savunanlarla hiçbir zaman anlaşamayacaklarını söyleyen kimi çok "çağcıl" düşünürlerimize bu insanların da "halk" olduğunu nasıl anlatacağız?

26. 5. 2000

Gözün Aydın, Türkiye!

Balzac'ın çok sevimli bir kahramanı, noter yazmanı Georges Marest, Yaşamda bir başlangıç'ta anlatılan unutulmaz Paris - L'Isle-Adam yolculuğu sırasında, yol arkadaşlarını işletmek amacıyla, kendini Napoléon'un eski bir subayı diye tanıttıktan sonra, Mısır, Yunanistan ve Türkiye üçgeni içinde geçen uydurma serüvenlerinin öyküsüne girişir. Ancak, uydurduğu öykücükler zaman zaman öyle bir gerçeklik ve güncellik izlenimi verir ki uydurma bir öykü okuduğunuzu bile bile donup kalırsınız. Örneğin yolculardan birinin az önce süvari komutanı olarak sözettiği birini birdenbire kaptanpaşa yapıvermesindeki çelişkiyi anımsatması üzerine, bir an bile duralamadan, "Seine-et-Oise ilinde Doğu'nun pek bilinmediği nasıl da belli! Bu Türkler böyledir, beyim: sıradan bir çiftçisin, padişah mareşalliğe atar seni; ama görevlerini onun beklediği gibi yapamadın mı yandın gitti, kellen uçuruluverir: padişahın memurları görevden alma biçimi budur. Bahçıvan vali oluverir, başbakan yeniden çavuşluğa döner!" deyişi her okuyuşumda güldürdüğü kadar da hüzünlendirmiştir beni.

Ne var ki geçen gün bayağı kafamı karıştırdı: bilmiyor değildim, padişahlarımız bu türlü işlemlere sık sık girişirlerdi ya ben birden bugüne geldim, bugüne gelince de şu son yirmi yılda sık sık tanık olduğumuz birtakım uygulamaları düşündüm. Bu gerçekten bize özgü uygulamaların ışığında, bahçıvanı mareşal yapmanın gerçek bir atama mı, yoksa bir seçim mi olduğunu sordum kendi kendime, bir türlü karar veremedim. Dostlara başvurdum, onlar da pek çıkamadı işin içinden: atama diyenler bir kamu görevine atanmak için belli koşulları yerine getirmiş olmak gerektiğini unutuyorlardı, seçim diyenlerse, tek kişinin onayının seçim sayılamayacağını. Böylece, Georges Marest'in öyküsünde süvariyken kaptan oluveren Hüsrev Paşa bir açıdan atanmış, bir açıdan atanmamış, bir açıdan seçilmiş, bir açıdan seçilmemiş, bir açıdan hem atanmış, hem seçilmiş oluyordu, bir başka açıdan da ne seçilmiş, ne atanmış. Bir arkadaş içini çekti, "Bu sorunu çözse çözse Kenan Evren çözer", dedi.

Çözer miydi, çözemez miydi, orasını bilmem ya, bu sorunu başımıza 12 Eylül yönetiminin getirdiği kesin: 12 Eylül yönetiminin getirdiği

uygulamalar sonucu, üniversitelerimizin rektörleri, Yüksek Öğretim Kurumu'nun ve tüm yüksek yargı kurumlarımızın üyeleri hem seçilir, hem atanırmış gibi bir izlenim uyandırıyor insanda. Diyelim ki üç bin öğretim üyesinin oylamaya katıldığı, ama çoğunluğun çekinser kalmayı yeğlediği bir üniversitede üç yüz oy alan bir aday karşıtlarını geride bıraktı diye seçimi kazanmış görünüyor; bununla da bitmiyor iş: Yüksek Öğretim Kurumu en çok oy alan altı kişi arasında kendi seçimini yaparak birincisi üç, ikincisi on beş, üçüncüsü otuz oy almış üç kişiyi son aday olarak belirleyip cumhurbaşkanına sunabiliyor: cumhurbaşkanı da, midesinin el vermesi durumunda, üç oy almış adayı koca üniversiteye rektör olarak atayabiliyor. Böylece, biraz dolambaçlı bir biçimde olmakla birlikte, çiftçiyi mareşal, süvariyi kaptan yapıveren padişahın edimi yineleniyor sonuçta, ama ülkemizde bu edime seçim adı veriliyor.

Özal'ın konuya el atmasından sonra, yerel ve genel seçimler de üç aşağı beş yukarı buna benzedi: tüm oyların yüzde otuzunu alan bir parti beş yıl için tek başına iktidar koltuğuna yerleşebiliyor; birtakım kişiler yüzde yirmi, yüzde yirmi beş dolayında oy oranlarıyla İstanbul, Ankara, İzmir gibi ülke büyüklüğünde kentlerin belediye başkanı oluyor, sonra da, kesinlikle azınlıkta kaldıklarına göre, koltuklarını seçmen çoğunluğunun oyuna değil, "yasa"nın atamasına borçlu olduklarına bakmadan, "Seçilmişle atanmış bir olur mu!" diye kabarıyorlar. Genel seçim sonuçları daha da ilginç: partilerimizin oyları düştükçe düşüyor, en kabadayısı yüzde yirmi birde kalıyor, onu yüzde on yediler, on beşler, on üçler, on ikiler izliyor, ama hiçbiri bir yenilgi olarak görmüyor bunu, hepsi de davul zurnayla utkularını kutluyor, "Halk bize birleşin mesajı verdi!" diyorlar. Halkın başka bir "mesaj" da verebileceği, örneğin "Sizi istemiyorum!" demek istemiş olabileceği hiçbirinin usuna gelmiyor.

Ama seçilmeyi atamayla karıştırmamıza yol açan çok önemli bir etken daha var: milletvekili ya da belediye başkanı seçilebilmek için önce parti başkanınca adaylığa atanmak gerekmesi, gerekmese de sorunun hep böyle çözümlenmesi. İster DSP, ister DYP, ister ANAP, hangi partiden olursanız olun, başkanınız onay vermedikçe, ağzınızla kuş da tutsanız, aday olamıyorsunuz. Kısacası, nereden bakarsanız bakın, atama seçimle karışıyor, seçim atamayla. Böyle olunca da ne seçim seçime benziyor, ne atama atamaya. Georges Marest Pierrotin'in yandançarklı arabasında yol

arkadaşlarını değil de sizi işletmiş gibi bir duyguya kapılıyorsunuz. Ne var ki büyüklerimiz geleneği sürdürmekte çok kararlı görünüyorlar. Hele çağla birlikte değiştiğini söyleyen ve bu değişimin gereği olarak küreselleşme, özelleştirme, tahkim ve dine (ya da belli tarikatlara) saygılı laiklik gibi "çağdaş" ve "kurtarıcı" ilkelere gönülden bağlanmış görünen başbakanımızın bu konuda hiç ödün vermediğini çok iyi biliyoruz. Bunun sonucu olarak, çağla birlikte ve çağa koşut olarak değiştikten, bu arada bir zamanlar karşı çıkar göründüğü 12 Eylül yönetiminin derin yönelimini özümledikten sonra, cumhurbaşkanlığı seçiminin de aynı zamanda bir tür atama olması için elinden geleni yaptı.

Başardı mı, başaramadı mı? Orası ayrı bir konu. IMF'nin bile ülkemize alkış tuttuğu şu mutlu günlerde olumsuz görüşler ileri sürmek bozgunculuk olacağına göre, bunu da mutlu bir olay sayalım, "Gözün aydın, Türkiye!" diyelim.

2. 6. 2000

Bilinçsizlik Hakkı

Ne zamandır bir “bilgi toplumu” yinelemesi içinde yuvarlanıp gidiyoruz: büyüklerimiz artık “çağı yakalamış” sayılabileceğimizi, çünkü bir bilgi toplumu olduğumuzu ya da olmamıza ramak kaldığını kesinliyorlar durmadan. İyi de nedir bilgi toplumu olmak dedikleri, bankamatikten para çekmek ve internette en ateşli cinsel kapışmalara ulaşmak mı, yoksa bireyleri çağdaş bilgilerle donatılmış bir toplum durumuna gelmek mi, açıklamıyorlar bize, yabancı sözcüklere bayılmalarına karşın, ingilizce karşılığını bile söylemiyorlar; ben, kendi payıma, hâlâ anlamış değilim. Bildiğim bir şey varsa, o da, özellikle deyimin yaygınlaşmasından bu yana, koyu bir bilgisizlik ve bilinçsizlik bulutunun tüm toplumu yukarıdan aşağıya doğru sarmakta olduğu. Öğretim birliği bozuldukça bozuldu: bir yanda dine dayalı bir öğretim yapılırken, öbür yanda, herhalde “dine saygılı laiklik” ilkesinin gereği olarak, ussal ve bilimsel verilerin dinsel ilkelerle bağdaştırılmasına çalışılıyor; “küreselleşme”nin gereği olarak da ingilizce başdöndürücü bir hızla ulusal öğretim dili olma yolunda. Kenan Evren “İngilizce bilmeyen bir mühendis on yıl sonra bu ülkede iş bulamaz”, diyordu. Bugün de ingilizce öğretim yapan bir okul gazetelerde “Siz hâlâ annenizin dilini mi konuşuyorsunuz?” sözleriyle tanıtım yapıyor. Böylece, bir yandan bizim gibileri suçlarken, bir yandan da bilgi toplumu dedikleri şeyin gerçekte ne olduğunu sezdiriyor: anadilinden bile kopmuş, arapçayla ingilizce ya da, isterseniz, Suudi Arabistan’la Birleşik Amerika arasında bir arafta şaşkın şaşkın bir o yana, bir bu yana seğirtip dururken, bir ölçüde bizleri de arkasından sürükleyen bir seçkin kitle.

Söylemek bile fazla, oraya gelmedik daha, insanlar annelerinin dilinden kolay kolay kopamıyorlar, ama türkçede bilim yapılamayacağını söyleyen YÖK başkanından ikamet belgesi verir gibi özel okul ve özel üniversite açma izni dağıtan yöneticilere kadar, büyüklerimizin harcadığı bunca çabanın boşa gittiğini söylemek de olanaksız. Anamalcılığın kimi zaman “bilgi”, kimi zaman “küreselleşme”, kimi zaman “tüketim” adı altında ortaya çıkan ülküsü, biraz da koşulların sonucu olarak, yandaşlarını anadillerinden tümüyle koparamadıysa da bu dilin tadını duymaz, bu dilde yaratılmış ve yaratılmakta olan güzellikleri görmez duruma getirdi; daha da

tuhafı, söz düzleminde tek güzelliğin Milton Friedman'ın dilinde yaratılabileceği, anadillerine bu dilden ne kadar öğe katarlarsa, söylemlerinin o kadar güzel ve seçkin olacağı inancını yerleştirdi içlerine. Böylece, yukarıdan aşağıya doğru, çoklarımız konuşmamızı yerli yersiz ingilizce öğelerle doldurur, bunca yıllık abecemizin harflerini bile ingilizce adlarıyla söyler olduk; böylece, büyüklü küçüklü bir yığın mağaza yabancı adlarla donandı. Kimileri için şiir ve etki yalnızca burada: bir otele baktığı denizin adını mı vermek gerekiyor, hiç değilse başına bir The konuluyor; büyük patron yeni bir basımevi mi açıyor, ister istemez ingilizce bir ad aranıyor, kolaylıkla da bulunuyor: Print City. İngilizcede city sözcüğü böyle bir yapı ya da kurumu çağrıştıracak bir anlam içermediğine göre, daha önce başkaları da kullanmış bile olsa, gereği ne bunun? Kuruluşunuzu kendi dilinizde, kendi adıyla "Basımevi" ya da "Basım merkezi" diye adlandırdığınız zaman değeri düşüyor diyelim, yabancı bir ad konulunca artacak mı bu değer? Yoksa yalnızca şiir, yalnızca güzellik mi aranan? Ama, o zaman, kapıda düşürdüğü anahtarı beş metre ötedeki sokak lambasının altında arayan sarhoşun yaptığı gibi, şiirsellik, ona bağlı olarak da seçkinlik, olmadığı yerde aranmıyor mu? Ayrıca, burada bir şiirsellikten sözedilebilirse, Print City ile Basım Kenti ya da Basımkent arasında önemli bir ayrım bulunduğu savunulabilir mi?

Savunulamaz herhalde, en azından, dilsel, güzelduyumsal, ulusal açıdan savunulamaz. Ama bunlar boş sorular: yabancı ad savunulamasa bile, bugün, bu açıdan, kimsenin suçlanamayacağı da kesin. Bir kez, toplumun bir kesimi yavaş yavaş buna alıştırıldı; öte yandan, yabancı dilde adlandırmalar ve yabancı sözcük kullanımı kişilerin çevre ve kimliklerini belirten birer gösterge durumuna geldi: Hürriyet Medya Towers'la Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A. Ş. yalnızca iki ayrı kurumu ve iki ayrı adresi değil, iki ayrı dünyayı belirtmekte. Gene de, kimi tutumlarla karşılaştırılınca, bu adlandırmalar nerdeyse çocuksu bir arılığa bürünüyor: kimileri, işi çoktan tarihe karışmış olan şu korkunç Osmanlı yönelimini canlandırmak istercesine, türkçenin dilbilgisel yapısını değiştirmeye kadar götürüyor da sesimizi bile çıkaramıyoruz. İşte tutumlarının en son ve en çarpıcı örneği: cep to cep. Neden cepten cebe değil de cep to cep? İlgililer daha biz sormadan veriyorlar yanıtı: "Biz buna cep to cep diyoruz". Evet, böyle, adamlar, dolaylı bir biçimde, ingilizce bilen ve içine ingilizce öğeler katarak türkçeyi yücelten, böylece her gün biraz daha küreselleşen bir bilgi

toplumunun seçkin ve ayrıcalıklı üyeleri olarak bunu böyle uygun gördüklerini kesinliyor, bizi de kendilerini izlemeye çağırıyorlar. Ne denir? Proust'un Yitik zamanın ardında'sının anlatıcısı da kapıcısının bir sözcüğü yanlış söylediğini görerek düzeltmeye kalkınca, “Ben bunu böyle söylerim!” yanıtını alır. Ülkede demokrasi vardır, bilinçsizlik, beğenisizlik ve yabancılaşma da demokratik bir haktır.

Arada küçük bir fark varsa, o da bize bu demokrasi cennetinde bilinçsizlik, beğenisizlik ve yabancılaşmanın hep yukarıdan indiğidir.

9. 6. 2000

Atatürk'ün Kurumları

Ülkemizde zaman zaman şaşırtıcı şeyler oluyor: insanın içini ısıtan siyasal haberlere bile rastlanıyor. Fazla aykırı bulduklarından olacak, gazeteler pek sözünü etmedi ya ben bir televizyon haberinde kulaklarımla duydum: yeni cumhurbaşkanımız Ahmet Necdet Sezer Büyük Millet Meclisi'nden kendisini kutlamaya gelen bir kurulun üyelerine Anayasa'mızı çağcıllaştırmak, bunu sağlamak için de en büyük ağırlığı insan hak ve özgürlüklerine vererek kapsamlı değişiklikler yapmak, dolayısıyla 12 Eylül yönetimince özellikle getirilen birtakım maddeleri ayıklamak gerektiğini söylemiş. Kurulu oluşturan milletvekilleri de gönülden katılmışlar bu düşünceye. Söylemek bile fazla, gazeteler bile yazmadığına göre, ortada elle tutulur bir şey yok daha. Ama belli mi olur? Bakarsınız, Avrupa Birliği'ne katılma tutkusunun da esiniyle, partiler arası ya da partiler üstü kurullar kurulur ve Atatürk ilke ve devrimleri doğrultusunda, insan hak ve özgürlüklerine saygılı, çağdaş bir anayasaya kavuşuruz.

Kısa bir süre için de olsa, daha şimdiden bu güzel düşün tadını çıkarırken, birdenbire bir soru takıldı usuma: "Bu umut verici tasarıyı önerirken sayın cumhurbaşkanımız, onaylarken sayın milletvekillerimiz 1981 Anayasası'nın insan hak ve özgürlüklerine en aykırı maddesini de düşündüler mi acaba, bu maddeyi ve erimini somut bir biçimde gözlerinin önüne getirdiler mi?" dedim kendime. Belki yirmi kez de yineledim, olumlu ya da olumsuz hiçbir yanıt veremedim. Siz ne dersiniz? 1981 Anayasası'na büyük Atatürk'ün özlük haklarını çiğnemek pahasına konulan ve yakın tarihimizin iki büyük kurumunun: cumhuriyetimizin kurucusunun kuruluşlarına öncülük ettiği, çalışmalarını yakından izlediği, etkinliklerini birer sivil toplum kuruluşu olarak, her türlü baskıdan uzak bir biçimde sürdürebilmeleri için de kişisel varlığının en büyük bölümünü kendilerine bırakmış olduğu Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumu'nun gerçek yaşamlarına son verilmesini içeren şu 134. maddeyi anımsayan biri oldu mu aralarında? Bu maddeyle, Atatürk'ün özlük haklarının yok sayılması yanında, ekin yaşamımıza nasıl bir yumruk indirildiği geldi mi uslarına?

Gerek Türk Tarih Kurumu, gerek Türk Dil Kurumu kuruluş ilkelerine bağlı bir biçimde çalıştı her zaman, Atatürk'ün ölümünden sonra da tutumlarında en küçük bir sapma olmadı. Bu arada, özellikle Türk Dil Kurumu, 1950'den sonra, tutucu çevrelerin sonu gelmez saldırılarına ve ülkeyi yönetenlerin baskılarına karşın, türkçenin eksiksiz bir ekin dili olmasını sağlama yolundaki savaşımına hiç ara vermedi. Ama her iki kurum da öyle büyük haksızlıklara uğradı ki ben, kendi payıma, "Evet, olmuştur!" diyemiyorum.

Biliyoruz, önce İsmet İnönü'nün, sonra Bülent Ecevit'in yönetimindeki Cumhuriyet Halk Partisi Atatürk kalıtının kurumlarca titiz bir biçimde ve hep kamu yararına kullanılan akarından şu ya da bu biçimde bir pay alabilmek için iki kez yargıya başvurdu. Ama her işi kusursuz yapan Atatürk vasiyetini de kusursuz bir biçimde düzenlemişti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurumları güç durumda bırakmaya yönelik girişimleri ister istemez başarısızlığa uğradı. Sonra 12 Eylül yönetimi geldi, anayasasına koyduğu o maddeyle her iki kurumu da üyelerinin ve yöneticilerinin elinden alarak kendisi gibi çağdışı birer devlet kuruluşu durumuna getirdi. Cumhuriyetimizin kurucusunun özlük haklarını hiçe sayan bu madde ve onu izleyen yasa karşısında, birkaç dürüst yazardan başka hiç kimsenin sesi çıkmadı. SHP genel başkanı Erdal İnönü, kamu önünde olmasa da dost çevrelerinde, partisinin bu haksızlığı düzeltmeye çalışacağını söylerdi. Ne var ki, DYP'yle birlikte iktidarda oldukları dönemde, 81 Anayasası'nın kimi maddelerinin değiştirilmesi sırasında, SHP'li Adalet Bakanı kurumların eski haklarına kavuşturulmasına ilişkin bir öneriyi öfkeyle geri çevirdi, Erdal İnönü'den de hiç ses çıkmadı. Cumhurbaşkanımızın önerisi üzerine, Anayasa'yı çağcıllaştırma yolunda yeni çabalara girişildikten sonra da 134. maddenin gözden kaçırılması büyük olasılık.

Ama Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusunun özlük haklarını geri vermeyecekseniz, insan hak ve özgürlüklerinden hangi yüzle sözedeceksiniz ki?

16. 6. 2000

Oktay Akbal

Orhan Kemal Roman Ödülü yazın dünyamızın en önemli ödüllerinden biridir. Önemi önce adını taşıdığı büyük yazarın kişiliğinden, sonra seçici kurullarını oluşturan kişilerden, sonra da, nice güçlüklere karşın, etkinliğini kesintisiz bir biçimde, otuz yıldır sürdürebilmiş olmasından gelir. Bu yıl, onurlu tarihine yeni ve anlamlı bir sayfa daha eklendi: seçici kurul, yirmi dokuz yıldır, kendisine gönderilen yapıtlar arasında bir seçim yaparken, otuzuncu yılında yönetmeliğinde bulunan bir maddeyi ilk kez işleterek 2000 yılı Orhan Kemal Roman Ödülü'nün roman alanındaki birikimi ve bu türe katkılarından dolayı büyük yazarın yakın dostu Oktay Akbal'a verilmesini kararlaştırdı.

Söylemek bile fazla, yazın dünyamızla ilgilenmeyen, ilgilenince de ancak içi boş sorunlar ve yapay olaylar söz konusu olduğu zaman ilgilenen basınımız bu olay karşısında genellikle ilgisiz kaldı. Oysa, benim kanıma göre, XX. yüzyıl Türk yazınının iki değerli adını bir araya getirmesiyle bile, önemli bir olay söz konusuydu. Öyle ya, gerek Orhan Kemal, gerek Oktay Akbal, 1950'lere doğru, daha ilk yapıtlarıyla, çağdaş yazınımızda onurlu yerlerini almışlar, anlatı sanatımızın iki doruğunu oluşturmuşlardı, yapıtları ve yazarlık serüvenleri büyük ölçüde yazınımızın serüveniyle birleşmişti. Hem de kısa ve geçici bir süre için değil, uzun yıllar boyunca. Orhan Kemal kişi olarak otuz yıldır aramızda yok, ama yapıtlarıyla hep aramızda, hep yaşıyor. Oktay Akbal'sa, yazınımızın yüzünü ağartan serüvenini bugün de sürdürmekte. Öykü, roman, anı ve denemelerden oluşan zengin birikimine yeni öğeler eklemekte.

Önce ekmekler bozuldu adlı ilk kitabıyla öykünün temel öğesi sayılan "olay"ı gerilere atan, hatta nerdeyse aradan çıkaran, buna karşılık, çevresini benzersiz bir duyarlıkla gözlemleyen bir öznenin söylenileri biçiminde, yaşamın ve dünyanın genellikle üzerinde durulmayan, ama en anlamlı ve en belirleyici yanlarını nerdeyse gözle görülür kılan, yalın ve şiirli anlatımıyla yazınımıza yeni bir hava getirmişti. Bu ilk yapıttan sonra da en azından benim kuşağımın dönüp dönüp yeniden okuduğu Aşksız insanlar, Bizans Definesi, Yalnızlık bana yasak ve İstinye suları gibi birbirinden güzel

kitaplarla öykü yazımızı zenginleştirdi. Garipler sokağı, Suçumuz insan olmak, İnsan bir ormandır gibi kısa romanlarıyla da ustalığını kanıtladı.

Bu arada, kimi zaman yazın sorunlarını, kimi zaman toplumsal ve siyasal yaşamımızı ele alan, ama hepsi de birer yazınsal söylem niteliği taşıyan pek çok deneme yayımladı. Bunlardan kimilerini Atatürk yaşadı mı, Hiroşimalar olmasın, Yaşamı yeniden kurmak, Atatürkçülük savaşı, Atatürk bir gün gelecek, Önce şiir vardı, Yeryüzü korkusu, Geçmişin kuşları, vb. gibi kitaplarda topladı, kimileri dergi ve gazete sayfalarında kaldı. Kitaplarına alsın almasın, hepsinin de onun engin yazın bilgisine, derin insan sevgisine, ülke sorunlarına ilgisine, usuyla olduğu kadar da duygularıyla Atatürk devrimlerine bağlılığına, her türlü çıkar kaygısından uzak, dürüst ve tutarlı yazar ve düşünür kimliğine tanıklık ettiğini belirtmek gerekir mi, bilmem. Birkaç yazısında, “çağının tanığı olma” konusunu değişik yönleriyle ele aldığını anımsıyorum. Bana kalırsa, kendisinin de, gerek öykü ve romanları, gerek denemeleriyle, çağımızın en içten, en güvenilir, en soylu tanıklarından biri olduğu kuşku götürmez. Oktay Akbal’ı yücelten bir başka yönüyse, gerek kendi kuşağının, gerek sonraki kuşakların yazar ve ozanlarını tanıtmak, hak ettikleri yere gelmelerini sağlamak için harcadığı yüce gönüllü çabalardır. Şair dostlarım bunun en güzel örneklerinden biridir. Ekin yaşamımızda yazın ödüllerinin gerekliliğini de herkesten önce ve herkesten çok Oktay Akbal savunmuştu.

2000 yılı Orhan Kemal Roman Ödülü’nün Oktay Akbal’a verilmesi gerçek bir değerbilirlik örneği oldu. Hangi açıdan bakarsanız bakın, yazınımız ve ekinimiz Oktay Akbal’a çok şey borçludur.

23. 6. 2000

Özel ki Özel

Üç seçkin gazetecimiz “kamera karşısına” oturmuş, iki reklam arasında, Türkiye’nin sorunlarını konuşuyor. Söyleşi öyle bir derinleşiyor ki memurların gülünç aylıklar yüzünden düştüğü açmazlar bile tartışma konusu oluyor. Biri, bu durumda, “Rahmetli” Özal’ın “Benim memurum işini bilir” sözüyle verdiği yüce gönüllü izni kullanmanın artık doğal bir hak olduğunu söylüyor; ikincisi başıyla da, gönlüyle de onaylıyor gözlemi; üçüncüsü “Öyle ya, ne yapsın adamcağız?” diye atılıyor. “En azından çocuğunu insan gibi okutmak için özel okula vermek zorunda!”

Örneğe diyecek yok doğrusu; dedikleri gibi, cuk oturuyor! Kimi gazetelerimiz açık açık yazdı: belirlenmiş ücretlerin üzerine “dolar bazında” hesaplanan yüksek “kayıt paraları” da eklenince, bir özel ilkokul öğrencisinin yıllık okul ücreti altı milyarı buluyormuş. Altı milyar, yani ayda beş yüz milyon, yani bugün bu ülkenin devlet memurlarının belki yüzde doksan beşinin aldığı aylıktan daha yüksek bir ücret! Hem de tek çocuk için! Seçkin gazetecilerimiz çok haklı: dürüst ve yurtsever Türk memurunun çocuğunu ya da çocuklarını insanlık koşullarına uygun bir biçimde okutması için aylığının en az üç dört katı bir parayı bir yerlerden ya da birilerinden çarpması zorunlu!

İyi de bu kurumlar nasıl hem insanı yolsuzluğa yöneltecek kadar insanca, hem çileden çıkaracak kadar acımasız olabiliyorlar ki? Bir çelişki yok mu bunda? Adam gibi bunca kuşak yetiştirmiş olan devlet okulları nerdeyse insanlık dışı sayılırken, bu kadar can yakan özel okullar neden böylesine yüceltiliyor ki? Cumhuriyetin temel ilkeleri ve toplumun temel gereksinimleri doğrultusunda değil de kişilerin ya da belirli toplulukların özel eğilimleri doğrultusunda görev yaptıkları için mi? “Evet, öyle!” diye kesip atmak zor kuşkusuz. Nice yıldır bu ülkenin yazgısına egemen olanların bilerek ya da bilmeden kamu okullarını birçok açıdan acıklı bir duruma düşürdükleri kesin. Gerçekten nitelikli, gerçekten ilkeli özel okulların varlığını yadsımak da olanaksız. Ancak, şu son yıllarda, kendilerini sol diye niteleyen partilerimizin de katkılarıyla, özel olan her şeyin güzel ve başarılı, kamusal olan her şeyin çirkin ve başarısız

sayılmasına koşut olarak, başlıca ereği belli düşüngüleri yaymak olan özel okulların hızla çoğaldığı da, yayılmasına çalışılan düşüngülerin laik cumhuriyet ilkeleriyle bağdaşmadığı da bir gerçek. Bakarsınız, bu hızlı küreselleşme çağında, partilerin yerini de özel okul toplulukları alır; kodamanlar, parti kurmak yerine, özel okullar açarak iktidara daha güvenli adımlarla yürürler. Egemen sınıfın içine ayrışık öğeler karışması da önlenmiş olur böylece.

Özel okul ücretlerinin memuru yoldan çıkaracak (ya da yola getirecek) ölçüde yüksek tutulması da bu yeni yönelimin önbilincinin ürünü olabilir. Ancak, bu konuda, devlet büyüklerimizin özel okul patronlarından daha ileride bulunduklarını, hatta onlara öncülük ettiklerini söylemek gerekir. Yıllardır görüyoruz: Türkiye Cumhuriyeti kendi üniversitelerine vermediği özdeksel ve tinsel desteği büyük patronların kurduğu paralı vakıf üniversitelerine vererek vergi bağışıklığı sağlıyor, büyük para yardımları yapıyor, diledikleri arsayı, diledikleri ormanı, diledikleri yapıyı ağalar, paşalar gibi armağan ediyor. Patronun derdi bilim olmayabilirmiş, hatta, kimi örneklerde görüldüğü gibi, baş kaygısı bilimle savaşmak olabilirmiş, en azından kendi düşüngüsüne yatkın kişiler yetiştirmek isteyebilirmiş, kimin umurunda?

Böylece, koskoca cumhurbaşkanının bir vakıf üniversitesinin yargı kararları hiçe sayılarak orman ortasına dikilmiş dev yapılarının açılışını yapışına, çelişki anımsatılınca da yargı kararlarını “saçmalık” olarak niteleyişine tanık oluyoruz. Böylece, Atatürk Köprüsü’nden Unkapanı’na doğru giderken, Cibali Tütün Fabrikası’nın güzelim tarihsel yapısının kaşla göz arasında “Kadir Has Üniversitesi”’ne dönüşmüş olduğunu görüyoruz.

Gemlik’e doğru denizi görmüş gibi, hiç şaşırmadan.

30. 6. 2000

Özel Bir Özel Girişim

Canım Türkiye'm! Nice güzel girişime inatla kapalı kalır, ama her türlü özel girişime açıktır, hem de ardına kadar, hem de nerdeyse kendi varlık nedenini yadsımak pahasına! Örneğin kendi halkının üniversiteleri yokluk içinde kıvranırken, patronların özel üniversitelerinden ne parasını esirger, ne ormanını; örneğin SEKA'nın can damarı olan uçsuz bucaksız fidanlıkları bedavadan yabanın FORD şirketine armağan ediverir. Devletin başındaki kişi de övünçle gerdan kırarak "Gerekirse, Çankaya'yı da veririm", der. Çankaya'yı, cumhuriyetin en büyük simgelerinden birini! Verir mi verir! Çiller'in şu "tek bir çakıl taşı" dışında her şeyimiz açıktır yerli ve yabancı girişimcilerin isteklerine. Büyük patronlardan biri kafasına koymayagörsün, Karacaahmet mezarlığının orta yerinde görkemli bir alışveriş merkezi yükselebilir. İşbilir bir özel girişimci Anıtkabir'i bile amaçlarına araç edebilir. Ne de olsa özel girişimin değişik türleri vardır.

Anıtkabir sınırları içinde alışveriş merkezi ya da motorlu araç galerisi yapılamaz elbette, Çankaya'yı Amerikan şirketine vermeye hazır olanların aklı yatsa bile, halkımız izin vermez buna. Anıtkabir öncelikle bu halkındır; bu halkın olduğu için de herkese açıktır, isteyen gelip saygı duruşunda bulunur, isteyen dua eder içinden, isteyen yalnızca bakar. Yeni evli bir çiftin düğün kılığıyla, okulunu yeni bitirmiş bir genç kızın kepiyle gelip Atatürk'e saygılarını sunması da doğaldır. Ancak, özel saygı sunuşu bir törene dönüştürmeye, Atatürk'ün karşısına tören birliği eşliğinde gelip Anıtkabir defterine "not düşmeye" gelince, hayır, buna "özel" olarak hiç kimsenin hakkı yoktur, olmaması gerekir. Belirli toplumsal kurumların ve belirli toplumsal kurumları simgeleyen kişilerin hakkıdır bu, en azından bize göre. Değişik ülkelerin "Meçhul Asker Anıtları"nda da böyledir kuşkusuz: her önüne gelenin çelenk koyup defterine yazı yazması düşünülemez bile.

Ama Türkiye'nin özel girişimcileri Anıtkabir'de kendileri için tören düzenletmenin bile yolunu bulabiliyorlar. İşte, kendine özgü "bilimsel" başarılarının öyküsünü Gazete Müdafaa-i Hukuk'un beşinci sayısında ilgiyle okuduğumuz bir özel kişi, Prof. Dr. A. M. C. Şengör, böyle bir işin üstesinden nasıl geldiğini Cumhuriyet'in Bilim Teknik ekinde (24. 6. 2000)

açık açık anlatmış: “ABD Ulusal Bilimler Akademisi’ne (National Academy of Sciences of the United States of America) yabancı üye olarak seçildiğimi ve bu suretle Amerika dışında on-on beş jeologun arasına girdiğimi duyunca ilk düşüncem Atatürk’e gitmek oldu. Bana bu başarıyı mümkün kılan hemen tüm faktörler O’nun eseridir. O’na şükranlarımı bildirmek ihtiyacını hissettim. YÖK Başkanı, sevgili dostum Prof. Dr. Kemâl Gürüz’den Anıtkabir randevusu konusunda yardım istedim. Kemâl randevuyu aldı, ricam üzerine Anıtkabir’e birlikte gittik – gerçi ısrarıma rağmen “bu işe hiçbir katkısı olmadığı”nı ileri sürerek (...) korteje katılmadı, mozoleye ve imza odasına kenardan yürüyerek geldi.” İşte böyle, korteji, mozolesi, “imza odası”nda “anı defteri”nde “mesaj” “kaleme alması”yla, her şey tamam, Clinton da gelse, bu kadar olur.

Söylemek bile fazla, herhangi bir kişi değil karşımızdaki, Marmara fayını dosya kâğıtlarına kafadan çizebilen bir adam, A. M. C. Şengör olarak tam dört ad taşıması nerdeyse bir kurum olduğunu göstermekte, doktora öğrencisi olmadan doktor sanını almış olması ayrıcalıklara alışkın olduğunun kanıtı, üstelik adam herhangi bir kuruma değil, koskoca National Academy of Sciences of the United States of America’ya yabancı üye seçilip “Amerika dışındaki on-onbeş jeologun arasına” alınmış, işin içine Amerika girince de akan sular durur. Gene de Anıtkabir Anıtkabir’dir, YÖK başkanı böyle istedi diye özel girişimlerle özel kişiler için tören düzenlenen bir yer olmamalıdır.

Öyle ya, yerli ya da yabancı herhangi bir bilim ya da sanat kurumuna üye seçilen, yerli ya da yabancı herhangi bir kurumdan ödül alan, ulusal ya da uluslararası satranç ya da güreş şampiyonluğu kazanan herkes özel olarak ve törenle Anıtkabir’de Atatürk’le yazılı söyleşime girmek isterse, bunun altından nasıl kalkılır? Hem sonra, eğri de otursak doğru konuşalım, Atatürk’e saygıyı bir gösteriye dönüştürmeye, Atatürk’e saygı görüntüsü altında caka satmaya ne hakkımız var?

Üstelik, böyle kişisel düzleme indirilince, işin sonunun nereye varacağı hiç belli olmaz. İşte, National Academy of Sciences of the United States of America’nın sayın yabancı üyesi Prof. Dr. A. M. C. Şengör Atatürk’e kendisinin yürürlükten kaldırdığı sanla, “Paşam” diye seslenerek daha “söyleşisi”nin başında büyük bir pot kırıyor, sanki referandum yapıp

hepimizden yetki almış gibi hem bizler, hem çalışma arkadaşları adına Atatürk’e sözler veriyor, bizden daha yüksek bir konumda bulunan kişilere söylenmesi aykırı kaçan bir sözle, “Tekrar görüşmek üzere” diye de bitiriyor. Çok saygın akademi üyesi bilim adamları gibi sanatçılar ve şampiyonlar arasında da hırlısı var, hırsızı var, görgülüsü var, görgüsüzü var, bu böyle giderse, bir başka şampiyon da gelir, “Kemal abicim” diye başlayıp “Hadi, çav, öpüldün!” diye bitirir.

Efendiler, hiç değilse Atatürk’ü ve Anıtkabir’i özel girişimciliğimizden uzak tutalım.

7. 7. 2000

Adil Batıl El Ele

Her sabah olduğu gibi 6 temmuz sabahı da iki gazete aldım. Her ikisi de baş yeri Necmettin Erbakan'ın Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi'nce verilen hapis cezasının Yargıtay Sekizinci Dairesi'nde oy birliğiyle onandığını bildiren haber ve yazılara ayırmıştı. Bundan doğal bir şey olamazdı. Beğenelim, beğenmeyelim, adam şöyle böyle kırk yıldır bu ülkenin önde gelen politikacıları arasında; bu kırk yıl içinde dişe dokunur hiçbir düşünce üretmedi kuşkusuz, ama ele avuca sığmayan yaramaz çocuk kişiliği, Demirel'e bile taş çıkartacak kadar özgün deyim ve nükteleriyle küçümsenmeyecek oranda oy topladı. Böylesine renkli bir politikacının yaklaşık beş ay süresince en lüks damlarımızdan birinde kafa dinleyecek olması, bu arada, siyasal yaşama doğrudan doğruya katılmasının da yasaklanması her şeye karşın önemli bir olaydı. Elbette geniş yer vereceklerdi böyle bir habere. Ancak, o sabah aldığım iki gazeteden biri işi öyle abartmıştı ki "Necmettin Erbakan özel eki" diye nitelense, yeriydi. Köşe yazarlarının da bunda büyük payı vardı doğrusu. Yargıtay'dan çıkacak kararı sezmişler de önceden mi hazırlamışlardı yazılarını, yoksa haberi duyar duymaz masalarının başına geçip kaşla göz arasında mı döktürmüşlerdi, orasını bilmem ya hem nalına, hem mıhına vurur gibi yapmakla yansız görüneceklerini sandıkları anlaşılan bu saygıdeğer köşe yazarları Avrupa Birliği'nin ortak değerleri adına bir güzel savunmuşlardı Necmettin Erbakan'ı.

Böylece, Yargıtay'ın kararı uzun bir sürecin sonucu değilmiş de gökten düşmüş gibi, biri, şaşkınlık içinde, "Askeri rejimler dışında ilk kez bir başbakan hapse giriyor!" diyor, bir başkası "Başbakanları hapse atmak olmaz!" diye kesip attıktan sonra, dosta ve düşmana karşı "Olmaz böyle şey!" diye haykırıyordu. Başbakanlık bir kez, birkaç ay, hatta birkaç gün süresince başbakan koltuğuna oturulduktan sonra yaşam boyu sürecek bir san mıydı, yoksa yalnız Erbakan'a özgü bir ayrıcalık mıydı, gün böyle küçük ayrıntılar üzerinde oyalanılacak gün değildi, bir "başbakan"dır gidiyordu. Ölçüyü kaçırmayıp "eski bir başbakan" diyenler de çıkıyordu arada, ama yapılanın "ayıp" olduğunda ve bu küreselleşme çağında böylesine büyük bir ayıbı "içimize sindiremeyeceğimiz"de herkes

birleşiyordu. Fazilet Partisi'nin önde gelenleri daha bir ateşliydi bu konuda: değiştirilmesine ya da kaldırılmasına sıra kendisine gelinceye kadar Necmettin Erbakan'ın hep karşı çıktığı anlaşılan 312. maddeye göre cezalandırılmasına ateş püskürüyorlardı; bunlardan biri, Bülent Arınç, karardan üzüntü ve utanç duyduğunu belirttikten sonra, önderini bir kez daha başbakanlık koltuğuna oturtarak, "2000'li yıllarda Türkiye bir başbakanını ceza evine koyamaz!" diye kesip atıyordu.

Necmettin Erbakan'ın yaklaşık beş ay süresince cezaevinde kalmasını öngören yargı kararının ve bu kararın dayanağını oluşturan 312. maddenin içeriğini tartışacak değiliz burada, nice kişi aynı maddeye göre cezalandırılırken hiç oralı olmayıp da "Başbakan Erbakan" söz konusu olunca "Olmaz böyle şey!" diye haykıranların içtenlik düzeyi de bizi hiç ilgilendirmiyor, ünlü politikacının "Adil düzene geçilecek, bu kesin şart! Bu geçiş dönemi yumuşak mı olacak, sert mi olacak? Tatlı mı olacak, kanlı mı olacak? Altmış milyon buna karar verecek!" deyişi belleklerimizde, Fazilet Partisi genel başkan yardımcısının "Erbakan'la birlikte gönüllü hapse girmek isteyen on binlerce insan vardır!" biçiminde özetlenen eylem muştusu gözlerimizin önündeyken, sözün nerede düşünce, nerede eylem olarak belirdiğini de konuşmak istemiyoruz. Ama "2000'li yıllarda, Avrupa Birliği'ne girmeye çabaladığımız bir dönemde, Türkiye bir başbakanını cezaevine gönderemez!" türünden kesinlemeleri anlamak da kolay değil, benimsemek de.

Bir kez, yasaların türe doğrultusunda değil de belirli bir yarar doğrultusunda düzenlenmesini istemek doğru bir tutum sayılmaz. "2000'li yıllar"ın da bu konuda bir işlevi bulunmaması gerekir. 1997'de, 1998'de, 1999'da aynı maddeden yargılanıp cezaya çaptırılmak doğaldı da 2000'de aykırı mı oluverdi? Diyelim ki 2000 yılı demokratikleşme, özgürlük ve eşitlik yolunda bir aşama, bir dönüm noktası, ya da böyle olması isteniyor, ama, bu durumda, aynı nedenle pek çok kişi okkanın altına giderken, bir "eski başbakan"ın ceza almasından yakınmak açık bir çelişki olmaz mı? Sıradan yurttaş yasanın suç saydığı eylemin cezasını çekecek de aynı kusuru eski ya da yeni başbakan işleyince yasa geçersiz mi sayılacak? Böylesi demokrasiye de, tüzeye de aykırı bir ayrıcalık olmaz mı? Eski bir başbakanı cezaevine gönderdik diye bizi ayıplamalarından korktuğumuz Avrupa Birliği üyesi ülkelerde sıradan yurttaşlar için geçerli olup da

başbakanlık yapmış olanlar için geçersiz olan yasalar mı var? Bu ülkelerde bakanlar suç işlemedikleri için mi içeri alınmıyor, yoksa ayrıcalıklı oldukları için mi? Cumhuriyetin temel ilkelerini alaya almak, büyük kurucusunu aşağılamak düşünce özgürlüğü olacak, başbakanlık yapmış kişileri her türlü yargının üstünde tutmak demokrasi ve çağdaşlık gereği sayılacak, Avrupa Birliği de buna alkış tutacak, bu masala kim inanır ki?

Hiç kimse, ama söylüyorlar işte. Söylüyorlar, çünkü hiçbirinin temel sorunu demokrasi, çağcıllık, tüze değil, başbakanlık makamının onurunu savunmak bile değil, temel sorunları bozuk düzenin bir öznesini savunmak. Bu yolda her türlü saptırmaca geçerli görünüyor gözlerine: karara konu olan olayın üstünden altı yıl geçmiş olmasını hafifletici, hatta bağışlatıcı bir neden olarak değerlendiriyorlar, yetmiş altı yaşında bir adamın başbakan olmasını doğal buluyorlar da yasalara aykırı bir eylemden dolayı cezalandırılmasına karşı çıkıyorlar. Çözüm önerileri de hazır: “O zaman görev, demokrasinin gereğini yerine getirmek”, yani kişiye özel ve geriye dönük yasa çıkararak Necmettin Erbakan’ı yargının elinden çekip almak, yani tüzenin gerektirdiğinin tam tersini yapmak.

Olur mu olur: bu düzen kendisini bu noktaya getiren düzense, Necmettin Erbakan bu işten de sıyırır, yüzde doksan dokuz sıyırır; gerekirse, “özel” yasa çıkarılır; gerekirse, sayın cumhurbaşkanının yüce gönüllülüğüne başvurulur, etkinliğini yaşamının sonuna dek sürdürmesi sağlanır, çünkü o Bayar’ların, Menderes’lerin, Demirel’lerin getirdiği düzenin has adamıdır.

Beyazıt’ın daracık bir sokağında üniversite yönetimine ilişkin “slogan atmaya” yelteten yirmi öğrencinin üstüne iki yüz polis gönderen düzenin.

14. 7. 2000

Özgürlük Paylaşımı

Hepimiz biliyoruz artık: sayın cumhurbaşkanımız “Önce insan hak ve özgürlükleri” diyor, devlete değil, bireye öncelik veren bir anayasa istiyor, gerekçesini de şaşmaz bir biçimde ekliyor: “İnsan devlet için değil, devlet insan için vardır”. Şu yaşadığımız dönemde, kolay kolay karşı çıkılamaz bu gerekçeye, adalet bakanımız Hikmet Sami Türk’ten Radikal’in filozof köşe yazarlarına kadar her aydın altına imzayı basar. Ben de basarım, “Hayır, devlet insan için değil, insan devlet için vardır!” diyecek değilim ya. Ancak, azıcık üstünde durulunca, böyle bir kesinlemenin biraz kafa karıştırdığı da açık. Ne denilirse denilsin, bir tür “yineleyim” izlenimi uyandırıyor insanda; “Tüm anneler kadın, tüm babalar erkektir” demek gibi bir şey, hatta o kadar bile değil: “Tüm anneler kadın, tüm babalar erkektir” önermesi, bizi fazla uzağa götürmese bile, açık bir gerçeğin anlatımıdır; baba ve anne, erkek ve kadın karşıtlıkları da somut ve dolaysız bağıntılar oluşturur. Sayın cumhurbaşkanımızın devletle insan (ya da birey) arasında doğrudan kurar göründüğü bağıntıysa, açık bir gerçeklik değil, kendini zor gizleyen bir düzdeğişmecedir, “parça”yı “bütün” diye sunan bir düzdeğişmece. Neden derseniz, burada “insan” sözcüğü olsa olsa “insanlar”, daha doğrusu, “belirli bir insan topluluğu”, daha da doğrusu “toplum” karşılığında kullanılmış olabilir. Öyleyse, her şeyi yerli yerine koymak istiyorsak, bağıntıyı bu “atlanmış” terim çevresinde, devlet - toplum - birey biçiminde kurmamız gerekir.

Bu üç temel verinin özelliklerini inceleyecek, Montesquieu’lerden, Rousseau’lardan örnekler getirecek değilim: hem yazımın boyutları buna elverişli değil, hem de bunu benden çok daha iyi yapacak kişiler var. Ancak, şu uğursuz küreselleşme çağında, “toplum” terimi yerine “insan” terimini kullanmak toplumu ve değerlerini aradan çıkarıp unutturmak için çok sık başvurulan bir yol durumuna geldi. Yalnız bu nedenle bile olsa, doğada haktan da, özgürlükten de söz edilemeyeceğine göre, her şeyin toplumla başladığını, bireylerin kendilerinden önce varolan, kendilerinden sonra da varolacak olan topluma doğduklarını, ona katılıp onunla koşullandıklarını, kurucu ve yönlendirici gücün o olduğunu, devletin kökeninde de gene toplumun bulunduğunu, onu kendisine karşı bireyi korusun diye değil,

kendi gereksinimlerini karşılamak üzere biçimlendirdiğini ne kadar vurgulasak az. Hiç kuşkusuz, birey ve toplum ilişkileri değişmez ilişkiler değildir; en azından belirli toplumlarda, hak ve özgürlüklerin birey yararına büyük gelişmeler gösterdiği de kesin. Ama soyut ve saltık haklar değil, belli bir toplum içinde yaşayan insanın, düşüngüleri, gereksinimleri, çıkarları her zaman uyuşmayan, tam tersine, daha çok çatışan birey ve toplulukların birbirini sınırlayan hakları ve özgürlükleri söz konusudur. Bizim sorunumuz da, deyim yerindeyse, hak ve özgürlüklerin paylaşımı sorunu.

Bugün, içinde yaşadığımız toplumda, Rahmi Koç ya da Aydın Doğan'ın başka alanlarda olduğu gibi insan hak ve özgürlükleri alanında da hiçbir eksikleri yok, istedikleri zaman, istedikleri kadar kullanıyorlar haklarını. Bülent Ecevit'in, Devlet Bahçeli'nin, Mesut Yılmaz'ın, Osman Durmuş'un ve Recai Kutan'ın da fazlası var, eksiği yok. Rahmi Koç ve Aydın Doğan, her istediklerini aldıkları gibi, her düşündüklerini de özgürce söyleyebiliyor, seslerini en gelişmiş iletişim araçlarıyla tüm ülkeye duyurabiliyorlar. Mesut Yılmaz dilediği toprak parçasını dilediği yabancı şirkete armağan edebiliyor. Osman Durmuş bakışından hoşlanmadığı her başhekimi, kendi düşüngüsünü paylaştığından kuşku duyduğu her uzmanı dakikasında görevinden uzaklaştırabiliyor. Buna karşılık, Aydın Doğan'ı elleri üstünde yükselten emekçilerin iş güvenceleri ya hiç yok, ya çok sınırlı. Mesut Yılmaz'ın aşırı cömertliğine karşı gösteri düzenlemeye kalkacak üniversite öğrencisini anasından doğduğuna pişman ederler. Osman Durmuş'un kararları kimi durumlarda yargıya götürülebilse bile, son sözü gene o söyler.

Evet, böyle, hak ve özgürlükleri bireysel boyutlara indirdiniz mi kapanın elinde kalır, aynı çatı altında yaşayan insanlar arasında bile sağlıklı bir hak ve özgürlük paylaşımından sözetmek zorlaşır. Babanın hak ve özgürlükleri ananın, oğlanın hak ve özgürlükleri kızın hak ve özgürlüklerinin üstündedir. Babanın dokuz yaşındaki kızını çarşafa sokması bu kıza toplumun sağladığı bir hakkın çiğnenmesiyken, daha da kötüsü, ileride kullanılacak nice hak ve özgürlüğün önceden engellenmesiyken, babanın doğal hakkı olarak değerlendirilebilmektedir. Atatürk ilke ve devrimlerinin bu ülkede demokratik hakların kaynağı olarak değerlendirilmesine son verilmek istenmesi de bu tür aykırı hakların genişletilmesini sağlamak içindir. Oysa, birkaç yıl önce hep birlikte tanık olduk, bizim tüm renkli basınımız Maraşlı Musa'nın İngiliz işçi kızı Sarah'yla evlenip onu gebe bırakmasını,

Sarah’nın annesinin ve babasının da onayıyla onu “nikâh altına almasını” nerdeyse ulusal bir utku olarak alkışlarken, İngiliz toplumu erginlik yaşına gelmemiş üyesi üzerinde kendi hakkını kullandı, annesine ve babasına karşın, evliliğini yok saydı, Sarah’yı ve çocuğunu kendi koruması altına aldı.

Ama bunca uzağa gitmeye ne gerek var? Türkiye’de yüzde yirmi beş, yüzde otuz oranında oyla çoğunluk sağlanarak hükümet kurulabiliyor; birtakım kişiler yüzde yirmi beşi bile bulmayan oy oranlarıyla kocaman kentlerin belediye başkanı koltuğuna oturabiliyorlar; bir başka deyişle, toplumsal ya da ulusal istem oluşmadan iktidar oluşuyor. Böylece toplumu bir yana iten devlet de ister istemez kendi başına buyruk bir aygıt gibi işliyor. Böyle bir durumda, “Devlet insan için vardır”, deseniz ne değişir, “İnsan devlet için vardır”, deseniz ne değişir?

Siz önce toplumun hakkını topluma verin.

21. 7. 2000

YÖK ve KÖY

Birkaç haftadır ateşli bir YÖK tartışmasıdır sürüp gidiyor dört bir yanda. Öyle ki uzaktan gelen biri şöyle böyle yirmi yıldır bu ülkenin en gelişmiş üniversitelerini bile yaratıcılıktan uzak meslek okullarına, en değerli öğretim üyelerini bile birer kapıkuluna dönüştüren uğursuz kurumun daha dün ortaya çıktığını sanabilir. Bırakın dışarıdan gelmeyi, 2000’in ilk ayına değin 38 yıl 7 ay süresince İstabul Üniversitesi’nde görev yapmış olmama karşın, ben bile yanılsamaya kapılıyorum bazı bazı, “Ne oldu böyle? Birdenbire yeni bir YÖK mü çıktı ortaya?” diyorum.

Yeni bir YÖK çıkmadı ortaya; gazeteleri, radyoları, televizyonları ayaklandıran uygulamaysa, ünlü kurumun tırpanı ele almasından yıllar sonra, olmayacak yetkilerle donatılmış rektörlerinin atanmasında çok küçük de olsa bir payları bulunması konusunda üniversitelere verilmiş bir ödündü. Öyleyse, çok sınırlı bir aydın ve öğretim üyesi kitlesini dışarıda bırakarak soralım, basınımız bunca yıl neden sustu? Ne oldu da tüm basın Doğramacı’nın yaşamının yapıtının karşısına dikildi? İlk kez bir cumhurbaşkanı ünlü kurumla uzlaşmazlığa düştüğü ve uzlaşmazlığı yakından izleyip abartmalı bir biçimde yansıtarak okur ya da izleyici sayısını artıracaklarını umduklarından mı? 9 Eylül Üniversitesi’nin bir bölüm üyesini YÖK’le karşı karşıya getiren olay, çoğu durumlarda görüldüğü gibi, kimi büyük çıkarlarla bağıntılı olduğundan mı? Yoksa, bin dolayında oy arasında, bir oy alanın dört yüz elli oy alana yeğ tutulmasını biçimsel açıdan fazlasıyla başkaldırtıcı bulduklarından mı?

Saydığımız olasılıkların hepsinin belli bir payı olabilir bu umulmadık tepkide. Ama bugüne değin böylesine zorlu bir tepki gösterilmemiş olması bile, başkaldıranların büyük çoğunluğu için temel sorunun tüze, demokrasi, özerklik, bilim gibi değerler olmadığını kanıtlamakta. Öyle olsa, tepkilerini göstermek için ne diye bugünü bekleyeceklerdi? Bugün köşe yazarlarımıza ateş püskürten durumu geçen ayın başında, burada, Gazete Müdafaa-i Hukuk’un 3. sayısında, üç bin öğretim üyesinin oylamaya katıldığı bir üniversitede üç yüz oy alan bir adayın karşıtlarını geride bıraktı diye seçim kazanmış göründüğünü, Yüksek Öğretim Kurulu’nun kendi seçimini

yaparak birincisi üç, ikincisi on beş, üçüncüsü otuz oy almış üç kişiyi kendi adayları olarak belirlemesi, cumhurbaşkanının midesinin bunu kaldırması durumunda da, üç oy almış adayın koca üniversiteye rektör olarak atanabileceğini yazmıştım. YÖK yalnız bir oyla da yetinilebileceğini gösterdi. Ama, değerli yazar ve yorumcular küçük bir çaba harcayarak konunun azıcık derinliğine inerlerse, görürler, YÖK'ün ve üniversitelerin genel yapısı içinde, bu sorun fazlasıyla ikincil bir sorundur, çünkü, işlemin hiçbir biçimde bir seçim olmaması bir yana, 9 Eylül Üniversitesi öğretim üyelerinin çoğunluğunun adayının atamaya sunulup sunulmaması da değildir: bu seçim öykünüsünde oy oranları yüzde ellilerin altında kalır genellikle, yüzde yirmiler, onlar, sekizler, beşler arasında dolaşır.

O zaman, böyle bir düzen içinde, sizin yeğlediğiniz kişi atansa ne değişir, atanmasa ne değişir? Dahası, böyle bir düzen içinde, tek bir oy almış ya da, şaka olsun diye, kendi kendine oy vermiş kişinin aday olarak cumhurbaşkanına sunulması daha olumlu bir tutum olarak da değerlendirilebilir: böyle birinin kapı kapı dolaşıp oy istememiş ve düzeni üstlenmemiş olması büyük olasılıktır. Ona karşı koyması da. Neden derseniz, bu düzen içinde, herhangi bir üniversitede rektörlük yapmayı bir onur olarak gören kişinin ona başkaldırması söz konusu bile olamaz. Daha birkaç yıl önce Mersin Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Vural Ülkü'nün başına gelenlerden biliyoruz: koltuğunu korumak isteyen bir rektör YÖK başkanıyla iyi geçinmek, her isteğine boyun eğmek zorundadır. Bu koşulu yerine getirdikten sonra, kendi üniversitesini bir Irak cumhurbaşkanı, bir Suudi Arabistan kralı, bir İdi Amin gibi yönetebilir; nasıl olsa, yasa da krallığının sınırları içinde her yetkiyi tanımıştır kendisine. Bu nedenle, basınımızın nasıl bir basın, televizyonumuzun nasıl bir televizyon olduğu çok iyi bilinmekle birlikte, Yüksek Öğretim Kurulu'nu ve yöneticilerini topluca eleştirmek için yirmi yıl süresince küçük bir ayrıntıyı beklemiş olmalarına şaşmamak zor. Ancak birtakım açıklamaları da yok değil.

Bu süre içinde, kurumun başkanlığına üç kişi geldi, hiçbiri bilimsel ya da düşünsel yanıyla öne çıkmış bir öğretim üyesi değildi, Üniversitelerarası Kurul'ca atanan üyeler de çoğunlukla onlardan pek farklı sayılmazdı. Başlıca erekleri tek biçimlilik, sıkı denetim ve saltık yetkeydi. Üniversitelerimiz de hiç mi hiç duralamadan ayak uydurdu onlara. Bir Ankara Üniversitesi rektörü vardı, ödünsüz bir özerklik yanlısı gibi

görünürdü; kaşla göz arasında YÖK ikinci başkanı, Doğramacı’nın sağ kolu ve demir eli oluverdi. Büyük üniversitelerimizin daha önce seçimle gelmiş rektörleri görevlerine atamayla geri dönünce, minnet borçlarını kesin boyun eğiş ve arkadaşları üzerinde kurdukları bunaltıcı baskıyla ödediler. Öğretim üyeleri hiç değilse bilimsel düzeyi koruma yolunda bir iş birliğine girişebilirlerdi; büyük çoğunluğu düzene uymayı yeğledi. Son yıllarda, atanması önerilecek rektör adayını belirlerken, oylarının yüzde elliden fazlasını bir kişide toplayabilir, böylece yeğlemelerine belirli bir ağırlık kazandırabilirlerdi, ama kendilerini yormadılar. Doçentler profesörlere, profesörler dekanlara, dekanlar rektörlere, rektörler YÖK’e, YÖK de cumhurbaşkanlarına dayadı sırtını, kısırlaştıkça güçlendi, güçlendikçe kısırlaştı.

Ne de olsa katıksız bir 12 Eylül ürünü: tersinden bakıldığı zaman KÖY olabilirmiş gibi görünüyor ya kasaba olmasına olanak yok.

28. 7. 2000

Yeni Değerler

Nesnelerin değerinin kullanım işlevleriyle örtüştüğünü sanırız genellikle. Bıçak kesmek, kalem yazmak içindir, giysi bizi doğanın dış etkilerinden korur, araba gideceğimiz yere götürür. Değerlerinin buradan, bir de gerektirdikleri emek ve gereçten kaynaklandığını düşünürüz. Ama hepsi mudur? Çok eski dönemlerde bile, insanlar bıçağın demirine ya da arabanın okuna bir iki nakış koyarak ille de gerekli olmayan yeni bir öğe, dolayısıyla yeni bir işlev ve yeni bir değer ekliyorlardı onlara. Giysileri süsleyen güller, çiçekler, sırmalar, fırfırlar onların temel işlevini bile unutturtuyordu insanlara. Günümüze doğru gelindikçe, yan işlevler diye de adlandırabileceğimiz bu asalak işlevler iyiden iyiye güçlenip çeşitlendi. Öyle ki bilim adamları nesneleri ya da ürünleri işlevlerine göre değerlendirme biçimlerini sınıflandırıp çözümleme gereksinimini duymaya başladılar. Jean-Marie Floch da bunlardan biri: Sémiotique, marketing et communication adlı kitabında, kullandığımız her türlü ürünün bizim için taşıdığı tüm değerlerin dört ana karşıtlık biçiminde sınıflandırılıp incelenebileceğini gösteriyor.

Ona göre, bu değişik değerlerin ilkini yararsal değerler ya da kullanım değerleri oluşturur; bunun tam karşıtıysa, varoluşsal ya da temel değerlerdir; sonra da birincisinin altında yer alan varoluşsal-olmayan değerler ve ikincisinin altında yer alan yararsal-olmayan değerler gelir. Söz konusu ürün bir otomobilse, yararsal değerlerinin kullanışlılık, rahatlık, güvenilirlik, varoluşsal-olmayan değerlerinin kârlılık, sağlamlık, ucuzluk, varoluşsal değerlerinin yaşam biçimi, kimlik, serüven, yararsal-olmayan değerlerinin nedensizlik ve incelik olduğu söylenebilir. Buna göre, yararsal değerlerle varoluşsal-olmayan değerlerin bir yerde öteden beri tüm ürünlerde aranan nitelikler olduğunu söyleyebiliriz: arabamız kullanışlı, rahat ve güvenli olmalı, alımı da olanaklarımızı aşmamalıdır. Varoluşsal değerler, beni arabamın kendisiyle özdeşleştiren, kimliğimi arabamla koşullandıran değerlerin tümüdür: bir Opel tanıtımı güzel bir hanıma “Costa’m demek tümüyle ben demek!” dedirtir. Yararsal-olmayan değerlerse, arabamı ötekilerden farklı kılan özelliklerle belirlenir.

Söylemek bile fazla, yalnızca “düşlerinizin arabası”nda değil, giydiğiniz gömlekten kullandığınız tıraş köpüğüne kadar her şeyde bulabilirsiniz bu değerleri. Günümüzün yaşamına ayak uydurmuş olan herkes de doğal bulabilir bunu. “Adam direksiyonuna oturduğu Jaguar’ıyla özdeşleşmesin de seninle mi özdeşleşsin? Ne var bunda?” diyebilir. Ne olacak? Nesne kendi sınırlarını aşarak erek oluverdi, varoluşsal bir nitelik kazandı, fiyatından, kullanışlılığından, rahatlığından, güvenilirliğinden önce bu yönüyle temel değer durumuna geldi. Dahası, yalnızca patronun şişman ve çirkin oğlu kendini Jaguar’ıyla özdeşleştirmekle kalmıyor, biz de onu onun kendini gördüğü gibi görüyor, Jaguar’ın değer, güç, güzellik olarak öteki arabalara göre yeri neyse, biz de onu insanlar arasında öyle bir yere yerleştiriyoruz. İyesi olduğu başka şeyler, örneğin markalı giysileri, örneğin konutları, örneğin metresleri, örneğin işyerleri, özellikle de bankaları ya da bankadaki paraları da birbirini bütünleyerek gözümüzde büyüttükçe büyütüyor şişman oğlanı. Belki de bu yüzden, ülke çıkarlarına aykırı davrandıklarını adımız gibi bildiğimiz zaman bile, politikacısından aydınına, hepimiz gözlerimizi onlara dikiyor, karşılarında önümüzü ilikliyor, bir dediklerini iki etmiyoruz. Bu bakımdan, başbakanımızın DİSK başkanı Vahdettin Karabay ve arkadaşları karşısında gösterdiği davranışı bir Sabancı ya da bir Koç karşısında gösterebileceğini düşünmek bile çoklarımızın tüylerini diken diken edebilir.

Hiç kuşkusuz, birdenbire gelinmedi bu noktaya. Bütün bunlar nesnenin ya da ürünün söylensel değerlerini kullanım değerlerinin önüne çıkararak, bir başka deyişle, insansal değerlerin yerine kendi özdeksel değerlerini yerleştirerek yaptığı yoğun tanıtımlar aracılığıyla anamalcılığın kazandığı büyük utkunun sonucu. Hiç kuşkusuz, sağlıklı bir sonuç değil; tam tersine, korkunç bir yabancılaşmanın, geri dönülmesi zor bir yozlaşmanın belirtisi. Bir zamanlar demir perde gerisi diye adlandırılan ülkelerin yurttaşlarının dursuz duraksız Aksaray seferlerine bakılınca, anamalın sosyalizmi biraz da bu yöntemle yendiğini düşünmek fazla aykırı görünmemeye başlıyor. Bizim tüm ulusal değerleri ellerinin tersiyle itip Atatürk ilke ve devrimlerinin anayasalarda anılmasını bile kendi “küreselleşme” ülkülerine saygısızlık olarak değerlendiren yandançarklı aydınlarımız da, bağlandıkları kapılardan anlaşılıyor, bu topsuz tüfeksiz savaşın gönüllü askerleri. Ama özgürlük, bağımsızlık ve laiklik ilkelerinden ödün vermezmiş gibi görünürken,

anamalın simgeleri ve değerleri söz konusu olunca her şeyi unutuveren aydınlarımız da az değil.

Ne diyelim, yeni değerleri ve yeni efendileriyle bin yaşasınlar.

4. 8. 2000

Zor Seçim

1979’da, Padova’da, kalabalık bir ortamda, toplantılarla, konuşmalarla, koşuşturmalarla geçen birkaç gün süresince, kısa ve yüzeysel bir arkadaşlığımız olmuştu, unutup gitmiştim onu. Ama gazete satıcısının önünde, birkaç saniyelik bir duraksama sırasında, birdenbire beliriverdi belleğimde. Romanyalı bir öğretim üyesiydi, tükenmez bir Çauşesku öykücükleri “repertuar”ı vardı, nerdeyse her sözün arasına bir ikisini sıkıştırıveriyordu. Ben de, bu tuhaf cömertlik karşısında ezilmemek için, bir iki Sunay öykücüğüyle karşılık vermeye yeltenmiştim ya arkadaş tek tek her birinin kökenini açıklamıştı bana: başlıktaki beş O’nun okunmasıyla başlanan Akdeniz Olimpiyatları açış konuşmasıyla ilgili olanı dışında, bizimkilerin hiçbiri özgün değildi. Ne var ki, biraz belleğimi yoklayınca, yalnız Sunay öykücüklerini değil, onun öykücüklerini de unuttuğumu ayrımsadım. Kala kala iki öykücük kalmıştı belleğimde. Biri Çauşesku’nun Hindistan gezisine ilişkin bir bilmece biçimindeydi: “Çauşesku neden Hindistan’a Bayan Çauşesku’yu da götürdü?” diye soruyor, kimseden ses çıkmayınca, yanıtı kendisi veriyordu: “Hintliler’e Romanya’da da inekler bulunduğunu göstermek için”. İkinci öykü Çauşesku’yla ilgili değildi. Bir adam bir dükkâna girip çay istiyor, “Çin çayı mı, Rus çayı mı?” sorusuyla karşılaşınca, kahve istiyor, “Yalnız Amerikan kahvem var!” yanıtını alınca da “Sen bir kakao ver bana!” diyordu. Bunca yıldır belleğimin bir köşesine yapışıp kalmış bir soğuk öykü! Romanyalı arkadaş çok daha güzellerine değerdi. Ama bana onu anımsatan da bu öyküydü. Gazeteci aradığım gazetenin kalmadığını söyleyip de elindekileri saymaya başlayınca anımsamıştım. Satıcı gazete adlarını art arda sayıp duruyor, ben de, her seferinde, “Al bunu da vur ötekine!” diyordum içimden. Sayılarına ve sayfalarına bereket, aramadığım kadar gazete vardı, ama, yaşıyorsa kulakları çınlasın, Romanyalı arkadaşın öyküsündeki seçenekten bile yoksundum ben. Birini alıp eve döndüm.

Gazetelerin görevinin kamuoyuna ülkede ve dünyada olup bitenleri aktararak onları aydınlatmak, olayları sağlıklı bir biçimde yargılamalarını sağlamak olduğu söylenir. Benim aldığım gazetede dünya olayları konusunda bize pek ışık tutulmuyordu ya ülkede olup bitenler konusunda

bayağı bilgi veriliyordu. Ne var ki, büyük çoğunluğunda hemen her gün görüldüğü gibi, ilk üç sayfanın nerdeyse tümü eğlence dünyasının ünlü kişilerinin söylem ve serüvenlerine ayrılmıştı. Basınımızın son aylarda her konuda görüşlerine başvurduğu şarkıcı ve oyuncu bayan kendisi gibi ünlü bir meslektaşının "kaba ve terbiyesiz" olduğunu bildiriyor, nedenlerini de bir bir sayıyordu. Bir başkası eşinden ayrılışının ana nedenini "Benim köpekliğim" diye açıklıyor, arkadan daha ikincil haberler geliyordu: bıçkın bir şarkıcıyı güzel eşi yüzüstü bırakıp gitmişti, bir başka şarkıcı hayranlarını iyice coşturmuştu, böyle sürüp gidiyordu. Yeni bir şey değildi bu, adı "büyük"e çıkmış tüm günlük gazetelerimiz eklerini ilk sayfalarına taşımışlardı, hep böyle çıkıyorlardı.

Gene de sormadan edemiyordu insan: bu gazeteleri çıkaran çok önemli ve çok etkili kişiler nerede yaşıyor ve ne yapmak istiyorlardı ki? Bu ülkenin bunca sorunu varken, neden baş köşelere gerçek anlamda hiçbir şey yaratmayan birkaç yüz insanın kolay kolay göbekten yukarıya çıkmayan serüvenlerini yerleştiriyorlardı? Türkiye'nin temel sorunlarını bu ayrıntılara indirgeyecek kadar düşük müydü düzeyleri, yoksa okurlarını uyutarak gerçekten, gerçek sorunlardan uzaklaştırmak, yozlaştırmak ve yabancılaştırmak mı istiyorlardı? Amaçları buysa, kendileri ne kazanacaklardı?

Bu sorulara birçok soru eklenebilirdi daha. Soruların yöneldiği kişiler de, Romanyalı arkadaşın kakaosu kadar arı ve yansız olmasa bile, kendilerine göre birtakım tutarlı yanıtlar verebilirler, "Evet, doğru, ilk yeri eğlence dünyasına veriyoruz, ancak siyasal ve toplumsal konulara da değinmiyor değiliz. Üstelik, çoğunluğu bambaşka tellerden çalsa bile, görüşleri sizinkilere çok yaklaşan bir iki köşe yazarımız da var", diyebilirlerdi örneğin. Evet, hepsi olmasa da büyük çoğunluğu söyleyebilirdi bunu. İşin acıklı yanı da buydu belki: bunca çıplak kadın fotoğrafının ve onlara ilişkin bunca haberin arasından ulaşılınca, en doğru yorumların bile onlardan, onları öne çıkaran düşüngüden bir şeyler taşıması, dolayısıyla gözümüze kuşkulu görünmesi, kişiliklerine ve düşüncelerine gerçekten değer verdiğimiz ve dürüst tutumlarını pek değiştirmediklerini bildiğimiz kimi yazarları bile yalnızca yerleri nedeniyle tanımakta güçlük çekmemizdi. Sarayından uzaklara atılmış, yaşlı, hasta, bitkin düşmüş Kral Lear'e kızı Cordelia kendisini tanıyıp tanımadığını sorunca, "Tanırdım herhalde, bu

adamı da tanırdım, ama kuşkuluyum, çünkü nerede olduğumu bilmiyorum", der. Bizler de, bu aykırı ortamlarda karşılaşınca, onları tanımakta zorlanıyorduk.

Söylemek bile fazla, bu iyi niyetli insanlar da karşı çıkabilirdi gözlemimize, örneğin gazetelerinde en sık boy gösteren "sanatçılar"dan birinin mantığını izleyerek "Türkiye'de Le Monde var da biz mi yazmıyoruz?" diyebilirlerdi. Türkiye'de Le Monde yoktu gerçekten. 1955-1960 arasında yalnız İstanbul'da en az dört Le Monde vardı ya 1970'lerden bu yana her şey Le Monde'lara karşı çalıştı.

"Köstebek kardeşlerimiz" de yeni koşullara çok güzel uydular doğrusu.

11. 8. 2000

Pinochet’nin Elleri

Dünyanın tüm iletişim araçları büyük muştuyu dakikasında verdiler: Şili’nin taş yürekli, demir bilekli diktatörü General Augusto Pinochet en sonunda yargı önüne çıkarılabilecek! Gerçekten çıkarılacak mı, çıkarılmayacak mı? Çıkarılacak olursa, 1973’ten 1990’a, on yedi yıl süresince, ülkede her şeyi tek elden yönettiğine göre, şu ya da bu biçimde o korkunç baskı yönetimine bulaşmış ya da bulaşmak zorunda kalmış yargıçlar kendisini nasıl ve hangi yüzle yargılayacaklar? Uzun diktatörlüğü sırasında değişik biçimlerde öldürülmüş üç bini aşkın insanın hesabı sorulursa, bu hesabı vermeye gönül indirecek mi? Hesap vermeye gönül indirse ve suçlarını üstlense bile, kıyalarının karşılığını nasıl ve neyle ödeyecek, pelteye dönmüş yaşlı ve hasta bedeni, ışıksız bir gece olmuş bilinciyle mi? Şimdilik ne söylesek boş. Şilili komutanlar evine giderek kendisine saygılarını sunduklarına, yandaşları konağının önünde bağlılık gösterileri yaptıklarına, ailesi yargı önüne çıkarılmasını engellemek için yasal yollar aradığına göre, sonuç pek de kesin değil.

Ancak bu kadarı bile küçümsenmesi zor bir gelişme, büyük bir avuntu nedeni, insana “Çok ağır da olsa tüze işliyor! Hesap günü eninde sonunda geliyor!” deme olanağını veriyor. Canları istedikçe ülkelerinin yönetimine el koyan faşist diktatörlerin ülke dışına kaçtıktan ya da nöbeti sözde özgürlüklükçülere bıraktıktan sonra emeklilik dönemlerinde görkemli “daşa”larında keyif çatmaları, yerlerini alanların da kendilerini el üstünde tutmaları geri kalmış ülkelerde sık sık gördüğümüz bir durum. Bu acımasız zorbaların kanlı elleriyle aramızda dolaşmalarına izin verirken, Tanrı’nın günü özgürlük ve demokrasiden sözederek çelişkiyi ve ikiyüzlülüğü son noktasına dek götürenler de az değil. Böyle bir ortamda, Arjantin’den sonra, bir başka Güney Amerika ülkesinin de diktatörünü yargılayacak düzeye gelmiş olması insanlık onuru açısından sevindirici bir aşama: tüzeye değer veren bir ülkede iyi ya da kötü her edimin bir yaptırımı bulunduğunu, en güçlü kişilerin edimlerinin bile yaptırımsız kalmayacağını kanıtlıyor. Çağımızın bunca diktatöründen birinin yargılanmasına olanak verilmesi belki de her şeyden önce bu nedenle coşkulu sevinç gösterilerine yol açtı.

İnsanlık değerlerine inanıp da böyle bir sonuç karşısında mutluluk duymamaya olanak var mı?

Ne var ki, daha insan bu soruyu sorduğu anda koyu bir gölge düşüyor mutluluğunun üstüne, kafası karışmaya başlıyor. İyiyse iyi, kötüyse kötü, her edimin bir yaptırımı olmalı, evet, doğru; ama edimle yaptırım arasında bir denklik bulunması da gerekmez mi? Gerekirse, üç bini aşkın suçsuzun ölümünün, durup dururken gizlenmek ya da ülkesinden kaçmak zorunda bırakılan, yakalanıp olmadık işkencelerden geçirilen bunca insana çektirilenlerin karşılığı kendi kendini taşıyamaz olmuş bir yaşlı bedene ve yarı yarıya karanlığa gömüldüğü anlaşılan bir bilince nasıl bir ceza uygulanarak ödetilebilir ki? “Cezanın amacı ödetmek değil, suçluyu topluma kazandırmak”, demeye kalkarsanız, kahkahalarla gülerler size. Pinochet seksen dördünden sonra topluma kazandırılacak da Şili tepelerine kuş mu konduracak? “Zindana kapatılacak, çekeceği kadar çekecek!” demek de bir yerde tüzenin tam anlamıyla gerçekleşmeyeceğini açıklamak, hatta şu yeryüzünde gerçek bir tüzeden sözedilemeyeceğini kesinlemek anlamına gelmekte. Her şey gösteriyor ki Pinochet beden olarak da, bilinç olarak da alabildiğine duyarsızlaşmış, küçülmüş, azalmış; bu nedenle, herhangi bir insanın zindana kapatılmaktan çekeceği acıyı bile çekmeyecek.

Hiç kuşkusuz, “Pinochet’nin de herkes gibi bir canı var, ne yapalım!” deyip kesmek de olanaklı. Doğru, üç bin beş yüz canı olacak değil ya, bir canı var elbette. Ama, tam on yedi yıllık yıldırı yönetimi sırasında, binlerce eli bulunduğunu, bu elleri de genellikle Şili’nin kelli felli kişilerinin oluşturduğunu kim yadsıyabilir? Bugün bu eller Augusto Pinochet’nin bitkin bedeninden kopmuş görünüyor. Ama ortadan çekilmiş olduklarını düşünmek de bönlük olur. Kendisine yargı yolunu açan kurulda bile bu ellerin belli bir etkisi olduğu düşünülebilir. Böyle bir şey beklenmiyor ya, ölüme gönderilmesi durumunda, yağlı ipi boynuna geçirecek cellat da taş yürekli generalin eski ellerinden biri olabilir. Büyük olayı kalabalık içinde şampanya patlatarak kutlayan Şilili de Pinochet’nin çürümeye yüz tutmuş bedeninden kopmuş bir el gibi görünüyor bana; çünkü, kimi kavurursa kavursun, acı karşısında böyle bir sevinç olsa olsa “Asmayalım da besleyelim mi?” diyebilenlerin özelliği olabilir. Kısacası, neresinden bakarsanız bakın, içinden çıkılmaz bir dengesizlik var bu işte, hem de ta başından beri: Pinochet’yi yargılama isteğinin, kendi ülkesinin

savcılarından önce, Franco'nun ülkesinin savcılarından gelmesi bile ister istemez kuşkulu görünüyordu insana, bir tür gösteri izlenimi uyandırıyordu.

Biz gene de bir gösteri biçiminde bitmemesini dileyelim.

18. 8. 2000

Ekmek

Oktay Akbal ilk öykü kitabının ilk öyküsünü “Önce ekmekler bozuldu, sonra her şey”, diye başlatmış, “Her şey ekmekle başladı, ekmekle bitecek”, diye de bitirmişti. Ben de az çok anımsıyorum: İkinci Dünya Savaşı döneminde öyleydi gerçekten. İstanbul’da yenen ekmek Anadolu’da yenen ekmeğin yanında pasta sayılırdı ya gene de bozulmuştu. Bugün durum nerdeyse tam tersi: Türkiye’nin her yanında üç aşağı beş yukarı aynı ekmeği yiyebilmemiz bir yana, her şey savaş yıllarında bile düşünülemeyecek ölçüde yozlaşıp bozulurken, ekmek yiğitçe direniyor. Evet, böyle, elimizi yüreğimizin üstüne koyup da konuşalım: ekmek bozulmuyor, büyük ölçüde koruyor niteliğini: kimi zaman küçülüyor, kimi zaman da azıcık büyüdüğü oluyor; küçüldü mü fiyatında bir değişiklik olmuyor, büyüdü mü fiyatı yükseliveriyor, ama o kadar: kendisi bozulmuyor. DSP’nin oymakbaşları içine bolca patates karıştırarak bu çağdışı duruma son vermek istediler ya, başkanları “içine sindiremediğinden” olacak, bu çok çağcıl girişimin arkası gelmedi.

Oktay Akbal’ın Önce ekmekler bozuldu’da söz ettiği döneme göre önemli bir değişiklik daha oldu: ekmek fiyatı belirleyici olmaktan çıktı artık, onurlu yerini petrole kaptırdı; üstelik, arada bir yükseltilmekle birlikte, o zamana oranla çok daha düşük görünüyor. Bugün, Beyoğlu’nda dolaşırken sıkışıp da bir genel ayakyoluna uğramak zorunda kalan yurttaş buradan kendisini yirmi dört saat tok tutabilecek bir ekmeğe ödenen paranın bir buçuk katını ödeyerek çıkıyor; gene İstanbul’da bir durak öteye gitmek için belediye otobüsüne binen kişi biletine tam üç ekmek parası ödüyor; ülkenin doğal kaynaklarından doldurulup getirilen bir şişe su da en az iki ekmek parası karşılığında alınabiliyor. Üretiminin toprağın sürülmesinden unun fırına getirilmesine, fırında son oluşumunu tamamlayıp evlerin yolunu tutmasına değin çok değişik, çok uzun ve çok yorucu çabalar gerektirdiğini yeterince biliyoruz. Son yıllarda da bayağı gözü kara bir ekmek ya da fırın mafyası bulunduğunu öğrendik. Tüm bunlara karşın, ekmeğimiz en kolay erişilebilir besin niteliğini hep sürdürmekte, en zengininden en yoksuluna, her sofraya ulaşıyor nerdeyse.

İyi de nasıl oluyor bu iş? Atalarımızın kutsal saydığı ekmeğin kendisi mi gerçekleştiriyor tansığı? Tüm ekonomi kurallarına ve tüm küreselleşme çabalarına inat, bu ülkede bize ekmeği bir Batı ülkesine göre birkaç kat daha ucuza yedirtebilen bir gizli güç mü var? Yoksa değerli yöneticilerimiz yoksulların başka şeylere de göz dikmesini önlemek için ucuz ekmeği bir yem olarak mı kullanıyorlar? Olabilir, hepsi olabilir. Yazık ki ben ekonomiden anlamam; bu işin içinden çıkamıyorum. Yalan değil, durumu oldukça doğru saptadığımı sanıyorum, ama, ne kadar kafa yorarsam yorayım, açıklamasını bir türlü bulamıyorum. Benden daha bilgili olduğunu düşündüğüm birkaç dosta sordum. Gözlemlerime karşı çıkmadılar ya doyurucu bir yanıt da vermediler, “Ekmek sorunu çok duyarlı bir sorundur, fazla kurcalamamak gerekir”, dediler. Neden peki? Hangi devin uyandırılmasından korkuyordu ki dostlarım? Avrupa Birliği’ne girmeyi düşündüğümüz şu günlerde, büyüklerimizin “Önce şu ekmek fiyatlarını Batı düzeyine çıkartalım!” diyerek işleri büsbütün karıştırmalarından mı? Buğday üreticileri kitlesinin düzene başkaldırmasından mı? Ekmeği başlıca besin kaynağı bellemiş milyonlarca insanın bu yıllardır süregelen cömertliğin ardında şeytansı bir oyunun varlığını sezmelerinden mi? Bir türlü anlayamadım.

Bereket, televizyonlarımız her şeyi bir çırpıda açıklayıveren cep dahileriyle dolu. İşte, bir iki zaplamadan sonra, tarım kesiminin sorunlarını tartışan birkaç kişilik bir bilginler topluluğu çıkıyor karşıma, “Oldu bu iş, bu adamlar, her şeyi bildiklerine göre, ekmek konusunda da aydınlatırlar beni”, diyorum. Rastlantı bu ya, o sırada söz almış olan konuşmacı da tıpkı benim gibi iyice dökmüş saçları, ama öylesine ablak ki henüz saçları çıkmamış gibi bir izlenim uyandırıyor insanda. Bu yüzden olacak, coşup taşıyor, “Benim cebimden aldıkları parayı ne hakla köylüye verirler, anlamıyorum! Adam kazanmıyorsa, ekmesin, kurutsun topraklarını. Biz de gereksinimlerimizi dışarıdan sağlarız ve daha kârlı çıkarız!” diyor. Öyle öfkeli ve öyle yetkeli konuşuyor ki, gerçekten böyle bir destek varsa, yani bizim fazlasıyla çağcıl yöneticilerimiz tarım kesimine bir elleriyle verdiklerini öbür elleriyle geri almıyorlarsa, bu desteğe ayrılan tüm para yalnızca onun ödediği vergiyle karşılanıyormuş, bu nedenle verdiği verginin nasıl kullanılacağı konusunda kendisinden görüş sorulmasını istiyormuş gibi bir izlenim uyandırıyor bende. Ürpertiyle karışık bir şaşkınlıkla uzaklaştırıyorum onu. Bir başka izlencede, daha dingin, daha

saygın, daha yaşlı bir adam çıkıyor karşıma. Avrupa Birliği’ne girmeye hazırlandığımız şu günlerde, yabancı otomobil dışalımına kısıtlamalar getirmenin ülke ekonomisi için ne denli yararlı olduğunu anlatmaya başlıyor. Kafam büsbütün karışıyor. Ne birinci konuşmanın mantığını kavrayabiliyorum, ne ikinci konuşmanın. İki konuşmayı birleştirince, “Otomobil içeriden, ekmek dışarıdan!” gibi bir anlam çıkıyor, bu anlamın da bir anlamı bulunduğu kesin.

Yazık ki konunun yabancısıyım, o anlama erişemiyorum.

25. 8. 2000

Verlaine, At ve Tavuk

Günün birinde “Sizce dünyanın en gerçekçi söylemi hangisidir?” gibi bir soruyla karşılaşacak olursam, bir an bile duralamam, bir zamanlar ortaokul birinci sınıf fransızca kitabında yer alan bir çocuk şarkısını gösteririm: “Üç tavuk tarlalara giderken, birincisi önden yürür, ikincisi onu izler, üçüncüsü arkadan gelir”. Bundan daha gerçekçi bir söylem olabilir mi? Her şeyi öyle yerli yerine koyar ki, öyle kesin, öyle açıktır ki ne açıklama gerektirir, ne yorum; üstelik, sanat sorununu bir yana bırakırsak, Japon haykuları kadar yalın ve doludur; Roland Barthes’ın haykular karşısında yaptığını biz de onun karşısında yaparız, “Evet, böyle! Bu budur, bu böyledir!” deriz yalnızca.

Deriz de ne olur? Tarlalara giden üç tavuk tarlalardan başka nereye götürür bizi? Söylemek bile fazla, hiçbir yere götürmez. Gene de olayları, durumları, görünümleri ve varlıkları oldukları yerde, oldukları gibi, en açık, en yalın anlatımlarına indirgenmiş olarak görmekte her zaman yarar vardır, böyle bir indirgemeden sonra, yaşamın temel gerçeklerine daha kolay gider, geçici bir süre için de olsa, her şeyi karmaşıklaştırma alışkanlığından sıyrılmaya başladığımızı sezinleriz. Albert Camus, daha ilk yapıtında, “Evet, her şey basit. İnsanlar karıştırıyor işleri. Masal anlatmasınlar bize. İdam edilecek adam için ‘Topluma borcunu ödeyecek’, demesinler, ‘Kafası kesilecek!’ desinler”, derken, aynı yalınlaştırma gereksinimini öne çıkarır, her şeyi yerli yerine koyma, her şeyi, ne eksik, ne fazla, olduğu gibi görme ve, gene de gerekiyorsa, yoruma buradan geçme gereksinimini.

Bana öyle gelir ki Verlaine’in “Gök, damların üzerinde, / Öyle mavi, öyle dingin!” diye başlayan ünlü şiiri de her şeyin böyle en açık, en yalın biçimine indirgendiği bir ayrıcalıklı dakikanın şiiridir. Arkadan gelen dizeler de doğrular bunu: birkaç öğeyle sınırlı, kısa ve yalın bir ağaç betiminin, bir çan ve bir kuş sesinin ardından, yalın görünümün sağladığı anlaşılan bir uyanış içinde, tüm yalınlığıyla yaşamın birdenbire görünür oluvermesine tanık oluruz: “Tanrım, Tanrım, yaşam burada,/ Basit ve durgun”. Bundan sonra, çevreyi en yalın öğelerine indirgenmiş olarak görebilen kişinin kendi kendine dönmesinde ve kendini sorgulamasında

şaşılacak bir şey yoktur. Bununla birlikte, Verlaine yalınlaştırmayı o denli ileriye götürür ki söylediğini başka bir biçimde açıklamak nerdeyse olanaksızdır, hele bir başka dile aktarmak büsbütün olanaksız görünür. Böylece, olanaksızlık karşısında, örneğin Cahit Sıtkı Tarancı gibi bir büyük ozan bile, şiiri türkçeye çevirirken, onun sözcüklerini atıp yerlerine kendi sözcüklerini getirerek son dörtlüğü alaturka bir yakınmaya dönüştürür:

“Ey sen ki durmadan ağlarsın,

Döversin dizini;

Gel söyle bakalım ne yaptın,

Nettin gençliğini?”

Şiirin özgün biçiminde “diz dövmek” yoktur, söylem öznesi kendi kendine seslenir göründüğüne göre, “Gel söyle bakalım” gibi bir hesaplaşma çağrısının da söz konusu olmaması gerekir; ozan anlattığını en temel çizgilerine indirgeyerek ve olabildiğince yalın bir biçimde, olabildiğince az sözcükle anlatma yolunu seçtiğine göre de çeviride “Ne yaptın”dan sonra aynı anlama gelen “Nettin”i eklemek onun temel tutumunu hiçe saymak anlamına gelir. İşin ilginç yanı, Tarancı, Verlaine’e söylemediği sözcükler söyletirken, son dörtlüğün en önemli sözcüğünü: iki kez kullanılan “voilà” (işte) sözcüğünü atmıştır.

“İşte” sıradan bir belirteçtir, ancak, burada “böylesin” ya da “şu durumdasın” biçiminde özetleyebileceğimiz çok kapsamlı bir betimleme ya da öykü içerdiği kuşku götürmez. Son iki dizeyle yetinelim dersek, “Söyle, sen ki işte şu durumdasın, ne yaptın gençliğini?” der Verlaine. Bu “işte” ozanın o anda kendinde (çok uzak bir olasılıkla da bir başkasında) gördüğü tinsel ve bedensel her şeydir, ama aynı zamanda bizim görmediklerimiz, hiçbir zaman da göremeyeceklerimizdir. Görülenin daha çok olumsuz bir izlenim uyandırdığını söyleyebiliriz, o kadar. Kuşkusuz, ozanın fırtınalı yaşamını göz önüne alarak birtakım sonuçlar çıkarmak olanaklı. Örneğin, Verlaine bu çok ünlü şiirin yer aldığı Sagesse’i otuz yedi yaşında yayımladığına göre, “işte”nin bizi yaşlı bir adama göndermediğini, örneğin yaşamını kendi eliyle yıkmış bir mutsuz adama kendi kendini gösterdiğini söyleyebiliriz. Şu var ki, yorumladığımız bir şiir olduğuna göre, ne

söylersek söyleyelim, hepsi birer varsayım olarak kalır. Buna karşılık, “işte”nin içeriğinin belirsizliği tuhaf bir genellik, nerdeyse bir evrensellik kazandırır kendisine: her şeyle doldurabilirsiniz içini, arkasından gelen “Ne yaptın gençliğini?” sorusunu da genç yaşlı herkese yöneltebilirsiniz, ya da, herkesi sorgulayamayacağınıza göre, yaşamını gençliğine yan çizmekle geçirmiş görünen herkese.

Sorar da beklediğiniz yanıtı alamazsanız, Jean Girau-doux’nun şu sözünü anımsayın: “Bir at geçiyor, iki tavuk düşüyor ardına, umut içinde”.

1. 9. 2000

Bu Devleti Küçültmeli!

Bu devleti küçültmeli! Birkaç yıl öncesine kadar, belde belediye başkanından başbakanına, parti ilçe başkanından genel başkanına, nerdeyse her politikacının ikide bir yinelemekten haz duyduğu bir savdı bu. Kendilerini destekleyen yazar ve hoca (yani profesör) sayısı da bayağı yüksekti. Bu arada, her biri bir ucundan yapışmıştı devlet anaya, yününden de, sütünden de yararlanabildiğince yararlanıyordu. Gene de, kendi kanlarına susamış gibi, bir tür sabuklama içinde, yineleyip duruyorlardı: “Bu devleti küçültmeli!” Hele ANAP genel başkanında bir tür saplantı olup çıkmıştı bu istek. Sonra bir seçim girdi araya, devleti küçülteyim derken, partisindeki milletvekili sayısını fazla küçülttüğünü görünce titreyip kendine mi geldi, nedir, konuyu pek ağzına almaz oldu. Ama unuttu mu? Hayır, sanmam, unutmadı. Kimi sağ, kimi sol olduğunu söyleyen tüm sağ partilerimizin birbirinden seçkin üyeleri ve yöneticileri de unutmadı. Ancak düşünceyi kendi aralarında öylesine benimsemişlerdi ki yinelenmesine gerek kalmamıştı artık; zaman söylemden eyleme geçme zamanıydı.

Hepimiz anımsarız, bizimkiler, daha dört beş yıl öncesine kadar, yalnızca ekonomi alanında küçültmek isterlerdi devleti, “Ekonomiden elini çeksin de kendi temel görevleriyle, milli eğitimle, sağlıkla, yargıyla, iç ve dış güvenlikle uğraşsın!” derlerdi. Ne var ki, devletin ekonomiden el çekmesini iyice hızlandırıp işi bir akşam pazarcılığına dönüştürmelerinden sonra, bu kadarla yetinmediklerini, yetinmeyeceklerini gördük. Sürdürülmesini kendilerinin de devletin temel görevi olarak niteledikleri eğitim “ulusal” niteliğini gittikçe yitirerek iyiden iyiye “özel” ya da “vakıfsal” eğitim olma yolunda: ilköğretimden yüksek öğretime, başta Hocaefendi’ninkiler olmak üzere, her düzeyde özel kurumların ağırlığı gittikçe artıyor, kendi biçemlerini, kendi ölçütlerini, kendi düşüngülerini getiriyor, paralarını da kazanıyorlar; devlete egemen olan devleti küçültme şampiyonları da amaçlarını daha kolay ve daha masrafsız gerçekleştirsinler diye en değerli ormanlardan en güzel tarihsel yapılara kadar bu ülkenin birçok zenginliklerini onlara armağan ediyorlar. Sağlık kesiminin bir an önce tümden özelleşmesi için ne gerekirse yapılıyor. Yargının özelleştirilmesini iki yıl öncesine kadar en ateşli anamalcılar bile düşünmezken, bu alanda da

önemli adımlar atılmakta. Belki bir yıl bile olmadı daha, yabancı kuruluşlarla devlet kurumları arasında doğacak uzlaşmazlıkların çözümü çok yetkili bir hakemlik kurumuna bırakılarak ulusal bağımsızlık açısından çok önemli bir alanda yargı çevrim dışında bırakıldı. Şu son günlerde de Ecevit'in Adalet bakanının bu yolda "bir ilke daha imza atmak" üzere olduğunu okuyoruz: anlaşıldığı kadarıyla, çoklarımızın ilk kez karşılaştığı okkalı bir terimin: ombudsman sözcüğünün şemsiyesi altında, Türkiye Cumhuriyeti yargı alanında kendi kalesine bir gol daha atmak üzere.

Durup dururken hangi gereksinimden doğdu bu tasarı, kesin bir yanıt vermek kolay değil. Ama, kamu kurumlarıyla bireyler arasındaki sorunları çözecek bir "başhakem"den söz edildiğine göre, tüzel sorunlarla uğraşacağı kesin. Buna karşılık, hazırlanan taslakta, başlangıçta bu başhakemin yüksek öğrenimini hukuk dalında yapmış olması koşulu bulunurken, daha sonra bu koşulun kaldırılmış olmasına bakılınca, kararların tüze çerçevesinde verilmesinin zorunlu görülmediği anlaşılıyor. Öte yandan, başhakemlik için ilk düşünülen adayın daha çok yakın bir geçmişte, hem de bu ulusun cumhurbaşkanı kimliğiyle, yargının kesin kararı hiçe sayılarak dikilmiş bir yapılar bütününün açılışını yapması yetmemiş gibi, ülkenin en büyük, en köklü ve en onurlu yargı kurumlarından birinin: Danıştay'ın kararını "gariplik" olarak niteleyen Süleyman Demirel olduğu göz önüne alınınca, bu kişinin kamu kurumlarıyla sizin ya da benim gibi sıradan yurttaşların değil, anamalın devlerinin uzlaşmazlıklarını çözmekle görevlendirileceği anlaşılıyor; her zaman devlete karşı devleri haklı çıkarması da büyük olasılık. Böylece, büyüklerimiz, yabancı ortaklarıyla birlikte, ülkenin ormanlarını, kıyılarını ve, kaldıysa, başka zenginliklerini daha özgür bir biçimde, daha bir gönül rahatlığıyla paylaşabilecekler. Sıradan yurttaşlar da, sağlık ve öğrenim sorunlarını çözmekte büyük güçlüklerle karşılaşsalar bile, artık yargının nerdeyse yalnızca kendileriyle ilgilendiğini görmenin mutluluğunu tadacaklar.

Görünüşe bakılırsa, şaşılacak bir yanı da yok bunun. Daha on dokuzuncu yüzyılın başlarında, İskoçyalı bir yazar, Lauderdale, bireysel zenginliklerin arttığı oranda ulusal zenginliğin azaldığını söylemiş. Bireysel zenginliğin artıp ulusal zenginliğin azalması da bizim politikacılarımızın gözde deyimiyle devletin küçülmesinden başka bir şey olmasa gerek. Ne var ki, bireysel zenginlik, belli oranlar içinde de olsa, toplumun tüm katmanlarına

dağılmayıp da şu ya da bu yoldan birkaç elde toplanınca, bireylerin zenginliği sayılamaz, salt zenginlik olarak da kalmaz; güç, güvenlik, tüze, öğretim, sağlık, her şeyi kendi hakkı olarak görür, her şeyi kendine bağlamak ister, bağlamayı da başarır. Peki, ne olur bunun sonu? Devleti küçültme çabaları gide gide nereye varır? Marx'ın devletsiz toplum düşüngüsünü, şaşırtıcı bir tersine dönüşle, küreselleşme çağının anamalcıları mı gerçekleştirir? Marx'ın en güçlü izleyicileri bile, yönetimi ele geçirdikleri her yerde, işe kendi devlet aygıtlarını güçlendirmekle başladıklarına göre, "Evet, öyle!" demek oldukça zor.

Ama, öyle görünüyor ki, bir yandan "Bu devleti küçültmeli!" derken, bir yandan da "Devlet benim!" diyenlerin devletini düşleyenler az değil.

8. 9. 2000

Yeşil Panterler

Tank, top, tüfek, bunlar benim hoşlandığım nesneler değil. Yeryüzünde barışın kurucusu ve korumacısı işlevini yüklenmek savında olan büyük devletlerin tümünün aynı zamanda büyük silah üreticileri ve satıcıları olmaları da bende hep tiksinti uyandırmıştır. Ama ürettikleri silahları pazarlarken barış ve insanlık kaygılarıyla nazlanma numaralarına girişmeleri daha da mide bulandırıcıdır, çünkü utanmazlık ve ikiyüzlülüğün son noktasıdır.

Ülkelerinden bir firmanın Türkiye'de kurması kararlaştırılan cephane fabrikası konusunda Almanya'nın iktidar ortaklarının tutumu da bu korkunç ikiyüzlülüğün ilginç örneklerinden biri. Gazetelerden öğrendiğimize göre, kaynağını 1997'de imzalanmış bir anlaşmadan alan bu girişim Almanya'nın Yeşiller Partisi'nde yeni bir "inanırlığını yitirme korkusu" yaratmış. Partinin önde gelen milletvekilleri arasında yer alan, üstüne üstlük Türkiye uzmanı olan Bayan Angelika Beer de dışişleri bakanına bir açık mektup yazarak ülkemizde bir Alman şirketince böyle bir fabrika kurulmasının partiyi kamuoyu önünde inanırlığını iyice yitirme tehlikesiyle karşı karşıya bırakacağını bildirmiş, Türkiye'de sivil halkın bir kesimine karşı bir savaş sürdürüldüğü savını bir kez daha yineleyerek bakanı ve hükümeti daha etkin, daha gözüpek davranmaya çağırmış.

Söylemeye gerek var mı, bilmem, yeşilli ya da kırmızılı daha nice Batı Avrupalı politikacı için olduğu gibi Bayan Beer için de temel sorun inandırıcılık, yani oy sorunu. Ama, Türkiye'de hiçbir zaman herhangi bir halk kesimine savaş açılması söz konusu olmadığı, ancak bir yıldırı örgütünün kıyalarına son verilmesine çalışıldığı, bu edimin de yüzde doksan sonuçlandırılmış olduğu ortadayken, çok sayın uzman bayan Türkiye'de sivil halkın bir kesimine karşı bir savaş sürdürüldüğünü söylediğine göre, Almanya'da inanılır olmak için gerçeği söylemeye gereksinim duyulmadığı, tam tersine, inanılırlığın baş koşulunun her şeyden önce yalanı sürdürmek, besleyip büyütmek olduğu ortada. Tüm benzerlerinin yaptığı da üç aşağı beş yukarı aynı şey.

Ama, söyledikleri gibi, Almanya demokrat bir ülke, demokrasilerde de "çare tükenmez": hem yalanı sürdürerek oy toplamak, hem de cephane fabrikaları kurup silahlar satarak enseyi biraz daha kalınlaştırmak için bir başka Yeşil de yasal zorunluluktan söz eder. Böylece, Yeşiller Meclis Grubu sözcüsü Kerstin Müller bağrına taş basmış görünerek anlaşmanın yasal bağlayıcılığını öne sürer, olur biter. Bununla birlikte, ucu oya dayandığı için çok değer verdikleri inandırıcılıklarının pek de ağır çekmediğini, inandırıcılığın yolu doğruluktan geçtiğine göre, bu türlü oyunlarla Almanya'da bile yeterince inandırıcı olamayacaklarını bilmeleri gerekir.

Almanya'nın Yeşiller'i ve solcuları gerçekten insancıl, gerçekten barışseverseler ve gerçekten inandırıcı olmak istiyorlarsa, her şeyden önce adını Leopar koydukları şu çok ünlü ve çok etkili tanklarının üretimini durdursunlar, ülkelerinde üretilen silah ve cephanelerin nerede kullanılacağını sorgulasınlar. Türkiye'de üretilecek cephanenin şuna ya da buna karşı kullanılmasından kaygı duymalarını derin bir insanlık duygusuna bağladık diyelim, kendileri kendi ülkelerinde kimlere karşı kullanacaklar bunları? Yapay göllerindeki süs balıklarını yemeye kalkacak balıkçıl kuşlarına karşı mı, günün birinde Mars'tan ineceğini düşündükleri çelikten savaşçılara karşı mı? Yoksa tüm bu korkunç silahları daha çok yakın bir geçmişte dünyayı kana bulamış olan ilkel içgüdüleri hâlâ yitirmedikleri anlaşılan sevgili yurttaşlarının bilimsel ve estetik gereksinimlerini karşılamak için mi üretmekteler? Leopar tanklarının etkinliğini yapay örnekçeler üzerinde deneyerek yeşil çimenler üzerinde tozpembe savaş düşlerine mi dalacaklar?

Neden olmasın? Özel olarak Almanya'nın, genel olarak tüm Batı Avrupa ülkelerinin Türkiye'ye karşı tutumu, yalnızca silah satışı konusunda değil, her konuda, öyle düşmanca, öyle aşağılayıcı biçimlere giriyor ki bu değişmez tutumun da aynı ölçüde sapık bir estetik duygusundan kaynaklanıp kaynaklanmadığını sormadan edemiyor insan. Doğru, özgürlük, demokrasi, insan hakları dendi mi mangalda kül bırakmıyor hiçbiri, ama Tanrı'nın günü ülkemize gönderdikleri o kurumlu "heyetler" bir kez olsun sendikacılığın acıklı durumuyla, işsizlikle, insanların yaşam düzeyiyle, özgürlüğün temel koşullarıyla ilgilenmiyorlar. İnsan hakları dendi mi tek ölçütleri ortaçağ değerleri: din ve ırk.

Benim alçakgönüllü kanıma göre, yirminci yüzyılın en önemli ve en anlamlı başkaldırı eylemlerinden biri Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı ve devrimleri, biri de Amerika Birleşik Devletleri içinde yaşayan kara derililerin eşitlik savaşımıdır. Her ikisi de ayrımcılığa karşı çıkar, her ikisi de, toplum içinde değişik inanç ve soylardan gelen kesimlerin kaynaşmalarını, çağdaş ekin ve bilimin olanaklarından, evrensel insanlık değerlerinden eşitlik ve barış içinde yararlanmalarını amaçlar, her ikisi de belli bir oranda başarır bunu. Batı Avrupa'nın kodamanlarıysa, demokrasi ve insan hakları adına, Türkiye'de ırk ve inanç ayrımcılığını körükleyip duruyorlar. Böylece, özellikle Almanya'nın aşırı sağcılarının yurttaşlarımıza yaptığını Batı Avrupalı yöneticiler bir başka biçimde Türkiye'de yapmaya çalışıyorlar. Böylece, Yeşiller'le Dazlaklar, Fischer'lerle Haider'ler arasındaki uzaklık gözle görülür bir biçimde azalıyor.

Her gün yeni bir örneğiyle karşılaştığımız bu yaklaşım karşısında yöneticilerimizin edilgen tutumuna gelince, usuma bizim arı türkçecilerimizin "özezerlik", Fransızlar'ın "masochisme" dedikleri eğilim geliyor ya "Yok canım, olur mu öyle şey?" diyerek başka bir açıklama arıyorum. Ama, Cumhuriyet'in onuncu yılında doğduğumdan olmalı, bir türlü bulamıyorum.

15. 9. 2000

Ey Yeşilçam, Yeşilçam!

Roland Barthes yazın adamının temel ediminin “dünyaya sorular sormak” olduğunu söyler. Yazın adamının kesinlemeyi, her konuda kesin yanıtlar getirmeyi seçmiş olmasının bile durumu değiştirmeyeceğini düşünür: “Balzac dünyanın tanrıbilimsel bir açıklamasından yola çıkmış, ama sonuçta onu sorguya çekmekten başka bir şey yapmamıştır”. Bu görüşe karşı çıkmak da zordur: Montaigne’lerin, Balzac’ların, Flaubert’lerin, Proust’ların, Kafka’ların yapıtları göz önüne alınınca, bu tutum gerçekten de romancının ve denemecinin özelliğiymiş gibi görünür. Ama, biraz düşünülecek olursa, kesinlemekten çok sorgulamak yalnızca romancıların, ozanların ve denemecilerin değil, tüm gerçek düşünürlerin özelliğidir. İlhan Selçuk’un Pencere’lerinin büyük çoğunluğu da bu gözlemi doğrular.

Hiç kuşkusuz, Balzac gibi onun da bir dünya görüşü vardır; bizler de, belirli bir okuma deneyimi sonunda, en azından genel çizgileriyle biliriz bu dünya görüşünü, daha doğrusu bildiğimizi sanırız; çünkü, adına yaraşır bir yazar olarak, İlhan Selçuk kolay kolay kesinlemez, betimleyerek, göstererek, şakaya vurarak sorgular, sonra, “al da at” dedikleri türden paslar verir gibi, yanıtı bize bırakır. Bizler de genellikle veririz bu yanıtı, üstelik onunla aynı kanıda olduğumuzu düşünerek veririz. Ama, arada sırada, bu güveni yitirdiğimiz olur: kimi yazıları çok iyi bildiğimizi sandığımız konularda bile kuşkuya düşürür bizi, ne onun kendi yanıtının ne olabileceğini kestirmeyi göze alabiliriz, ne dolaylı sorularına yanıt aramayı. Bir soru belirtkesiyle başlayıp gene bir soru belirtkesiyle biten “2000 yılında Yeşilçam?..” başlıklı yazı da bunlardan biri (Cumhuriyet, 29.8.2000).

İlhan Selçuk, bu yazıda, televizyonun “gökdelenlerle aparkondular” da içinde olmak üzere, herkesi eşitleştirme, aynı düş payını dağıtarak hepsini aynı düzeyde birleştirme işlevini vurguladıktan sonra, televizyonlarımızda 1950, 1960 ve 1970’lerin Yeşilçam filmlerinin gördüğü büyük ilginin nedenine ilişkin sorular sıralıyor. Televizyon yayınlarında “reyting” en belirleyici öğe olduğuna, dolayısıyla sürekli gösterilen bu filmlerin çok izlendiğinden kuşku duyulamayacağına göre, bu olgunun anlamı nedir? Bunca yıl öncesinin filmleri “toplum”umuzu neden bu denli sarıyor?

Paranın en geçerli ölçü olduğu bu küreselleşme döneminde Yeşilçam'ın değer ölçülerine böylesine yoğun bir ilgi duyulması bir çelişki değil midir? "Türkiye 2000'li yıllarda, yarım yüzyıl öncesinin özlemini yaşayan bir nostalji toplumu mu?" Böyle bir geçmiş özleminden sözedilemeyeceğine, üstelik, yazarımızın saptadığı gibi, "eski Türkiye'nin tarihe gömülmüş sinemasını tadına vararak; kahkahalarla, gözyaşlarıyla, iç geçirerek, soluk soluğa seyreden(ler) gençler" olduğuna göre. İlhan Selçuk soruyla başlayan yazısını gene soruyla bitiriyor: "Nedir bunun gizemi?.. Vaktiyle 'devlet sansürü'nden geçmiş filmlerdeki 'aşk, namus, romantizm, erdem' üzerine titizlik mi bugünkü toplumu etkileyen?.." Buyurun, yanıtlayabilirseniz, yanıtlayın.

Kuşkusuz, "tadına vararak, kahkahalarla, gözyaşlarıyla, içgeçirerek, soluk soluğa" sözcükleri eski Yeşilçam filmlerinden yana olumlu bir bakışın göstergesiymiş gibi bir izlenim uyandırıyor insanda, "devlet sansürü"nün varlığına karşın, "aşk, namus, romantizm, erdem" sözcükleri de öyle. Gene de "Evet, öyle!" diyemiyoruz, beynimizdeki İlhan Selçuk imgesi onun okurunu böyle bir yanıta yöneltmek istemiş olabileceğini düşünmemizi engelliyor. Öyleyse?

Bana soruların kendilerinden önce, bu soruları getiren saptamalar yanlış görünüyor: birincisi, bizim televizyon yöneticilerimizin kitlelere ince hesaplar sonunda Yeşilçam filmleri sunduğu kuşkulu; gerçekte, bol, dolayısıyla ucuz olanı pazarlıyor, böylece, dolaylı olarak, bolluğun da bir yoksulluk göstergesi olabildiğini kanıtlıyor, bizlere böyle bir bolluğu yakıştırıyorlar. İkincisi, ellilerin, altmışların, yetmişlerin Yeşilçam filmlerinin bugün bu denli coşkuyla izlendiğine inanmak zor. Üçüncüsü, sözünü ettiğimiz filmler, derin içeriklerine bakılınca, farklı değer ölçütleri içermiyor, dolayısıyla da içinde yaşadığımız döneme pek aykırı düşmüyor, hatta bu dönemi "öncelediklerini" söylemek bile olanaklı.

Doğru, Yeşilçam filmlerinde aşk da, erdem de, romantizm de, namus da Eminönü işportacılarının sokaklara döktüğü mallar kadar boldur, ama fazlasıyla ucuz, fazlasıyla yüzeyseldir. Bu filmlerde, her şey cennet, cehennem ve araf diyebileceğimiz üç dünya arasında gidip gelmeler biçiminde gerçekleşir: temiz kalmış yoksul genç kız ya da delikanlı, tam cehennemin derinliklerine yuvarlanmak üzereyken, arafta iyi yürekli ve

babacan fabrikatörün yakışıklı oğlu ya da güzel kızıyla karşılaşarak soluğu cennette alır; gözleri kör olduğundan istediği yere gelemeyen güzel sesli yoksul kız da, gene yolu arafa düşmüş bir cennetlinin yardımıyla, bir "mucize" ameliyatın ardından, sahnelere ve gönüllere taht kurar; iyi ya da kötü yönde, köşeler hızla dönülür. Kısacası, televizyonların bugün hazırlatıp sunduğu dizilerin de kanıtlayabileceği gibi, Yeşilçam'ın 1950'lerde kurguladığı dünya 2000'lerin dünyasına pek de aykırı değildir.

Öte yandan, durumun içerik sorunu olduğu kadar da beğeni sorunu olduğu düşünülürse, Yeşilçam'ın bugünün Türkiye'sine doğru yol aldığı kadar bugünün Türkiye'sinin de Yeşilçam'a doğru yol aldığını söylemek gerekir. Öyle ya, başıbozuk öğretimin, insanları yaşayageldikleri topraklar kadar zengin ekinlerinden de koparan göçlerin, bu arada, İlhan Selçuk'un da vurguladığı gibi, başlıca ortak değer durumuna gelen televizyonun ve renkli basının etkisiyle, Türkiye bugün Yeşilçam beğenisinin ve Yeşilçam felsefesinin egemen olduğu bir ülke. Yaşam anlayışı açısından da, başarı anlayışı açısından da, beğeni açısından da gökdelen dikenle aparkondu ya da apartkondu diken arasında pek bir fark yok.

Gene de, İlhan Selçuk'un okuruna verdirtmek istediği yanıt buysa, her şey bitmedi demektir.

22. 9. 2000

Metro

Gözünaydın, Türkiye! İstanbul metrosu en sonunda açıldı. Miniminnacık bir metro, topu topu sekiz kilometrelik bir çizgi, azman kentte devede kulak gibi bir şey. Ama bu sekiz kilometre yer üstünde en az bir saatinizi alırken, yer altında yaklaşık on dakikada aşılıverdiğine göre, bu da güzel bir başlangıç sayılır. Başta Nurettin Sözen olmak üzere, tüm emeği geçenler sağolsun. Emeği geçmeyenler de, hatta tasarının gerçekleşmesini bunca yıl geciktirenler de sağolsun. Yüzleri de kızarmasın, nasıl olsa yapan da, engelleyen de aynı karanlığı boylar sonunda: ister kusur deyin, ister erdem, huyumuzdur, iyiyi de, kötüyü de çabucak unutuveririz.

Açılıştan iki gün sonra, Şişli'den Taksim'e ilk kez metroyla gidişimde, yürüyen merdivenlerde, yürüyen yollarda ilerlerken, ışık gibi kayıp giden yeşil ağırlıklı vagonda rahatça otururken, yolcuların yüzünde de sezer gibi oldum bunu: öyle görünüyordu ki ne Sözen'i düşünüyorlardı, ne bugünkü belediye başkanını; hatta, renkli camın tüm çabalarına inat, dokuzuncu cumhurbaşkanımız Süleyman Demirel'e bile kapatmışlardı bilinçlerinin kapılarını. Gidecekleri yere gidiyorlardı yalnızca, her sabah olduğu gibi, ancak biraz daha rahat, biraz daha dingin. Evet, hiç abartmıyorum, kırk yıldır bu yolda bu metroyla gidip gelirmiş gibi rahattı hepsi de. Bildik bir alanda deviniyorlardı. Daha ikinci günde bu denli kalabalık olmaları da bunu göstermez miydi?

İyi de neden? Kent de, kentliler de bunca yıldan sonra güzel bir metro parçasına kavuşmuştu işte, şöyle biraz sevinmeleri, her şeye gülen gözlerle bakmaları, şu metroyu gözleri ve elleriyle azıcık okşamaları gerekmez miydi? Bence gerekirdi, ama, kadın, erkek, genç, yaşlı, tüm yolcular fazlasıyla alışılmış bir araçta fazlasıyla alışılmış bir yolculuğu sürdürüyordu, o kadar. Anlaşılan, İstanbul gibi dev bir kentte gideceği yere metroyla gitmekten daha doğal bir şey olamayacağını düşünüyorlardı. Bu arada, böyle uçsuz bucaksız bir kentte sekiz kilometrelik bir metro için bayram etmeyi gülünç bulmaları da, bunca beklemeden sonra, hakları olanın çok azını almış olmanın kızgınlığını duymaları da yabana atılacak olasılıklardan değildi. Bakış açıları buysa, çok da haksız oldukları

söylenemezdi. Ama ben gene de başka türlü bakıyordum konuya; hiç değilse biraz bocalasınlar, şaşırsınlar, yeniliği en azından böyle yaşasınlar istiyordum. Ne de olsa önemli bir olaydı bu, ağalarımızın bunca yıllık çılgın ve savurgan politikasında bir dönüş olmasa bile bir sapma, bir duruş olmasa bile bir duralamaydı.

Öyle ya, demokrasi şehidimiz Adnan Menderes, Türkiye'yi Küçük Amerika yapma coşkusu içinde, İstanbul'u her yanından bir ağ gibi saran, kentlileri karda kışta dilediği yere ulaştıran tramvaylarından yoksun bırakıp ortalığı Amerikan arabalarıyla doldururken, bir ağa politikasını başlatıyor, demiryollarımızı yazgısıyla başbaşa bırakmakla da aynı ağa politikasını perçinliyordu. İzinden gidenler de başka türlü davranmadılar. Rahmetli Özal çok anlamlı bir adım daha attı: demiryolu ulaşımının komünist ülkelere özgü, yani nerdeyse müslüman yurttaşın abdestini bozan bir düzen olduğunu söyledi. Sonra, belki eski bir günahı çıkarmak, belki gündemi değiştirmek için, başbakan Süleyman Demirel Ankara'yla İstanbul arasında bir hızlı tren tasarısından sözetmeye başlayınca, Özal'ın öğrencisi Yılmaz bunu "çılgınlık" ya da "saçmalık" olarak niteledi. Öyle şey olur muydu? Olursa, vatandaş yollarda nasıl sürünecek, nasıl ölecekti ki? Bu durumda, üstelik kenti daha çok Suudi Amerika düşlerine yatkın bir partiden belediye başkanının yönettiği bir dönemde böylesine çağdaş ve olumlu bir ulaşım düzeninin uygulamaya girmesine sevinilmez de ne yapılır?

André Malraux, yanılmıyorsam, Antimémoires'da, Mao Çe-tung'un güzel bir sözünü aktarır: "Moskovalı kadınları kurtarmak her birine bir bisiklet vermek değil, Moskova metrosunu yapmaktır". İstanbul'un yollarında, her gün, kadın, erkek, yitirdiğimiz saatleri düşünürsek, biz de küçük metromuzun kurtuluş yolunda önemli bir adım olduğunu söyleyebiliriz. Ama, o gün, eve gene metroyla döndükten sonra, ben başka bir kurtuluş düşüne daha daldım: metro ağının gittikçe genişleyip dal budak salması sonucu, İstanbul'un her yanına İstanbul'u hiç görmeden gidip gelebilme düşüne.

Öyle ya, artık bir metrosu olsa bile, İstanbul öylesine çirkinleşiyor ki köstebeğin yazgısını kıskandırtıyor insana.

29. 9. 2000

Özal'a Saygı

Kimi çok değerli düşünürlerimiz Rahmetli Özal'ın önümüzdeki engelleri, üstümüzdeki ağırlıkları kaldırarak bize çağ atlattığını söylüyor, böyle bir iyiliğin değerini bilmeyenlere ateş püskürüyorlar. Eğriye eğri, doğruya doğru, değerli düşünürlerimiz yerden göğe kadar haklı: Rahmetli Özal gerçekten çok yüksek bir atlama yaptırdı bize, böylece kendimizi bir başka çağda olmasa da Suudi Arabistan, Amerika Birleşik Devletleri ve İran İslam Cumhuriyeti arasında bir yerlerde bulduk. Bununla da yetinmedi Rahmetli: belki içinden gelen bir sese kulak verdiğinden, belki mafyanın sunduğu parlak örnekten esinlendiğinden, hep bir koyup üç almaya çalıştı, ülkemizi beş yıldızlı otellerle donatmayı kalkınmanın zorunlu koşulu olarak değerlendirdi, yabancı içki ve sigara kaçakçılığını Tekel dışalımına dönüştürdü, cebimizde gönlümüzce dolar taşıma özgürlüğünü temel hak düzeyine yükselterek İnsan hakları evrensel bildirgesi'ni de, İnsan haklarını ve temel özgürlükleri korumaya ilişkin Avrupa sözleşmesi'ni de sollayıp geçti. Millet derinden bir oh çekti. Ama, bunca iş arasında, öyle korkunç iki ağırlığı üzerimizden aldı ki bu iyiliğinden dolayı arkasından ne kadar dua etsek az.

Evet, hiç abartmıyorum: Rahmetli, elinde konuşma kalemi, gözleri gözlerimize dikili, kurduğu yeni partinin ülkede değişik kesimlerce benimsenmiş dört siyasal eğilimin dördünü de üstlendiğini söyleyerek binyıllardır düşünen insanın elini kolunu bağlayan şu korkunç çelişki iblisini bir daha dönmemesiye uzaklaştırdı başımızdan. Değer bilir halkımız kendisini iktidara getirince, çelişkin görüşleri savunmanın utancı da tarihe karıştı. Hiç kuşkusuz, küçük bir sorun kalıyordu geriye: birbirine karşıt dört görüş aynı zamanda nasıl savunulacak, nasıl uzlaştırılacaktı? Toplanıp dörde bölünerek mi? Ama nasıl? Elmaları, armutları, erikleri ve kaysıları toplayıp muşmulaya bölmek gibi mi? Bereket, yandaş ve karşıtlarının soruyu sormalarına bile zaman kalmadan, ülke demokrasiye geçti, demokrasilerde de, biliyoruz, çare tükenmezdi: Rahmetli Özal Büyük İskender'in Gordium düğümünü çözdüğü gibi çözüverdi sorunu: dört eğilimin üçünü karşıtlarının önüne atıp anamalcılığı kendine ayırarak çıkıverdi işin içinden. Çelişki ve utancı da çıkışının kaynağında bıraktı.

Gerçekleşmesi tüm ülkeyi yeryüzü cennetine çevirecek bir Suudi Amerika düşü ardında ve çiğköfte gibi acılı bir anamalcılık doğrultusunda, gönlünce yönetti ülkeyi.

Kimsenin hakkını yemeyelim, kendisinden sonra gelenler de dersi iyi öğrenmişlerdi doğrusu, kendi işlerine gelecek biçimde ve temeldeki çelişkiyi mantıksal bir veriye dönüştürerek sonuna dek değerlendirdiler öğretiyi. Örnek istiyorsanız, işte Ecevit hükümeti: biri solda, biri ortada, biri sağda olduğunu kesinleyen üç büyükler, "dine saygılı laiklik" ilkesini de el ve gönül birliğiyle dördüncü yönelim olarak üstlendikten sonra, küreselleşim anamalcılığını dört ana eğilimin ortak paydası olarak benimseyerek çelişkiyi tarihin sararmış sayfalarına gömüyorlar. Örneğin sağcılıkta Bahçeli'ye fark atan Ecevit, bir yandan IMF ve Dünya Bankası'nın anamalcı, özel girişimci, dolayısıyla katıksız sağcı önerilerini yerine getirme çabasında ortaklarıyla birlikberaberliğini koyulaştırırken, bir yandan da "Cumhuriyet Halk Partisi'ne bir şey olunca hemen Türkiye'de sol bitti deniyor. Bunu yadırgıyorum. Biz neciyiz? Bazı kesimler kabul etse de, etmese de biz de soluycuyuz!" diyebiliyor. Özalcılıkta Mesut Yılmaz'ı da, Tansu Çiller'i de geride bırakıyor böylece.

Ama el elden üstündür demişler, Tanrı'nın izniyle bu "millenium"da ülkemizi düze çıkaracak olan özalcılık yarışında da böyle: bir zamanların Karaoğlan'ının özalcılıkta öteki partilere attığı farkı İstanbul basını da bir zamanların Karaoğlan'ına atıyor. Hem de üstü kapalı bir biçimde, gerektikçe kavramları kaydırarak değil, dobra dobra ve, en başından başlamak üzere, Özal ilkelerini bütünüyle uygulayarak atıyor farkını. Alaturkalıksa alaturkalık, işportacılıksa işportacılık, yapsatçılıksa yapsatçılık, çiğlikse çiğlik, pişkinlikse pişkinlik, hem kuram, hem uygulayım olarak, en son sınırlarına dek götürüyor düşüngüyü. Rahmetli Özal gazino severdi, İstanbul gazeteleri sayfalarının nerdeyse yarısını eğlence dünyasının olaylarına ve kişilerine ayırıyor, en bomba haberlerini de bu dünyanın dedikodularına ayırıyor. Rahmetli Özal "Ben zengin severim", der, tecimi insanoğlunun en yaratıcı etkinliği olarak görür, bireyleri ve ulusları birbirlerine en çok yaklaştıran etkinliğin de gene tecim olduğunu söylerdi. İstanbul gazeteleri tecimi öne çıkarmaları bir yana, temel işlevlerini gerilere atarak yeni bir işportacılığın temellerini atıyor, incik boncuk, kalem silgi, tencere tabak satıcılığına girişiyor, çoktan ikincil

duruma düşmüş olan işlevlerini de Rahmetli Özal'ın dört ana yönelimi birden kucaklama ilkesini Rahmetli Özal'ın kendisinden de başarılı bir biçimde uygulayıp dört yönelime yeni yönelimler ekleyerek gerçekleştiriyorlar. Gün oluyor, bu kadarı da az geliyor.

Birkaç yıl önce, renkli basınımızın çok başarılı prenslerinden biri "Gazete bir süpermarkettir", demişti. Bugün, yeni bir binyıla başlarken, her gazete ayrı bir çarşı ya da, daha güncel bir deyimle, "alışveriş merkezi" niteliği kazandı: patron gözde adamlarına adına köşe denilen birer dükkân veriyor, onlar da, ulus düşmanlığından tarikat savunuculuğuna, küreselleşim tutkusundan cinsel göstermeciliğe kadar uzanan geniş bir düşüngü yelpazesi içinde, herbiri bir başka görüş pazarlayarak çeşitlilik içinde birlikberaberliği sağlıyorlar. Kuru çeşitlilik az gelmeye başlayınca da İstanbul basını yeni çözümler üretmekte gecikmiyor: müşteri kızıştırarak satışı yükseltmek amacıyla, aynı gazete içinde bir köşeden bir başka köşe topa tutuluyor örneğin, ya da adam yokluğunda, aynı köşede aynı tezgâhtar hem solculuğu, hem tarikatçılığı savunuyor. Gününü doldurmuş solculuk savları yüzünden, gazetelerinde eğilim sayısını dörde çıkarmakta güçlük çekenler de arka kapıya bir deli saraylı dikerek çözüyorlar sorunu.

Özal'ın yalnızca memuru değil, gazetecisi de işini biliyor.

6. 10. 2000

Ekmeğe Tükürmek

Claude-Lévi-Strauss, unutulmaz Hüzünlü dönenceler'inde, Güney Amerika'nın ilkel diye adlandırılan halklarının en ilkeli, en yabanılı, en kıyıcısı diye bilinen Nambikvaralar arasında geçirdiği oldukça uzun konukluk sırasında vardığı gözlemleri ayrıntılarıyla anlattıktan sonra, sözlerini "En yalın anlatımına indirgenmiş bir toplum aramıştım. Nambikvaralar'ınki o denli yalındı ki orada yalnızca insanlar buldum", diye noktalar. Bu sözler bize Nambikvaralar'ın öne sürüldüğü ölçüde ilkel, öne sürüldüğü ölçüde yabanıl olmadıklarını gösterir. Ama, aynı zamanda, çok daha önemli bir şeyi: dünyanın tüm baskılarına, yoksunluklarına ya da zenginliklerine karşın, insan doğasının sürekliliğini de gösterir. Bu sürekliliği doğada aykırı bulmayız. Bir karıncanın bir yıl, yüz yıl, bin yıl önceki karıncadan farksız olması bizi şaşırtmaz. Ancak insan söz konusu oldu mu iş değişir: yanlış yorumlanan bir evrim düşüncesinden olacak, çoklarımız görel bir nitelik taşıyan, bir başka deyişle, bulunduğumuz noktaya göre değişen ilkellik ve gelişmişlik karşıtlığının indirgenmez bir karşıtlık olduğunu, birinin ötekini kesinlikle yoksadığını düşünürüz: öldürdüğü düşmanın kafa derisini yüzüp duvarına asan kızılderili ilkeldir, karanlık geçmişi simgeler; tek bir bombayla binlerce insanı yokeden Amerikalı askerse, uygar, dolayısıyla çağcıldır.

Belirli bir gelişim vardır kuşkusuz. İlkel, yabanıl insan da, gelişmiş, uygar insan da vardır. Zaman ve uzam içinde her ikisinin de değişik örneklerine rastlarız. Ancak bütün bunlar temelde sürekli olan, kolay kolay değişmeyen bir insan doğasının varlığını yadsımak için yeterli nedenler değildir. Uygar olarak niteleyegeldiğimiz dünyada bile, değil eskil çağlardan günümüze, yirminci yüzyılın ilk yıllarından günümüze bile öyle büyük, öyle derin gelişmeler oldu ki nerdeyse yepyeni bir dünyada yaşadığımızı söyleyeceğiz. Ne var ki bugün İsa'dan önce VIII. yüzyılda yaşamış Homeros'un, İsa'dan önce V. yüzyılda yaşamış Sofokles'in yapıtlarını nerdeyse dün yazılmış gibi okuyup anlıyoruz, Rouen yollarında, bir atlı araba içinde, Madame Bovary'nin Léon'un girişimlerini durdurma çabalarının öyküsünü okurken, atlı araba bizi hiç rahatsız etmiyor, öykünün XIX. yüzyılda geçmesi de kahramanlarla aramızda bir uzaklık oluşturmuyor, çünkü ne Emma

Bovary'nin davranışlarını anlaşılmaz buluyoruz, ne Léon'un davranışlarını. Benzer biçimde, Batı Avrupa ülkeleri müzelerini ilkel denilen toplumların heykelleriyle süslüyor, onlarla kendi sanatçılarının ürünleri arasında derin yakınlıklar kuruyorlar.

Buna karşılık, birtakım "düşünmenler" hiç kuşkusuz bugün için önemli, ama insanlığın uçsuz bucaksız tarihi içinde hiç de ağır çekmeyen birtakım olayların doğamızı değiştirecek ölçüde belirleyici olduğunu savunabiliyor, dahası, doğamız çoktan değişmiş de biz bilmiyormuşuz gibi uslamlamalara girişiyorlar. Tanıma onurunu Müdafaa-i Hukuk'un 22 Eylül 2000 sayısına da aktarılan "Vatan kutsallığını yitirdi" adlı yazıya borçlu olduğumuz Zaman yazarı da bu bıçkın "düşünmenler"den biri olsa gerek. "Gümbür gümbür gelen" ve yolunun üstündeki "her şeyi süpüren" bir büyük olgunun: küreselleşmenin doğal sonucu olarak "vatan anlayışı"nın değiştiğini, artık bizim buralarda "vatanın kutsallığı"ndan sözeden kalmadığını kesinliyor.

"Vatan satmak" belirli bir insan türünün eski huyudur; ikide bir "vatanın kutsallığı"ndan sözedenler yurtlarını en çok sevenler değildir her zaman; yurtseverlik üzerine hiç de yüz ağartıcı olmayan düşüngüler oluşturulduğu, yurtseverlik adına başkalarının yurtlarına saldırılarak ölçüsüzce kan akıtıldığı da bir gerçek. Ama, en eski çağlardan günümüze, Nambikvaralar'dan Türkler'e ya da Fransızlar'a, yurt sevgisi insanların çok köklü bir duygusudur, binyıllardan beri gücünden hiçbir şey yitirmediğine, hiçbir etki altında nitelik değiştirmediğine göre, küreselleşme olgusunun da bu evrensel duyguyu yoketmesi beklenemez. Daha nice olgu gibi o da belli kişileri yozlaştırabilir, körleştirebilir, kendi kendilerine yabancı kılabilir, bu arada doğdukları toprakları da unutturabilir onlara, ama ne denli yıkıcı, ne denli şaşırtıcı olursa olsun, insan doğasını değiştirecek ölçüde güçlü değildir. Jean Giraudoux'nun her biri bir başka yetişim serüvenini anlatan romanları bunu çok güzel örneklendirir.

Jean Giraudoux'nun romanlarının başlıca genç kahramanları, dünyayı ve insanları, dolayısıyla kendi kendilerini tanımak amacıyla, büyük yolculuklara çıkarlar genellikle; gittikleri yerlerin insanları, kentleri, töreleri, kuşları, ağaçları, ormanları ve ırmaklarıyla da çok güzel kaynaşırlar; ama gerçek anlama ve gerçek kimliğe ancak dönüşte, yurdu yeniden tanıdıktan sonra erişirler. Böylece, Suzanne et le Pacifique'in

Suzanne’ı, Robinson’unkinden çok daha anlamlı bir Pasifik serüveninin sonunda, kırk milyon Fransız’ın dağlarına ve ormanlarına verdiği uyumu hemen saptayıverir, “İşte Fransız niteliğim bir meslek gibi geri dönüyor”, diye yazar. Forestier için de yurda dönmek gerçek varlığının bilincine varmaktır. Örnekler çoğaldıkça anlarız ki yurt tinsel varlığımızın ayrılmaz bir parçasıdır. O bizi biçimlendirir, biz onu.

Bunu anlamak için Giraudoux’ya dek gitmeye de gerek yok. Nazım Hikmet, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Cahit Külebi ve Behçet Necatigil de söyler size: yurt kendimizi rastlantıyla içinde bulduğumuz herhangi bir toprak parçası değildir hiçbir zaman, bizden önce orada olanların, ataların, anaların, babaların bizden önce anlam, biçim ve uyum verdikleri özgül bir ortamdır, evimiz, ekmeğimizdir. Bu nedenle, onların anladığı anlamda olmasa da bizim anladığımız anlamda kutsaldır. Onlar için kutsal değilse ya da kutsallığını yitiriyorsa, bu bilince ermedikleri, yani hâlâ birer yurtsuz oldukları, yurdu, tıpkı dil gibi, varlığın oluşturucu öğelerinden biri olarak değil, bir tüketim nesnesi, yağmalanacak bir kaynak olarak gördükleri içindir. Yağmalamak, oya oya tanınmaz duruma getirmek için de küreselleşmeyi beklemediler. Elli yıldır iş başındalar.

Elli yıldır dillerinden Allah, Muhammet düşmüyor, ama, bu arada, ekmeğe tükürüp duruyorlar.

13. 10. 2000

Gün Ola Harman Ola

Varlık dergisi, Ekim 2000 sayısında, Antalya Sanat Derneği'nde Nedim Gürsel'le yapılan uzun bir söyleşiyi yayımlamış. Yazarın son romanı Resimli dünya çevresinde dönen ilginç bir söyleşi. Ama sonu biraz tuhaf: Nedim Gürsel, tarihsel romana yönelişini açıklarken, sanki tarihsel romanın işlevi tarihin eksiğini tamamlamakmış gibi, "Cumhuriyet Türkiyesi bizi biraz geçmişimizden kopardı. Yani bize okullarda öğretilenle yetinmek zorunda kaldık. Oysa Osmanlı tarihi çok zengin bir tarih", diyor, izleyicilerden birinin "Kemalistler duymasın!" diye araya girmesi üzerine de "Kemalistler duysun!" diye sürdürüyor sözlerini. "Cumhuriyet Türkiyesi bize çok şey getirdi. Onu yadsımak için bunu söylemiyorum. Ama ben Sorbonne Üniversitesi'nde Fransız eğitimi aldım. Başucu kitaplarım Fransız yazarlarıydı uzun süre. Sonra Fransa'da Türkiye'ye ve Türkiye'nin geçmişine yöneldim. Böyle bir ilgi oluştu. Orada merakımı giderecek imkânlar buldum. Eski yazıyı Paris'te, Sorbonne Üniversitesi'nde söktüm. Oysa Fransızca'yı İstanbul'da Galatasaray Lisesi'nde öğrenmiştim. Bu bir ikilem değilse nedir?"

Söyleşinin izleyicileri ve Varlık okurları bu sözler karşısında ne düşündüler, bilemem, ama ben, kendi payıma, şaşırıp kaldım, "Nedim Gürsel'in hiç de ikileme benzemeyen ikileminde "Cumhuriyet Türkiyesi"'nin işlevi ne olabilir ki?" diye sorup durdum kendi kendime, tutarlı bir yanıt bulamadım. Nedim Gürsel "Okullarda Osmanlı tarihi okutulmadı", deseydi, anlardım; "Osmanlı tarihi kötü okutuldu", deseydi, anlardım; "Osmanlı tarihi saptırılarak okutuldu", deseydi, gene anlardım. Ama demiyordu, demesi de zordu. "Bize okullarda öğretilenle yetinmek zorunda kaldık", diyordu yalnızca. Peki, Osmanlı Türkiyesi'nde nasıl yürütülüyordu bu iş? Okullarda öğretilenlerle yetinilmeyerek camide, sokakta, evde sürekli Osmanlı tarihi mi öğretiliyordu? Kitapçı dükkânları, halk kitaplıkları Osmanlı tarihine ilişkin cilt cilt kitaplarla dolup taşıyordu da ülkenin genel nüfusunun yaklaşık yüzde üçünü oluşturan okur yazar yurttaşlar akşam sabah bunları mı okuyorlardı? Osmanlı döneminde sürekli tarih araştırmaları yapılıp yayımlanıyordu da Cumhuriyet yönetimi mi durdurdu? Dahası, Cumhuriyet yönetimi ülkede yayın tekeli kurdu da okullarda okutulanlar dışında tarih

kitabı yayımlanmasına izin mi vermedi? Yayınevlerinin ve bireylerin Osmanlı tarihine ilişkin kitap yayımlamalarını mı yasakladı? Üniversitelerin tarih bölümlerinde Osmanlı tarihi üzerine araştırma ve yayın yapmak tehlikeli bir şey miydi?

Öyle sanıyorum ki tüm bu sorulara verilebilecek tek bir yanıt vardır, o da "Hayır"dır. Ama, bu durumda, Gürsel'in Cumhuriyet Türkiyesi'nin çelişkisi ya da eksikliği diye gösterdiği şeyin kendi çelişkisi ya da kendi eksikliği olduğunu söylemek gerekir. Öte yandan, dostumuz öğrenimine ellili yıllarda başladığına göre, sözlerinde kemalistlerin alınabileceği bir şey de yok, böyle bir yergi ne Uğur Mumcu'nun kemiklerini sızlatır, ne Çetin Emeç'in, ne Ahmet Taner Kışlalı'nın. Olsa olsa yergisini haklı çıkarmak için getirdiği temelsiz açıklamaların kendisini sevenleri üzeceği söylenebilir.

Öyle ya, Sorbonne'da (Nedim Gürsel "Sorbonne Üniversitesi" diyor hep) Fransız eğitimi görmesini, başucu kitaplarının uzun süre Fransız yazarlarının yapıtları olmasını Cumhuriyet Türkiyesi'nin Osmanlı tarihini unutturduğuna ilişkin bir kanıt olarak kullanabilmesi için yönetimin kendisini Fransa'ya zorla gönderdiğini, zorla Fransız yazını okutturduğunu kanıtlaması gerekir. Dostumuzun Fransa'da, nerdeyse bir tür uyanış, bir tür titreyip kendine dönme sonucu, Türkiye'ye ve Türkiye'nin geçmişine yönelmesi Cumhuriyet Türkiyesi'nin sorunu değil, kendisinin sorunu. O tarihte Türkiye'de Türkiye'nin geçmişiyle ilgilenenler hiç de az olmadığına göre, eğer geç ilgilenmek bir kusursa, bu gecikmenin kusurunu Türkiye Cumhuriyeti'ne yüklemek de haksızlık. Ama Gürsel, eski yazıyı, yani Arap abecesini oldukça geç bir tarihte, Paris'te öğrendiğini, buna karşılık fransızcayı çok daha önce, Galatasaray Lisesi'nde öğrenmiş olduğunu söylerken de çelişkiye düşmüyor mu? Daha açık bir deyişle, bir yabancı dili öğrenmekle bırakılmış bir abeceyi öğrenmeyi aynı kefeye koymak çocuksu bir çelişki değil mi? Cumhuriyet yönetiminin çok iyi bilinen gerekçelerle kullanımdan kaldırdığı bir yazıyı herkese öğretmesini beklemenin çelişkisini bir yana bırakalım, bu abece yalnız Fransa'da mı öğrenilebiliyordu? Arap abecesini öğrendikten sonra hangi kaynaklara ulaştığını, Osmanlı tarihini öğrenmesinde Arap abecesinin payının ne olduğunu hiç sormayalım, ama merak etmiş ya da büyükleri gerekli görmüş olsaydı, Nedim Gürsel daha lise sıralarında öğrenemez miydi bu abeceyi?

Öğrenebilirdi herhalde. Öyleyse, bir kez daha, ikilem dediği şey Cumhuriyet Türkiyesi'nin ikilemi değil, kendi ikilemi.

Ancak, biraz düşünülecek olursa, bu ikilem ya da çelişkinin Nedim Gürsel'in bireysel ikilemi ya da çelişkisi olduğunu söylemek de zorlaşır, çünkü, gerçek bir ikilemden sözedebilmek için, Nedim Gürsel'in hiç kimseyi suçlamadan ve tüm içtenliğiyle "Benim gerçek iççağrım Osmanlı tarihi uzmanlığıydı, bunu bilemedim, büyüklerim de bilemedi; kendimi osmanlıcaya ve Osmanlı tarihine adamam gerekirken, kalkıp Fransa'ya geldim, Fransız yazını okudum; şimdi, Arap abecesini iyice sökmüş olmama karşın, geri dönmek hiç kolay olmuyor, hatta nerdeyse olanaksız, çünkü Osmanlıca bilmiyorum!" diyebilmesi gerekir. Ama diyemeyeceğini biliyoruz. Neden ikilemden sözediyor öyleyse, neden işin içine bir de Cumhuriyet Türkiyesi'ni karıştırıyor? Açıklamak oldukça zor, olsa olsa, önüne gelenin şu ya da bu biçimde Cumhuriyet'le hesaplaşmaya kalktığı bir dönemde, onun da güne ayak uydurmak istemiş olabileceği düşünülebilir.

Gün ola harman ola.

20. 10. 2000

Alay

Sen izimden ayrılan kişi,

Yine mi geldin katıma,

Daha eğ başını, daha eğ artık

Yarısı saygıdansa, yarısı utanmadan olsun.

Anıtkabir, varlığınla gömütlerin en darı,

Hayır, istemiyorum yerden göğe,

Çık dışarı.

H. DAĞLARCA

21 Ekim 2000 Cumartesi günü Cumhuriyet'te okudum: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu kuruluşunun on yedinci yılını kutlamış. Hayırlı uğurlu olsun, nice yıllar sürdürsün yaşamını, yüzüncü, iki yüzüncü, beş yüzüncü kuruluş yılını da kutlasın. Neden belirtiyorum bu iyi dilekleri? Ben de sayın başbakan yardımcımız Devlet Bahçeli gibi, hiç mi hiç duralamadan, "Kurumumuz Türk kültür, tarih ve sanatının araştırılması, geliştirilmesi ve tanıtılmasında önemli görevler ifa etmiştir", diyebilenlerden olduğumdan mı? Hayır, bu kurum sözü edilen konularda dişe dokunur bir görev "ifa etmiş" olsaydı, herhalde duyardık. Arada sırada, dilbilimi yoksaydıklarından olacak, türkçe konusunda olmayacak tuhaflıklar yaptıklarını, türkçenin gelişimini durdurma ya da saptırma yolunda birtakım çabalara giriştiklerini duyuyoruz, hepsi o kadar. Ancak, türkçe tüm engelleme çabalarına karşın gelişimini sürdürdüğü, Türk sanatı ve Türk ekini de aynı yolu izlediği için, Bahçeli'nin yüksek kurumunun "ifa ettiği" görevler ne sizi rahatsız ediyor, ne beni. Arada bir başımızı çevirip de "Bu adamlar ne yapıyor acaba?" dediğimiz bile olmuyor. Hiçbirimiz hiçbir şey beklemiyoruz bu yüksek kurumdan, beklenilemeyeceğini de deneyimlerimizle biliyoruz. Kısacası, bugünkü etkinliklerine bakılınca,

Türkiye'de Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu diye bir kurum olmuş ya da olmamış, hiç mi hiç ilgilendirmiyor bizi. "Bizden uzak olsun da toprağına kadar yaşasın, yöneticilerine, üyelerine ve hizmetlilerine ödenen ücretler helal olsun!" diyoruz. Nasıl olsa, Türkiye kesesi delik bir ülke, öyle işlere ve öyle kişilere öyle paralar döküyor ki varlığını Kenan Evren'e borçlu olan bu çok yüksek kuruma ödenenler devede kulak kalır.

Hiç kuşkusuz, işin bir yanı daha var: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu diye adlandırılan, yani uzun adının başında Atatürk'ün adını taşıyan bu kurum bundan on yedi yıl önce herhangi bir devlet kurumu gibi kurulmadı: Atatürk'ün kendi eliyle birer bağımsız dernek olarak kurduğu, ölümünden kısa bir süre önce de mal varlığının nerdeyse tümünü kendilerine bıraktığı Türk Dil ve Türk Tarih Kurumları hiçbir yargı kararına dayanılmadan, hiçbir tutarlı gerekçe gösterilmeden kapatılıp tüm parasal kaynaklarına, yapılarına, belgeliklerine, kitaplıklarına el konularak, dolayısıyla büyük kurtarıcımızın özlük hakları çiğnenerek onların varlıklarıyla, onların yerine kuruldu. Bir başka deyişle, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bugün de Türk Dil ve Türk Tarih Kurumları'nın cesetleri üzerinde yaşamaya çalışıyor. Ne var ki, ister yazgının yanıtı deyin, ister Kenan Evren'in dehası, örneğin Türk Dil Kurumu'nun eylemi geniş bir aydın kitlesince nerdeyse geçmiştekinden de güçlü bir biçimde sürdürülürken, tam on yedi yıldır evinde barınmakta olan "devlet dairesi"nin varlığının ayrımına bile varmıyoruz. Ama, hiçbir beklentimiz bulunmadığından, verimsizliğine üzüldüğümüz de yok. Bizim üzüldüğümüz başka şey: benimsenmesi olanaksız bir haksızlığın sessizlikle geçiştirilmesi, daha da kötüsü, üstlenilmesi.

Öyle ya, tam on yedi yıldır Türkiye'nin cumhurbaşkanları, başbakanları, bakanları, milletvekilleri, aydınları, yazarları, çizerleri Cumhuriyet'in kurucusunun özlük haklarının çiğnenmesine ses çıkarmıyorlar; tam on yedi yıldır Türkiye'nin cumhurbaşkanları, başbakanları, bakanları, milletvekilleri, yazarları, çizerleri gerçek sahiplerinin elinden haksız olarak alınmış yapılarda törenlere katılmakta hiçbir sakınca görmüyorlar; tam on yedi yıldır, sağcı, solcu, dinci, laik, ÖDP'li, CHP'li, ikinci cumhuriyetçi, hemen herkes kendisine zarar vermeyen haksızlığı doğal buluyor: tam on yedi yıldır, haksızlığın düzeltilmesi için hiç kimse ağzını açmıyor, hiç kimse parmağını oynatmıyor. Nerdeyse "En iyi düzen 12 Eylül düzeni, yani

bizimki!” diye zil takıp oynayacak herkes. Buna da alıştık nerdeyse. Ama, başka türlü olması da olanaklıyken, varlığını Atatürk’ün özlük haklarının çiğnenmesine borçlu olan bir 12 Eylül kurumunun kuruluş yıldönümünü kutlarken Anıtkabir’e gidip Anıtkabir Özel Defteri’nden Atatürk’e muştular yollamaya gelince, hayır, bunu içimize sindiremiyoruz.

Haksızlık alayla birleşince büsbütün başkaldırtıcı oluyor.

27. 10. 2000

Deli Dumrul Savaşları

Kimler koşullandırdıysa koşullandırmış bir kez, “Her şeyin başı ekonomi!” dediler mi başımızı eğip susuyoruz hepimiz; ucu ekonomiye dayanan her tasarıyı, her girişimi saygıyla karşılıyoruz. Öyle ki, başka alanlarda düşünce özgürlüğünü coşkuyla savunurken, ekonomi söz konusu olunca, ağızlara kilit vurulmasını kolaylıkla benimseyebiliyor, örneğin bir yazar ya da uzmanın “Çok yakında birkaç bankaya daha el konulabilir”, dedi diye içeriye tıkılmasını doğal sayabiliyoruz. Ekonomi toplum yaşamında böylesine üstün, böylesine belirleyici bir yere konulunca, ülke ekonomisine yön vermek ya da ülke ekonomisine yön verenlere danışmanlık etmek gibi nerdeyse kutsal görevlerle donatılmış kişiler de büyük saygı görüyor ister istemez. İşin tuhafı, sürekli başarısızlığa uğramaları saygınlıklarını eksiltmiyor. Daha da tuhafı, bu tutumun bize özgü olmadığı anlaşılıyor. İşte, Nicole Salinger’nin kendisiyle yaptığı uzun ve ilginç söyleşiden oluşan Tout savoir ou presque sur l’économie adlı kitapta, günümüzün en ünlü ekonomi uzmanlarından John Kenneth Galbraith söylüyor: “Bir ekonomi uzmanı her zaman büyük saygı uyandırır: başarısız bir ekonomi uzmanına bile daha çok iyi gözle bakılır. Nixon’ın ve Ford’un ekonomi politikasının esinleyicileri bize öğütler yağdırmayı sürdürüyorlar. Kâğıt üzerinde haklı olmaları yetiyor”.

Bu tür uzmanların gerçekten haklı olabilme olasılığına gelince, Galbraith bunun bir düşten başka bir şey olmadığı kanısındadır: yeni çözümler ancak “resmi” çevrelerin dışında tartışılmakta, yüksek görevli ekonomi uzmanlarıysa, “geleneksel politikaların mucizemsi gücüne inanmaktadır”. Saygınlıklarını ve politikalarını her şeye karşın sürdürmelerinin nedeni konusunda getirdiği açıklama da ilginçtir, “Olumlu sonuç yokluğunda, gizliden gizliye hokkabazlığa, sihire, ruh çağırmaya, ellerine olanaksızın anahtarını verecek her türlü kara büyüye başvurabildiklerini”, yani her türlü saptırmacadan, her türlü aldatmacadan yararlanabildiklerini söyler.

Hiç kuşkusuz, Galbraith gibi dürüst bir uzmandan geldiği zaman bile, böyle bir savı benimsemek zor, ama durum da ortada: bunca yıldır, ülkemizde başbakanlık koltuğuna kim otursa, “enflasyon canavarı”nı yere sermekten

sözediyor, ama, Amerika’dan uzmanlar getirterek savaşa girmesine ve verilen savaş süresince gerek yerli, gerek Amerikalı uzmanların çok olumlu öngörülerde bulunmalarına karşın, savaşı hep canavar kazanıyor, biz de uzmanlara inanmayı sürdürüyoruz. Bir zamanlar, Azrail’i dize getireceğine inanan bir Deli Dumrul güveniyle, “Enflasyon benim kişisel sorunum!” deyip duran bir yerli Amerikalı’mız vardı, kilo düşemediğinden olacak, savaşı yarıda bırakıp gitti, ama bugün de her gittiği yerde büyük saygı gördüğünden kuşkunuz olmasın. Gazete ve televizyonlar kendisine fazla ilgi göstermiyorlarsa, yerini çok daha üstün bir Dumrul: Carlo Cottarelli aldığı için sözetmiyorlar. Carlo Cottarelli herhangi bir büyü uyguluyor mu, bilemeyiz, ama gıtlığına kadar gazino ekinine batmış iletişim odaklarımız başta olmak üzere, hepimizi büyülediği kesin: adam genç, ince, uzun, yakışıklı, güzel giyiniyor, güzel yürüyor, güzel konuşuyor, hem İtalyan, hem Amerikalı, hem uzak, hem yakın, hem zengin, hem kalender, bizim şu burnundan kıl aldırmayan yöneticilerimizi de iyi hizaya getiriyor. Öyleyse gösterdiği çözümlerin geçerliliğini kanıtlamak için sözlük paralamasına hiç gerek yok: gönülden inanıyoruz kendisine. Yeni yılda canavarın daha da palazlandığını göreceğiz, ama gene inanacağız Cottarelli’ye, sanki bu dünyaya Deli Dumrullar’a inanmak için gelmişiz gibi.

Yalnız biz mi böyleyiz? Hayır. Galbraith kendi ülkesinde bile sürekli yalancı çıkan yüksek ekonomi uzmanlarının ne denli saygın olduklarını söylüyordu. Ekim ortasında İzmir’de düzenlenen İkinci Kültür Kongresi’nde Afrika üzerine çok ilginç bir konuşma yapan Malili gazeteci ve UNESCO görevlisi Diomonsi Bombote de son IMF başkanının, görevinden ayrılırken, kurumunun son kırk yıl içinde Afrika ülkelerine önerdiği planların tümünün yanlış olduğunu “itiraf ettiğini” söyledi, hemen arkasından da “Bu kırk yıl içinde Afrika’da çok çocuk öldü!” diye ekledi. Ama şu sırada kaç Afrikalı yöneticinin kaç IMF görevlisinden öğüt almakta olduğu konusunda bir şey söylemedi; şu sırada verilen öğütlerin kırk yıldır verilen öğütlerin aynı olup olmadığı konusunda da aydınlatmadı bizi. Bereket, en azından bu konuda, umutsuzluğa düşmemiz gerekmiyor: gelenek gelenektir. Bu uğursuz geleneğin bizlere ne getirdiğini de Galbraith çok güzel açıklar: yalnız çocuklar değil, zayıflar da ezilecektir, çünkü, onun saptamasına göre, düşük gelirliyi enflasyonun kendisi kadar enflasyonu yenmek için başvurulan geleneksel önlemler de ezer: “Geleneksel çözümler eşitsizlikleri körükler. Eşitsizlikse, enflasyonun görünmez nedenidir.

Enflasyon yaşlıları, yalnızları, yoksulları soyup gelirlerine egemen olanları kayırır". Bu nedenle, en azından başvurdukları önlemlere bakılınca, bizim politikacılarımızın "Enflasyonla savaşım yoksullukla savaşımdır!" sözünü "Enflasyonla savaşım yoksulla savaşımdır!" biçiminde anlamamız gerekir.

"İşin bir de arka yüzü yok mu?" diyorsanız, evet, vardır: kimileri, sıradan birer yurttaşken, birkaç yıl, hatta birkaç ay içinde, ülkenin büyük zenginleri ve banka patronları arasında yer alır, şu ya da bu Demirel de bir yandan enflasyonu körükleyip bir yandan enflasyonla savaşarak yıllar yılı ülkesinin tepesinde oturur. Sıradan enflasyon az gelince de ülkenin en zengin, en kazançlı kaynakları yok pahasına özel girişime aktarılıp özel girişimin batırdığı bankaların zararı halkın sırtına yüklenerek yaşlılara, yalnızlara, yoksullara bir yumruk daha indirilir. "İyi de neden?" derseniz, yanıtı gene John Kenneth Galbraith'ta bulabilirsiniz: "Bu politika sağcıların gözde politikasıdır".

Yoksula karşı birleşmek sağın eski alışkanlığıdır.

3. 11. 2000

Pas ve Demir

Pas mı daha güçlüdür, demir mi? Hangi çocuğa sorarsanız sorun, hiç duralamadan “Demir!” der size. Öyledir de. Ama demir pasla değil, pas demirle beslenir. Uygun koşulları buldu mu yer ve kendine dönüştürür onu. Bir de, yetmişli yıllarda, kitabının adını Pas demiri yiyor koymuş olan Rauf Mutluay’ın yaptığı gibi, olguyu bir benzetme olarak kullanmak isterseniz, ülkemizde, şu son yıllarda, nerdeyse her alanda pasın demiri kemirmekte olduğunu, hatta yiyip bitirdiğini söyleyebilirsiniz. İşte, politika derseniz öyle, ekonomi derseniz öyle, güvenlik derseniz öyle, ulaşım derseniz öyle, yerleşim derseniz öyle, çevre derseniz öyle, basın derseniz öyle, eğitim derseniz öyle. Pas demiri yiyip semirerek gittikçe genişletiyor alanını, yeni iş alanları açıyor, gölgesine sığınanlara da büyük kazançlar sağlıyor. İstanbul’da bir İlköğretim Okulu’nun içinde beş kişinin ölümüyle sonuçlanan olay da kesinlikle bu olgunun: pasın demiri yiyerek semirmesinin sonucu. Sürecin nasıl gerçekleştiğine gelince, açıklaması hiç de karmaşık değil.

Önce, tüm ülke düzleminde, öğretimin düzeyi düşürüldü, sonra, sağcı ve solcu politikacılarımızın özelleştirme tutkusunun getirdiği coşkuyla, küçüklü büyüklü kentlerde, özel, dolayısıyla paralı ve pahalı okullar baş döndürücü bir hızla çoğaldı, sonra yurttaşlar özel, paralı ve pahalı okulların üstünlüğüne inandırıldı, çocuğunu özel okulda okutmak “insanca yaşama”nın koşulu olarak gösterildi, sonra, yavaş yavaş, çocuklarına yeterli bir eğitim vermek için çırpınan, ama özel okulun parasal yükünü taşıyabilecek durumda olmayan insanların tutkuları saptırıldı: çocuklarını kamu okuluna göndermeye boyun eğdiler, ama bu okul hiç değilse iyi bir yerde bulunsun, her şeyden önce de oturdukları yerden uzak olsun istediler, uzaklık temel ölçüt, çocuğun okula araçla gitmesi onur sorunu oldu. Böylece, Erenköy’deki ilköğretim okuluna bunca öğrenci taşıma aracının girip çıkmasının, taşıma görevlilerine okul içinde özel bir dinlenme odası ayrılmasının da sezdirdiği gibi, Levent’te oturanlar çocuklarını Şişli ya da Yeşilköy’deki, Şişli’de oturanlar Levent ya da Bakırköy’deki okula göndermeye başladılar. Bunun sonucu olarak, hem çocuklar daha az uyuyup daha çok yoruldu, hem kentte ulaşım ağırlaştı, hem okul yöneticileri temel

görevlerinden çok, öğrenci taşıtlarıyla uğraşır oldular, hem de genel getirisinin yalnızca İstanbul sınırları içinde 150 trilyon olduğu söylenen bir iş alanı açıldı. Yaşamımızı zorlaştırmaktan başka işlevi bulunmayan nice iş alanı gibi. Yani, neresinden bakılırsa bakılsın, pas demiri yedi.

Arada bir, çekingen bir biçimde bile olsa, varlıkları ve işlevleri tartışılan, ama sayıları her yıl biraz daha artan ünlü “dersaneler” de aynı tutumun bir başka örneği. Ortaöğretimde birlik parçalandı, düzey düşürüldükçe düşürüldü; üniversitelere giriş sınavlarının düzenleyicileri artık ilk uygulayıcılarının bile kuşkuyla baktığı bir seçme yönteminde dayattı; özel girişim de iççağrısına uygun bir biçimde araya “dersaneler”ini sokarak dizgeyi bütünleyiverdi. Şimdi, üç kurumdan herhangi birinin ötekiyle uzlaşmazlığa düşmesi şöyle dursun, örnek bir işbirlikçilik anlayışıyla sürdürüyorlar etkinliklerini: yüksek öğretim sınavlarının düzenleyicileri özel dersanelerin vazgeçilmezliğini her yıl yeni baştan kanıtlıyor, özel dersaneler kendilerini ona göre ayarlamasını biliyor, orta öğretim kurumları dersane düzenini örnek alarak düzeyini her yıl biraz daha düşürüyor. Böylece, üniversitelerimiz, ülkeyi aydınlık yarınlara taşımak üzere, iki sözcüğü bir araya getirmekte güçlük çeken insanlar yetiştirip duruyor. Bir kez daha, pas demiri yiyor.

Hiç kuşkusuz, bu sonucu yalnızca sınav düzenine bağlamak haksızlık olur: üniversitelerimiz özellikle 1983’ten beri çöküş içinde. 12 Eylül yönetimi en büyük, en gelişmiş üniversitelerimizi bile tek kişi yönetimine bağlayarak özgür ve yaratıcı öğretimi engelledi. Bununla da yetinmedi, özel kuruluşlara özel üniversiteler kurma olanağı getirdi, kurmaları için de onlara hem kasalarını açtı, hem diledikleri ormanı, diledikleri tarihsel yapıyı kullanımlarına sundu, onlar da, öncelikle kendi işlerinde kullanabilecekleri adamlar yetiştirmelerini sağlayacak bölümler açıp öğrencilerini Tarzan ingilizcesiyle ders dinlemek zorunda bırakarak hem üniversite kavramını saptırdılar, hem düzeyi düşürdüler, hem de geçim sıkıntısından bunalan öğretim üyelerini yüksek ücretlerle kurumlarına çekerek kamu üniversitelerini büsbütün zayıflatmaya giriştiler. Buna karşın, öyle etkili oldular ki, ülkenin en eski ve en büyük üniversitesinde bile, birtakım yöneticiler “Filoloji de ne işe yarar ki?” diye söylenmeye başlıyorlar. Yani pas demiri yiyor. Daha da yiyecek kuşkusuz.

Böylece, çok yakın bir tarihte, ilköğretim okullarına öğretmen olmak isteyenlerden yüksek lisans diploması isteneceğini muştulayan Milli Eğitim Bakanı, bunca parlak diplomaya karşın, eğitmenler döneminin ilkokullarının düzeyini tutturamadığını görecek.

10. 11. 2000

Zincir, Kafes ve Kumsaati

Ali Ulvi'nin Karikatürler'i geçtiğimiz şubat ayında, yani şöyle böyle on ay önce, Cumhuriyet Kitap Kulübü'nce yayımlanmış da duymamışım. Bu yüzden olacak, beklenmedik bir zamanda, bir kitapçı rafında karşımda bulunca, sevinecek yerde hüzünlendim. Alıp eve getirdikten sonra, sayfalarını önce hızlı hızlı, sonra, ikinci, üçüncü, dördüncü kez, ağır ağır gözden geçirirken, ikide bir çok sevdiğim, yıllardır anımsadığım karikatürlerle karşılaştıkça da sevinecek yerde büsbütün hüzünlendim. Bu benzersiz karikatürlerin yaratıcısı artık aramızda olmadığı için mi? Neden? Elli yılı aşkın bir süreden beri çizdiği karikatürlerin ancak çok küçük bir bölümüne erişmiş olmanın yarattığı düş kırıklığından mı? Seçkiyi hazırlayanlar: Ferruh Doğan, Tan Oral ve Behiç Ak daha çok Ulvi'nin gülmeceyle ağlatının kesişim çizgisinde yer alan karikatürlerini seçtiklerinden mi? Yoksa bizi hep güldürmüş olan bu güzelim karikatürler bir kitapta toplanınca işlev mi değiştirmişlerdi?

Ne olursa olsun, o gün bugün, Karikatürler'i ne zaman açsam, hep aynı hüznü duyuyor, aynı gözleme varıyorum: seçkideki karikatürlerinin büyük bir bölümü aynı izlekler çevresinde dönmekte, ana betileri zincir, kafes ve kumsaati oluşturmakta, bu betiler de, derinden derine birbirine bağlanarak ve birbirini bütünleyecek bir biçimde, bir durma, bir kapanma, bir sınırlılık, bunlara bağlı olarak da bizi aşılması nerdeyse olanaksız bir saçmalık ya da anlamsızlık evrenine getirmekte.

İşte, iki koltuk değneğinden biri ucunda kocaman bir gülle bulunan bir zincire bağlı bir sakat adam: kımıltısızlıkla didinme, zorlanma, acı arasında bir seçim yapmaya, ama iki seçenekten hangisinde karar kılarsa kılsın, olduğu yerde kalmaya yargılı. İşte, pek de hafif görünmeyen bir zincirin iki ucu iki bileğine bağlı bir dev adam: kendisini bir tutsağa dönüştüren bu zincir yardımıyla kaslarını geliştirmiş, alabildiğine güçlenmiş, ama ister istemez hep kendi çevresinde dönen, durgun, sınırlı, çelişkin, dolayısıyla anlamsız bir yaşam sürmekte. İşte, televizyonda bir kumsaatinin içindeki değişmez devinimi izleyen bir adam ve bir kadın, sonra, bir başka karikatürde, bir kumsaatinin içinde koltuğuna kurulup televizyon izleyen bir

adam. Hangisini yeğleyelim? Televizyon camındaki kumsaatini izlemekle kumsaatinin içinde koltuğuna kurulup boş televizyon camına bakmak arasındaki fark ne? Her ikisi de aynı izleğe: süreksizin sürekliliğine, dolayısıyla kapalının, sınırlının, anlamsızın sınırsızlığına getirmiyor mu bizi?

Kumsaatinin içinde, yarı yarıya boşalmış üst bölmede, başını kuma gömmüş bir devekuşunu gösteren karikatür daha ilk bakışta büyülüyor insanı, gerçek bir başyapıt olduğu kesin. Biliriz, devekuşu, görünmek istemediğini görmeyince onun da kendisini görmeyeceğini sanarak başını kuma sokmasıyla ünlüdür, ama aynı edime bir kumsaatinin içinde girişmesi, üstelik, başını az sonra tümden aşağı bölmeye akacak olan kumlara gömmesi yanılsamasının saçmalığını büsbütün çarpıcı kılıyor. Dahası, seçkide yer alan başka kumsaatleri ve başka devekuşları, örneğin başı kuma gömülü olarak çürüyüp iskelete dönüşmüş devekuşu kumsaatini çöle, daha doğrusu dünyaya dönüştürüyor, devekuşunun koşulunu da insanlık koşuluna. Bu koşulsa, söylemek bile fazla, fazlasıyla acılı, fazlasıyla umutsuz, fazlasıyla anlamsız bir koşul.

Hiç kuşkusuz, kapanıp kuma gömülmüş gözler arada sırada açılıp bir şeyler görür, ama, bir başka karikatürde, aynadaki görüntüsüne zincirlenmiş adamın ister istemez yalnızca kendini görmeye yargılı olması gibi, devekuşu da bu ender anlarda çok az şey gördüğüne, hatta, başkasına görünmemek için başını kuma gömmeyi yeterli bulduğuna göre, onun da gerçekte kendinden ötesini görmediği, dolayısıyla kendi kendisiyle sınırlı, zincirle kendi kendine bağlanmış olduğunu söylemek gerekiyor. Devinimler için de böyle: zincire bağlı olarak da bir yerlere gidilebilir; en azından, boynundaki zincirin ucu durağa bağlanmış görünen adam buna inanmış görünmekte; Ali Ulvi’nin kuşları da, gagalarında birer zeytin dalıyla çürümek üzere kafese kapatılmadıkları zaman, uzun bir zincirle ayaklarına bağlanmış kafesleriyle havalanabiliyorlar. Ancak gerçek devinimin hepsi için de hem sınırlı, hem zor olduğu kesin. Aynı kazığa zincirlenmiş iki adamdan zinciri kısa olanı uzun olanına “Özgür olmak nasıl bir duygu?” diye sorduğuna göre, devinim, özgürlük, anlam, hepsinin birer yanılsama olduğu da söylenebilir..

Ama Ali Ulvi yalnızca gülelim diye mi yarattı bu umutsuz dünyayı, doğaötesel bir devinim, açıklık, özgürlük ve anlam özlemiyle mi, onu en yalın ve en belirgin çizgilerine indirgeyerek bize bir ayna mı tutmak istedi, şu son yıllarda yaşamak zorunda bırakıldığımız tutsaklık ve anlamsızlık dünyasının bir resmini mi çizmek istedi, yoksa yalnızca eğlendi mi bizimle?

Gel de çık işin içinden!

17. 11. 2000

Bir Öneri

Bizim futbol yazarlarımızın ilginç bir tarih anlayışı vardır: özellikle bir yabancı takımla yapıldığı zaman, her maçı bir tarihsel olay, her yengiyi şanlı bir "tarih yazma" edimi olarak nitelerler. Böyle yengilerden sonra, spor sayfalarının yazı başlıklarında "tarih" sözcüğünden geçilmez: "Fener tarih yazdı", "Galatasaray Türk futbol tarihine altın bir sayfa koydu", "Ben tarihi yazarım", vb. Nerdeyse tüm ulus tarihle yatıp tarihle kalkmaya başlar. Ama, çelişkin bir biçimde, yenilginin tarihi yoktur, olmamalıdır. Yazarlarımız açık açık ve bilinçle savunurlar bu görüşü, yenilginin hemen unutulmasını ister, oyuncunun da, yöneticinin de, yandaşın da geriye bakmaması gerektiğini söylerler. Böylece, bir başka yerde de yazdığım gibi1, Fenerbahçe'nin yengisiyle sonuçlanmış bir Fenerbahçe-Galatasaray maçı Fenerbahçe'nin tarihinde yer alır, Galatasaray'ın tarihinde yer almaz; tersi de kesinlikle doğrudur.

Son dönemlerde, politikacılarımız ve basınımız da üç aşağı beş yukarı aynı tutumu benimsemiş görünüyor. Yabancılarla ilişkilerimizde, geçici ve önemsiz de olsa, bizim istediğimiz biçimde sonuçlanan her olayda, utku çığlıkları koparıyor, umduğumuz sonuç sağlanamayınca da "Kader utansın!" deyip susmayı ve unutmayı yeğliyorlar. Kimi Batı parlamentolarının 1915 olayını bir soykırım olarak tanıma girişimleri konusunda da böyle yapıldı. Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam'da, Fransa'nın Cezayir'de, İtalya'nın Habeşistan'da, Almanya'nın nerdeyse tüm Avrupa'da giriştiği insanlık dışı kıyalar belleklerde bu denli tazeyken, ortada 1915 olayının bir soykırım olduğu savını yalanlayan bunca belge varken, şu ya da bu parlamentonun bu olayı 2000 yılında bir soykırım olarak tanıması olsa olsa o parlamentonun ayıbı olurdu. Ama Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Meclisi'nin bu yönde bir karar alması dünyanın sonu olacakmış gibi, yönetimimiz de, basınımız da hop oturup hop kalktı. Birleşik Devletler Başkanı'nın böyle bir kararı gerçeğe değil de Amerika'nın çıkarlarına aykırı olduğu gerekçesiyle durdurtması Türkiye'nin büyük utkusu olarak değerlendirildi, düdüğünü bizden yana çaldı diye hakeme övgüler yağdırıldı. Kısacası, neresinden bakılırsa bakılsın, olay tarihe geçecek bir olay gibi algılanmaktaydı.

Buna karşılık, Fransız Senatosu'nun "1915 soykırımını tanıdığı" konusundaki kararından önce de aynı biçimde esip yağmamıza, iki ülke arasındaki ilişkilerin değişeceğini, dostluğun ve çıkarların yara alacağını kesinlememize karşın, oylama istemediğimiz biçimde sonuçlanınca, birkaç demeçle yetindik. Avrupa Parlamentosu'nda aynı yönde alınan karar karşısında da aynı tutumu benimsedik: şurdan burdan birkaç cılız ses çıktı, basın da fazla oyalanmadı üzerinde. İtalyan parlamentosunun kararını sorarsanız, hiç mi hiç etkilemedi bizi: başbakanımız olayı "içine sindiremediğini" bile söylemedi, yenilgiye alışmış bir teknik direktör rahatlığıyla, Türkiye'nin güçlü ve önemli bir ülke olduğunu vurgulamakla yetindi. Öyleyse, her karşıtlaşmayı bir futbol karşılaşması gibi gördüğümüz için değilse, başlangıçta ne diye bu denli büyüttük ki bu işi? Ne diye her şeyin alt üst olacağı bir dönüm noktası gibi gösterdik ki? İkinci-cumhuriyetçi yazarlarımızın uyarıları sonucunda, başbakan yardımcımız Mesut Yılmaz'ın özlemini dindirecek biçimde, "kafaları değiştirmeye" mi karar verdik? Yoksa İtalyan parlamentosunun kimi üyelerinin Ermeni soykırımı savını bizim de benimsememizin Avrupa Birliği'ne girmemizi kolaylaştıracağına ilişkin görüşleri bizi derin derin düşündürmeye mi başladı?

Bilemiyorum doğrusu, ama ben, bir yurttaş olarak, Fransız Senatosu'nda varsayımsal soykırımı tanıma kararına karşı çıkan kimi üyelerin böyle bir kararın alınmasını neden Fransız Anayası'na aykırı bulduklarını yöneticilerimizin titizlikle araştırmalarını isterdim. Neden? Birşeyler biliyorum da ondan mı böyle konuşuyorum? Hayır, ne anayasa uzmanıyım, ne söz konusu senato üyelerinin gerekçelerine ilişkin bir bilgi edinebildim. Yetkililerimiz ve basınımız olayı unutmakta öyle ivecen davranıyorlardı ki bu konuda en ufak bir bilgi vermediler, birileri verdiyse de ben görmedim. Ancak, Fransız Senatosu'nun göz önüne almadığı savın kökenleri Montesquieu'nün yasa tanımına dek götürülebilirmiş gibi bir duygu var içimde. Sezgim doğruysa, parlamento kararları birer yasa niteliği taşıyorsa, yasa da hâlâ gerçek bir gereksinim ve gerçek bir işlevle tanımlanan bir veriyse, 1915 yılında, Türkiye'de geçtiği varsayılan bir olay konusunda karar vermek ne Avrupa Parlamentosu'na düşer, ne Amerika Birleşik Devletleri'nin Temsilciler Meclisi'ne, ne Fransız Senatosu'na, ne İtalyan Parlamentosu'na.

Buna karşılık, 1919'da, Adana, Gaziantep ve Kahramanmaraş'ı işgal edip Ermeni gönüllüler desteğinde halkımıza yapmadığını bırakmayan Fransız birliklerinin yüz kızartıcı edimleri bizi yakından ilgilendirir. "Dost" ülkeler hiçbir gerçek gereksinimden doğmayan "kısa ve öz" kararlar çıkarma yolunu açtıklarına, öte yandan, Batılı parlamentoların tersine, kararlarını yalan üzerine oturtmuş olmayacağına göre, bizim Büyük Millet Meclisi'miz de Türkiye'de ve Cezayir'de Fransızlar'ın, Habeşistan'da İtalyanlar'ın giriştiği insanlık dışı eylemleri kınayan kararlar çıkarabilir. Hazır, böyle bir işlem başlatılmışken, Temsilciler Meclisi'nin gündemindeki uğursuz oylamayı son dakikada durdurmuş olan Bill Clinton'a başkanlık sonrası yaşamında ulusça esenlikler dilediğimize ilişkin bir karar da çıkarabilir. Karara kararla karşılık vermiş olur böylece. Ya birileri işleri karıştırır da tüm bu kararlar Anayasa Mahkemesi'nden dönerse? Varsın dönsün! Yalnızca karara kararla karşılık vermiş olmakla kalmayız o zaman, dostlarımıza kimi konularda büyük gereksinimleri bulunduğu anlaşılan bir tüze ve demokrasi dersi de vermiş oluruz.

Bizden önermesi.

24. 11. 2000

Bedelli Özgürlük

Son günlerde birçok şeyleri anlamakta zorlanıyoruz. Örneğin yöneticilerimizin sözleri ve davranışları sürekli şaşırtıyor bizi. Söyledikleri ve yaptıkları bize göre fazla karmaşık da ondan mı? Hayır, ama, çok kısa zaman dilimleri içinde bile, birbirleriyle ve gerçeklerle karşılaştırdık mı, daha da ilginci, aynı önderin sabah verdiği demeçle akşam verdiği demeci yan yana koyup baktık mı kafamız karışıveriyor hemen: aynı söylemin sonu başını yalanlıyor, başı sonunu, bir sonraki söylem bir öncekine uymuyor, söylenenle yapılan da yüzde doksan birbirine ters düşüyor. Bu da kuşkuya düşürüyor insanı: durum böyle sürüp gittiğine, bu sürekli değişkenlik, bu yanılgı ve çelişki dizisi kimseyi yerinden etmediğine göre, belki de aşıldığımızı, çağın gerisinde kaldığımızı düşünüyor, herhangi bir yargıda bulunmaktan çekiniyoruz. Ama durum da ortada.

İşte, tek bir örnekle: şu nicedir ülkemizin gündeminde olan af sorunuyla yetinelim dersek, 14 kasım salı günü yayımlanan gazetelerde, başbakanımız Bülent Ecevit'in "Af konusu bir iki gün içinde netleşecek", dediğini okuyoruz; 16 kasım perşembe günü yayımlanan gazetelerde de "af konusunun iki üç gün içinde çözümleneceğini ve TBMM'ye sevkedileceğini" söylediğini, böylece iki gün önceki demecini geçersiz kıldığını görüyoruz. Ama bir gün sonra, 17 kasım 2000 tarihli gazetelerdeki haberler Adalet Bakanlığı'nda beş ayrı taslak hazırlandığını ve, bunun doğal sonucu olarak, çözüm mözüm şöyle dursun, işlerin iyice karışmaya başladığını gösteriyor. MHP'li devlet bakanı Faruk Bal da, 19 kasım pazar günü yayımlanan demecinde, ortada "henüz net bir durum bulunmadığını" kesinlerken, aynı zamanda hem bu gözlemi doğruluyor, hem başbakanını yalanlıyor. Ancak, ertesi gün, 20 kasım 2000 tarihli gazetelerden, Ecevit hükümetinin belki de en kararsız bakanı Hikmet Sami Türk'ün en azından bir konuyu kafasında "netleştirdiğini" görüyoruz: batık bankaların patronlarının devleti uğrattıkları zararların karşılığını "faizleriyle birlikte ödedikleri takdirde" aftan ya da indirimden yararlanabileceklerini söylüyor. Bu arada, batık bankaların patronlarından alınacak paraların esiniyle, Erbakan hocanın yüz elli kilo altınını anımsadığından olacak, 312'nin kapsam içine alınmasına da "sıcak baktığı" anlaşılıyor.

Ertesi gün, Ecevit'in adalet bakanı, gerçekten şaşırtıcı bir kararlılıkla, "Önemli olan kamunun uğradığı zararın öncelikle tazmin edilmesidir. Meydana gelen zararın giderilmesi birinci önceliktir", diyerek batık banka pantronlarını bağışlama gerekçesini açıklıyor, adını pek duymadığımız bir başka bakan da "Borcunu sonuna kadar ödemeyen bundan yararlanamaz. 6.1 milyar dolar az para değil. Amaç devletin zararını önlemek. Zaten ekonomik plan uygulanıyor", diyerek kendisine arka çıkarken, bu çok insancıl gibi gösterilen af ya da indirim tasarısının akçal bir yanı da bulunduğunu iyice belli ediyor. Ama üç gün bizim yöneticilerimiz için fazlasıyla uzun bir süre: 22 kasım çarşamba günü, gazetelerimizi açınca, "DSP içinde yapılan değerlendirmelerde, banka batıranların borcun bir kalemde ödenmesi koşuluyla ceza indiriminden yararlanmaları" koşulunun öngörüldüğünü, daha bir gün önce çok kararlı görünen Hikmet Sami Türk'ünse, konuya ilişkin soruları nerdeyse belleğini zorlayarak, hem de, ne Adem'den, ne Havva'dan, kendisinin böyle bir tasarıyla hiçbir ilgisi yokmuş, bu tasarıyı daha dün kendisi savunmamış gibi, "Teknik düzeyde hazırlanan beş taslaktan birinde bu vardı", diye yanıtladığını öğreniyoruz. Birkaç saat sonra da Büyük Millet Meclisi'nin önüne yepyeni iki gerekçeyle çıkarak "F tipi cezaevine dönük altyapının tamamlanması için affın bir zorunluluk" olarak belirdiğini ve, afla cezanın beşte birini bile çekmeden salıverilmek çok daha caydırıcıymış gibi, "cezasının beşte ikisini çeken hükümlünün salıverilmesinin caydırıcılığı ortadan kaldırdığını" söylediğini.

Bir gün sonra, 23 kasımda, gazeteler "Banka batırana af yok!" türünden başlıklarla çıkıyor. Bu arada, başbakanımız Ecevit'in, 14 ve 16 kasım demeçlerini kesinlikle unutmuş olarak, "Henüz afla ilgili bir sonuca varılmadı. Bu hafta içinde bir sonuca varılması ihtimali var", dediğini, MHP yetkililerinin "Af çıkmasa daha iyi olur", dediklerini, ANAP yetkililerinin, "Af partimizin sorunu değil", diye kesip attıklarını, daha da ilginci, başbakan yardımcımız Mesut Yılmaz'ın kimi suçların bağışlanmasını içine sindiremediğini söylediğini öğreniyoruz. Böylece, af konusunda, tek bir kesinlik kalıyor ortada: kapsamların, gerekçelerin ve yorumların her üç günde bir değiştiği.

İyi de neden böyle yapıyorlar ki? Bu denli kararsız, bu denli isteksizlerse, ne diye kafamızı karıştırıp duruyorlar? Kafalarında başka bir düşünce varsa,

örneğin şu batık banka patronlarının bağışlanma koşullarının ya da bayan Çiller'in “70 bin kişinin 58 binini sokaklara salacaksınız. Bunlara eğitim verildi mi, rehabilitasyon yapıldı mı, bunların işi, aşı var mı? Afta altyapı yok!” diye karşı çıkışının incecikten sezdirdiği gibi, bir “bedelli özgürlük” söz konusuysa, yani belli bir parayı verebilen çıkacak, veremeyen çıkamayacaksa, yani bu da bir açık kapatma yoluysa, ne diye açıkça söylemiyorlar ki? Ne olursa olsun, gerekçeler, aralarında tutarlı bir bağıntı bulunmaması bir yana, bağışlama kavramıyla da bağdaşmıyor. Bu yüzden olacak, yöneticilerimiz ağız değiştirip duruyorlar.

Konfüçyüs, bundan iki bin beş yüz yıl önce, “Adlar doğru konulmazsa, sözler yerini bulmaz; sözler yerini bulmazsa, devlet işleri yürümez!” demişti. Belli ki yanılmamış.

1. 12. 2000

Özgün Bir Yaklaşım

Sözlükler ulusçuluğu ya da, şanlı büyüklerimizin yeğlediği terimle, milliyetçiliği duygusal düzlemde “içinde yer alınan ulusa tutkulu bağlılık”, düşünsel düzlemde “tüm iç politikayı ulusal gücün gelişmesine bağlayan, dışarıda da bu gücü kesinlemeyi ve egemenlik hakkını öngören öğreti” biçiminde tanımlar. Ancak, her konuda olduğu gibi bu konuda da, ayrıntılara inildikçe, kavrama ikincil de olsa yeni yönelimler eklendiği görülür, dönemden döneme, ülkeden ülkeye farklılıklar da belirebilir. Örneğin bizim ülkemizin sıkı “milliyetçiler”i için, milliyetçilik öncelikle bir varolma koşulu, daha da iyisi, tüm duygularımıza yön veren, tüm edimlerimizde belirgin ve belirleyici bir payı bulunan bir temel içgüdüdür ya da böyle bir temel içgüdü olması istenir. Bu içgüdü, gerektikçe kardeşi boğup komşuyu soymaya izin vermekle birlikte, hem ulusu, hem ülkeyi koşulsuz ve sınırsız olarak sevmeyi içerir. Bu nedenle, coşkulu milliyetçilerimiz ikide bir “Ya sev, ya terket!” diyerek kapıyı gösterirler bize. Ulusu ve ülkeyi sevmenin tek geçerli biçimi de kendilerininkidir. Tanımın düşünsel yanına gelince, gönülden benimserler her zaman; fazla fazla ulusun büyüklüğünü, ırkın üstünlüğünü ve tarihin yüceliğini de katarlar işin içine.

Şu var ki, konuya bir de edimler açısından baktık mı kafamız karışıverir. Örneğin sayın başbakan yardımcımız Mesut Yılmaz’ın milliyetçiliğinden kuşku duyduğunu söylemeye kalkacak bir bozguncu sayısız aşağılamalara, sonu hiç de iyi gelmeyecek soruşturmalara hazır olmalıdır. Sayın Mesut Yılmaz’ın, bu ülkenin başbakanı olarak, yani tüm ulus adına, İzmit’te, deniz kıyısında, içine küçük bir Avrupa ülkesi sığdırılabilecek ölçüde geniş bir yurt parçasını Amerika Birleşik Devletleri’nin Ford şirketine armağan ederken gene aynı milliyetçilik duygularıyla “mücehhez bulunduğu” da kuşku götürmez. Bununla birlikte, bu büyük cömertlik ve dostluk ediminin, en azından ulusçuluk duyguları yeterince gelişmemiş kişilerin kafasında, bir yığın soru yaratmaması da olanaksızdır. Örneğin bizim milliyetçiliğimiz hem yurdu, hem ulusu sevmeyi öngördüğüne göre, bir yurt parçasını yabancılara bağışlamak düşüngüyü tek boyuta, yani yalnızca ulus sevgisine indirgemek değil midir? Sayın Mesut Yılmaz gibi fazlasıyla donanımlı bir

kişinin düşüngüyü yeniden yorumlayıp yeniden biçimlendirmesi bir ölçüde doğal sayılabilse bile, ulusun belli bir zenginlikten yoksun bırakılması bu yeni milliyetçiliğin ulus sevgisiyle de yüzde yüz örtüşmediğini göstermez mi? Gösterirse, sayın başbakan yardımcımızın Türk milliyetçiliğini öncelikle yurt sevgisi olarak yorumladığını ve, bu yorumun sonucu olarak, İzmit'teki çok değerli toprak parçasını dünyanın en güçlü devletinin en büyük şirketlerinden birine armağan ederek bu güzel yurt köşesini ödüllendirmek istediğini mi düşünmeliyiz? Bu varsayım da doğru değilse, bu toprağın bu yabancı şirkete armağan edilmesinin gerçek nedeni, eski başbakanın kendisinin de söylediği gibi, birkaç bin kişiye iş bulmaksa, bu durumda gerçek milliyetçiliğin yurttaş için öngördüğü ana koşulun ırgatlık olduğunu düşünmek gerekmez mi? Yoksa, şu "küreselleşen dünyamız"da, düşüngüyle edimi hiç mi hiç birbirine karıştırmamak, hiç mi hiç birbiriyle karşılaştırmamak mı gerekir?

Bir başka ANAP büyüğü, özelleştirmeden sorumlu devlet bakanı Yüksel Yalova, kendisini çok kısa bir süre için de olsa ulaştırma bakanı Enis Öksüz'le karşıtlaştıran şu Türk Telekom çekişmesinde, bu soruya tutumu ve sözleriyle olumlu bir yanıt getirerek bir ölçüde rahatlattı bizi. Basınımız nerdeyse tüm ağırlığı iki bakan arasındaki uzlaşmazlığın biçimine ve kimileri için yaşamsal olduğu anlaşılan bir çözümün geciktirilmesine verdi ya gene de iyi kötü öğrenebildik konuyu. Yüksel Yalova, IMF ve Dünya Bankası'nın, bunun dolaysız sonucu olarak da Ecevit hükümetinin isteği doğrultusunda, Türk Telekom'un % 33,5 payını özelleştirmek, yani, bir kez daha, bu ülkenin insanlarının büyük özverilerle kurup geliştirdiği bir kurumun üçte bir payını nerdeyse yok pahasına bir özel kuruluşa aktarmak için gerekli işlemleri tamamlamış, bu arada, söz konusu payın yabancı bir kuruluşa sunulması düşünüldüğünden olacak, her türlü tüze, her türlü ölçü anlayışı hiçe sayılarak, kuruluşun yönetiminin bu üçte bir payı alacak olana bırakılmasını sağlayan düzenlemeleri de yapmıştı. Ulaştırma bakanımızı milliyetçi duygularında bu düzenleme rahatsız etmişti işte. Nice kuruluşumuz gibi Telekom'un da hem yurdun, hem ulusun ayrılmaz bir parçası olduğunu öne sürmek gibi bir düşüncesi yoktu, Ecevit hükümetinde görev aldığına göre, özelleştirmeye de, özelleştirilen kuruluşun alıcısının yabancı olmasına da karşı olmaması gerekirdi, yabancının % 33,5 payla tüm kuruluşa egemen olması yaralıyordu ulusçuluk bilincini. Bu nedenle, birkaç gün süresince, tüm baskılar karşısında, tek başına ve yiğitçe direndi.

Sözünü ettiğimiz yanıtı bize bu mini-direniş sağladı işte: Öksüz'ün, parti başkanının uyarısıyla, karşıtlarına boyun eğmesinden sonra, özelleştirmeden sorumlu devlet bakanı Yüksel Yalova, bir yığın gazetecinin önünde, savaş kazanmış bir komutan havasıyla, ona da, bizlere de yepyeni bir ulusçuluk dersi verdi: "Ben de en az Enis Öksüz kadar milliyetçiyim, ama aynı zamanda özelleştirme bakanıyım, özelleştirmeyle milliyetçiliği birbirine karıştırmayalım, o iş başka, bu iş başka!" dedi.

Bakanımızın özgün ve derin yaklaşımını tartışacak değiliz burada. Ama, ne denli özgün, ne denli derin olursa olsun, bu yaklaşımın da kafamızda birtakım sorular uyandırdığı kesin. İnsan ister istemez soruyor: hiçbir konuda bize yön vermeyecekse, hiçbir edimimizde hiçbir payı olmayacaksa, bu düşüngüye ne diye bağlanacağız? Yıllar yılı her şeyin ölçütü olarak gösterdiğiniz bu düşüngüyü ıhlamurumuza bile karıştıramayacaksak, titreyince nereye döneceğiz? Kendimize mi, IMF'ye mi?

8. 12. 2000

Gösteri Tutkusu

Yaşamakta olduğumuz şu uğursuz dönemi kimi “önuslularımız” bilgi çağı olarak niteliyor, kimi “önuslularımız” bilişim ya da iletişim çağı olarak, ama bizim toplumumuzun bu çağın da gerisinde kaldığında, uygar dünyada kendimize iyi kötü bir yer edinebilmek için bu çağı şurasından ya da burasından yakalamamız gerektiğinde hemen hepsi birleşiyor. Doğru bir gözlem mi bu? Ben kuşkuluyum. Bana öyle geliyor ki bu durmamacasına bilgiden, bilişimden sözeden büyüklerimizin gerçekte bilgiyi de, bilişimi de umursadıkları yok, bu iki sözcüğü yineleyip dururken, kafalarında iki şey var yalnızca: bilgisayar ve “internet”. Son model bir bilgisayar alıp “internet”e bağlandık mı tüm düşünsel, bilimsel ve ekinsel sorunlarımızı çözebileceğimizi sanıyorlar. Doğru, hiçbir sorunumuzu çözemedik, tam tersine, gittikçe daha çok battığımızı söylemek bile olanaklı. Ama bilgisayar ve “internet” kullanımında fazla geri kaldığımızı söylemek de haksızlık olur. Egeli bir yurttaşımız “internet”te çapkınlık şampiyonu oldu, Güney Doğulu iki delikanlımız da “internet”te çetleşe çetleşe, sanal dostluğu gerçek bir düelloyla noktaladılar. Bir şey daha yaptılar ayrıca, “sanal ortam”ı “gerçek ortam”la kaynaştırdılar. Oysa pek çok Batılı bilişimcinin hâlâ onların bıraktığı yerde otlamakta olduklarını biliyoruz.

Öyle ya, ustalarımızın “bilgi” ve “bilişim” dedikleri şey sorunları sanal ortamda çözmekse, bizim bunu bayağı uzun bir süredir yapmakta olduğumuzu, daha da güzeli, bu ortamda ilk adımlarımızı bilgisayarın yaygınlaşmasından yıllar önce attığımızı, dolayısıyla, en azından bu alanda, çağın çok ilerisinde bulunduğumuzu söylememiz gerekir. Rahmetli Adnan Menderes, kendi kurduğu sanal dünyada, soyut rakamları somut değerler gibi göstererek yüzde yüz enflasyon oranını yüzde yüz zenginleşme ve gelişme olarak görür, kendi bütçe rakamlarını otuzlu, kırklı yılların rakamlarıyla karşılaştırarak ülkede sağladığı büyük gelişimle övünür, bir türlü sonu gelmeyen gaz ve şeker kuyruklarından söz edilince de, Walt Disney “cartoon”ları söz konusuymuş gibi, “Kopsun o kuyruk!” diye haykırırdı.

Bugün çok daha ilerideyiz: her türlü olayı eğlencelik gösteri olabilme yetisine göre değerlendiren özel ve renkli televizyonlarımızın yüzeyselleştirip hafifletici etkisine bilgisayar ve internetin iyice sanallaştırıcı etkisi de eklenince, yavaş yavaş tüm yaşamı bir görsel oyun, bir gösteri ya da, dedikleri gibi, bir show olarak görmeye, bir gösteri, bir show olarak yaşamaya başladık, en önemli sorunları bile kitleye eğlencelik gösteriler biçiminde sunar olduk. Çağdaşlık mağdaşlık, bilişim milişim, ben gene de alışamadım bu işe. Geçenlerde televizyonda izledim de şaşırıp kaldım: eğer bir televizyon aldatmacası söz konusu değilse, çok da kalabalık olmayan bir memur topluluğu, ünlü Karacaahmet Mezarlığı'nda düzenlediği gösteride, bir arkadaşlarını kefenine sarılı olarak, tabut içinde, yeni açılmış bir mezarın başına getirip zorlama bir ağırbaşlılıkla gerekli duaları okuyup gömüyorlar, ama mezarın kapatılmasıyla "mevta"nın "kıyam" etmesi bir oluyor, küçük bir söylev çekerek öbür dünyanın yetkililerinin "Sen git, seni bu duruma düşürenler gelsin!" deyip kendisini nasıl geri yolladıklarını anlatıyor, cemaati oluşturanlar da arkadaşlarına yeniden kavuşmanın ve haklılıklarının hiç değilse öbür dünyada tanındığını görmenin sevinci içinde, mezarlıkta, yani ölülerin kemikleri üzerinde, canlı mı canlı bir çiftetelliye başlıyorlardı.

Söylemek bile fazla, tekil bir örnek değil bu: ne zaman bir yürüyüş, bir toplantı düzenlense böyle oluyor, en can alıcı sorunları, en gerçek acıları kitleye ya da yöneticilere anlatmak için düzenlenen yürüyüş ve toplantılarda bile, en büyük yeri gösteri tutuyor her zaman, boş tencerelerden, karton tabutlardan geçilmiyor. Katılımcılar da, belirtmeye gerek var mı, bilmem, buna uygun biçimde donanmış oluyor: kimileri gözlerini bağlayarak çıkıyor gösteriye, kimileri kara şemsiyelerle, kimileri yitirilmiş çocukluğu arayan eski izciler gibi. Öyle geçiyor, öyle duruyorlar. Arada bir, toplantının "anlam ve önem"ini anlatmayı deneyen birileri çıksa bile, göklerde yankılanan savsözler, coşkulu ve sürekli alkışlar toplantının salt gösteri niteliğini kesinliyor, iletilmek istenen bildirinin iletilmesinin de gösteriden, yani şenlikten, eğlenceden beklendiğini düşündürtüyor. Nerdeyse tüm gösterilerin halay ya da çiftetelliyle noktalanması da bu izlenimi doğrular gibi. Böylece, daha geçen hafta, F tipi cezaevi tasarılarına karşı başlatılan "ölüm oruçları"yla ilişkili olarak, başörtülerinin üzerinde kırmızı bantlarla Çankaya Köşkü'nün önünde toplanan tutuklu anaları da, oldukça ilerlemiş

yaşlarına ve durumun trajik boyutuna karşın, kuralı bozmadılar: sonunda onlar da çektiler halaylarını, görevi bir şenlik havası içinde bitirdiler.

İyi de neden böyle yapıyorlar ki? Aydınlarımız, sanatçılarımız, politikacılarımız, memurlarımız, işçilerimiz, işsizlerimiz, tutuklu analarımız sorunlarını yeterince önemsemiyorlar mı? Yoksa nicedir herkes böyle yapıyor diye mi tutuyorlar bu yolu? Yoksa renkli televizyonlarımızın ve renkli gazetelerimizin ilgisini başka türlü çekemeyeceklerini mi düşünüyorlar? Bilemiyorum, gerçekten bilemiyorum. Gösterinin belli bir rahatlığı vardır kuşkusuz, hem kişilerin görünme ve boşalma gereksinimlerini karşılar, hem de fazla yormaz onları, gerçeğe ve mantığa göre eklemlenmez, hiçbir sorunu bir bütün olarak koyamaz ortaya, yalnızca hangi yanda bulunduğunuzu gösterir. Kısacası, hiçbir zaman düşünsel iletişimin yerini tutmaz. Bir cam hücrenin içinden halka seslenen kişi de ne denli özgün ve özgür olduğunu düşünürse düşünsün, söyleminin öznesi olmaktan çok, gösterinin nesnesidir.

Söylemi de öyle.

15. 12. 2000

Kürtçe Yayın ve Öğretim Sorunu Nasıl Çarpıtılıyor?

Önce bir kesinlemeyle başlayayım: yıllardır dille, dilsel sorunlarla uğraşan bir kişi olarak benim ulusal ya da yerel herhangi bir dili küçümsemem, konuşulup yazılmasının engellenmesini istemem söz konusu olamaz. Bu yaklaşımım yeni de değil. Örneğin 1998 ekiminde İstanbul'da düzenlenen Kültür Politikaları Sempozyumu'ndaki bildirimi "Hiç kuşkusuz, yerel ağızlar için gerekli gördüğümüz bu çabalar ülkemizde konuşulmuş ya da konuşulmakta olan büyüklü küçüklü diller için de geçerlidir. Her dil insanoğlunun özgün ve özgül bir zenginliğine tanıklık eder, hepsi de yaşatılmaya ve araştırılmaya değer. Yeryüzünde konuşulmuş ve konuşulmakta olan binlerce dil arasında örneğin türkçe, örneğin fransızca, örneğin macarca gibi ulusal dil konumuna erişmiş dillerin sayısının çok sınırlı olduğunu biliyoruz, ama herhangi bir dilin ulusal dil düzeyine ulaşmamış olmasının onun değerini eksiltmediğini de biliyoruz. Üstelik, bir dille bağıntı kurmak yeni bir mantık ve yeni bir ekinle bağıntı kurmaktır. Bu bağıntı da, biliyoruz, insanı ve dünyayı daha iyi tanımanın ana yollarından biridir", diye bitirmiştim. Bugün de böyle düşünüyorum. Ama, şu son haftalarda, kürtçe öğretimi ve kürtçe yayın konusunda, başbakan yardımcısından MİT başkanına, televizyon yorumcularından köşe yazarlarına, sonradan görme içgüdüsüyle kraldan fazla kralcı kesilen Türk kökenli Alman Parlamentosu üyesinden sokaktaki adama kadar birçok insan ortalığı öyle bir toza dumana kattı ki nerdeyse kendi düşüncemden, kendi bilgimden kuşku duymaya, "Yoksa ben mi yanılıyorum?" demeye başlayacağım.

Kimileri Türkiye'de herhangi bir yerel dilin şu ya da bu biçimde öğretim ve yayın konusu olmasına kesinlikle karşıydı, "Olmaz öyle şey!" diye kesip atıyorlardı. Kimileriyse, tersine, kürtçeyi nerdeyse Türkiye'nin ikinci "resmi dil"i olarak görmek istiyordu. Ancak, hiçbirinin gerekçesi bu dilin tanınma ve varolma hakkı değildi. Kimileri, başbakan yardımcımız gibi, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin kendi durumlarını sorgulamayı uslarına bile getirmeden, Avrupa Birliği böyle buyuruyor diye istiyordu bunu. Kimileri,

MİT başkanımız gibi, okuması yazması olmayan bir köylü kadının kendi dilinde de olsa televizyon söylevlerinden fazla bir şey anlamayacağını usuna getirmeden, Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı silahlı başkaldırıya girişmiş Kürt kökenli gençleri anaları aracılığıyla kazanmak, yani kürtçeyi bir propaganda aracı olarak kullanmak amacıyla istiyordu. Kimileri de, köşe yazarları ve televizyon yorumcuları gibi, demokrasi, insan hakları ve ne olduğu anlaşılmayan bir "değişim", bir çağcıllaşma akımı bunu böyle gerektirir diye kürtçe öğretim ve televizyon yayınını savunuyor, "Avrupa'da böyle oluyor bu işler! Biz de onlar gibi yapsak kıyamet mi kopar sanki? İşte Fransa örneği önünüzde: orada kıyamet mi kopuyor?" diyorlardı. Ama sorunu daha tutarlı bir biçimde ele alabilmek için herhangi bir dilbilim yapıtının kapağını açmışlar mıydı, herhangi bir dilbilimciden görüş sormuşlar mıydı, hiç değilse bize örnek diye gösterdikleri Batı ülkelerinde yerel dillerin öğretim ve yayın alanında ne ölçüde yer aldığını araştırmışlar mıydı? Hayır, hiçbirini yapmamışlardı bunların. Örneğin Radikal gazetesinin genel yayın yönetmeni İsmet Berkan, 13 aralık akşamı, CNN Türk'te bir üçlü söyleşide, Fransa'nın cumhuriyet geleneklerine ve ulusal değerlere bağlılığını vurguladıktan sonra, öyle bilgiç bir havayla "Burada oksidanca gibi ıvır zıvır diller bile okutulur!" diyordu ki böylesine inanç dolu bir bilgisizlik karşısında insanın titreyip kendine döneceği geliyordu.

Öyle ya, herhangi bir dili "ıvır zıvır" diye nitelemenin yakışıksızlığı bir yana, üstadımız "ıvır zıvır"dan saydığı dilin adını bile bilmiyordu. Occident fransızcada Batı anlamına gelirdi, kimya terimi oxydant da onun eşseslisiydi, ama ikisinin de dille bir ilgisi yoktu. "Oksidanca" derken "oksitan" (occitan ya da la langue d'oc) demek istiyorsa, o da, buyurduğunun tersine, "ıvır zıvır" bir dil değil, fransızcayla aynı kökten gelen, birkaç yüzyıl öncesine kadar Fransa'nın yaklaşık olarak yarısında konuşulup yazılan, üstelik çok zengin bir yazını bulunan büyük bir ekin diliydi, bugün de değişik lehçeleriyle yaşamaktaydı. Sormamak elde değildi: bir insan böylesine açık, böylesine çok bilinen bir gerçeği nasıl ve hangi nedenle tersine çevirebilirdi ki? Kabına sığmayan bilgi ve düşünce zenginliğinden mi?

Ayrıca, konumuz Fransa'ysa, bu ülkede yerel dillerin öğretimi de, yerel dillerde yapılan yayınların biçimi ve süresi de, başta İsmet Berkan ve arkadaşları olmak üzere, kimi yazarlarımızın ve kimi politikacılarımızın

sandıkları ya da bizi inandırmaya çalıştıkları gibi değildir. Fransa’da, sabahtan akşama kadar televizyonun karşısına oturup kanaldan kanala geçebilirsiniz, kolay kolay oksitan, katalan, bröton, bask, vb. dillerinde bir yayına rastlayamazsınız. Olsa olsa yerel radyo ve televizyonlarda, o da bayağı geç saatlerde ve çok kısa sürelerle tadabilirsiniz böyle bir mutluluğu. Fransa’dan bayağı uzakta bulunan ve halkının çok önemli bir bölümü kors lehçesini konuşan Korsika adasında da aynı durum söz konusudur. Öğretim alanına gelince, benim bildiğim kadarıyla, Fransa’da öğretim dili fransızcadır. Hiç kuşkusuz, bröton, oksitan, bask ya da katalan dilleri Fransız okullarında öğretilir, ama seçmelik olarak, yani istek üzerine. Korsika adasında da aynı yol izlenir. Bu da bize durmamacasına değişimden, demokrasiden, insan haklarından sözedenlerin en azından Fransa’yı örnek göstermekten vazgeçmeleri gerektiğini gösterir. Başka örnek mi yok? Yılmaz, Atasagun ya da Berkan gibi önemli kişiler, isterlerse, başka örnekleri, yani bu işlerin geri kalan Batı ülkelerinde nasıl yapıldığını bilemediniz on beş gün içinde tüm ayrıntılarıyla öğrenebilirler. Öğrenmelerinden sonra da bu demokrat ülkeleri insan haklarına yeterince saygılı olmamakla suçlayıp suçlamamak kendi bilecekleri iştir.

Türkiye’de bu sorunların nasıl çözümlenebileceğine gelince, bunu gelecek yazımda ele alacağım.

22. 12. 2000

İkinci Bir Ulusal Dil mi?

Gazete Müdafaa-i Hukuk'un 15 Aralık 2000 sayısında, Metin Aydoğan'ın kapsamlı yazısında da okuduk: MİT müsteşarından Barolar Birliği genel başkanına, Türkiye Odalar Birliği başkanından TÜSİAD'ın her şeyi en iyi kendileri bilen seçkin yöneticilerine varıncaya dek, sayıca hafif, yükçe fazlasıyla ağır birçok kişi hiç zaman yitirilmeden Türkiye'de kürtçe televizyon ve kürtçe öğretim uygulamasının başlatılmasını istiyor. Avrupa Birliği üyesi ülkelerin bu konuda yöneticilerimizi sıkıştırdığını, birçok köşe yazarımızın bu istek ve baskılara alkış tuttuğunu, başbakan Ecevit'in, başbakan yardımcısı Yılmaz'ın, dışişleri bakanı Cem'in, devlet bakanı Yücelen'in bu istekleri tümüyle ya da belirli ölçüler içinde desteklediğini de biliyoruz. Gene de sorunun her gündeme gelişinde şaşırıp kalıyoruz doğrusu, böylesine önemli bir konuya bunca yazarın böylesine yüzeysel, bunca yöneticinin bu denli sorumsuz bir biçimde yaklaşması tüylerimizi ürpertiyor.

Hemen söyleyelim: bu istekler doğrultusunda atılacak bir adım aynı zamanda kürtçeyi Türkiye'nin "ikinci ulusal dil"i, bunun zorunlu sonucu olarak da "ikinci resmi dil"i durumuna getirme yolunda ilk ve en önemli adım olacak, bu ilk adımı atanlar bir daha kolay kolay geri dönemeyecekler, böylece, hiç de yaşamsal olmayan, nerdeyse yapay bir siyasal nedenle, ülkenin toplumsal, ekinsel, ekonomik düzenini altüst etmiş, üstelik, gerekliliği fazlasıyla tartışmalı bir süreci başlatmış olacaklardır. Neden derseniz, öyle bir çırpıda, bir bakanlar kurulu ya da Büyük Millet Meclisi kararıyla ulusal dil yaratılmaz, tüm ulusal diller belirli bir tarihin ürünüdür. En azından başlangıçta, dilsel üstünlük ya da zenginliğin yüzde yüz belirleyici bir etkisi yoktur bunda, söz konusu dili konuşanların sayısal üstünlüğü bile her zaman belirleyici değildir, dilsel, ekinsel, toplumsal, ekonomik, coğrafyasal, tarihsel birçok etken bir arada girer işin içine. İtalya'nın ulusal birleşmesine bir ulusal dilin benimsenmesi eşlik eder, ama, işte Büyük Larousse, açıp bakabilirsiniz: "1860'a doğru, 25 milyonluk nüfus içinde italyanca konuşanların sayısı yaklaşık olarak ancak 600 000 kişiydi, yani halkın % 2,5'iydi. Roma ve Toscana dışında, italyancayı öğrenmiş olanlar 20 milyon içinde 160 000 kişiydi". Fransızcaysa, ulusal

dil konumuna birçok güçlü dil arasından ve yüzyıllar içinde ulaştı, utkusu ancak Büyük Fransız Devrimi'yle kesinlendi.

Ama bir ülkede belirli bir dilin ulusal dil olarak benimsenmesi bu ülkede konuşulan öteki dillerin yok olmalarıyla mı sonuçlanır? Yeryüzündeki devletlerin sayısı birkaç yüzü aşmazken, üç bini aşkın yaşayan dil bulunduğuna göre, hayır. Büyük Fransız dilbilimci André Martinet'nin yönetiminde hazırlanıp 1968'de ünlü Encyclopédie de la Pléiade dizinde yayımlanan Le Langage adlı kapsamlı yapıtta günümüz Fransa'sında konuşulan değişik diller de, ulusal dil yanında hangi yoğunlukta konuşuldukları da haritalarla gösterilir. Hiç kuşkusuz, bu diller daha çok kırsal bölgelerde konuşulur, bu dilleri konuşanların büyük çoğunluğu aynı zamanda (ve çoğu kez daha yüksek bir oranda) fransızcayı da konuşurlar, yani tam anlamıyla iki-dillidirler. Ancak, gelişmişlik açısından, bu yerel dillerin ekin, yazın, öğretim, yönetim ve yargı dili olan fransızcayla boy ölçüşmeleri söz konusu değildir. Le Langage'ın "Günümüz dünyasında diller" başlıklı bölümünde Joseph Verguin'in söylediği gibi, "Kamu yetkilileri, yerel ya da üniversiteli seçkinlerin baskısı altında, çoğu kez bu dillere ekinsel bir değer tanır ve kimi öğretim düzeylerinde öğretilmelerini kabul ederler, ama söz konusu diller hiçbir zaman resmi ve ulusal dille yarışmak savında bulunamaz".

Eğri de otursak doğru konuşalım, türkçenin karşısında kürtçenin durumu da bu değil mi? Abecesi bile kesinlikle belirlenmemiş bir yerel dil olan kürtçe, yasa ya da buyrukla, birdenbire bir yayın ve öğretim dili yapılarak ulusal dil düzeyine yükseltilince, kendisine yüklenen işlevi nasıl gerçekleştirecek? En gelişmiş ağızlarından birinin öne çıkarılması durumunda bile, bırakınız üniversite düzeyinde felsefe, hukuk, ekonomi ya da fizik dallarının isterlerini, ilköğretimin tüm sözlükbilimsel gereksinimlerini karşılayabilecek donanımda mıdır? Bir ekin dili olarak, bizim bilmediğimiz koşullarda, fazlasıyla gelişmiş olduğunu varsayalım, her düzeyde kürtçe öğretim ve kürtçe yayın görevini kimler ve hangi yetkiyle yüklenecek? Yeterli sayıda yetişmiş kişi bulunmaması durumunda, Kuzey Irak'tan getirtilecek Peşmergeler'den mi yararlanılacak? Gerçek amaç aynı zamanda kesin bir ayrılmanın ilk adımını da atmak değilse, girişimin kaçınılmaz sonucu olarak, kürtçe aynı zamanda ikinci "resmi dil" olunca, yargıdan yönetime, tapudan güvenliğe, her alanda iki dil kullanıp çift belge

düzenlemenin gerektireceği insansal ve parasal kaynakları Türkiye nereden sağlayacak?

Şu birkaç sorunun da sezdirdiği gibi, çifte ulusal dillilik toplum yaşamını ancak zorlaştırır; bu arada, iki dilin kullanıcıları arasındaki karşıtlaşmayı da derinleştirir. Böylece, kürtçenin ikinci ulusal dil olması durumunda, sayın MİT müsteşarımızın, türkçe bilmeyen anaları kazanmaya çalışırken, oğulları ve kızları tümden yitirmesi çok büyük bir olasılıktır. Hiç kuşkusuz, kürtçenin ikinci ulusal dil olması konusunda nicedir çaba harcayanlar "İyi de insan hakları ne olacak o zaman? İnsan hakları her bireyin kendi anadilinde öğrenim yapıp düşüncesini topluma kendi anadilinde iletmesini içermez mi?" diyebilirler. Ne var ki böyle bir sorunun geçerli olmadığını anlamak için özgürlüklerin beşiği Fransa örneğini anımsamak yeter. Öte yandan, sorun insan hakları sorunu olarak değerlendirilince, kürtçeye tanınan hakların çerkezce, lazca, vb.'ne tanınmasının doğal olması bir yana, bir ülkede konuşulan her dilin ulusal dil işlemi görmesinin yol açabileceği kargaşayı, örneğin en az on beş ayrı dil konuşulan Senegal'de bu işin altından nasıl kalkılacağını tasarlamak bile zordur. Ayrıca, ulusal dil sayısının artırılması, kendi dilleri ulusal dil konumuna getirilen kişiler için bile, birtakım hakların, en azından birtakım önemli olanakların yitirilmesi anlamına gelebilir. Yalnız kendi anadilini öğrenmiş bir Kürt ya da Çerkez yurttaşın toplum içinde pek çok ekinsel ve ekonomik olanaktan yoksun kalacağını söylemek bile gerekmez. Oysa, unutmamak gerekir ki, sorumlu sorumsuz birçok kişi ya da kuruluşun bir an önce değiştirilmesini istediği bugünkü koşullarda, türkçe Türk kökenli olmayan yurttaşlarımızın büyük çoğunluğu için bir yabancı dil değil, ikinci anadildir; bir başka anlatımla, Fransa'da olduğu gibi Türkiye'de de tam bir çift ya da iki-dillilik söz konusudur. Bugün kimi Kürt kökenli yazarlarımız türkçeyi Türkler'den daha iyi kullanmakla övünebiliyorlarsa, bu durum onların dilsel yetenekleri kadar türkçenin kendileri için ikinci, hatta birinci anadil olmasından kaynaklanmakta.

Yerel dilleri ve ekinleri yaşatmanın yollarını da gelecek yazıda ele alalım.

5. 1. 2001

Kürtçe Yayın ve Öğretim

Demokratikleşme konusunda çok ağır davrandığımız söyleniyor. Olabilir. Ama kimi konularda hiç de ağır değiliz: birtakım önerileri uygulamaya koymakta öyle ivecen davranıyoruz ki ne yöntemini göz önüne alıyoruz, ne sonucunu. Öyle ki bize demokrasinin ve insan haklarının gereği diye sunulan kimi amaçları bir an önce gerçekleştireyim derken, mantığa, demokrasiye, insan haklarına yan çizdiğimiz bile oluyor. Böylece, insan haklarından sorumlu devlet bakanımız Yücelen, bu işin bir anayasa değişikliği, hatta bir halkoylaması gerektirebileceğini düşünmeden, Bakanlar Kurulu'nun uygun görmesi durumunda, TRT'nin kürtçe yayın hazırlıklarını bir ay içinde tamamlayıvereceğini söyleyebiliyor. Hangi izlenceyle, hangi uzmanlarla, hangi sunucularla, hangi abeceyle, hatta, ülkemizde birkaç kürtçe ağız söz konusu olduğuna göre, hangi kürtçeyle? Sonra, kitap, dergi, gazete, radyo, bin bir türlü yayın biçimi varken, işe en uç noktasından: televizyondan başlamak neden? Kürtçenin öğretimi konusunda da aynı ivecenlik ve aynı aşırılıkla karşılaşıyoruz: daha abecesi bile kesinleştirilmemiş bir dilde öğretim yapmanın gerekliliğinden sözediyorlar bize. Gerekçeleri de hazır: AB bunu böyle istiyor; AB azınlık haklarına kesin saygı istiyor! Çok iyi, çok güzel de AB ülkeleri kendileri nasıl çözüyor bu sorunları? Hiç soran yok.

Yanlış anlaşılmasın, onların tanıdığı haklardan daha fazlasını tanımaktan korktuğumuzdan değil, bizden daha demokrat olmaları ve bu tür uygulamalara bizden çok daha önce başlamış olmaları nedeniyle, çok zengin ve çok tutarlı olması gereken deneyimlerinden yararlanmak için, örneğin Fransa'ya baktığımız zaman, bu ülkede bayağı yaygın olduğunu bildiğimiz yerel dillerde öyle sabahtan akşama, akşamdan sabaha televizyon ya da radyo yayını yapıldığını görmüyoruz. Birtakım yayınlar yapılsa da hem yerel olarak, hem belirli saatlerde, hem de çok kısıtlı sürelerle yapılıyor. Bana sorarsanız, Fransa gibi bir ülke bunu böyle yaptığına göre, Türkiye'de de böyle bir uygulamaya geçilebilir. Ancak, sorun yerel dilleri desteklemek olduğuna göre, yörede kürtçenin hangi ağzı konuşulmaktaysa, yayını o ağızda yapmak, dilin abecesini iyi belirlemek ve ulusal abeceye uygun olmasına özen göstermek (örneğin q, x, w gibi harflere yer

vermemek), sorun bir yerde insan haklarına bağlandığına göre, aynı şeyi ülkemizde konuşulan öteki yerel diller için de yapmak gerekir.

Hiç kuşkusuz, böyle bir uygulama Türkiye'deki AB sözcülerine yetersiz görünebilir, kimileri, bir kez daha, "Efendim, olur mu öyle şey? Paramı yatırıp televizyonumu kurarım, yayınımı da istediğim dilde yaparım!" diyebilirler. Ama, örneğin Fransız Cumhuriyeti gibi hukuk devletlerinde yasalar bireyler kadar toplumu da koruduğundan, ağalar böyle para gücüyle gerçekleştirilen bir uygulama örneğini ne AB'de bulabilirler, ne ABD'de. Kimileri de, gene bir kez daha, "Almanya'da hem türkçe televizyon yayını yapılıyor, hem de Türkiye televizyonları rahatlıkla izleniyor, ama Almanya bölünmüyor; korkmayın, Türkiye de bölünmez!" diyebilirler. Ama bence fazlasıyla saçma gerekçeler öne sürmüş olurlar: bir kez, burada belirgin çekince bölünme korkusu değil; ikincisi, yabancı televizyon izlemek Almanya'da olduğu gibi Türkiye'de de yasak değil; üçüncüsü, Türkler'in Almanya'daki konumunu Kürtler'in Türkiye'deki konumuyla özdeşleştirmekten daha saçma bir şey olamaz: Türkler Almanya'da "azınlık" değil, "yabancı"dır, Alman uyruğuna geçtikleri zaman bile, yerli/yabancı karşıtlığını hem kendileri, hem Almanlar sürdürmektedir; Kürtler'se, Türkiye'de ve tüm Türk ulusunun gözünde, yabancı değil, yerlidir; bir azınlık oluşturduklarını söylemek de zordur, ya da, isterseniz, Fransa'da (Korsikalılar'ı bir yana bırakalım) Brötonlar ne kadar azınlıksa, Kürtler de Türkiye'de o kadar azınlıktır; ulusal dilleri türkçedir, yurttaş olarak herkes gibi onların da türkçeyi öğrenmeleri gerekir; herkes gibi onlara da türkçe öğretmek Türkiye Cumhuriyeti'nin görevidir.

Kürtçe öğretim konusunda da aynı şey. Soyun ve ekinin ayırıcı özelliği ve zenginliği olarak yerel dillerin yaşatılabildikleri kadar yaşatılmalarından daha doğal bir şey olamaz; bilimsel olarak incelenmeleri ve öğretilmeleri de doğaldır. Öyleyse, Fransız okullarında baskça, brötonca, katalanca, korsça nasıl seçmeli ders olarak öğretiliyorsa, Türkiye'de de kürtçe, lazca, çerkezce aynı biçimde öğretilebilir; olanaklar ölçüsünde, üniversitelerde yerel dilleri kapsayan uzmanlık dalları da geliştirilebilir. Ancak, kürtçe ya da çerkezce öğretimi başka şeydir, öğretimin kürtçe ya da çerkezce yapılması başka şey: ikincisi bir yandan Kürt ya da Çerkez kökenli yurttaşların çift-dilliliğini yavaş yavaş son erdirerek yurttaşların geri yanından soyutlanmalarına yol açar, bir yandan da söz konusu dilleri ikinci,

üçüncü “resmi dil” konumuna yaklaştırarak gerek toplum, gerek birey düzleminde ağır sonuçlar doğurur.

“Peki, bu diller hep yerel mi kalsın? Bir haksızlık değil mi bu?” diye soranlar çıkabilir. Bir haksızlık söz konusuysa, bu haksızlık Türkler’in ve Türkiye’nin aralarında çok sayıda Kürt yurttaşımız da bulunan yöneticilerinin değil, tarihsel koşulların haksızlığıdır. Yeryüzünde üç bini aşkın yaşayan dil varken, ancak birkaç yüz dilin devlet dili durumuna ulaşmış olması da kürtçenin yazgısının tekil bir örnek oluşturmadığını gösterir. Değişmez bir yazgı mı söz konusu? Kim bilebilir ki? Bu iş biraz da kürtçeyi birincil anadilleri olarak gören ekin ve yazın adamlarına bağlı, bu dili olabildiğince zengin bir ekin dili düzeyine çıkarmak onların, bu arada, türkçeyi Türkler’den daha iyi kullandıklarını söyleyen Kürt kökenli yazarlarımızın elindedir. Birinci koşul da kürtçe yazmak ve yayımlamaktır. Bu konuda engeller varsa, elbette kaldırılmalıdır.

Burada bitireyim sözü.

* * *

Ama, içtenlik ve dürüstlük gereği, bu yazıyı yazdığım sırada, ikide bir kafama takılan bir soruyu içime atmayayım: “Şimdi biri çıksa da ülkenin yerel dillerine sınırlar konulurken, ingilizce öğretimin lise ve üniversitelerimizde gittikçe yaygınlaşması karşısında ne düşündüğünü sorsa, nasıl yanıtlarsın?” Halkımızın yazgısına yön verenlerden olsaydım, herhalde yanıt vermezdim, başımı önüme eğip susardım yalnızca. Ama ben o uygulamaya da yıllardır karşı çıkıyorum.

12. 1. 2001

Ölülere Saygı

İstanbul Üniversitesi'ndeki öğrenciliğim sırasında her dersini hayranlıkla izlediğim hocalardan biri de latince ve italyanca derslerimize gelen Guiseppe Garino'ydu. Hem güler yüzlü, hem çok bilgiliydi, latinceyi yaşayan bir dil gibi konuştuğunu gördükçe, ağzımız açık kalırdı. Ama, öyle sanıyorum ki, beni en çok etkileyen yanı bir sözcüğün, bir deyimin ya da bir parçanın esiniyle küçük ayraçlar açarak bizimle paylaştığı gözlemleri, düşünceleri, bir de bu gözlem ve düşünceleri desteklemek amacıyla andığı olaylardı. Hiç unutmam, bir gün de "Uygarlık ölülere saygıyla başlar", demiş, sonra İsa'dan önce 451 - 449 yıllarında bronz levhalar üzerine yazılıp Forum'da sürekli olarak sergilenen ilk Roma yasalarının ölülerin açıkta bırakılmayacağına ve kent dışına gömüleceğine ilişkin ilk maddesini anmıştı. Onun başka birkaç gözlemi gibi bu gözlemini de yaşamım boyunca sık sık anımsadım. Örneğin televizyonlarımızda parçalanıp bir köşeye atılmış ceset görüntüleriyle karşılaştıkça, örneğin gazetelerde mezarlara saldırı haberlerini okudukça, hocam Garino'nun sözlerini içim sızlayarak anımsadım. İşin ilginç yanı, Yusuf Bozkurt Özal'ın Bakanlar Kurulu kararıyla Süleymaniye Camisi'nin avlusuna gömülmesi de aynı acılıkla aynı sözü anımsattı bana: "Uygarlık ölülere saygıyla başlar".

Neden? Yusuf Bozkurt Özal'ın Kanuni Sultan Süleyman'ın yanıbaşına gömülmesi kendisine karşı bir saygısızlık olduğundan mı? Hayır kuşkusuz. Yaşamının son günlerinde bunu kendisi istemiş, Bakanlar Kurulu bu yönde bir karar çıkarmış, her konuya önceliği hukuka vererek, büyük bir titizlikle yaklaştığı söylenen cumhurbaşkanımız Ahmet Necdet Sezer de kararı onaylayıp yürürlüğe sokmuştu. Bu da, söylemek bile fazla, Yusuf Bozkurt Özal'a gösterilen büyük saygının belirtisi ve kendisine tanınan çok büyük bir ayrıcalıktı. Bakanlığı sırasında öne sürdüğü görüşlerin karşısında olmakla birlikte, bu saygıyı ben de duyuyorum, amansız bir hastalığın ardından gelen zamansız ölümü beni de yürekten üzdü. Yusuf Bozkurt Özal'a ilişkin Bakanlar Kurulu kararının bana hocamın sözlerini anımsatmasının nedeni olsa olsa bu kararın içerdiği ayrıcalığın başka ölülere, hatta yaşayanlara karşı bir haksızlık, dolayısıyla bir saygısızlık olup olmadığı kuşkusuydu.

Şimdi düşünüyorum da kuşkum bir kesinlik gibi görünüyor bana, “Bu bir haksızlık!” diyorum. Bakanlar Kurulu kararının rahmetlinin dileğinden başka bir gerekçesi bulunmadığına, aynı istekte bulunmamız durumunda, aynı ayrıcalıktan yararlanmamız söz konusu bile olmadığına göre, bu karar size, bana, hepimize karşı bir haksızlık. Yusuf Bozkurt Özal’ı Kanuni Sultan Süleyman’a sizden ve benden daha yakın kılan nedir? Bakanlıksa, Türkiye Cumhuriyeti’nin nice ünlü bakanı bugün sonsuz uykusunu bu ülkenin değişik mezarlıklarında uyumakta. Kanuni Sultan Süleyman’ın yanına gömülme ayrıcalığının ilk kez Nakşi şeyhi Zahit Kotku’ya verilmesinin esinlediği gibi, nakşibendilikse, bu tutum onlar arasında da bir eşitsizliğe, dolayısıyla bir haksızlığa yol açar, daha da kötüsü, Türk tarihinin en görkemli kişilerinden birini bir tarikat piri düzeyine indirme tehlikesini de birlikte getirir.

Öte yandan, hepimizin bildiği, Bakanlar Kurulu üyelerinin ve sayın cumhurbaşkanımızın da bilmeleri gerektiği gibi, Kanuni Sultan Süleyman ulusumuzun tarihinin en şanlı kişilerinden biri, adını taşıyan camiyse, yapısı, gömütleri ve çevresiyle bu ulusun en büyük tarih ve sanat anıtları arasında yer almakta; tarihe, sanata, ulusal ve uluslararası değerlere saygılıysanız, görkemli yapısı, tarihsel gömütleri ve gizem dolu çevresiyle bir bütün olan bu anıta ne bir taş ekleyebilir, ne ondan bir taş koparabilirsiniz. 1980’lere kadar da hiç kimse böyle uğursuz bir girişimde bulunmamış, hiç kimse Sultan Süleyman’ın bir avuç toprağına yeni ortaklar getirerek kendisinin ve kendisiyle birlikte tarihin bağrında uyuyan yakınlarının uykusunu bulandırmaya, yani, bir bakıma, Sultan Süleyman’ın olanı Sultan Süleyman’ın elinden almaya kalkmamıştır. Bu eğilim sürdürülecek olursa, Sinan’ın ulu yapıtı yakın bir tarihte post-modern bir yapı görünümüne bürünebilir.

Yusuf Bozkurt Özal’ın Süleymaniye’ye gömüldüğü gün çağdaş Türk yazınının büyük ustalarından Necati Cumalı da Zincirlikuyu mezarlığında toprağa verildi. O da kansere yakalanmıştı, çok acılar çekti; bu arada, uzun hastalığı sırasında, ölümünü düşünecek zamanı da oldu kuşkusuz, ama rahmetli Yusuf Bozkurt Özal’ınki gibi bir istekte bulunmayı usundan bile geçirmedi. Cumalı böyle bir istekte bulunmuş olsaydı, Bakanlar Kurulu üyelerimiz bu isteği olumlu karşılarlar mıydı? Herhalde hayır. Büyük ozanımız Oktay Rifat, 1988 yılında, Turgut Özal’ın iktidar döneminde,

yaşama gözlerini yumduğu zaman, yazınımıza yeni bir şiir dili getirmek için kendisiyle el ele verdiği büyük dostu Orhan Veli'nin yattığı mezarlığa gömülmesi yolundaki istekler yer bulunmadığı gerekçesiyle geri çevrildi, oysa aynı mezarlığa daha sonra çok insan gömüldü. Ülkemizde gerçek demokrasinin yolunu açmaya yönelik bir eylemin öncüsü olan dördüncü cumhurbaşkanımız Cemal Gürsel'in kemiklerinin Anıtkabir toprağındaki alçakgönüllü mezarından çıkarılıp başka yere gömüldüğünü de unutmadık.

Ne demişler? Burası Türkiye, ölülere saygı bile adamına göre değişiyor.

19. 1. 2001

Hangi Fransa?

Fransız Ulusal Meclisi'nin 1915 olaylarına ilişkin tek tümcelik kararı ya da yasası ülkemizde beklenenden daha büyük bir patırtı kopardı, ama birtakım konularda da gözümüzü açtı. Bunlardan birincisi, dünyanın en demokrat ülkelerinden biri olarak bilinen Fransa'nın anayasasına göre, yönetimden bu yönde bir istek gelmedikçe, ulusal meclis dış politikaya ilişkin oturum düzenleyip karar alamıyordu, varsayımsal soykırıma ilişkin yasa da bu nedenle anayasaya aykırı bulunuyordu. Çok özgürlükçü olduğu söylenen bu ülkede ulusal meclisin yetkileri böylesine sınırlıydı işte! İkincisi, bu ülkenin beş yüzü aşkın üyeden oluşan ulusal meclisi kırk elli üyeyle toplanabiliyor, daha da şaşırtıcısı, partilerin grup başkanları toplantıda bulunmayan arkadaşları adına oy kullanabiliyor, böylece, çoğunluğa gerek duyulmadan, elli üyenin katılımıyla çıkarılan bir yasa tüm üyelerin oy birliğiyle çıkarılmış sayılıyor, biz kendi ülkemizde –elbette haklı olarak– "liderler sultası"ndan yakınırken, Fransa'nın ve Avrupa Birliği'nin çok demokrat önderleri çağa da, mantığa da ters düşen bu tuhaflık karşısında susmayı seçebiliyorlardı. Üçüncüsü, Fransa gibi uygar bir ülkenin ulusal meclis üyeleri, birtakım oy hesaplarının itkisiyle, kendi ulusları ve kendi ülkeleriyle hiçbir ilintisi bulunmayan, üstelik, hiç de iyi bilmedikleri bir konuda, gerçeklere uygunluğu fazlasıyla tartışmalı bir kesinlemede bulunabiliyor, böylece, en azından kendi ülkelerinde, nesnel tarih araştırmalarını engellemeye kalkabiliyorlardı. Dördüncüsü, ülkemizin çok zayıf düştüğü bir dönemde kimi güney illerimizi işgal etmekte bir sakınca görmemiş, birliklerine kattığı Ermeni kökenli askerlerin kılavuzluğunda, halkımıza yapmadığını bırakmamış, bu insanlık dışı tutum nedeniyle, koca koca taburlarının kadınlar, çocuklar ve yaşlılarca kovalanıp geldikleri yere geri yollanmış olmasına karşın, Fransa'ya her zaman yakınlık duymuş olan halkımız beklentilerinde bir kez daha düş kırıklığına uğramıştı.

Fransız Ulusal Meclisi'nin üyelerinin bu tutumu, nice savunmasız halkı çiğneyip geçerek sömürgeciliği ta Uzak Doğu'ya kadar götürmüş, anayurdunda bağımsızlık hakkından başka bir isteği bulunmayan Cezayir halkına kan kusturup birkaç yıl içinde iki milyon dolayında insan öldürtmüş olmaları yanında, kendi yurttaşlarına da Saint-Barthélemy kıyımını, Terreur

ve Commune dönemlerinin öldürme kösnüllüğünü yaşatan korkunç yönetimler görmüş bir ulusun çocukları olarak, tüm yönetimleri aynı oranda ölçüsüz ve acımasız sanmış olmalarıyla açıklanabilir. Seksen beş yıl önce ve kendi ülkelerinden çok uzaklarda olup biten olayları, kendi anayasalarını çiğnemek pahasına, tek bir yoruma bağlamaya yeltenmeleri bir tür oyun ya da eğlence olarak da nitelenebilir. Ama, o zaman, böylece karşılarına aldıkları ulusun söz konusu olayların gerçek öykülerini analarından, babalarından, dedelerinden dinlemiş olan üyelerinin atalarının haksız yere aşağılanması karşısında öfkelenmelerini ve tepki göstermelerini doğal karşılamaları gerekir.

Ama nasıl bir tepki?

Bence, en anlamlı tepkilerden biri yasama, yürütme ve yargı erklerimizin Batı'yla uzlaşmazlıklarında hep Batı'dan yana çıkmış, Batılılar önünde ülke yönetimlerini ve ülke halkını aşağılayarak ün ve çıkar sağlamaya çalışmış olan kimi aydınlarımızın hiç değise bu haksızlık ve yasasızlık karşısında şöyle sert bir çıkış yapmaları olur. Ülkemizi aşağılarken kendilerine inanmış olanlar bu beklenmedik çıkış karşısında ister istemez sarsılırlar, belki de önyargıyı bırakıp gerçeği araştırmaya girişirler. Bir başka etkin tepki, bundan kendimiz de zarar görsek bile, küçük çıkarlar uğruna dostlara sırt çevirmenin pahasını geleneksel dostumuza çok sıkı ekonomik yaptırımlarla göstermeyi denemektir. Neden derseniz, çıkardıkları şu yasa en iyi anladıkları dilin bu olduğunu göstermektedir.

Ancak, herhangi bir yaptırıma başvururken ulusal kimliğimizi unutmamak, kin duygularına kapılmamak, bu tepkiyi tarihi, ekini, diliyle tüm Fransız ulusuna yöneltmemek gerekir. Bilmiyor değiliz, Fransız Ulusal Meclisi'nin haksız ve yersiz yasasını Fransız halkının büyük çoğunluğunun onaylamış olması büyük olasılık: halklar çok çabuk ve çok kolay etkilenir. Bu kolay etkilenme zaman zaman en büyüklerin bile tepesini attırır. Böylece, Flaubert ünlü yapıtı Bilirbilmezler'de, kendi halkı konusunda kahramanı Pécuchet'ye "Kenterler azgın, işçiler kıskanç, papazlar aşağılık olduğuna, halk da burnu yemlikten çıkmamak koşuluyla tüm zorbaları bağrına bastığına göre, Napoléon çok iyi etti! Süngülesin, ayaklarının altında çiğnesin, sürü sürü gebertsin! Doğruluk düşmanlığına, korkaklığına, laçkalığına, körlüğüne az bile!" dedirtebilir; André Gide, 1940

temmuzunda, Günlük'üne "Alman egemenliği bize bolluk sağlayacak olsaydı, on Fransız'dan dokuzu benimserdi bu egemenliği!" diye yazabilir. Aynı tutum daha pek çok halk için de geçerlidir belki. Gene de, benim bildiğim Fransa'da, 1915 yılında, Fransa'nın çok uzağında geçmiş olaylar konusunda 2001 yılında çıkarılan bu tuhaf yasa pek çok aydını horgörüyle gülümsetir: ülkelerindeki yaygın önyargıya kapılarak varsayımsal soykırıma inanmış olsalar bile, Fransız Ulusal Meclisi'nin yaptığının insanseverlikten değil, kendilerini küçülten bir çıkar sorunundan kaynaklandığını bilirler.

Meclisler halkları adına karar verirler, ama kararları bireyleri bağlamaz her zaman; biz de, özgür bireyler olarak, bizim adımıza alınan her kararı, çıkarılan her yasayı onaylamıyoruz. Bu nedenle bu kararı Fransız halkına mal etmek haksızlık olur. Hele bunu Fransız ekiniyle, Fransız diliyle ilişkilendirmek ancak saçmalık olarak nitelenebilir. Rabelais, Montesquieu, Balzac yalnızca Fransız ulusunu değil, tüm insanlığı onurlandırır; üstelik, bu çirkin girişimde, Montesquieu Fransız Ulusal Meclisi'nin yanında değil, bizim yanımızdadır. Bu bakımdan, ulus adına konuşan kimi yetkililerimizin Fransa'ya karşı alınacak önlemlerin başında ekinsel ilişkileri anmaları büyük bir yanlışlık olmuştur. Bu tutumun esiniyle, adında üniversite sözcüğü de bulunan özel bir öğretim kurumunun kendi yapısı içinde fransızca öğretimine son vermesi ulusumuza ve üniversitelerimize gölge düşürecek bir edimdir. Böyle bir edimi tüm Türk halkına mal edenler, hatta Türkiye'de bu tür kararlar alabilen öğretim kurumları bulunduğunu görenler "Bunu yapabilen bir halk soykırım da yapabilir!" diyebilirler.

Oysa, çok iyi biliyoruz, ulusumuz böyle bir yargıyı hiç haketmiyor.

21. 1. 2001

Uğur Mumcu’yu Okumak

Basınımızın her geçen gün biraz daha acıklı bir duruma düştüğü şu uğursuz dönemde, Uğur Mumcu’nun herhangi bir kitabını alıp baştan sona yeniden okuyarak biraz özlem gidermek istedim; karışık mı karışık kitaplığımda, gözüme ilk çarpan Suçlular ve Güçlüler oldu. Suçlular ve Güçlüler, bildiğim kadarıyla, yazarın ilk kitabıydı, 1975 yılında yayımlanmıştı; en az yirmi altı yıl öncesinin, yani oldukça eski bir dönemin olaylarından ve kişilerinden söz ediyordu bize. Çeyrek saatlik bir aramayla daha yeni, dolayısıyla daha güncel bir kitabını da bulabilirdim, ama büyük çoğunluğu Yeniortam’da yayımlanmış köşe yazılarından oluşan bu kitabı bir iki dakika gözden geçirdikten sonra, bir daha elimden bırakamadım. Pascal’ın güzel bir gözlemi vardır, “İnsan doğal bir anlatım gördü mü hem şaşırır, hem sevinir, çünkü bir yazar görmeyi beklerken, bir insan bulmuştur”, der. Ben de böyle bir durumdaydım aşağı yukarı: Uğur Mumcu’nun eski bir kitabını açtığımı sanırken, nerdeyse Uğur Mumcu’nun kendisini bulmuştum, onun o her zamanki, o içten olduğu kadar da coşkulu sesini dinliyordum. Öyle birkaç saniyelik bir yanılsama, geçici bir izlenim de değildi bu, okumam boyunca sürdü, kitabı her açışımda yeniden yükseldi.

Hiç kuşkusuz, onunla bir ya da iki kez karşılaşmış, televizyonlardaki coşkulu konuşmalarını sık sık izlemiş olmanın önemli bir payı vardı bunda: sesini ve görüntüsünü bilmesem, bu yazılı söylemleri o sesle çakıştıramazdım belki; ama, her yazarın yazısında sesini duymadığımıza göre, birincil neden Pascal’ın söylediği şeydi: anlatımın doğallığı, dolayısıyla yalınlığı ve içtenliğiydi. Bu nedenle, Uğur Mumcu’nun sesi açık açık duyuluyordu satırlarının arasından. Anlatımın doğallığının etkisi bu kadarla da kalmıyordu: söylemi tümüyle üstlenmemizi, içeriğini nerdeyse kendi gözümüzle, nerdeyse somut olarak ve nerdeyse bugünün içinde görmemizi sağlıyordu. Örneğin “Türkiye’de yıllarca yürürlükte olan tek rejim inançsız politikacıların ‘cehalet düzeni’dir. Dönemler değişir, partiler değişir, fakat bir türlü bu bilgisizlik giderilmez. Adam çıkar kürsüye, ‘Anarşist suçlusu affedilemez’, der. Oysa sıkıyönetim mahkemelerinde hiçbir sanık anarşistliği yasaklayan yasa maddesi gereğince mahkûm olmamıştır”, diyordu; örneğin “İç ve dış sermaye çevrelerinin egemenliğini

savunanlar, imam sarığını seçim sandıklarına sarıp siyaset meydanlarına çıkanlar, yabancı petrol şirketlerinin savunuculuğunu yapanlar hiç milliyetçi olabilirler mi? Bu uluslararası sermayenin açık pazarında yabancı sermaye işportacılığı yapanlar milliyetçilik bayrağına sığınabilirler mi?" diye soruyor, gerçekten "kökü dışarıda" olanların bir yandan milliyetçi olduklarını söylerken, bir yandan da "uluslararası sermaye" çığırtkanları olduğunu kesinliyordu; okur da, bu satırlar tam otuz yıl önce yazılmamış gibi, içinden, hatta yüksek sesle, "Evet, doğru, tam böyle; evet, tam söylediğin gibi!" diye onaylıyordu.

Yalnızca anlatımın doğallığıyla açıklanabilecek bir şey mi bu? Bir yazarla karşılaşmayı beklerken, aynı zamanda usta bir yazar olan bir insanla karşılaşmamızın da bunda bir payı yok mu? Var kuşkusuz: doğru, Uğur Mumcu'nun anlatımının en belirgin özelliği doğallıktır, ama bu doğallık onun içtenliğinin ürünü olduğu kadar da bir ustalığın, bir emeğin, bir arayışın, görünüşlerin ötesine inerek olguların özünü kavrayan bir gözlem gücünün ürünüdür. Olguların özüne indiği için de alabildiğine yalındır, her doğal anlatımda bulamayacağımız bir yalınlıktadır. Uğur Mumcu'nun söyleminde, doğallıkla doğruluğu birleştirip kaynaştıran başlıca öğelerden biri de dildir kuşkusuz, her gün konuştuğumuz sözcükler, kısa, yalın, süsten uzak tümcelerdir. Bu tümceler bir de, uygun yerde, "Orta Doğu ve Balkanlar", "bayrak yarışı" ya da "kökü dışarıda" gibi daha çok kendisi gibi düşünmeyenlerin ağzından duymaya alıştığımız, alabildiğine beylik deyimleri de içine alınca, söyleme yeni bir öğe: alay ve gülmece öğesi katılır.

Ama, denilebilir ki, ince alay ve gülmece, ister araştırma, ister köşe yazısı olsun, Uğur Mumcu'nun nerdeyse tüm yazılarının en belirgin öğelerinden biridir: en can alıcı, en sarsıcı sorunlardan sözettiği zaman bile, alay kimi zaman derinlerde, kimi zaman yüzeydedir, kimi zaman öfkeden, kimi zaman çelişkiden kaynaklanır, ama hep vardır; hele kimi durumlarda, Uğur Mumcu bilinçle, kararlılıkla başvurur alaya. Diyelim ki Cevdet Sunay'dan, diyelim ki Süleyman Demirel'den, diyelim ki Nihat Erim'den sözederken, kendisinin de gülümsediğini görür gibi oluruz. Ancak alay Uğur Mumcu'da öncelikle bir görme ve gösterme biçimidir. Örneğin 12 Mart döneminin ünlü tutukevini ve burada geçirdiği günleri acıyla, öfkeyle anımsamaması olanaksızdır, oradan sözeden yazılarında hep sezeriz bunu, ama böyle bir

yazıda “Tabip Yüzbaşı Metin Denli öğrenciliğinde ‘milliyetçi-toplumcu’ eylemlere katılmış. Odasında zaman zaman Hitler’in Kavgam kitabını okur. Mahmuzlu çizmesi, kırbacı ve beylik tabancası ile dolaşır ortalıkta. Doktoru uzaktan gören mareşal sanır. Öylesine çalımlıdır!” satırlarını okuyunca, güldürmeyi hiç düşünmemiş olduğundan bir an bile kuşku duymayız, üstelik, kendimizi birdenbire Mamak tutukevinin ağır, bunaltıcı, başkaldırtıcı ortamında buluveririz, ama, aynı zamanda, sözü edilen kişinin tüm çalımına karşın her şeyden önce bir güldürü kişisi olarak belirdiğini görürüz, konunun elverdiği ölçüde de güleriz.

Söylemek bile fazla, burada Uğur Mumcu’nun yaptığı, kişileri ve olayları hiçbir şey eklemeden, hiçbir şey çıkarmadan, oldukları gibi vermek olmuştur; dolayısıyla gülünçlük kişilerin, tutumların ve durumların tutarsızlığından ve aykırılığından kaynaklanır, onların içkin özelliğidir; bu kişi ve tutumları daha başkalarının süsleyip püsleyerek yüceltmeye çalışmış olmaları da gülünçlüklerini artırır. Gene de birer güldürü kişisi olabilmeleri için Uğur Mumcu’nun süzgecinden geçmeleri gerekmiştir.

Hiç kuşkusuz, durumun ya da kişinin gülünçlüğünü vurgulamak için Mumcu’nun doğrudan doğruya alaya başvurduğu da çok olur. Bu alayın en belirgin ve en sık karşılaştığımız biçimiyse, temelsizliği oranında abartılı bir övgüdür. Ama bu da kişiyi ya da durumu olduğu gibi göstermenin bir başka biçimidir: Cevdet Sunay’ı “büyük devlet adamı”, “düşünce ve kişiliği ile bütün dünyayı etkilemiş, Orta Doğu ve Balkanlar’da haklı bir ün kazanmış” olan “medar-ı iftiharımız” ve “bu ülkede düşünen ‘tek’ adam” olarak nitelerken, onu gerçek boyutlarına indirir; örneğin Nihat Erim için “Tanrı vergisi yetenekleri, kul vergisi bilgisi ve son yıllardaki tecrübesi ile sadece Türk siyasal tarihinin değil, aynı zamanda dünya demokrasi tarihinin de önemli simalarından biri” ve “Orta Doğu ve Balkanlar’ın büyük devlet adamı” nitelemelerini kullanırken de aynı şeyi yapar. Bu arada, Ecevit’in, “ortanın solu”nu yetersiz bularak İnönü’ye “Paşam, Sosyalist Parti olduğumuzu ilan edelim”, demiş, “Sosyalist Kültür Dernekleri’nde konferanslar vermiş” olan adamın, 12 Mart yönetiminin başbakanı olur olmaz, “ülkedeki ilerici, atatürkçü, solcu, sosyalist kim varsa bir gün içinde cezaevlerinde toplanmalarına karar vermiş”, ülkede demokrasiye dönülünce yaptıklarını unutma ve unutturma yolunu seçmiş olan adamla aynı kişi olduğu çarpıcı bir biçimde vurgulanınca, gülmece kara gülmeceye dönüşür

ve, her kara gülmece gibi, acı bir gerçeği gözler önüne serer: hep kendi çıkarının ardından koşarken, bu çıkarı ülkenin çıkarı gibi göstermeye çalışan, bu nedenle, kişisel çıkarının bunu gerektirdiğini düşündüğü her seferde rahatlıkla konum değiştiren kemiksiz politikacının, kemiksiz yazarın, kemiksiz bilim adamının değişmezliği gerçeğini. Bu konuda, Suçlular ve güçlüler'in "Erim ansiklopedisi" adlı bölümü bulunmaz bir örnektir, ama tek örnek değildir: "Amerikan pasaportlu Türk milliyetçi"lerden "muhbir" profesörlere ve "eski yazıları 'makabline şamil olarak karşısına geçmiş" olan bir Sadi Koçaş'a değin, dizelge alabildiğine genişletilebilir: "Dönerler, dönerler, dönerler, yoruluncaya kadar".

Uğur Mumcu'nun olaylar ve durumlar karşısında da aynı yaklaşımı benimsediğini görürüz: her yazı birtakım tutarsızlıkları, birtakım haksızlıkları, birtakım acıları hep o alıştığımız alaylı anlatımla, o kara gülmece anlatımıyla gözler önüne serer, ama her yazı, "Sizler misiniz 'sakıncalı' olmayan? Sizler misiniz bu ülkenin sahipleri? Sizler misiniz yurdu ve ulusu için yiğitçe savaşan, acılarına katlanan?" ya da "Müslim Özbalkan Barış Gönüllüleri konulu kitabından dolayı cezalandırılmıştır. Onu er çıkartanlar, adım adım izleyenler, imza sahipleri, beyler, paşalar, beyefendiler, kime hizmet ettiğinizi şimdi anlıyor musunuz?" türünden çığlıklarla noktalandığı zaman bile, aynı zamanda ülkenin yetmişli yılların ilk yarısında düşürüldüğü duruma ilişkin en tutarlı çözümlemeden bir parçadır. Bu bakımdan, Türkiye'nin son otuz kırk yılının tarihini yazacaklar için Uğur Mumcu'nun araştırmaları gibi köşe yazıları da vazgeçilmez bir kaynaktır.

Ama, söz konusu Uğur Mumcu'nun yazıları olunca, "tarih" kavramı biraz yanıltıcı bir kavram olarak belirir, çünkü, ya hep yerimizde saydığımızdan, ya bu yazılar ülkenin egemen düzenini derinlemesine kavradığından, Suçlular ve güçlüler kadar 12 Eylül adaleti de, Sakıncalı piyade kadar Liberal çiftlik de sesine kulak verene hep bugünün, bu saatin Türkiye'sini anlatır.

Müdafaa-i Hukuk dergisi, 30. 1. 2001

Değişim Dedikleri

Şu son zamanlarda bir değişimdir gidiyor. Nerede siyasal, ekonomik, toplumsal, hatta bireysel bir durum ya da tutum söz konusu olsa, sorun değişim olgusuna bağlanıyor hemen, değişim ölçütüne vuruluyor: değişime uygunsa iyi, ters düşüyorsa kötü: tek ölçüt değişim, başka ölçüt yok! Peki, değişim dedikleri ne? Evrim mi, devrim mi, dönüşüm mü, başkalaşım mı, yenilenim mi, sapma mı, tersine dönme mi? Orasını söylemiyorlar işte, üzerinde bile durmuyorlar, üstelediğiniz zaman da yüzünüze acıyarak ya da gülerek bakıyorlar. “Adam daha değişimi bilmiyor!” der gibi. Bu işin altından kendi başınıza kalkmayı, dillerinden düşürmedikleri bu yeni kavramı şu saydığımız değişim biçimlerinden herhangi birine bağlamayı deniyorsunuz, ama bağlayamıyorsunuz bir türlü; kullanıldığı bağlamlardan yola çıkarak iyi kötü bir tanıma varmak istiyorsunuz, gene olmuyor, sözcük kayıp gidiyor elinizden. Besbelli, yeni bir kavram söz konusu; yeni olduğu kadar da kaypak, yuvarlak ve değişken. Ancak, insan öyle çabucak vazgeçmeyi yediremiyor kendine, sonuç ne olursa olsun, birtakım yan yolları da denemek istiyor, örneğin sözcüğün kullanıldığı bağlam içinde yarattığı çağrışımın olumlu ya da olumsuz olmasına bakılarak bir yerlere varılıp varılamayacağını araştırıyor.

Öyle ya, en azından tutkulu kullanıcıları açısından ele alınınca, sözcüğün olumlu bir çağrışımı bulunduğu kesin. Örneğin Recai Kutan’ın yakın çevresinden bir Fazilet Partisi yöneticisi, söz parti içindeki “yenilikçi” takımdan açılınca, “Bunların hepsi revizyonist; işleri güçleri bizim değişimci politikamıza karşı çıkmak!” biçiminde bir söz ettiği zaman, sözcüğün anlamı konusunda en ufak bir aydınlığa ulaşamıyoruz, değişim çağın koşullarına uymak mı, Ali’ye başka, Veli’ye daha başka görünmek mi, anlayamıyoruz, ama kavramın olumlu bir değere gönderdiğinden de kuşku duymuyoruz. Aynı biçimde, bor madenlerinin ya da Türk Hava Yolları’nın yabancılara satılmasına karşı çıkanlar “değişimi hâlâ kavrayamamış kişiler” diye tanımlanınca da aynı kanıya varıyor, “Besbelli, en azından bu adamlar için, değişim olumlu bir veri!” diyoruz.

Ne var ki, bu denli sınırlı bir gözlemle değişim sözcüğünün yeni ve gizemli anlamı konusunda doyurucu bir bilgiye ulaşmanın olanaksız olması bir yana, Fazilet Partisi yöneticisinin ne söylediğini bilmesi durumunda, gene onun ağzından duyduğumuz şu "revizyonist" bile ilk izlenimimizin doğruluğundan kuşkulanmaya yöneltir bizi. Öyle ya, révisionnisme inakçı bir biçimde saptanmış bir politikanın gözden geçirilmesini, yani değiştirilmesini öngören tutum, révisionniste de bu tutumu benimseyen, yani değişimi savunan bir kişi olduğuna göre, iş büsbütün karışıyor: aynı kavramın türkçe karşılığı olumlu oluyor, fransızca karşılığıysa, olumsuz! İkinci örneğimiz de düze çıkarmıyor bizi: doğru, kullanan olumlu bir kavram olarak kullanıyor değişimi, ama bunun karşısına ötekinin koyduğu şeyi: ülkenin zenginliklerini yabancılara satıp onun güdümüne girmeyi koyduğumuz zaman, iş değişiyor ister istemez, "Ne tür kişiler olduklarını ve geçmişte bizi ne durumlara düşürdüklerini deneyimlerimizle bilirken, en önemli varlıklarımızı yabanın anamalcısına bırakmak ne diye olumlu bir şey olsun ki? Bu adamlar bizi işletiyor olmasın?" diyoruz.

O zaman, ister istemez, değişim olgusuna bağlanarak olumlu gösterilmeye çalışılan başka olgulara çeviriyoruz gözümüzü, gizemi onlar aracılığıyla kavramaya çalışıyoruz.

Örneğin ülkemizde yüksek öğretimin gittikçe artan bir oranda ingilizce yapılmasını hem kendi dilimizin yetersizliğinin, hem de çağın getirdiği değişim olgusunun kaçınılmaz sonucu olarak niteliyor, hemen arkasından da türkçenin gelişmişliğinden çok uzak bir yerel dilde öğretime geçilmesini gene aynı gerekçeye: değişime bağlıyorlar. Sèvres'i güncelleştiren de değişim sayılıyor, Lausanne'ın geçerliliğini kuşkulu kılan da, Kıbrıs'ı tümüyle bir Yunan adası, Ege'yi tümüyle bir Yunan denizi yapan da, aşırı Ermeni ulusçuları soykırım savlarında doğrulayan da. Toprakla uğraşanların yazgılarıyla başbaşa bırakılması gene değişimin gereği. Yazın alanında bile karşımıza aynı kavram çıkıyor: "Doğru dürüst tümce kuramayanları, gagayı burundan, bardağı fincandan ayıramayanları da romancı mı sayacağız?" diye sormayagörelim, değişim gestapoları karşımıza dikiliyor hemen: "Achtung! orada dur bakalım! Sen değişimin ne olduğunu bilmiyorsun!" diyorlar. Böylece, bağlandığı durumlar ve konumlar birbirine eklendikçe, yeni anlamına bir türlü ulaşamasak bile, gözde sözcüğün temel niteliğini kavramaya başlıyoruz: değişim dedikleri yalnızca bir "örtmece", bu yüzden

de içeriği hep bulanık ve değişken kalıyor; ama örtünün açıldığı yerlerden ulusal ve uluslararası anamalcılık, ulusal ve uluslararası anamalcılığın doymazlığı, zorbalığı, yozlaşmışlığı ve yozlaştırıcılığı görünüyor.

Bekçilerin gizleme ve koruma önlemlerini artırması gerekiyor.

2. 2. 2001

Tövbeli Devrimciler

Öyle anlaşılıyor ki kimi aydınlarımızın üzücü bir rahatsızlığı var: ulusal benliklerinde içinden çıkılmaz bir çelişkinin bunalımını yaşamaktalar. Acı çekiyorlar bu yüzden, düşüncelerini ve davranışlarını bu çelişki yönlendiriyor. Çelişkinin kendisine gelince, yaşanmış bir şeyi yaşamış olmanın üzüntüsüyle yaşanmamış bir şeyi yaşayamamış olmanın üzüntüsünün bileşimi diye tanımlamak olanaklı. Masallarda, kimi kuşkulu yerlerde, atın önüne et, itin önüne ot koyup giderler ya hani, öylesine tatsız bir durum. Bu kadarla kalsa, gene iyi! Acıyı çekenler belirli aydınlarımız, yani birtakım bireyler; buna karşılık, yaşanmaması gerekirken yaşanmış olan da, yaşanması gerekirken yaşanmamış olan da toplumsal: toplumlarının yazgısı yüzünden düşmüşler bunalıma.

Bunalımlıların büyük çoğunluğunun Claude Lévi-Strauss'un "tövbeli devrimciler" diye adlandırdığı ve "geçmişte bir kez devinimden yana çıkarak karşısında yer almış oldukları durumu özleyen tutucular"dan oluştuğu söylenebilir. Ancak, örneğin önce Commune'e katılıp da sonra şu ya da bu biçimde III. Napoléon yönetimine benzer bir yönetim özleyen "tövbeli"lerden olduklarını söylemek de zor. Biraz farklı bir türe giriyorlar, çünkü her ikisi de kendi toplumlarınca yaşanan iki durum, iki yönetim biçimi arasında bir seçim yapmak değil sorunları; yukarıda belirttiğimiz gibi, yaşanmışı yaşanmamışa, yaşanmamışı yaşanmışa dönüştürmenin, bir başka deyişle, tarihi değiştirmenin olanaksızlığı. Türk ulusu, 1918'de düştüğü çok zor koşullardan çıkma yollarını ararken, kimi okumuşlarımız en iyi çözümün manda, yani güçlü bir ülkenin yönetimine bağlanmak olduğunu ileri sürdüler, yönetimine girilebilecek ülkeleri de belirlediler; başkaları bağımsızlık savaşını seçti ve kazandı. Şimdi, acı çekmekte olan aydınlarımız, tüm içtenlikleriyle, "Biz İngiliz ya da Amerikan mandasına girmeliydik, hatta, neden olmasın, sömürge koşulunu tanımalı, yönetim sanatını Batılı yöneticilerimizden öğrenmeliydik. Oysa boyumuza bakmadan Kurtuluş Savaşı yapmaya kalktık; kurtarmakla övündüğümüz siyasal ve ekonomik bağımsızlık bizi yıktı!" diyor, manda yönetimini seçmedik diye bunalıma giriyorlarsa, Mazhar Osman'ı mezarından da çıkarsak, dindiremeyiz acılarını.

Hiç kuşkusuz, soruna salt mantık açısından baktığımız zaman, ister istemez kendi kimliğinden kaçıp başkasının kimliğini benimseme tutkusu olarak değerlendirebiliriz bunu, bunalımı yapay mı yapay, çözümü kolay mı kolay bulabiliriz. Böyle bir izlenime varmak için, bizim kimi okumuşlarımızın tek çıkar yol olarak manda yönetimini gördükleri dönemde, tam da benzer bir yönetim altında bulunan, daha sonra, savaşla ya da azatla bağımsızlığına kavuşan ülkelerin durumuna bakmak yeter. Afrika sömürgelikten kurtulup bağımsızlığa ulaşmış büyüklü küçüklü ülkelerle dolu. Kimileri eski durumlarında olduğu gibi yokluklar, salgın hastalıklar, doğa yıkımları içinde bocalıyor; kimileri, örneğin Cezayir gibi, doğal zenginliklerine, aydın kesiminin yüksek ekinsel düzeyine karşın, yoksulluk, baskı ve tutuculuğun kıskacındalar. Başka yerlerde de durum aynı: Hindistan gibi çok büyük bir uygarlığa merkez olmuş bir ülkede bile açlık, yoksulluk ve pislik kol gezmekte. Kısacası, adamların geçtiği yerlerde ot bitmiyor. Ancak bunalımın kökleri çok derinlere indiğinden, hele kimi durumlarda işin içine kişisel çıkar da girdiğinden, karşımızdakilerin aynı örneklerden karşıt kanıtlar çıkarmaları büyük olasılık. Ama durumlarının umutsuz olmadığını, hatta bunalımlarının büyük ölçüde sabırsızlıktan kaynaklandığını da söylemek gerek.

Öyle ya, Baba’nın dediği gibi, demokrasilerde çare tükenmiyor: işte, önce sömürgecilik sömürücülüğe dönüştü, sonra küreselleşme adı altında büyük bir atılım yaptı, sağcısı, solcusu, ortacısı, aşırısı, ılımlısı, herkesin gözdesi olup çıktı: IMF ve AB bastırıyor, bizim çağcıl ve insansever yöneticilerimiz de, madeninden santralına, kamusal zenginlik olarak neyimiz varsa, tümünü satılığa çıkarıyor, ama bunları öncelikle ve özellikle yabancı anamalcılara, yani çağcıl mandacılara satmayı yeğlediklerini vurguluyorlar, basınımızın ezici çoğunluğu da kendilerine alkış tutuyor, eğlence olsun diye değil, coşkuyla destekledikleri için. Bu tutumun sonucu olarak, oldukça yakın bir gelecekte, ülkenin en büyük zenginlikleri yabancı anamala dönüşünce, bunun arkasından örneğin yabancı dilde öğretimin iyice genelleştirilmesi gibi birtakım köktenci önlemler alınınca, politika da, her zaman olduğu gibi, ekonominin dümen suyuna girince, ülkenin zenginliklerini bildikleri gibi yönlendiren yeni patronlarımızın bizi elimizden tutup Avrupa Birliği’ne sokmaları bile beklenebilir. Böylece, tövbeli devrimcilerimiz ve onlar gibi düşünenlerin özlemi de sona erer: bunalımdan çıkıp rahat bir soluk alırlar.

Ne var ki, öncelikle kimlik sorunundan kaynaklanması durumunda, bunalımın büsbütün ağırlaşması da olanaklı: karşıtıyla özdeşleşerek işçi konumunda patron, sömürülen konumunda sömüren kimliğine sarılmak tövbeli devrimciler için olmasa da duyan ve düşünen kişiler için kolay sindirilebilecek bir çelişki değil.

9. 2. 2001

Yüz ve Söz

Atatürk'ün partisinin "cevval" genel başkanı Deniz Baykal son aylarda bir köşeyi daha döndü: politikasının esin kaynağını Şeyh Edebali, Mevlana ve Yunus Emre gibi Ortaçağ sonlarının kendilerini öncelikle Tanrı'ya ulaşma çabalarına adamış kişilerinde aramaya başladı. Bu beklenmedik yönelime kuşkuyla bakanlara da sinirleniyor, böylesine ünlü ve yüce tarihsel kişilere "sahip çıkma"nın ne gibi bir sakıncası olabileceğini soruyor. Söylemek bile fazla, genel başkan bu konuda yüzde yüz haklı. Şeyh Edebali hazretlerinin bir süredir ünlü genel başkanın çalışma odasının duvarını süsleyen söyleminin XX. yüzyılda uydurulduğu yazıldı, yaşamı ve etkinlikleri konusunda anlatılanların da tarihle söylenceyi ayıran sınır çizginin üstünde yer aldığı söyleniyor; ama Mevlana ile Yunus Emre'ye neden sahip çıkılmasın? Çıkar çıkar! Ülkede 12 Eylül demokrasisi var!

Ancak, ister istemez bir soru takılıyor insanın aklına: iyi güzel de böyle durup dururken Mevlana'yla Yunus Emre'ye "sahip çıkmak" nerden çıkıyor? Ulularımızın atlarına beygir diyen mi var? Hayır, hepimiz sahip çıkıyoruz onlara; sağda olsun, solda olsun, değerlerini ve önemlerini hiç kimse yadsımıyor bu ülkede; tam tersine, herkes yazın ve inanç dünyamızın büyükleri arasında sayıyor onları, yapıtlarını okuyanlar, inceleyenler de az değil; nasıl olsa, bunun için Amerika'daki Moon Tarikatı'ndan izin alma zorunluluğu yok.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeni genel başkanı için de yoktu bu zorunluluk. Ama, cafcaflı havalarından da anlaşıldığı gibi, onun sahip çıkması bizim sahip çıkmamız gibi değil: Şeyh Edebali hazretlerinin ölümünden yüzyıllarca sonra "kaleme alınmış" yazısını duvara asıp "Benim de Şeyh Edebali'm var!" dedikten sonra, politikalarını dine dayandıranların bile yapmadığını yapıyor: Şeyh Edebali'nin yanında, Yunus Emre ile Mevlana'nın yeni bir siyasal düşüngünün esinleyicileri olduklarını, kendisinin de yeni politikasını onlardan, onların yapıtlarından çıkardığını anıştırmak istiyor. Daha açık bir deyişle, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yenilik ve değişim tutkunu genel başkanı Şeyh Edebali, Mevlana ve Yunus Emre'nin birbirleriyle mutlu bir uyum içinde bulunduğu anlaşılan

görüşlerinden yola çıkarak yeni ve çağcıl bir Türkiye kurmak üzere, adına "Anadolu solu" ya da "Anadolu hümanizması" dediği dizgeyi kotarmış oluyor. Hadi rastgele!

Ancak, yalnızca fakir fukarayı kandırmak için tasarlanmış bile olsa, böyle bir sav ya da "taktik" karşısında gülmemek zor: millenium, değişim, dönüşüm, küreselleşim, yeni dünya düzeni, ne kadar moda kavram varsa sayıp dökün, sonra da, damdan düşer gibi, düşünsel ve düşüngüsel yol göstericilerinize gönderin bizi: Şeyh Edebali, Yunus Emre ve Mevlana! Sanki üç büyük filozof, üç büyük toplumbilimci, üç büyük ekonomi kuramcısı söz konusu! Sanki XIII. yüzyıldan bu yana, yeryüzünde bunca filozof, bunca toplumbilimci, bunca siyasabilimci, bunca ekonomi kuramcısı yetişmemiş! Yetiştiyse de Şeyh Edebali, Mevlana ve Yunus Emre'yi aşamamış. Sanki gözlerimizi her konuda Ortaçağ'a çevirmek zorundayız! "Tarihsel bir partinin genel başkanını hemen yargılayıvermek yanlış olur, bir bildiği vardır herhalde, olmasa böyle konuşmaz!" mı diyorsunuz? Ama, gerçekten bir bildiği varsa, bu durumda, Şeyh Edebali'nin toplumsal değişime ilişkin önerileri, Mevlana'nın yabancı anamalın ekonomik ve toplumsal gelişimdeki yeri konusunda geliştirdiği kuram, Yunus Emre'nin geri kalmışlığı yenme "stratejiler"ine ilişkin öngörüleri üzerine üçer beşer sayfalık birer yazı yazması, bir başka yazıda da tüm bu görüş ve önerileri hem birbirleri, hem bugünün gerekleriyle bağdaştırması, bunların nasıl ve ne ölçüde uygulamaya konulacağını belirleyip açıklayarak bizi aydınlatması gerekmez mi? Bunu beklemek hakkımız değil mi? Şu var ki, anlaşıldığı kadarıyla, ünlü genel başkanın buna ne zamanı var, ne isteği, ne de olanağı. Evet, ne de olanağı! Öyle ya, ne denli büyük bir ozan, ne denli ulu bir derviş olursa olsun, Yunus Emre'nin ya da Mevlana'nın bir politika ve ekonomi kuramının öncüsü, muştucusu ya da esinleyicisi olamayacağını görmek için konunun uzmanı olmak gerekmez. Öyleyse, temel amaç partinin büyük kurucusunun temel ilkelerini gerilere atmak değilse, tıpkı değişim sözcüğü gibi bu adların da içeriklerinden boşaltılmış birer savsöz olmaları büyük olasılık.

Ancak, kavramlar içeriklerinden boşaltıldıkça, biçem temel sorun olmaya, bu arada, içeriğin işlevini de yüklenmeye, anlam iletmeye başlar. Görünüşe bakılırsa, Atatürk'ün Atatürk ilkelerini çoktan unutmuşa benzeyen partisinin genel başkanı da sözcük dağarcığını değiştirivermiş böylece,

şimdi yepyeni bir biçemin içinden sesleniyor bize. “Şalvar”ı bile atlayarak doğrudan doğruya “pantalon”dan “eteğ”e geçmiş, basını “Eteğimizden çekmeye gerek yok!” diye uyarıyor; “cennetlik olmak”tan, “cehennemin kaynar kazanları”ndan, “zebaniler”inden sözediyor; “birbirinin zebanisi olmak” türünden yeni deyimler türetiyor. Böylece, kendiliğinden, Atatürk’ün partisini günümüzün önde gelen partileriyle kaynaştırıyor, onların tarikat saygısını Atatürk’ün partisinin de üstlenmesini sağlıyor. Yeni bir yüz dedikleri bu kuru ve eski biçem, içeriksiz sözcüklerden oluşan bu değişken kabuk, yeni CHP’nin genel başkanının bizi çoktandır alıştırdığı bu yazboz tahtası.

Roland Barthes’ın söylediği gibi, maskeyi takmış, eliyle de gösteriyor.

16. 2. 2001

Marş Tutkusu

Türkiye özgür bir ülke, her yurttaşının kendince bir müzik beğenisi var, kimi caz seviyor, kimi pop, kimi halk müziğine bayılıyor, kimi alaturkaya, kimi de "İyi olan her türlü müziği severim", diyerek yokluğa varlık görüntüsü veriyor, ama bizim en ilginç müzikseverlerimiz marş tutkunları. Adamlar sürekli olarak marş istiyor, her olayın marşla başlayıp marşla bitmesini diliyorlar. Onlarınki başka türlü bir şey, ben diyeyim direnç tanımaz bir bağımlılık, siz deyin ekmek ve su gibi yaşamsal bir gereksinim. İlk bakışta, kolaylıkla yatıştırılabilecek, dolayısıyla herhangi bir bunalıma yol açmayacak, zararsız bir bağımlılık karşısında bulunduğunuzu düşünebilir, "Bağımlılıksa bağımlılık, kime ne zararı var bunun?" diyebilirsiniz. Öyle ya, eloğlu "düğün"den "cenaze"ye kadar her şeyin marşını yazmış, devletimizin de koskoca TRT'si var, günlük izlenceler hazırlatır, yurttaşlara sabahtan akşama, akşamdan sabaha kadar "türlü çeşitli" marş dinletir. Ne var ki, göründüğü kadarıyla, sorun o denli evrensel değil: bizim marş tutkunlarımız ulusal ve törensel marşları yeğliyor, bunların da güncel olmasını istiyorlar. Geçenlerde, bir televizyonda izledim: kelli felli iki düşünürümüz karşı karşıya oturmuş, ülkemizin bu alanda son derece kısır olmasından yakınıyor, Cumhuriyet'imizin yetmişinci yılını geride bırakıp iki binli yılların eşiğinden içeriye girdiğimiz şu bilgi çağında, Türkiye Cumhuriyeti halkının pek çok durumda "Onuncu yıl marşı" gibi şöyle böyle yetmiş yıllık bir marşla yetinmek zorunda bırakılmasının ayıbını vurguluyor, bu can sıkıcı kısırlığı da ülkemizde sağda Mehmet Akif'ten, solda Nazım Hikmet'ten başka büyük ozan çıkmamış olmasına bağlıyorlardı. Ne denir? Görüş görüştür, beğeni de beğeni.

Ancak, görüşün de, beğeninin de tartışmaya açık olduğu ortada.

Bir kez, ülkemizde ne kadar çok tutulursa tutulsun, söz ve ezgi türleri içinde, marş içerik açısından da, biçim açısından da, kullanım açısından da fazlasıyla sınırlıdır. Bugüne dek türkçe bir ada kavuşamamış olması da bundan belki. Bilindiği gibi, fransızcadan alınmıştır: fransızca la marche sözcüğü öncelikle "yürüyüş" anlamına gelir, bugün türkçede de kullandığımız anlamını görece yakın bir geçmişte, on sekizinci yüzyıl

başlarında, düzdeğişmece yoluyla kazanmıştır; tanımı da düzdeğişmecenin nedenini açıklıkla ortaya koyar: “fazlasıyla vurgulu uyumu bir birliğin, bir yürüyenler topluluğunun adımlarını belirleyebilen müzik”. Görüldüğü gibi, Fransız sözlüklerindeki tanımıyla, marşla yürüyüş arasında yakın bir ilişki var: ezgisi belli bir yürüyüş uyumunu yansıtır; düzenli, askersel, törensel yürüyüş uyumunu yansıtması ön koşul. Hiç kuşkusuz, kendi belirgin çizgisini hep korumakla birlikte, kimi marşların kitleleri coşturucu, birleştirici bir yanı vardır; bu arada, fazla sık olmamakla birlikte, sanatsal değeri oldukça yüksek marşlara da rastlanır. Bizi çekmeleri için yeni olmaları da gerekmez her zaman. Kimileri ne derse desin, “Onuncu yıl marşı” daha uzun süre yeter bize. Bunun için, kimi dostların önerdiği gibi, adını “Cumhuriyet marşı” yapmak da gerekmez. Ama, ister iyi olsun, ister kötü, ister eski olsun, ister yeni, belli bir yürüyüş uyumu içermeyen marş yoktur.

Ya hep durarak söylediğimiz, hatta söylendiği ya da çalındığı zaman olduğumuz yerde hazırola geçtiğimiz ‘İstiklal marşı’ ve aynı biçimde durup saygıyla dinlememiz gereken tüm ulusal marşlar? İlk bakışta, yerinde bir soru gibi görünür bu; ancak, türe verdiğimiz özel değer nedeniyle olacak, bizim dilimizde marş sözcüğüne geldiği yerde taşıdığından çok daha geniş bir anlam yüklediğimizi anımsarsak, tüm anlamını yitirir: bizim ulusal marş dediğimiz şey Fransız için hymne national, İngiliz için national anthem’dir; hymne ve anthem sözcükleri de, yerine göre tanrılar, yerine göre yurt ya da savunucuları ve kurtarıcıları onuruna söylenmek üzere oluşturulmuş ezgilere verilen adlardır. Bu bakımdan, hymne ve anthem’in marche ve march’tan daha eski, daha soylu ve daha zengin bir tür oluşturduğunu söylemek gerekir. Bizim marş’ımızsa, yürüyüş ezgisi özelliğini büyük ölçüde korurken, hymne ve anthem sözcüklerinin dinsellik dışında kalan tüm anlamlarını kapsar. Bunun sonucu olarak, onlarda hymne’in, bizde marş’ın başlıca esin kaynağı ülkenin yazgısını değiştiren büyük tarihsel olaylar, büyük tarihsel kişilerdir. Böylece, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet’in kuruluşu ve bu kuruluşu izleyen atılım yılları ülkemizde nice marşların doğmasına neden olmuştur. Kimi yurttaşlarımızın eksikliğini duyduğu marşlar da bu tür marşlardır kuşkusuz.

Ama, hemen belirtmek gerekir ki, böyle büyük tarihsel olaylar müziğin de, şiirin de bir alt-türü olan marşlara konu olmaz yalnızca, müzikten heykele,

tüm sanat dallarına konu olur. Böylece, bizim Kurtuluş Savaşı'mız ve devrimlerimiz nice ezginin, destanın, şiirin, romanın, oyunun konusu olmuştur, daha da olacaktır belki. Ne de olsa, sanat yapıtlarının ele aldıkları olayların gerçekleşimiyle eşzamanlı olması gerekmez. Ancak, zaman içinde, olaylardan uzaklaşıldıkça, onları konu alan yapıtların azalması doğaldır; bu yapıtlarda daha soğuk ya da daha az coşkulu bir yaklaşımla değerlendirilmelerine de şaşmamak gerekir. Bu saptama coşku ürünü olan ve bireyleri belirli bir coşku içinde kaynaştıran marşlar için daha da geçerlidir.

Öyleyse kimi düşünürlerimizin ülkede sürekli olarak marş yazılmasını istemelerine, yeni marşlar yazılmamasını nerdeyse tinsel bir yoksulluk, korkunç bir kuruma belirtisi olarak değerlendirmelerine ancak gülünür. "Çocukluğumda bu marşları dinlerdim, şimdi altmışımda da bu marşları dinliyorum, olur mu böyle yoksulluk!" dedikleri zaman, akan sular duracak sanıyorlar. Oysa gülünç oluyorlar yalnızca. Tinsel açlıklarını yazının ve müziğin bir alt-türü olan marşla gidermek istemenin ayıbı bir yana, şu 2001 Türkiye'sinde neyin marşı yazılsın istiyorlar ki? Ozanlar, besteciler, besteci-ozanlar ya da ozan-besteciler oturup da Süleyman Demirel'in, Turgut Özal'ın, Kenan Evren'in, Bülent Ecevit'in ya da Mücahit Erbakan'ın kahramanlık ve kuruculuk eylemlerini mi kutsasınlar, yoksa son kurtarıcımızın çantasını eline alıp Washington'dan Ankara'ya gelerek Hilton Oteli, Hazine Müsteşarlığı ve Başbakanlık arasında mekik dokumasını mı? IMF ve Dünya Bankası'nın başkan yardımcıları ve uzmanlarıyla yapılan göğüs kabartıcı görüşmeleri, koparılan ödünleri mi hece ve notaya döksünler, yoksulluk ve işsizliği mi? TÜSİAD yöneticilerinin düşünsel düzeyini ve kendilerine özgü yurt sevgisini mi göklere çıkarsınlar, yoksa TOB üyelerinin destanlara yaraşır öfkesini mi? Ağıt ve taşlama türlerinin baş köşeye yerleşmesinin kimseyi şaşırtmayacağı bir dönemde, çöküşü marş izleğine dönüştürerek bir ilke daha mı imza atsınlar? Nedir bu marş tutkusu? Kimi insanlar marşsız yaşayamıyor mu gerçekten? Bize özgü bir açlık mı bu? Yoksa Almanya, Fransa, Hollanda gibi bolluk ülkelerinin ozanları ve bestecileri işbirliği yaparak marşsever yurttaşları için düzenli bir biçimde yeni marşlar mı yaratıyorlar? Yaratmıyorlarsa, bu konuda onlarda da aynı kısırlık saptanıyorsa, bizim kimi insanlarımızın bu marş bağımlılığının kaynağı ne olabilir?

Öyle görünüyor ki belirgin bir açıklaması yok bu bağımlılığın. Ama, biraz düşünülecek olursa, birtakım açıklamalar bulunabilir. Örneğin ezgi olarak da, söylem olarak da genellikle en düz ve en kolay anlaşılır yapıtlar olmaları, dolayısıyla az gelişmiş kişilik ve beğenilerin tinsel gereksinimlerini daha bir kolay karşılamaları marş türünün el üstünde tutulmasının başlıca nedenlerinden biri olarak gösterilebilir. Genellikle törenlerin, tören yürüyüşlerinin bütünleyici öğesi olması bir ikinci, yansıttığı olay ya da kişinin yüceliğinden kendisine de bir şeyler yansımasıysa, bir üçüncü neden olarak değerlendirilebilir. Dördüncü ve en önemli nedense, aşırı uçlarda yer alan güçlerin marşı her zaman bir etkileme, bir coşturma, bir sindirme ve yalıtlama aracı olarak kullanmış olmaları, bu nitelikleriyle onlardan sürekli biçimde yararlanmak istemeleridir.

Ne olursa olsun, şu yaşadığımız günlerde, marş özlemi pek de sağlıklı bir özleme benzemiyor.

Yeniden Müdafaa-i Hukuk, 30. 5. 2001

Konuş Ha Konuş!

Raymond Queneau’nun Zazie metroda’sı ülkemizde pek bilinmez; çünkü bayağı güzel bir romandır; ellili yılların sonunda Fransız yazınına yeni bir soluk getirmiştir. Birbirinden ilginç kişileri arasında bir de papağan Laverdure vardır, Turandot’nun lokantasında, vasistasın yanına asılmış bir kafeste pinekler durur, yalnız, arada bir, değişmez sözünü yineler: “Konuş ha konuş, konuş ha konuş, başka bir şey bildiğin yok!” Ben öteden beri severim onun bu sözünü; zaman zaman, kimilerinin konuşmasını dinlerim de “Tam Laverdure’ün dediği gibi!” diye söylendiğim olur. Ancak, şu son haftalarda, Laverdure’ün sözünü anımsamakla kalmıyorum yalnızca, akşamın yedisi, sekizi olup da bir renkli kutu karşısına oturmayagöreyim, onun gibi ölçülü bir sesle değil, gırtlağımın tüm gücüyle haykırarak yinelemek istiyorum aynı sözü: “Konuş ha konuş, konuş ha konuş, başka bir şey bildiğin yok!” Neden derseniz, sayın cumhurbaşkanımız Ahmet Necdet Sezer ve sayın başbakan yardımcımız Hüsamettin Özkan dışında, herkes konuşuyor şu son haftalarda, Bülent Ecevit konuşuyor, Süleyman Demirel konuşuyor, Devlet Bahçeli konuşuyor, Mesut Yılmaz konuşuyor, Kemal Derviş konuşuyor, Enis Öksüz konuşuyor, Tansu Çiller konuşuyor, Recai Kutan konuşuyor, Şevket Bülent Yahnici konuşuyor, Rıdvan Budak konuşuyor, Sakıp Sabancı konuşuyor, Rahmi Koç konuşuyor, Fuat Miras konuşuyor, Refik Baydur konuşuyor, iktidara benzer bir şeylerin ucundan tutmuş olan herkes konuşuyor. Eskiden, genel olarak, ya partilerinin ya da derneklerinin düzenlediği toplantılarda konuşurlardı, ya büyük patronların düzenlediği işyeri açılışlarında; şimdi kapı önlerinde, merdiven başlarında, yol üstlerinde, kahvaltı sofralarında, yemek masalarında, taksici kulübelerinde, nerdeyseler orada konuşuyorlar; üstelik, hem daha fazla, hem de Laverdure’ü yüzde yüz haklı çıkaracak biçimde konuşuyorlar.

Peki, neden? Başka türlü yaşayamaz mı bu insanlar? Örneğin bir gün de sabahtan akşama kadar evlerinde oturup bir şeyler okumayı deneyemezler mi? Yoksa, şanlı küreselleşme ve değişim çağında, ev de gününü doldurmuş değerler çöplüğüne mi atıldı? Yoksa burada da ekonomi mi egemen, yani “arz ve talep” yasası mı işliyor? Özellikle partilerin Meclis Grubu toplantılarında, özellikle ön sıralarda oturan milletvekillerinin önderlerin

konuşmasını izleyişlerine bakınca, burada böyle bir yasanın etkisi bulunmadığını söylemek zor, hatta nerdeyse olanaksız: adamlar konuşan ilk insanı dinler gibi dinliyorlar önderlerini; kulaklarıyla değil de gırtlaklarıyla dinliyorlarmış gibi ağızları açık, soluk bile almadan dinliyor, önderin en beylik, en sıradan sözlerini bile doğaüstü birer armağan, birer yaşam kaynağı olarak karşılıyor, ama, aynı zamanda, böyle bir tansığın fazla süremeyecek ölçüde güzel olduğunu düşündüklerinden olacak, önünde köpük köpük inen çağlayana her an kuruyabilir korkusuyla bakan Bedevi gibi, sözcükler birbirine eklendikçe seviniyorlar; büyük bir olasılıkla da içlerinden “Konuşuyor, demek ki yaşam sürüyor, demek ki dünya dönüyor”, diye geçiriyorlar.

Yalnızca önderler konuşsa ve yalnızca parti toplantılarında önderlerini dinleyenler böyle coşsa, “arz ve taleb”in kendisinin de bir açıklaması bulunabilir belki. Ama, daha baştan söyledik, herhangi bir türden herhangi bir iktidarın ucundan tutmuş olan herkes konuşuyor, dinleyicisini de buluyor. Evet, böyle, herhangi bir Kemal Derviş ya da herhangi bir Recai Kutan herhangi bir kapının aralağında belirmeyegörsün, ellerde mikrofon, omuzlarda kamera, otuz kırk haberci birden sarıyor çevresini, içinden kuş çıkacakmış gibi, gözlerini ağzına dikiyor, tüm varlıklarıyla “Konuş ha konuş!” diye yalvarıyorlar. Adam da ne yapsın, konuşuyor, yani, her zaman gördüğümüz gibi, birbirinden beylik, birbirinden temelsiz, birbirinden tutarsız tümceler sıralıyor. İşin ilginç yanı, haberci birliklerinin ardından koştuğu bu adamların çıktıkları kapı bir toplantı yerinin kapısı, gittikleri yer başka bir toplantı yeri; burada olduğu gibi orada da konuş ha konuşuyorlar, konuş ha konuşuyorlar; başka şeyler de bilirler belki, ama, bunca konuşma arasında, başka bir şey yapmadıkları kesin. Ülkeyi de konuşarak yönetiyorlar besbelli, oturup konuşarak, kalkıp konuşarak, dolaşıp konuşarak yönetiyorlar. Sanki yeni bir dünya kurulmuş, biz de o dünyada yerimizi almışız, Erdal beyin babasının söylediği gibi.

Ne olursa olsun, sözün de bir eylem olduğu düşüncesine getiriyor bu gözlem bizi. Biliriz, sözün böyle bir özelliği vardır; daha doğrusu, belirli koşullarda böyle bir özellik kazanır. J. L. Austin’in “edimsel” diye nitelediği sözlerdir bunlar, sözcelemin söyleme edimi olarak kalmadığı, aynı zamanda bir eylemin gerçekleşimini ya da gerçekleşiminin bir bölümünü oluşturduğu durumlara gönderirler. Komutanlar komutanı

“Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz’dir, ileri!” buyruğunu verdiği zaman, Recai Kutan ya da Kemal Derviş gibi bir söz üretmez, ülkesinin yazgısını değiştirecek bir edimi başlatır; nikâh masasında, genç kız ya da genç adam nikâh memurunun sorusuna “Evet, kabul ediyorum” yanıtını verdiği zaman, bir duyguyu, bir dilek ya da boyun eğişi belirtmez, evlenme edimini gerçekleştirir. Ama, eğri de otursak doğru konuşalım, George W. Bush’un Bülent Ecevit’e yolladığı iş bitirici mektupları saymazsak, sözünü ettiğimiz şu bitmez tükenmez söylemlerin hangisinde bulabiliriz bu özelliği? Hiçbirinde.

Evet, böyle. Birer eylem, birer edim niteliği taşımak şöyle dursun, ülkenin gerçekleriyle çakıştıklarını, hatta, arada bir de olsa, kesiştiklerini söylemek zor. Hükümetin birinci ortağı “içine sindiriyor” ya da “sindiremiyor”, “katılıyor” ya da “katılmıyor”, “şaşıyor” ya da “şaşmıyor”, “biliyor” ya da “bilmiyor”; ikinci ortak soyut mu soyut vatan millet söylemlerini yinelemekle kalıyor; üçüncü ortak bir başbakan yardımcısının ağzına ne yakışmazsa onu söylüyor; dördüncü ortaksa, ülke gerçeklerini halka olduğu gibi, açık açık anlatmak, halktan hiçbir şeyi gizlememek gerektiğini kesinlerken, gerekli zamanlarda gerekli önlemleri gerektiği gibi almak türünden yuvarlak sözleri birer açınlama gibi sunarken, sol gösterip sağ vurmayı aralıksız sürdürüyor; olumlu ya da olumsuz, azıcık anlamı bulunan bir şey söyleyeceği zaman da önce yabancı yöneticilere ya da yabancı basına ve patronun dilinde söylüyor. Böylece, bunca gümbürtü, bunca yerli yersiz söylem ortasında, en basit olguları bile kavramakta güçlük çekiyoruz. İşte şu aylardır, hatta yıllardır konuşulan TELEKOM sorunu. ANAP’ın arslanları da, seçeneksiz elli yedinci hükümetimizin birinci ve dördüncü ortakları da hep dudak bükerek, hep küçümseyerek söz ediyorlar bu kurumdan, değerini çoktan yitirdiğini, bu gidişle daha da yitireceğini yineleyip duruyorlar. Kendilerine bedava da versen almayacaklar. İyi, güzel de şu andaki getirisi ne acaba? Ne soran var, ne söyleyen. Anladık, beş para etmiyor da neden birinci, üçüncü, dördüncü ortak, IMF, Dünya Bankası ve George W. Bush bir an önce satılsın diye çırpınıyor, neden UNICEF dışında tüm uluslararası kuruluşlar “Satın da satın!” diye tutturuyor? Türkiye’yi ve dünya ekonomisini bu zavallı, bu tapon kurum mu kurtaracak? Bir kez daha, ne soran var, ne söyleyen. Bir çelişki yok mu işte? Birileri bizi işletmiyor mu? Alıcılar şimdiden belli de biz mi bilmiyoruz? Böyleyse, durum bize göründüğü gibiyse, bu başsız sonsuz, bu bitmez tükenmez söz

kalabalığının aynı zamanda bir susma ve susturma biçimi, yani yabanıl anamalcılığın yeni yönetme yordamı olduğunu, etkisini de içeriğiyle değil, salt varlığıyla gösterdiğini kesinlemek gerekir.

J. L. Austin ne derdi bilmem ya bence tüm bu şamatanın tek “edimsel” yanı bu.

1. 6. 2001

Kara Güldürü

Uzmanlar “Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en ağır ekonomik bunalımını yaşıyor”, diyorlar. Doğru mu, yanlış mı, bilemiyorum; ama, daha altı ay öncesine değin, üç-aylığım iyi kötü üç ayın sonunu getirebilirken, şimdi, üstüne ekledikleri kırıntılara karşın, daha ikinci ayda suyunu çekmeye başladığına göre, en ağır mı, değil mi, bu konuda bir karara varamasam bile, gerçek bir ekonomik bunalıma gömüldüğümüzden kuşkum yok. Bu ekonomik bunalımın çok daha ağır, çok daha bunaltıcı bir bunalımla: siyasal bunalımla birlikte geldiğini ve bu çifte bunalım yüzünden ulusal bağımsızlığımızın bir “utopia”ya dönüşmeye başladığını görmek için de bir Maurice Duverger olmak gerekmiyor. Ne denli küçültücü olduğunu kimseciklerin vurgulamadığı, ama herkesin durmamacasına yinelediği şu “ev ödevi” ve “karne” deyimleri bile durumu gözler önüne sermeye yeter: Dünya Bankası ya da IMF “ev ödevi”ni veriyor, hemen arkasından, “sosyal demokrat” kurtarıcı Derviş’in gözetimi altında, başbakan, başbakan yardımcıları, hükümet üyeleri, gerektikçe de milletvekilleri kolları sıvayıp ev ödevini tam istendiği gibi ve tam zamanında sonuçlandırıveriyorlar. Avrupa Birliği “karne”mizde insan hakları “notumuzu” düşürüyor, bir iki saatlik bir “liderler zirvesi”nin ardından, büyüklerimiz Anayasa’mızda her değişikliği yapmaya çoktan hazır olduğumuzu kesinliyor. Durum öylesine şaşırtıcı, öylesine sarsıcı ki, ortada görünen seçkin yurttaşlarımız, yazarlarımız, bilginlerimiz, iş adamlarımız, dernek, sendika ve parti başkanlarımız da öyle şen ve öyle gamsız ki, sürekli eğlendikleri öyle belli ki tüm seçilmiş ve atanmış büyüklerimizin işi şakaya döküp dökmediklerini, olağandışı bir oyun oynayıp oynamadıklarını, kısacası, ulusça şeytansı bir gösteri, bir güldürü karşısında bulunup bulunmadığımızı soruyor insan kendi kendine.

Şaka yalnızca büyüklerimizin Avrupa Birliği, IMF, Dünya Bankası ve oğul Bush’la kurduğu tehlikeli ilişkilerle sınırlı kalsa, bu işin bizim anlamadığımız bir mantığı bulunması gerektiğini, bir başka deyişle, hastaya kendisini hızla ölüme götüren mikrobun birkaç katını vermenin yeni bir iyileştirme yöntemi, hatta, bize söyledikleri gibi, tek çözüm olduğunu düşünebilirdik. Bu tehlikeli ilişkilerden başbakanımızın değişik olaylar

karşısındaki “her dem taze” şaşkınlığını ve ANAP genel başkanının çağcıllık, insan hakları ve dürüstlük savunuculuğunu birer arılık ve iyilik belirtisi olarak görebilir, izlediğimiz tüm bu gösterileri de, fazlasıyla kaba çelişkilerine karşın, içli bir dram olarak değerlendirebilirdik. Ama, biraz yakından bakılınca, günümüzün Türkiye’sine tek bir gösteri biçimi egemen olmuş görünüyor, bu gösteri biçimi de kara güldürüden başka bir şey değil. Evet, böyle, enflasyonun belini kırmamızın üstünden bir hafta bile geçmeden, Türkiye Cumhuriyeti’nin en ağır siyasal ve ekonomik bunalımını yaşamaya başladığımız şu uğursuz dönemde, herkes kara ve kaba güldürüye dökmüş işi, politikacı kara güldürü oynuyor, gazeteci kara güldürü oynuyor, profesör kara güldürü oynuyor, iş adamı, esnaf, işçi, memur, oyuncu, palyaço, hokkabaz, herkes herkes oyuncu kişiliğiyle çıkıyor karşımıza, herkes, üç aşağı beş yukarı, aynı kara güldürüyü oynuyor.

Politikacıyı anlıyoruz: oyun onun uğraşının ayrılmaz bir parçası, maskesini takıp karşımıza çıkmasından daha doğal bir şey olamaz; ama, bugün, dram da, ağlatı da ölçülerini fazlasıyla aştığı, fazlasıyla yukarısında kaldığı, çelişkili tutumları da böylesini gerektirdiği için, güldürü tek seçenek olarak beliriyor önünde; araya her gün bir yenisiyle karşılaştığımız yerel ve küresel çelişkiler de girince, güldürü aynı zamanda bir kara güldürü niteliği kazanıyor. Gösterinin hangi durumlarda uygun, hangi durumlarda aykırı düştüğünü ve nerede güldürü, nerede dram olduğunu iyi bilmesi gerekenler, diyelim ki iki ekonomi profesörü, renkli kutuda, yandançarklı kılıklar içinde, bacak bacak üstüne atıp Türkiye Cumhuriyeti’nin en ağır bunalımı olarak nitelenen olguyu karşılıklı şakalar ve kahkahalar arasında çözümleme öykünülerine girişiyor, “sosyal demokrat” Kemal Derviş’in ustalarının ve Ecevit’in danışmanlarının gerçek edimlerinin sonuçlarını değil de O. Henry’nin öykülerini konuşuyormuş gibi şen görünüyorlar. Bir başka profesör, hem de Durkheim’ın bir uğraştaşı, bir başka renkli kutuda, size öyle bir Özal “vizyon”u betimlemesi yapıyor, öyle bir Özal sonrası Türkiye görüntüsü çiziyor ki, onun Özal sonrası Türkiye’sinde yaşamın niteliğinin nasıl ve ne denli yükseldiğini, Amerika’nın, doğa yasalarına inat, nasıl ve ne denli kapı komşumuz oluverdiğini, Türkiye’nin gençlerinin nasıl dileyince Avrupa’da, dileyince Amerika’da, dileyince Türkiye’de canlarının istediği işi kurup canlarının istediği yaşamı sürdüklerini öyle bir coşku, öyle bir inançla anlatıyor ki “İşte kara güldürü diye buna derler!” diye

söyleniyor, Ionesco'nun pabucunun dama atıldığını düşünmekten kendinizi alamıyorsunuz. Bir bayan köşe yazarımız, Avrupa'dan gelmiş bayan uğraştaşlarıyla birlikte, yaşamında ilk kez gittiği anlaşılan Güney Doğu'dan bize köylü kadınları göstererek öyle bir güvenle, öyle bir bilgiçlikle "Sizler, İstanbul'da oturanlar, bu bacıları televizyonda sık sık görüyorsunuz, ama film izler gibi bakıyorsunuz onlara; oysa bu bacılar etten kemikten yapılmış!" diyor ki, tanısı da öylesine doğru ve (kendisi için) öylesine özgün ki, hiç beklemediğiniz bir anda, gırtlağınıza kadar kara güldürüye gömüldüğünüzü duyuyorsunuz. İşçimiz, esnafımız, memurumuz da güldürü alanında çok ilerledi doğrusu: o tabutlar, o maskeler, o halaylar, o şeytan taşlar gibi yasa tasarısı taşlamalar kara güldürüyü en son noktasına doğru sürüklüyor, ileti de, ister istemez, gösterinin çok gerilerinde kalıyor. Durum bu olunca, yurdun ve yurttaşın sorunlarını tutarlı bir mantıkla ele almak isteyen ağırbaşlı kişiler de bu kaba güldürü ortamında aykırılıklarıyla en gülünç güldürü kişilerine dönüşüyorlar. İyi de neden herkes güldürüye döküyor işi, neden herkes bilerek ya da bilmeden soytarılığa soyunuyor? Kral Ubu "bir ilke daha imza atarak" sahneden inip Türkiye'ye geldi de sonsuzca çoğalmaya mı başladı? Büyüklerimizin ağzıyla o mu konuşuyor? Bilemiyorum doğrusu.

Hiç kuşkusuz, en ilkelinden en gelişmişine, tüm insan topluluklarında şu ya da bu biçimde varlığını saptadığımıza göre, gösterinin önemli bir işlevi (ya da işlevleri) bulunduğu kesin. Hamlet de, "Gösteri; işte burada yakalayacağım onun bilincini!" derken, bu işlevlerin en başta gelenlerinden birinin altını çizer. Ne var ki, gösterinin işlevini gereğince gerçekleştirebilmesi için, gerçek yeri neyse, oraya konulması, gerçeğe göre konumunun bilinmesi gerekir. Bizse, özellikle şu son dönemlerde, ikisini ayrılmaz biçimde birbirine karıştırdığımızdan, hem gerçeğin, hem gösterinin berisinde kalıyor, önümüze konulan her şeyin seçeneksiz olduğunu sanıyoruz. Bunun sonucu olarak, kara güldürü yalnızca tek gösteri biçimi olarak değil, aynı zamanda tek etkinlik biçimi olarak beliriyor, yurttaş da her türlü etkinliği bir kara güldürü olarak algılıyor. Böylece, diyelim ki bir toplantı sırasında, ağırbaşlılığını hâlâ yitirmemiş bir dinozor "Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en ağır bunalımını yaşıyor!" diyecek oldu mu Türk ulusuna en büyük muştuyu vermiş gibi alkışı basıyor herkes; diyelim ki bir gazinoda, yanık sesli bir türkücü

“Kara bahtım, kör talihim, taşa bassam iz olur,

Ağustosta suya girsem, balta kesmez buz olur,

Doksanında bir yar sevsem, on beşinde kız olur!”

diye acı mı acı bir uzun havaya başladı mı millet saniyesinde piste fırlayıp şıkır şıkır göbek atmaya başlıyor.

Oscar Wilde, yeni zamanların en korkunç yanının ağlatıya güldürü giysileri giydirmek olduğunu vurguladıktan sonra, “Bizler acının soytarılarıyız”, diyordu. Sanırım, tam o noktadayız.

1. 7. 2001

Aydın Sorunu

Kimdir aydın? Belli başlı ayırıcı özellikleri nelerdir? Ne yer, ne içer, ne söyler, nasıl söyler, ne zaman, nerede söyler? Sözlükler bu konuda açık davranmaz genellikle; şöyle açık ve tutarlı bir biçimde tanımlamazlar terimi. Örneğin Türkçe Sözlük “kültürlü, okumuş, görgülü, ileri düşünceli, çağın gereksinimlerini benimseyen (kimse)” deyip çıkar işin içinden. Buna göre, büyüklerimizin bize benimsetmeye çalıştıkları gibi, ileri düşünceliliği küreselleşmeye inanma, çağın gereksinimlerini benimsemeyi de anamalcılığın ve özelleştirmenin kurtarıcı gücüne güvenme olarak anlarsak, bu ülkede aydın sayılmanın en kestirme yolunun TÜSİAD üyeleri arasında ya da Mesut Yılmaz’ın yakın çevresinde yer almak olduğunu, buna karşılık, bizim aydın diye nitelediğimiz pek çok aydının dışarıda kaldığını söyleyebiliriz. Doğrusunu söylemek gerekirse, yabancı dillerdeki genel sözlükler de daha doyurucu değil bu konuda. Fransız okumuşlarının gözde sözlüğü Le Petit Robert bizim “aydın” sözcüğünün fransızcadaki en yakın karşılığı sayabileceğimiz intellectuel sözcüğünü “düşünsel şeylere belirgin bir yönelimi olan” diye tanımlar; Le Petit Larousse’sa, “Etkinliklerinde özellikle soyut işlemlere ve söyleme başvuran kişi” ve “kendini uğraş ya da beğeni gereği düşünsel, ekinsel, kurgusal (el işlerine karşıt olarak) türden etkinliklere adayan kişi” tanımlarını getirir. Bu tanımlarsa, hele bizim şu son yıllarda oluşan düşünsel ortamımızda, iyice kafamızı karıştırır. Öyle ya, her üç tanım da kişilere aydın sanı dağıtmakta alabildiğine cömert görünür. Özellikle sonuncusu, bir yandan, ayraç içinde, el işleriyle uğraşanları konu dışında bırakarak bir kısıtlama getirir görünürken, bir yandan da kapıyı ardına kadar açar: kunduracı, terzi ya da marangoz gibi çalışmadıklarına göre, yazarlardan şarkıcılara, hekimlerden yargıçlara, avukatlardan profesörlere, mimarlara, mühendislere kadar herkesi aydın (ya da intellectuel) ulamına yerleştirir. Bu da, kendimiz doyurucu bir aydın tanımı yapamasak bile, kafamızda yer etmiş olan aydın imgesiyle çelişir.

İşin özüne bakarsak, bir hekimin, bir yargıcın, bir profesörün aydın olmasından daha doğal bir şey yoktur, ama hekimi, yargıcı, profesörü aydın yapan şey hekimlik, yargıçlık, profesörlük uğraşı değildir. Hekimi, yargıcı ya da profesörü aydın yapan hekimlik, yargıçlık ya da profesörlük uğraşı

olmayınca da her hekimi, her yargıcı, her profesörü aydın diye nitelemek yanlış olur. Neden? Fransızcada intellectuel'in yarattığı imgelerle bizim dilimizde aydın'ın yarattığı imgeler tam anlamıyla çakışmıyor da ondan mı? Olabilir. Bizim aydın sözcüğümüz yalnızca kökeniyle bile olumlu bir çağrışım yapar, ışığı, aydınlığı, bilgisi, düşüncesi, özellikle de bilinciyle toplumuna ışık tutan kişileri çağrıştırır. Kökeninde böyle bir bağıntı bulunsun, bulunmasın, "aydın"la "aydınlanma" arasında bir bağıntı kurmaktan da kendimizi alamayız. Aydın sözcüğü ağırlığı olan bir sözcüktür. Buna karşılık, intellectuel sözcüğü XIX. yüzyılın sonlarında, kullanıma yeni girdiği günlerde bile belli bir alay payı içermiştir. Tutucu yazarlar Dreyfus savunucularına karşı bol bol kullanırlar bu sözü. Daha sonra, yalnızca tutucular değil, karşı yanda yer alanlar da sürdürürler alışkanlığı, bize aydının gerçeklerin dışında kalan, onları görmeyen, göremeyen bir kişi olduğunu anıştırırlar. Ünlü ozan Jacques Prévert'in önlenmesi gereken şeyler arasında "aydınların kibritle oynaması"nı da sayması bu bakımdan ilginçtir. Bir zamanların ünlü aşırı sağcı politikacısı Poujade'ın aydınlara yakıştırdığı nitelemeler de öyle. Hiç kuşkusuz, bir Necmettin Erbakan sizi ya da beni aydın diye nitelediği zaman sözcük bizim dilimizde de bir aşağılama oluverir. Gene de bizim aydın'ımız hiçbir zaman Fransızlar'ın intellectuel'i gibi bir alay terimi olarak kullanılmamıştır.

Buna karşılık, Fransız yazarları arasında aydına ve işlevine büyük değer veren, onlardan üç aşağı beş yukarı bizim kendi aydınlarımızdan beklediklerimizi bekleyenler de az değildir. Bu arada, Louis Boudin, daha altmışlı yıllarda, Les Intellectuels adlı küçük, ama ilginç yapıtında, kapsamlı bir tanım çabasına girişir. Ona göre, aydın gerçeği arayan ve yargılayan kişidir, ama soyutun içinde girişmez bu çabaya, her şeyden önce bir topluma ve bir ekine katılır, bu toplum ve bu ekin içinde, açık ya da içkin bir biçimde, birtakım yaklaşımları benimser, ister istemez birtakım siyasal seçimleri vardır. Öncelikle gerçeği arama görevi ona tinsel bir yetke kazandırır. Ama, Esprit dergisinin ünlü kurucusu Emmanuel Mounier'nin söylediği gibi, "(Aydına) tanınan bu tinsel yetke bankaya yatırılmış bir para değil, edimlerimizin olgunlaştırdığı ya da bozduğu bir üründür".

Boudin'in saptamaları da çok kapsamlı saptamalar sayılmaz kuşkusuz, kesin bir aydın tanımı getirmez bize, ama, en azından, kafamızdaki olumlu

aydın imgesine ters düşmez. Daha önemlisi, aydının kimliği ve işlevi konusunda birtakım çıkarımlar yapmamızı sağlayacak öğeler içerir. Böylece, biraz bu saptamalardan yola çıkarak, biraz da kendi gözlemlerimizden ve kendi aydınlarımızın sunduğu örnekten yararlanarak birtakım geçici sonuçlar çıkarabiliriz:

1. Hiç kuşkusuz, İtalya'da olduğu gibi Türkiye'de de, Fransa'da olduğu gibi Mısır'da da geçerli olan genel bir aydın tanımı vardır. Bu aydının en belirgin özelliği çevresinde olup bitenleri bağımsız, daha doğrusu, özgür bir biçimde sorgulayan ve yargılayan bir kişi olmasıdır. Bu da belli bir düşünsel birikim ve belli bir dürüstlük gerektirir. Örneğin başkasının sözcüsü değildir; örneğin, güncelin içinde olmasına, öncelikle güncel sorunlar üzerinde durmasına karşın, güncelin, güncel olayların ve güncel yönelimlerin tutsağı değildir. Öte yandan, aydın bir uzman kişi değildir her zaman, şu ya da bu alandaki uzmanlığıyla öne çıkmaz; bir sanatçı, bir yazar olması da gerekmez, ileri düzeyde bir öğrenim yapmış olması bile gerekmez. Ataç'ın da, Yaşar Nabi'nin de fazla bir öğrenimi yoktur, ama her ikisi de dönemlerinin örnek aydınları olmuştur. Öyleyse aydını uğraşıyla değil, düşünsel etkinliğiyle tanımlamak gerekir.

2. Aydın bir topluma ve bir ekine bağlıdır, toplumunun yaşamına, etkinliklerine katılır. Onun bir parçasıdır. Konumunun zorunlu sonucu olarak, karşısında yer aldığı zaman bile içeriden bakar ona; içeriden baktığı için de sorunlarını üstlenir, herkes gibi olmasa da somut olarak yaşar. Bir başka deyişle, toplumunun sorunları kendi sorunları, acıları kendi acıları, utançları kendi utançlarıdır. Elleri tertemiz olduğu zaman bile, onun kusurlarından kendini soyutlayamaz. Bu bakımdan, kendi toplumuna yukarıdan bakan aydın en azından eksik bir aydındır; eksikliği de, genellikle, hem bilgi, hem duyarlık eksikliğidir. Örneğin "Osmanlı döneminde okur-yazar oranı çok düşüktü, dolayısıyla, o dönemde Türk halkı kara cahildi", demek için hem uygarlığın gelişiminde yazının işlevini aşırı ölçüde abartmak ve Anadolu ekinini yok saymak, hem de, her toplumun kendi kendine yeten ve insan uygarlığının çok değişik biçimlerinden birini yansıtan bir ekini bulunduğu bilinirken, bir aydına yakışmayacak ölçüde duyarsız olmak gerekir.

3. Aydın toplum karşısında belirli yaklaşımları, belirli tutumları seçmiş bir kişi olduğuna göre, vardığı yargıları kendine saklamaz; toplumun bir öğesi olmakla birlikte, onu eleştirmesinden, belirli yönelimlerine karşı çıkmasından daha doğal bir şey olamaz. Kuşkusuz, çözümler de önerir. Ama karşı çıkmakla da yetinebilir. Böylece, Sartre, 1968 yılında, Le Nouvel Observa-teur'e verdiği bir demeçte, aydını "siyasal ve toplumsal bir bütüne bağlı kalan, ama ona karşı çıkmaya hiç ara vermeyen" bir kişi olarak tanımlar. Bu da, gerçeği ararken, vardığı sonuçları hiçbir zaman kesin sonuçlar olarak değerlendirmediğini, hiçbir zaman kuşkuyu elden bırakmadığını gösterir.

4. Gerek bizde, gerek Batı toplumlarında, aydının işlevinin gittikçe artan bir önem kazandığı dönemin okur-yazarlığın ve yazılı basının hızla yaygınlaştığı dönemle örtüşmesi aydınları, en azından en iyilerini, öncelikle yazar olarak düşünmemize yol açmıştır. Bugün de oldukça yaygındır bu düşünce, ama aydının ille de bir yazar olması gerekmez. Bir profesör de, bir ilkokul öğretmeni de, bir ressam da, bir radyo ya da televizyon yapımcısı da, bir nüfus memuru da, bir toplumsal örgüt üyesi de aydın olabilir, işlevini değişik araçlarla gerçekleştirebilir. Önemli olan hep gerçeği araması ve, gerekli gördüğü zaman, vardığı sonuçları kitleyle paylaşmasıdır. Fildişi kuleye çekilmiş yazarlardan, felsefecilerden, sanatçılardan sözedilebilir, ama fildişi kuleye çekilmiş bir aydın ancak gücül bir aydın olabilir.

5. Mounier'nin görüşünü benimsersek, aydının aynı zamanda düşünsel tutarlılığı ve sürekliliğiyle de tanımlandığını söylememiz gerekir: adına yaraşır hiçbir aydın ayakkabı değiştirir gibi görüş ve konum değiştirmez; örneğin, bizim kimi yazarlarımızın yaptığı gibi, zengin anamalcıların "küreselleşme" söylenine bağlanarak güncel olacağım diye bunca yıllık görüşlerini bir çırpıda yadsımaz; çünkü o güne kadar savunduğu görüşün aynı zamanda bir yöntemin ve varoluşsal bir tutumun ürünü olması gerekir. Hızlı dönüşler, günlük bağlanmalar aydının gerçek bir yöntemsel yaklaşımı, gerçek bir varoluşsal tutumu bulunmadığını, dolayısıyla gerçek bir aydın olmadığını gösterir. Böylece, kuşkuculuk ve düşünsel süreklilik, dolayısıyla tutarlılık, ilk bakışta çelişir gibi görünmekle birlikte, aydının başlıca özelliklerinden birinin: bağımsızlığının temelini oluşturur: kuşkucu olduğu, kendi düşünsel tutarlılığını sürdürmek, geliştirmek durumunda bulunduğu için de bağımsız kalmak zorundadır. Yalnızca aydın özsaygısı değil,

seslendiği kişilere saygısı da bunu gerektirir. Bu nedenle, Sartre'ın bir zamanlar fırtınalar kopartan bağlanma kavramı günümüzün aydınlarını pek de ilgilendirmemektedir.

6. Aydını hem kolay kolay yön ya da yan değiştirmeyen, hem de bağımsız bir kişi olarak tanımlamak bir çelişki gibi görülebilir. Ama değildir. Her şeyden önce düşünen, araştıran, belirli görüşlere belirli irdelemelerden sonra varan, karşılaştığı her yeni olayı, her yeni durumu bu görüşler doğrultusunda değerlendiren bir kişinin yan değiştirmesi, dün soldayken bugün sağa, dün sağdayken bugün sola geçmesi kolay değildir. Bağımsızlık da aynı tutumun sonucudur: kişi taşıdığı görüşlere belirli sorgulamalardan, belirli okumalardan, belirli uslamlamalardan sonra vardığı için, nerdeyse doğal olarak bağımsızdır. Ancak, bağımsızlığı kesintisiz bir yansızlık olarak düşünmek de yanlış olur. Bağlandığı değerleri korumak için belirli konularda kendisininkine karşıt görüşleri benimsemiş kişi ya da topluluklarla bile işbirliğine girebilir. André Malraux solcu bir romancı ve düşünürdür, Georges Bernanos kralcı, dolayısıyla sağcı bir romancı ve düşünür, Robert Desnos gerçeküstücü bir ozan, hem de bir aşk ozanı. Her üçü de Fransız direniş eylemine katılır. Kuşkusuz, bu tür durumlarda, katılımın değişik biçimleri vardır. Daha savaştan önce ülkesini bırakıp Brezilya'da bir dağ başına çekilmiş olan Bernanos yazılarıyla destekler direnişi, Malraux önemli bir öncü, bir büyük örgütleyici, Desnos'sa sıradan bir savaşçı olarak. Eylemi sürdürme biçimleri de aydından aydına değişir: Malraux De Gaulle'ün kurduğu hükümette bakan olur; Desnos sürgünde ölmüştür; Bernanos bakanlık önerisini de, kendisine verilmek istenen Légion d'honneur nişanını da geri çevirerek daha niceleri gibi bağımsız yazar konumunu korumak ister.

7. Aydının hep yaratıcı, görüşlerinin hep özgün olduğunu düşünmek de yanlış olur. Proust'un anlatıcısının söylediği gibi, düşün sayısı insan sayısından çok daha azdır. Bunun sonucu olarak, bir düşünün, bir görüşün çevresinde binlerce, milyonlarca insanın toplanması doğaldır. Gene de, özellikle aydınlar söz konusu olduğu zaman, bu insanların tıpa tıp aynı şeyleri düşündüklerini, tıpa tıp aynı şeyleri duyduklarını söyleyemeyiz. Aydının ayırıcı özelliğinin belirli düşünlere, belirli düşüncelere kendi arayışları, kendi uslamlamaları sonunda varmak, hiçbir düşünü hazır kalıp olarak benimsememek olduğunu belirtmiştik. Bence, aydının en temel

özelliklerinden biri düşüncelerinin kendi düşünceleri olmasıdır; özgün de olsalar, yaygın da olsalar kendi kişisel düşünceleridir düşünceleri. Bu nedenle, çok küçük, çok önemsiz bile olsa, özgün bir yanları bulunduğu söylenebilir. Gerçek aydının kolay kolay yön değiştirmemesi bundandır, görüşleri kişiliğinin ayrılmaz ve yeri doldurulmaz bir parçası olduğu içindir.

8. Fransızların intellectuel sözcüğü de, bizim aydın sözcüğümüz de, daha kullanıma girdikleri anda, belirgin bir biçimde ya da, başka bir deyişle, ağırlıklı olarak düşüngüsel çağrışımlıdır. Le Petit Robert düşüngüyü genel çizgileriyle “bir çağa, bir topluma ya da bir sınıfa özgü düşünler, inançlar ve öğretiler bütünü” biçiminde tanımlar. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, her çağın, her toplumun, her sınıfın egemen bir düşüngüsü vardır belki, ama aynı dönemde, aynı toplum, hatta aynı sınıf içinde değişik düşüngülerin bir arada yaşadığı, sık sık da çatıştığı görülür. Dreyfus karşıtları Dreyfus yanlılarını intellectuel olarak nitelerken, aralarındaki düşüngü karşıtlığını da vurgulamış olurlar. Öte yandan, bireysel düzlemde, herhangi bir düşüngüye bağlanmış olmak aydın sayılmak için yeterli değildir. Gördüğümüz gibi, aydın kavramı çok yeni bir kavramdır. En azından başlangıçta, Batı’da on dokuzuncu, bizde yirminci yüzyılda ağırlık kazanan olgucu, evrimci, özgürlükçü, halkçı, eşitlikçi, aydınlanmacı düşüngüyü savunan kişiler için kullanılmıştır. Sözcük bugün de bu kullanımın izlerini taşır. Aydını tanımlayan düşüngünün bir başka yanı da laik yaklaşım, düşünce ve edimlerde dinsel inançtan, dinsel kurumlardan, dinsel kaygılardan bağımsız olmaktır. Ama burada da bir tekbiçimlilik söz konusu değildir hiçbir zaman; örneğin eklemlenimleri oldukça kesin çizgilerle belirlenmiş marksçı düşüngünün sınırları içinde bile, farklı yorumlarla, değişik yaklaşımlarla karşılaşırız.

Konuyu böyle ele aldığımız zaman, kimi yazarlarımızın düşüncesizce kullandıkları “cahil aydın” ya da “inanç aydını” gibi nitelemeler terimlerde bir çelişki olarak belirir. Türkiye’de yeterli sayıda müze bulunmaması, sayıca çok yetersiz olan tiyatrolarda nitelikli oyunlar gösterilmemesi, ilkokullarda coğrafya derslerinin gerektiği gibi okutulmaması gibi nedenlerle aydınlarımızın ister istemez yetersiz kalmaya yargılı olduklarını savunmak saçmadır; ama, Ömer Seyfettin’den Halide Edip Adıvar’a, Ataç’tan Yaşar Nabi’ye, Ömer Asım Aksoy’dan Melih Cevdet Anday’a, Türkiye’de yirminci yüzyılın başlarından beri Batı ülkelerindeki aydın

tanımına uygun aydınlarımız her zaman olmuştur, bugün de var, hem de sayıları kimilerinin düşündüğünden çok daha fazla. Yazık ki yanlışın doğruluğuna inanmış ya da çıkarını yanlışı doğru diye göstermeye bağlamış olanlara doğruyu göstermek çok zor. Böylece, ikide bir, bilgisizlikleri ve saptırmacaları değişik zamanlarda ayrıntılarıyla gözler önüne serilmiş kişiler "Türk aydını cahildir!" diye haykırdılar mı bir demeç fırtınasıdır başlıyor. Ama, göründüğü kadarıyla, bu saptırma ve karıştırma çabasında en büyük pay yazılı, sözlü ve görüntülü basının deynekçilerinin: öyle yoğun bir yalancı sorun fırtınası çıkarıyor, en açık gerçekleri bile öyle bir karıştırıyorlar ki kimi zaman doğruyla yanlışı birbirinden ayırmak için aydın olmak bile yetmiyor.

Böylece, Türkiye'nin şu yürekler acısı döneminde, seçkin "aydınlarımız" akşam sabah 31 Mart Olayı'nı tartışıyorlar.

1. 8. 2001

Hangi Ulusal Güvenlik?

Cinler'in ödünsüz kahramanı Şatov genellikle soyutun içinde düşünce yürüten yaşlı dostunu “Halkı olmayanın Tanrı'sı da yoktur!” diye tersler. “Şunu iyice koyun kafanıza: kim halkını anlamaz olur ve onunla bağıntıyı koparırsa, yavaş yavaş inancını yitirir, tanrıtanımazlığa ve umursamazlığa gömülür.” Bu gözlem kimilerine aşırı, hatta saçma görünebilir. Bana sorarsanız, yüzde yüz doğrudur; üstelik, genelleştirilmeye de elverişlidir. Öyle ya, halkıyla bağlarını koparan kişi yalnız dinsel inancını yitirmekle kalmaz; hiçbir inanca, hiçbir düşüngüye, hiçbir öğretiye gerçekten bağlı değildir artık. Hiç kuşkusuz, belirli bir düşüngüye bağlı gibi görünür, belirli bir öğretiyi savunur, ama duygularının içtenliği, düşüncelerinin gerçektenliği kuşkuludur. Neden derseniz, duygunun içtenliği, düşüncenin gerçektenliği her şeyden önce bir özne konumuna gelmeyi gerektirir, özne konumuna gelmek de bir topluluğa, bir ortama göre tanımlanmayı. Öte yandan, Dostoyevski, Şatov'un yaratıcısı, sevgiyi de sokar işin içine. Sevgi benden ötekine, buradan öteye doğru uzanan bir kavrama, bir özdeşleşme çabası olduğuna göre, halkından kopan, onu anlamayan, sevmeyen kişi anayı babayı yadsıyan, ekmeğe tüküren kişidir, bir karşı-özne, hatta bir düşman-öznedir.

Şatov, aynı konuşmada, bu karşı-tutumun, bu kendinden habersiz düşmanlığın nedenine de parmak basar: “Halkı görmezlikten geldiğiniz yetmiyor, ona karşı iğrenç bir horgörü sergiliyorsunuz; bunun çok basit nedeniyse, halk dendi mi yalnızca Fransız halkını, hatta yalnızca Parisliler'i göz önüne almanız”, der dostlarına. Biz de, kendi ülkemizde, düşüngülerin ve öğretilerin bu akşam pazarında, halkı ve ülkeyi horgören politikacılarla, yazarlarla, “akademisyenler”le sık sık karşılaşıyoruz. İşin ilginç yanı, sağcılar arasında da, solcular arasında da, kökten dinciler arasında da çoğunluğu böyleleri oluşturuyor. En azından, seslerini en çok duyuranlar bunlar. Kökten dinciler gözlerini Suudi Arabistan'a dikmişler, yurda Araf, halka yolunu şaşırmış koyun sürüsü diye bakıyorlar. Kendilerini koyu ulusçu diye niteleyen sağcılar, gözlerini her geçen gün biraz daha ezilen yoksul halka çevirecek yerde, varsayımsal bir Türk ulusunun düşünü kuruyor, onun yüzyıllarca önce yaşadığını düşündüklerini yeniden

yaşayacağım diye ıssız yaylalarda kımız içip cirit oynuyorlar. “Solcuyum” diyenlerse, her türlü sol ilkeyi çoktan rafa kaldırmış, küreselleşim dalgasıyla büsbütün yabanıllaşmış anamalcılığın tüm ilkelerini vazgeçilmez ve dönüşsüz zorunluluklar olarak benimsemişler. Bu açıdan bakılınca, sağcı ve orta yolcularla hiçbir ayrım, hiçbir karşıtlık yok aralarında. Ulusun her gün biraz daha yoksullaştırıldığı, ülkenin belli başlı kaynaklarının haraç mezat yabancılara satılmak istendiği şu uğursuz dönemde, ötekiler gibi onların da karşılarına aldığı tek şey ulusçuluk; daha özel olarak da Türkler’in ulusçuluğu.

Evet, böyle: Yunan ulusçuluğunu anlıyorlar, Ermeni ulusçuluğunu anlıyorlar, Kürt ulusçuluğunu anlıyorlar, Amerikan ulusçuluğunu anlıyorlar, İngiliz ulusçuluğunu anlıyorlar, Fransız ulusçuluğunu anlıyorlar, ama, sıra Türk ulusçuluğuna gelince, hayır, bunu insanlığa ve demokrasiye yüzde yüz aykırı buluyorlar. Bunun sonucu olarak, Türkler’i ve Yunanlılar’ı Kıbrıs’ta aynı ulusal yönelimler ve aynı ulusal çıkarlar karşı karşıya getirirken, bizim kimi solcularımıza göre, saldırgan, uzlaşmaz, dolayısıyla haksız olan yalnızca Türkiye’dir. Güney Doğu’da bölücü amaçlarla başlatılan çarpışmaların suçunu ülkeyi böldürtmek istemeyenlerin sırtına yükler, arada bir yargıç karşısına çağrılınca, duruşmalarında önderleri kendisinin istemediği bir yönetim kurmak istemiş olan Vietnam’da tarihin en yabanıl savaşlarından birini başlatan, Şili’de halkının oylarıyla iktidara gelmiş olan Allende bağımsız bir politika uygulamaya kalktı diye çok gizli ve çok kirli yollarla onu da, binlerce yandaşını da ölüme yollayan ülkenin sıradan bir görevlisi de hazır bulunduğu için kasım kasım kasılırlar. Kuşkulu yabancı kuruluşlardan kendi ülkelerinin askerlerini yermek için aldıkları dolarların döktükleri alınterinin karşılığı olduğunu söylerler. Öyle küreselci, öyle insancıl, öyle barışseverdirler ki sağcısı 29 Ekim 1923’ü anımsamak bile istemez, solcusu 1915 olaylarını Hitler’in Yahudi soyuna karşı sürdürdüğüne özdeş bir eylem, bir soykırım olarak değerlendirir. Bütün bunlardan sonra, ülkenin zenginliklerinin yabancılara pazarlanmasından daha doğal, daha uygun bir şey olamaz onlara göre: hem çağımız bunu böyle gerektirmektedir, hem de ulusalcı anlayışın sonunu getirmesi bakımından yararlıdır. Sağcı, solcu, ortacı, gerici kesinlikle birleşir bu konuda.

Göründüğü kadarıyla, bu sağcı, solcu, ortacı ve gerici kaynaşmasının en somut, en parlak ve en çağcıl örneği son yılların ilginç politikacısı Mesut Yılmaz. Romancılar romancısı Dostoyevski'nin bile kırk yıl düşünse imgeleminde canlandıramayacağı türden yeni ve çelişkin koşulların potasında yoğrulmuş ve Özal'ın yanında yetişmiş olması ekinsel ve düşünsel düzlemde olmasa da siyasal düzlemde ayrıcalıklı bir yer kazandırmıştır kendisine. Siyasal, düşünsel, aktörel tüm değerleri yozlaştırmaya yönelen 12 Eylül döneminin ardından, ama onunla barışık ve bağdaşık biçimde, ülkede belirli bir ağırlığı bulunduğu düşünülen dört siyasal eğilimi: sağı, solu, ortayı ve geriyi kaynaştırmak savında olan garip bir partinin önde gelenlerinden biri ve ikinci genel başkanıdır. Dört siyasal yönelimin dördünü birden kucaklama çelişkisini, tıpkı kurucu genel başkanı gibi, onlara boşvererek aşar. Buna karşılık, gene tıpkı kurucu genel başkanı gibi, etkinliğini ekonomide, ekonominin de en alt düzeyinde, almada ve satmada yoğunlaştırır. Kurucu genel başkanı için olduğu gibi onun için de politikacının başlıca görevi alıcı ve satıcıların önündeki toplumsal, tüzel, aktörel tüm engelleri kaldırmak, bir başka deyişle, halkın olanın beylere aktarılmasını kolaylaştırmaktır.

Bu nedenle, devletin başına onu küçültmek için geçmek ister. Gene bu nedenle, çok özel bir özel girişimcidir. Başbakanlığı sırasında, çok özel alıcılarla çok özel özelleştirme görüşmeleri yapmıştır. Küçültmeyi düşündüğü devletin, dolayısıyla bu devleti kurmuş ve bugüne kadar yaşatmış olan toplumun uğrayabileceği zarar onun için pek de önemli değildir. Bunun sonucu olarak, Bergama halkının Eurogold Şirketi'ne karşı verdiği ölüm-kalım savaşında, bu yiğit insanların kesin yargı kararlarıyla belirlenmiş haklarının verilmesi, istemeyerek de olsa, hukuka uyulması konusunda serçe parmağını bile oynatmazken, geniş olduğu kadar da değerli bir yurt parçasını büyük bir yabancı şirkete armağan etmiş olmakla övünür. Gerekçesi de kıyaktır: altmış milyonluk ülkede birkaç bin kişiye iş; bir başka deyişle, yabanın patronuna ülkenin en güzel toprakları, toprakların bin yıllık sahiplerine de ırgatlık. Görüldüğü gibi, Mesut Yılmaz özelleştirmeciliği bir karşı-ulusalcılıktan başka bir şey değil. Bu bakımdan, dört siyasal eğilimi birden kucaklayan ANAP'ın Yedinci Büyük Olağan Kongresi'nde, "ulusal güvenlik" kavramına bindirmesi, "Ulusal güvenlik gerekçesiyle devletimizin bekasını sağlamlaştıracak, milletimizi rahat ve huzura erdirecek adımlar atılması adeta imkânsızlaştırılmaktadır. Türkiye

eğer bir adım ileriye gitmek istiyorsa, bu sendromdan kurtulmalıdır”, derken, kendi kendisiyle tutarlıdır.

Ancak, ulusal güvenlikten ne anladığını, Türkiye’nin gelişmesini olanaksız kılan ulusal güvenlik gerekçesini kimlerin nerede, ne zaman, nasıl kullandığını açıkça söylemekten özenle kaçınır. Anlı şanlı bir başbakan yardımcısı olarak engellemeleri engelleme yolunda neler yaptığını, çabalarını sonuçlandıramayınca neden partisini alıp hükümetten çekilmediğini açıklamaktan da özenle kaçınır. Bizler sıradan yurttaşlarız, belki de sözü edilen güvenlik gerekçesiyle, kapalı kapılar ardında neler olup bittiğini bilemeyiz. Ama, şu ünlü TELEKOM olayı gözler önünde dururken, en azından IMF’nin istekleri karşısında hiçbir güvenlik gerekçesinin dikiş tutturamadığını ve ülkenin yönetimine katılan herkesin bu konuda sorumluluğu bulunduğunu göremeyecek kadar alık değiliz. Mesut Yılmaz’ın yolsuzlukları soruşturan güvenlik görevlilerine ve savcılara karşı ne denli etkili olduğunu da gördük. 12 Eylül’ün kanatları altında başlayan uzun iktidarları sırasında insan hakları konusunda kendisinin ve partisinin ne denli duyarsız kaldığını da unutmadık.

Öyleyse ne oldu Mesut Yılmaz’a? Kimi yazarların ileri sürdükleri gibi, kimlere yöneltildiği bile pek anlaşılamayan bu kuşkulu sataşmanın tutucu çevrelere bir göz kırpma olmasını mı istedi? Neden olmasın? Ama, bana öyle geliyor ki, sorunun yanıtı Mesut Yılmaz’ın konuşmasının son tümcelerinden birinde yatıyor: “ANAP zor zamanlarda ne yapılması gerekiyorsa onu yapanların partisidir”. Biliriz, Demirel’lerin, Çiller’lerin, Baykal’ların, Yılmaz’ların gözde tümcesidir bu, belirli ve tutarlı bir öğreti, kararlı ve ilkeli bir tutum yokluğunda, günün ya da saatin esinine göre üretilmiş yüzeysel söylemlerin göstergesidir. Ama varacağı yere çabuk varır genellikle, arada sırada, bir koyup üç almayı bile sağlar.

Bu kez de öyle oldu: sıradan bir partinin sıradan kongresinin ülke çapında bir olay düzeyine yükselmesini sağlarken, Özal’ın ardılını da karşı-ulusalcıların gözünde bir kahramana dönüştürdü.

1. 9. 2001

Barbarlık

Birileri nice yıldır bıkıp usanmadan yurtseverlik ve ulusçuluk dersi verir bize. Derslerinin özünü de, en azından görünüşte, insancıl mı insancıl bir duygu: sevgi oluşturur. Ancak, dedikleri gibi, biraz “maço” bir sevgi söz konusudur: kafaları kızmayagörsün, “Ya sev, ya terket!” diye paylayıverirler hemen. Böylece, gözdağı ve dışlama eşliğinde dile gelince, yol göstericilerimizin sevgi anlayışı konusunda kuşkuya düşeriz ister istemez. Sınırlı bir sevgidir bunlarınki, sınırlı bir sevgi bile değil, bir karşı-sevgidir, yurdu ve yurttaşı yüceltir gibi görünür, ama sonuçta kinle özdeşleşir. Bu karşı-sevginin bir başka türü de kendi halkından, kendi soyundan, kendi yurdundan olanı şu ya da bu nedenle dışlayıp aşağılamaktır.

Bu ikinci tür birincisinden çok daha eskidir gerçekte, Osmanlı’nın yükseliş döneminde başlamış, Batılı uyruklarının bağımsızlıklarını kazanmaları sonucu, Türk halkı sırtını dayayabileceği tek kitle durumuna gelinceye kadar da sürmüştür. Ama kökü kurumamıştır: bugün de yeni emperyalizm ya da küreselleşme dedikleri uğursuz akımın yerel destekçilerince sürdürülmekte: kimi bıçkın yazarlarımız bu yolda en ufak ödün vermiyor, kafaları kızdı mı ya da kafayı buldular mı “Türk olmaktan utanıyorum!” diye kesip atarak kendilerini halklarından soyutlayıveriyorlar. Gerekçelerine gelince, üç aşağı beş yukarı hep aynı: halkımızın bağnazlığı ve barbarlığı. Bağnazlık ve barbarlığın sınırlarını çok geniş tuttukları için de sürekli olarak “Türk olmaktan utanmak” durumundalar.

Öyle ya, adam gibi bir halk oylaması yapmadan Türkiye Cumhuriyeti’ni kurmuş olmayı kamuya saygısızlık, Kurtuluş Savaşı’nı bir barbarlık olarak değerlendirenler bile var içlerinde. Birkaç yıl önce, anamalcı kesimden gelen genç bir parti başkanı, Kanuni Sultan Süleyman ve Turgut Özal hayranı bir Türkiyeli olarak, “1923’ü düşünmek bile istemiyorum!” diyebilmişti; kimi “barışsever” yazar ya da çizerler de “Siz Kurtuluş Savaşı’mızı da barbarlık olarak mı değerlendiriyorsunuz?” diye sorduğunuz zaman, “Evet, öyle, Mustafa Kemal biraz dişini sıksaydı, iyi kötü bir barışçıl çözüm bulunurdu”, diyorlar. “Peki, bu adamlar topraklarımızda ne

arıyordu, neden halkımıza etmediklerini bırakmadılar?” diye soracak olanlara da yanıtları hazır: “Adamlar atalarının topraklarına geri dönmüşlerdi”. Neden derseniz, bir başka yazımda da belirttiğim gibi, küreselleşme tutkunu yazarlarımız, çizerlerimiz ve düşünürlerimiz Yunan ulusçuluğunu anlıyorlar, Ermeni ulusçuluğunu anlıyorlar, Fransız, İngiliz, Alman, İtalyan, Rus ulusçuluğunu anlıyorlar, ama Türk halkından, Türkiye’nin bağımsızlığından yana çıktınız mı, Türk halkına yöneltilen eleştirilerin aşırılığından yakındınız mı hemen bağnazlıkla, gerçekleri saptırmakla, tarihinizle yüzleşmekten kaçınmakla suçluyorlar sizi; sonra da, saltık ırkçılıktan çok daha kötü olan bir karşı-ırkçılıkla, göğüslerini gere gere, “Türk olmaktan utanıyorum!” diyorlar. Evet, böyle: Nazım Hikmet en başkaldırtıcı koşullar içinde bile sonuna kadar üstlenmişti türklüğünü, bunlarsa, kimi zaman bir hükümetin, kimi zaman sınırlı bir topluluğun olumsuz edimini koca bir halkın sırtına yükleyip “Türk olmaktan utanıyorum!” diye yinelemekten bıkmıyorlar, sanki kimliklerini pazardan almış da daha eve gelmeden kazıklandıklarını anlamış gibi.

Şu son haftalarda, Yılmaz Karakoyunlu’nun Varlık Vergisi’nin Yahudi, Yunan ve Ermeni kökenli yurttaşlarımızın yaşamında yarattığı “tragedyalar”ı dile getirdiği öne sürülen Salkım hanımın taneleri adlı romanından yola çıkılarak çevrilen film çevresinde başlatılan ateşli tartışmalar sırasında aynı tutum bir kez daha çıktı ortaya: özellikle Radikal ve Cumhuriyet’in kimi çok seçkin ve çok bıçkın yazarları bir kez daha türklüklerinden utanıp “Türk olmanın dayanılmaz ağırlığı”ndan sözettiler, bir kez daha tarihimizle yüzleşip bağnazlık ve barbarlığımızı açıkça üstlenmeye çağırdılar bizi.

Ama insanı ikircilliğe düşüren bir şeyler yok mu bu işte? Bana var gibi geliyor. Örneğin tarihimizle yüzleşmek için bir romanın ya da bir sinema yapıtının kaynak gösterilmesi hem gülünç, hem sakat bir tutum. Öte yandan, filmin senaryosunu hazırlayan Ermeni kökenli yurttaşımız Etyen Mahçupyan, tarihsel verileri biraz fazlaca çarpıttığı söylenen romanın çarpıtmalarını az bulmuş olacak ki, bir çarpıtma da kendisi eklemiş: bir “havra” sahnesini çekmek için gerçek bir “havra” bulamayınca, başka pek çok çözüm varken, Yahudi kahramanı Ermeni’ye dönüştürerek oluntuyu bir Ermeni kilisesinde geçirmek gibi fazlasıyla dolambaçlı ve fazlasıyla saymaca bir yol seçmiş, böylece, ister istemez, 1915 olayları konusunda

kimi Batı parlamentolarında ülkemize ve ulusumuza yöneltilen haksız suçlamaların anısının belleklerde çok yeni olduğu bir dönemde, kimi soydaşlarının çok sevdiği “kurbanlık” söylenine yeni bir öğe daha eklemişti. Romana da, gerçeğe de ters düşen bu tutumun bir ırkçılık kuşkusu uyandırması doğaldı. Eleştirilmesi de doğaldı. Ülkemizde, gerek Varlık Vergisi’nin uygulanması sırasında, gerek başka zamanlarda, kimi azınlıklara, bu arada Ermeni yurttaşlarımıza haksızlık edilmiş olabilirdi, bu tür haksızlıkların günümüzde bile sürmesi de olanaklıydı; hiç kuşkusuz, çirkin tutumlardı bunlar, düzeltilmeleri için hepimizin savaşım vermesi gerekirdi. Ancak, gördüğümüz kadarıyla, Etyen Mahçupyan bu ülkede en az benim kadar özgürce yazıp konuşan bir yurttaşımız; kitleye ulaşma olanaklarıysa, bir günlük gazetede yazdığına ve bir devlet kurumu olan TRT’yi de arkasına aldığına göre, benimkinden çok daha fazla. Bu arada, cumhuriyetimizin temel ilkelerinden laikliği bile tartışma konusu yaparak sizi, beni “laikçiler” diye küçümseyebilen bir yazarımız. Öyleyse, her ikimiz de bu ülkenin özgür yurttaşları olduğumuza göre, o beni eleştirirken, benim de onu eleştirmemden daha doğal ne olabilir? Senaryosunda yaptığı “sosyal” değişiklik eleştirilmeyecek bir değişiklik mi? Ayrıca, eleştiride ölçünün kaçırıldığı, konunun saptırıldığı düşünülüyorsa, bu iş birkaç kişinin işi. Ben olsam, onlar gibi davranmazdım. Salkım hanım yanlısı yazarlarımız da onlar gibi davranmazlardı; tam tersine, yüzde doksan dokuz virgül dokuz, onun yanında yer alırlardı. Alıyorlar da. Üstelik, sayıları çok daha fazla. Öyleyse Türk olmaktan ne diye utanıyorlar ki? Tüm Türk halkı mı karşısına aldı Etyen Mahçupyan’ı?

Varlık Vergisi konusunda da böyle. Bir kez, hiç kimse gizlemiyor böyle bir vergi çıkarıldığını; kusursuz uygulandığını söyleyen de yok; bu nedenle, tarihle yüzleşmekten kaçınma savı tümden geçersiz. Ama yalnızca musevi ve hıristiyan yurttaşlarımıza yönelik bir “barbarlık” olduğu, onların ocaklarını söndürdüğü savının doğru olması durumunda bile, böyle bir verginin bizi türklüğümüzden utandırması gerekmez gibi geliyor bana. Varlık Vergisi bir halk oylaması sonucu çıkarılmadı, belli bir dönemde belli bir hükümetin uygulamasıydı. Yılmaz Karakoyunlu ne denli abartırsa abartsın, Etyen Mahçupyan ne denli saptırırsa saptırsın, uygulamayı tüm halkın sırtına yüklemek haksızlık. Aynı biçimde, Kurtuluş Ordusu’nun önünde kaçarken, Yunan birliklerinin yüzlerce köyü ateşe vermeleri tüm Yunan halkının, belli bir dönemde, Anadolu’nun belli yerlerinde, diyelim ki

Saimbeyli’de, Ermeni çetecilerin yalnızca Türkler’in nüfus oranını düşürmek amacıyla kundaktaki bebekleri bile öldürebilmeleri tüm Ermeniler’in barbarlığı olarak nitelenemez. Nitelenebilmesi durumunda, örneğin Fransız askerlerinin Türkiye’de, Vietnam’da, Cezayir’de, Amerika Birleşik Devletleri yönetiminin Vietnam ve Şili’de, Hitler yönetiminin Almanya’da ve başka Avrupa ülkelerinde yaptıkları göz önüne alınınca, Türk olmaktan utanç duyan fazlasıyla insansever yazar, çizer ve düşünürlerimizin her şeyden önce insanlıklarından utanmaları gerekir. Ayrıca, bu uluslar içinde örnek aldıkları kurum ve kişiler de kaşla göz arasında birer kötü örneğe dönüşebilir. Öyle ya, kimi Batı kurumlarının halkımıza karşı ne denli önyargılı davranabildiklerine şu son yıllarda çok sık tanık olduk. Uygar Batı’nın tüm aydınları, tüm sanatçıları, tüm bilim adamları da önyargıdan arınmış değil. Örneğin az buçuk mürekkep yalamış yazar ve çizerlerimizin “Özgürlük” ozanı diye bildikleri Paul Eluard, göğsünü gere gere, “Büyükbabamın babası Eluard Cezayir’in fethi sırasında on dört yıl askerlik yapmış. Babam altı yıl askerlik yaptı. Ben de altı yıl yaptım; işgal yıllarıyla birlikte on yıl eder. Bizler asker aileleriyiz. Asker ozanlarız”, diyebilir; sonra, gene göğsünü gere gere, “Eskiden ‘Boche’ sözcüğünden tiksinirdim, bana aykırı gelirdi. Şimdi tiksinmiyorum”, diye ekleyebilir; yani Almanlar’ın aşağılayıcı bir adla anılmalarını hoşgördüğünü kesinleyebilir.

Ancak, Eluard’ı biraz da faşist Alman yönetiminin Fransız halkına tam dört yıl çektirdikleri böyle konuşturuyordu. Bizim kimi yazarlarımızı kendi halklarından soğutansa, olsa olsa adına küreselleşme dedikleri şu yeni-emperyalizm, yani eskisine rahmet okutan yeni anamalcılık olabilir: bizi tarihimizle yüzleşerek kendi kendimizden utandırması beklenen ünlü vergi egemen sınıfın en kutsal değerine, anamala konulmuştur; bu verginin sonuçlarını yapıtında bir tragedya olarak işleyen adamsa, hem ülkemizde anamalcılığın en acımasız belirimlerinden olan bankerlik uygulamasının öncülerinden biridir, hem köktenci anamalcılığın ödünsüz savunucusu ANAP’ın önde gelenlerindendir, hem de Ecevit hükümetinin özelleştirmeden sorumlu devlet bakanıdır. Söylemek bile fazla, “Türk olmaktan utanan” ya da “Türk olmanın dayanılmaz ağırlığı” altında ezilen yazar, çizer ve düşünürlerimizin bir bölümü yadsır bu gözlemi; bu arada, sağda mı, yoksa solda mı yer aldıklarını sorsanız, yalnızca “solcu” değil, düpedüz “sosyalist” olduğunu kesinleyenler bile çıkar içlerinden. Ama

durum ortada: yalnızca savundukları değer, savundukları sınıf, savundukları sanatçılar değil, kendi halklarını bir tür barbarlıkla suçlayabilmeleri ve kendilerini ondan soyutlayabilmeleri nicedir anamalcılığın kara sularında yüzdüklerini göstermekte.

Claude Lévi-Strauss barbarlığı barbarlığa inanan kişinin özelliği diye tanımlıyordu. Biz de yurttaşlarına “Ya sev, ya terket!” diyenle halkından utandığını söyleyeni kaynaştıran nitelik olduğunu ekleyelim.

1. 1. 2002

Yaşamsal Bir Öneri

Rabelais'nin birbirini bütünleyen beş başyapıtı arasında ben en çok Le Tiers Livre'i severim, Le Tiers Livre'de de yargıç Bridoye'nın yargılama yordamına ilişkin bölümleri. Hiç kuşkusuz, öteki bölümler de ilginçtir. Örneğin Panurge'ün nerdeyse tüm roman boyunca süren evlenme sorunu bir yandan güldürürken, bir yandan da kuşkunun sınırsız enginliklerinde başımızı döndürür. Ama Mirelingues yargıcı Bridoye gerçekten ilginç adamdır, yargılama yordamı da hem özgün, hem tutarlıdır. Doğru, ilk bakışta, hiç öyle değilmiş gibi görünür: Bridoye bakmakta olduğu dava konusunda her işlemi titizlikle tamamladıktan, tüm belge torbalarını toplayıp önüne koyduktan sonra, eline bir çift zar alıp atarak bitirir işi; bir başka deyişle, kararını zarın rastlantısının ayrıcalıklı kıldığı kişiden yana verir. "İyi güzel de, sonucu bir çift zar belirlediğine göre, işi daha ilk oturumda bitirmek varken, aylar ve yıllar boyunca torba torba belge toplamak da neyin nesi?" diyenler olursa, yanıtı çoktan hazırdır: biçim ya da, eskilerin deyimiyle, "mevzuat" bunu böyle gerektirir, bir; bu iş sağlık açısından iyi bir alıştırmadır, iki; zaman her şeyi olgunlaştırıp kesinleştirir, üç. Ne olursa olsun, bilge Pantagruel ilginç yargıcın gerekçelerini gönülden onaylar: "Bana öyle geliyor ki Tanrı'nın parmağı var bu işte; bu kura çekme yoluyla yargılamalarda, sizin saygıdeğer ve yüce mahkemenizde bugüne kadar tüm kararların doğru çıkmasını o sağlamıştır", der. Artık yaşlanmış olması nedeniyle, yanına genç ve aklı başında bir danışman verilmesinde yarar görürse de, görevinden alınması durumunda, onun kendisine verilmesini ister: böyle bir kişiye uyan pek çok görev vardır ülkesinde. Daha başkaları daha da geçerli gerekçelerle açıklar ünlü yargıcın başarısını. Örneğin Pantagruel'in önce öğretmeni, sonra yoldaşı olan "bilge" Epistemon'a bakılırsa, Mirelingues yüksek mahkemesinde ahlaksızlık öyle bir düzeye ulaşmış, hukuku yorumlamakla görevli kişilerin çürümüşlüğü öyle apaçık bir duruma gelmiştir ki bir zar atışıyla verilen karar onların kirli ve kanlı ellerle verdikleri kararlardan daha kötü olamaz. Güçlülerin, kötü niyetlilerin etkisi düşünülünce, bunlara yasaların bölüne bölüne temel ilkelerden uzaklaştığı ve alabildiğine bulanıklaştığı da eklenince, zar bir umut olarak belirir.

Yalnız Mirelingues topraklarında, yalnız Mirelingues'in koşullarında mı? Bence, hayır: Bridoye'ya Pantagruel'in ülkesinde pek çok görev bulunabileceği gibi, yöntemine de dünyanın pek çok yerinde, pek çok uygulama alanı bulunabilir. Yirmi birinci yüzyılda bile. Örneğin, çevrenizde olup bitenlere alıcı gözle bakacak olursanız, bu yöntemin, sınırları biraz daha genişletilmek koşuluyla, Türkiye'yi şu acıklı durumundan kurtaracak tek yöntem olduğunu bile düşünebilirsiniz. Doğru, tanımı gereği, zar atmak çözümü bir rastlantıya bağlamaktır. Ama, elimizi yüreğimizin üstüne bastırıp da konuşalım, ister politika söz konusu olsun, ister ekonomi, ister hukuk, ister ulusal eğitim, ister başka bir alan, bunca yıldır birbirini izleyen başarısızlıklardan, her geçen gün biraz daha çıkmaza gömülen işlerden sonra, şu katlanmak zorunda bırakıldığımız düzenin yürütücülerinin önerebilecekleri çözüm yollarının hangisinin yüzde elliden daha büyük bir başarı olasılığı bulunduğu söylenebilir? Bu yandançarklı yönetim biçiminin belirli bir mantığı, dolayısıyla belirli bir sürekliliği bulunsa, boynumuzu büküp bir yıl, beş yıl, on yıl, on beş yıl bekleyebiliriz. Ama bizimkiler mantığın sözünü ediyorlar yalnızca, sözünü ederken de onu yadsımaktan, yadsımak da söz mü, aşağılamaktan başka bir şey yapmıyorlar. Örneğin bir koalisyon mantığıdır tutturmuşlar ki olacak gibi değil. En temel konularda bile koalisyonu oluşturan üç partinin sorumluları kamuoyu önünde birbirine yüzde yüz karşıt görüşler savunuyor, dördüncü ortak bambaşka bir telden çalıyor; savunulan görüşler genellikle söz konusu partilerin kendi görüşleri de değil; bir tutarsızlıktır gidiyor; ama, "Bu nasıl oluyor?" diye sorulunca, "Koalisyon mantığı!" deyip çıkıyorlar işin içinden; bir başka deyişle, çelişkiyi mantık diye nitelemekten çekinmiyorlar. Bu kadar da değil. Herhangi bir yasayı eleştirmeye kalktınız mı hemen Yüce Meclis'in "ulusal istemi"ni çıkarıyorlar karşınıza; "ulusal istem"den sözedebilmeleri her şeye karşın yüreğinize su serpiyor, ama, bir de bakıyorsunuz, başbakan yardımcılarımızdan biri, Yüce Meclis'in çatısı altında, partisinin ulusal istemi yerine getirsin diye seçilmiş milletvekillerinin önünde, "Bu düşüncemizi IMF'ye benimsetmeye çalışıyoruz, benimsetebilirsek, yasayı bizim istediğimiz gibi çıkaracağız, benimsetemezsek onların istediği gibi" türünden sözler ediyor, yani ulusal istemin pek de önemli bir değer olmadığını, çıkarılacak yasanın bizim bildiğimiz yasa tanımına uygun olup olmamasını da sorundan saymadığını kesinliyor. Öte yandan, söz konusu yasa ister IMF'nin istediği gibi çıksın, ister kendi istedikleri gibi, içlerinden kimilerinin yıllardır savunduğu, kimilerinin savunmasa da gönülden

bağlandığı ilkelerle çelişmekte. Yıllar yılı devleti küçültmekten sözettiler, yıllar yılı her sorunu “piyasa”nın çözeceğini kesinlediler; “piyasa”nın her sorunu çözmesi için de kamunun elinde ne varsa özelleştirmek, yani yok pahasına elden çıkarmak istediler, çıkardılar da. Şimdi tutmuşlar, halkın parasını güçlük içinde bulunan bankalara aktarmak istiyorlar; bir başka deyişle, piyasanın sorununu kamuya çözdürüyorlar.

Ne var ki, bütün bunlar nicedir yapılagelenlerin daha büyük boyutlarda yinelenmesi olduğuna göre, sonucun şimdiye kadar gördüklerimizden de kötü olacağını anlamak için ileri görüşlü olmak gerekmez. IMF ve Dünya Bankası yetkililerinin iyimser demeçlerle bizimkileri yüreklendirip durmaları da olsa olsa kötü sonucun habercileri olabilir. Siz böyle bir durumda yargıç Bridoye’nın zarını bir umut kaynağı olarak görmez misiniz? Ben görürüm. Ancak, söylemek bile fazla, her koşulun kendi özel zar atımı, kendi özel adçekimi, kendi özel yazıturası vardır. Öyleyse, demokrasi yolunda bunca ilerlediğimize göre, yargıç Bridoye’nın zar atımını yalnızca bir esin kaynağı olarak görmek, bizim bugünkü uygulamalarımızdan daha üstün bir uygulama olduğunu yadsımamakla birlikte, her önemli kararda zar atımına başvurmak yerine, yöntemi ülke için önemli kararlar verecek kişilerin seçiminde kullanmak, yani, en az iki yılda bir, yirmi bir yaşından gün almış tüm yurttaşlar arasından, yöntemlerin en eskili, en bağımsızı, en demokratiğiyle, yani bir tür zar atma olan adçekimiyle seçmek gerekir. Böyle bir seçimle yönetime gelmiş yüz bağımsız yurttaş en azından yüzde elli olasılıkla ulusun kötü yazgısını değiştirebilir.

Kişisel yazgılarını politikaya bağlamış olanlar böyle bir adçekiminin demokratik geleneklere ters düştüğünü, yurttaşın seçme özgürlüğünü sınırladığı söyleyebilirler. Ama “demokratik gelenekler” sözü de “koalisyon mantığı” gibi içi boş bir söz. Tüm oyların yüzde otuzunu bile almayan adayların İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerde krallar gibi belediye başkanlığı yapabilmeleri çok mu demokratik? Yeniden Müdafaa-i Hukuk’un geçen sayısında, “Bu rejimin adı nedir?” adlı yazısında, Prof. Dr. Çetin Yetkin’in çok güzel belirttiği gibi, Doğu ve Güneydoğu illerinde verilen bir oyun Batı illerinde verilen beş ya da altı oya bedel olması eşit oy ilkesinin çiğnenmesi olduğuna göre, hangi demokrasiyle bağdaşır? Prof. Dr. Çetin Yetkin’in gene aynı yazıda belirttiği bir başka olgu, yani milletvekili

adaylarını parti başkanlarının belirlemesi, bizim de bu tekseçicilerin önerdiği kişileri seçmek zorunda kalmamız demokrasi geleneğinin gereği midir? Değilse, adçekimiyle saptanacak yüz yurttaşın mantıklıyla mantıksızı, yararlıyla yararsızı, yerliyle yabancıyı, özgürlükle uşaklığı ayırabilecek ölçüde sağduyulu olacaklarını beklememiz de doğalsa, önerimiz yerinde bir öneridir.

Hem de ulusumuza “bir ilke imza atmanın” onurunu getirir.

1. 2. 2002

Chomsky Çıkarması

Noam Chomsky'nin son yıllarda özellikle "media karşıtı" bir düşünür olarak öne çıktığını biliyorduk. 2002 şubatında, Türkiye'ye gelişi sırasında, bizim renkli, yazılı, sözlü, görüntülü basınımızca da öyle tanıtıldığını gördük. Ama bir şey daha gördük: Noam Chomsky kendi ülkesinde olduğu gibi burada da amansız karşıtı olduğu söylenen "media" ile çok iyi anlaşıyor, "media"nın çok seçkin ve çok saygın üyeleri Noam Chomsky'yi el üstünde tutuyor, en sıradan sözünü, en ufak devinimini bile kaçırmamak için gözlerini ve kulaklarını dört açıyorlardı. Al gülüm, ver gülüm, bir dostluktur tutturmuşlardı ki deme gitsin, su sızmıyordu aralarından, ana, baba, bacı, kardeş gibi kaynaşıvermişlerdi. Bir çelişki yok muydu bu işte? Karşıtı karşılarında görünce kendilerinden geçen bu çok seçkin beyler, Türkiye'de ya da başka yerde, daha başka ve daha gerçek "muhalifler"le, diyelim ki bir Bertrand Russell'la, bir Jean-Paul Sartre'la ya da bu "media" konusunu derinlemesine irdelemiş olan bir Roland Barthes'la karşı karşıya gelmiş olsalardı, onlarla da bu denli kaynaşabilirler miydi? Herhalde hayır. Russell da, Sartre da, Barthes da başka bir dil konuşurdu, Russell'ı, Sartre'ı, Barthes'ı ve benzerlerini anlamak, kavramak için bizimkilerin yüzde doksan dokuzunun ayrımında bile olmadığı bir düşünsel birikim gerekirdi; bu nedenle, "media"mızın çok seçkin ve çok yetkin üyeleri üç dakikadan fazla bir söyleşim kuramazlardı onlarla. Chomsky'yse, kendi bulundukları düzeyden, kendi kokmaz bulaşmaz dilleriyle, fazlasıyla alışkın, fazlasıyla tutkun oldukları kalıplarla, beylik savsözlerle sesleniyordu onlara. Böyle olunca da karşıtlık ya da "muhaliflik" bir süs öğesine dönüşüyor, sıkı bir paslaşmadır başlıyordu. Noam Chomsky ülkesindeki son başkanlık seçiminin sonucunu "Florida sahtekârlığı" diye niteledi mi karşıtı da, yandaşı da kendinden geçiyordu. Noam Chomsky onlardan ilgi gördüğü ölçüde varolduğunu duyuyor, onlar da Noam Chomsky'yi anladıkları ölçüde yükseldiklerini seziyorlardı. Karşıtlık yalnızca sözdeydi. Kısacası, Noam Chomsky'nin, "media karşıtı" ününe karşın, bizim "media"mızın çok seçkin üyeleriyle bu denli kolay anlaşmasının nedeni olsa olsa düşüncesinin düzeyi olabilirdi.

Gerçek durum da buydu: adamın söylediklerinin hiçbiri yeni değildi. Yalan değil, büyük bir doğruluk payı içeren sözler de söylüyordu zaman zaman, ama yüzlerce kez dile getirilmiş görüşleri yineliyordu yalnızca. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nin ve onu izleyen öteki büyük devletlerin savaşçılığı, savaş kışkırtıcılığı ve silah tüccarlığı konusunda söylediklerini nice yıldır, hem de belki çok daha çarpıcı, çok daha tutarlı ve çok daha kapsamlı bir biçimde, Türkiye'de birçok aydın, birçok gazeteci söylemişti. Noam Chomsky'nin ağzından çıkınca, olgu yepyeni bir gerçek oluverdi. Noam Chomsky, Türk hayranlarıyla konuşurken, "eski moda deyimiyle sınıf mücadeleleri" sözlerini kullanarak "sınıfsal savaşım"ın kendisi için bir benzetme öğesinden öte bir anlamı bulunmadığını gösterdi; onun yerine, yirmi birinci yüzyılda, şu eskil efendi/köle karşıtlığını yerleştirerek çok bilinçli ve çok "global" Türk hayranlarından bir alkış daha aldı. "Sizin PKK ile savaştığınız dönemde Amerikan silah firmalarının satışları çok arttı", dediği zaman, çok büyük bir olasılıkla, ağızlar en az üç saniye açık kaldı, bilinçli Türk hayranları coşkudan büyümüş gözlerle birbirlerine bakıp "Vay be! Hiçbir şey kaçmıyor herifin gözünden!" diye fısıldaştılar. Büyük düşünürün, kaşla göz arasında, Birleşik Amerika'daki silah üretimini alabildiğine düşürüp Türkiye'deki silah tüketimini alabildiğine yükselttiği, Türkiye'nin PKK ile savaşmak için Amerika Birleşik Devletleri'nden silah satın almış olması durumunda, ülkesinin silah üreticilerinin satışları içinde Türkiye'nin almış olabileceği silah toplamının devede kulak bile olamayacağı çok saygın Türk hayranları arasında hiç kimsenin usuna gelmedi. Koskoca Chomsky'nin söylediklerinden kuşku mu duyacaklardı?

Türkiye'nin bir "terorist devlet" olarak nitelenmesi konusunda da böyle. Türk devletinin bir Suriye, bir Libya gibi kendi ülkesi dışında yıldırı eylemleri düzenlediği konusunda bir bilgimiz yok; Çeçenistan'ı saymazsak, bir Yunanistan, bir İtalya, bir Suriye gibi başka ülkelerdeki yıldırı örgütlerini desteklediği konusunda da bir bilgimiz yok; ama Noam Chomsky Türk devletini kendisine başkaldıranların yıldırı eylemini bastırmaya çalıştığı için "terorist devlet" olarak niteleyince, "media"mızın çok seçkin ve çok saygın üyelerinden çıt çıkmadı. Noam Chomsky "Türkiye'deki insan hakları ihlallerini raporlardan öğrendim. Diyarbakır'a gitmemin nedeni bu ihlalleri görmek", dediği zaman da çıkmadı sesleri. Koskoca insan hakları savunucusuna "Kimlerin hangi raporlarından?" diye soru soracak kadar görgüsüz değildi hiçbiri. Adına yaraşır bir düşün ve

bilim adamının bir iki rapora bakarak konuğu olduğu ülkeyi açıkça suçlamaktan çekinmeyecek kadar kesin yargılara varabilmesi, önce "görmeden" inanıp sonra "görmeden" inandığını "görmeye" gitmesi ve bu "görme" edimini daha çok kendisinin konuştuğu birkaç söyleşiyle sınırlaması da Türkiye'deki çok seçkin ve çok yetkin hayranlarını hiç mi hiç rahatsız etmedi. Bereket, Diyarbakır'a varır varmaz, büyük düşünür "insan hakları savunucusu" niteliğini çabucak "yandaş" niteliğiyle değiştirdi de durum biraz aydınlanır gibi oldu: "Dayanışma için geldim!" dedi, hemen arkasından da "yakın bir gelecekte özerk bir Kürdistan" muştusu verdi.

Bu dil, bu uçukluk, bu desteksiz kesinlemeler bir bilim adamından, özellikle de bir dilbilim kuramcısından gelince, fazlasıyla şaşırtıyor insanı, adına yaraşır bir dilbilimci karşısında bulunduğundan kuşkuya düşürüyor. Değil mi peki? Kesin bir yanıt vermek kolay değil. Noam Chomsky'nin dilbilim araştırmalarında en azından tarihsel bir yeri bulunduğu kesin. Bugünün "yılmak bilmez" insan hakları savunucusunun 60'lı yıllarda hızla birbirini izleyen kitaplarla ortaya attığı üretici-dönüşümsel dilbilgisi kuramı başdöndürücü bir ilgi uyandırmış, gerek kendi ülkesinde, gerek Batı Avrupa'da pek çok izleyici ve uygulayıcı bulmuştu. Yaşını başını almış kimi uzmanlar, onun izinden, ilkokul çocukları gibi, ağaç çizelgeleri kurup dururlardı. Eskisi kadar olmamakla birlikte, bugün de birtakım izleyicileri var. Getirdiği kimi terimler de yaygın bir biçimde kullanılmakta. Ama mantık ve matematik öğreniminden sonra geliştirdiği soyut dilbilimsel kuramın dilsel gerçeklerle çakışmadığında bugün adına yaraşır tüm dilbilimciler birleşmekte. Zaman Emile Benveniste ve André Martinet gibi hep somut verilerden, yani dilin kendisinden yola çıkan büyük dilbilimcileri haklı çıkardı. Günümüz Fransız dilbilimcilerinin en ünlülerinden Claude Hagège de, L'Homme de paroles adlı yapıtında, Noam Chomsky'nin kuramının temelini oluşturan belli başlı öncüllerin çürüklüğünü açıklıkla ortaya koydu. Ancak, bugün kendisinin bile fazla önemsemez göründüğü büyük dilbilimci ününün "muhalif düşünür" kimliğine küçümsenmeyecek bir ağırlık kazandırdığı bir gerçek.

Ama, öyle anlaşılıyor ki, Noam Chomsky'yi bizim çok seçkin ve çok yetkin "media" üyelerimizle çok "global" aydınlarımızın gözünde tanrılaştıran özellik her şeyden önce "muhalif"i olduğu söylenen Amerika Birleşik Devletleri'nin gözde bir profesörü, gözde bir yazarı ya da, isterseniz, gözde

bir “marka”sı olması. Üstelik, yalnız bizim çok seçkin ve çok yetkin “media” üyelerimiz ve çok “global” aydınlarımız değil, herkes etkilendi bundan. En ufak bir kıpırtıda copun ucunu gösteriveren güvenlik güçlerimiz bile önünden çekilmeyi yeğledi. Böylece, adı büyük USA düşünürü Noam Chomsky dilediği gibi konuştu Türkiye’de, dilediği gibi dolaştı. Bir USA “muhalif”i değil de bir Mısırlı, bir Fransız, bir İtalyan, hele bir Türk düşünür olsaydı, Diyarbakır’ın göbeğinde Kürt kökenli yurttaşlarımızı karşısına alarak “yakın bir gelecekte özerk bir Kürdistan” muştusu verebilir miydi dersiniz?

USA “muhalifler”ini bile çok güzel pazarlıyor.

1. 3. 2002

İnanç Özgürlüğü

Şimdiden bahar başlarına mı vurdu, konu bolluğu başlarını döndürdü de eski söylem çıkınlarından alışılmış bir konu çekerek soluklanmak mı istediler, nedir, ANAP'ından SP'sine, nerdeyse tüm tutucu partilerimizin başkanları, başkan yardımcıları, tam da soğumuş gibi göründüğü bir sırada, başörtüsü sorununu yeniden gündeme getirdiler, on üç yaşındaki kız öğrencilerin başörtüsüyle uğraşmanın aykırılığından ve acımasızlığından acı acı yakınmaya başladılar gene. Gerekçeleri hep aynı, hem Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin, hem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin geçersiz bulduğu gerekçe: inanç özgürlüğü.

Söylemek bile fazla, hele ANAP gibi iktidar ortağı bir partinin başkanından ve başkan yardımcısından gelince, zamansız olduğu kadar da içtenlikten uzak bir yakınma bu. İçten olsalar, on üç yaşındaki kız çocukların başörtüsüne dokunulmasına gerçekten karşı çıksalar, bu konuda kendilerinden pek de farklı düşünmeyen ortaklarıyla ve yüzde yüz kendileri gibi düşünen hükümet dışı partilerle el ele verip Anayasa'yı değiştirir, on üç, hatta yedi, sekiz, dokuz, on, on bir, on iki yaşındaki kızlarımızın okullarına hanım hanımcık, cici başörtüleriyle gitmesini sağlarlar; ortaklarının böyle bir öneriye karşı çıkması ya da zamansız bulması durumunda da koalisyondan çekiliverirler. Gerisi aldatmacadır. Ne olursa olsun, yedi, sekiz, dokuz, on, on bir, on iki, on üç yaşındaki kızlarımızın, okula başörtüsüyle gidince, inanç özgürlüklerini kullanmış olacaklarını düşünebilmek için anadan doğma bön olmak gerekir. Okulda başörtüsüyle dolaşmak bir inanç özgürlüğü kullanımıysa, bu özgürlüğü yedi ya da on üç yaşındaki kız öğrencinin değil, babasının, annesinin ya da büyük kardeşinin kullanmış olacağını kim yadsıyabilir? Yadsınamayacak bir başka gerçekse, inanç özgürlüğü başkalarınca kullanılıp da kendisi daha dokuz yaşında başörtüsüyle dolaşmak zorunda kalınca, küçük öğrenci kızın bir daha hiçbir özgürlüğünü doğru dürüst kullanamayacağı, demokrasinin olanaklarından yararlanamayacağıdır. Uygar toplumlarda ana babaların çocuklar üzerindeki hakları bu nedenle sınırlanır; İngiliz toplumu Kahramanmaraşlı Musa'nın erginlik yaşına ulaşmamış eşini ve çocuğunu annesinin ve babasının elinden

bu nedenle almıştır. Kaldı ki erginlik yaşına gelmiş bireyler de inanç özgürlüklerinin gereği olduğunu düşündükleri her şeyi yapamıyorlar.

Doğru, her gün görüyoruz, renk renk başörtülü ya da kara çarşaflı hanımlarımız, ak takkeli ve yeşil cübbeli beylerimiz kentin her yanında bildikleri gibi dolaşıyor, ülkenin her kurumuna rahat rahat girip çıkıyorlar, kimse de "Başının üstünde başörtün (ya da takken) var!" demiyor kendilerine. Sınırlama toplumun belirli kurumlarında, belirli konumlardaki kişiler için geçerli, öğrencinin, öğretmenin ya da herhangi bir devlet görevlisinin başında başörtüsüyle (ya da takkeyle) görev yapamaması söz konusu yalnızca. Bundan doğal bir şey de olamaz: koskoca bir başbakan yardımcısına on üç yaşında kız öğrencilerin bile çok iyi bildikleri bir şeyi yinelemek gibi olmasın, bir toplum kurumunda görev yapmak, bir ilköğretim okulunda, bir lisede ya da bir üniversitede öğrenci olmak belli kurallara uyma zorunluluğunu getirir, inanç özgürlüğü gerekçesiyle karşı çıkılan giyim kuşam kuralları da bunlar arasındadır. Öyleyse, geri kalan tüm kurallara uyulurken, giyim kuşam kurallarına uymamayı haklı kılan ne olabilir? İnanç özgürlüğü geri kalan tüm özgürlüklerin üstünde yer alması gereken, ayrıcalıklı bir özgürlük mü? Böyleyse, en azından 28 Şubat sonrasının başbakanı bunun böyle olduğunu düşünüyorsa, bu ayrıcalık nereden kaynaklanmakta? Çoğaltabildiğiniz kadar çoğaltın sorularınızı, sorgulamadan kesinlemeye alışmış önderlerinizden hiçbir yanıt alamazsınız.

Oysa karşıt yönde aramadığınız kadar yanıt bulabilirsiniz.

Bundan dokuz on ay önce, Cumhuriyet'te, Hikmet Çetinkaya'nın bir yazısında okumuştum: Afgan kökenli, ama Alman uyruklu bir bayan öğretmen, Berlin'de, özel bir okulda, derslerine başörtüsüyle girmek istemiş, ancak hep engellenmişti. Önce eğitim kurumlarının yöneticileri, sonra değişik düzeylerdeki mahkemeler, bayan öğretmenin, amacının gösteri ya da propaganda yapmak değil, dinsel inancının gereğini yerine getirmek olduğunu kesinleyip durmasına karşın, başörtüsünün sıradan bir giyim öğesi değil, dinsel bir simge olduğunda birleşmiş, daha öncelikli bir anayasal hak olarak, okullarda din ve inanç yansızlığının sağlanması gerektiği yargısına varmışlardı. Afgan kökenli, Alman uyruklu bayan öğretmen, özel yaşamında, inancının gereği olarak ya da gönlü böyle

istediği için, başörtüsüyle dolaşabilirdi, ama, öğretmenlik yapmak istiyorsa, sınıfa başörtüsüz girmek zorundaydı.

Bu tutumun bir bağnazlık, bir hıristiyan dayatması olduğunu savunanlar çıkabilir kuşkusuz. Ama laik Batı ülkelerinin benzer kısıtlamaları yeri gelince hıristiyan yurttaşlarına da uyguladıklarını biliyoruz. Örneğin Fransa'da, general de Gaulle'ün cumhurbaşkanlığı sırasında, yanılmıyorsam, 1964 yılında, rahip ve rahibelerin kent içinde dinsel kılıklarıyla dolaşmalarını ya da kurumları dışına dinsel giysileriyle çıkmalarını önleyen bir yasa çıkarılmış, hemen de uygulamaya geçilmişti: artık din görevlileri kent içinde sıradan yurttaşlardan ayrılmıyordu. Ama ne rahip ve rahibeler inanç özgürlüklerinin engellendiğini öne sürerek hak aramaya girişmişlerdi, ne Vatikan general de Gaulle'ü aforoz etmeye kalkmıştı.

Fransa'da, dinsel simgelere ilişkin çok ilginç bir tutumu da 1995 yılında öznesinin kendi ağzından dinlemiştim. Sarrebourg kasabasında bir ilkokul müdürü, M. Jean-Paul Foucry, başka birçok okulda olduğu gibi kendi okulunda da her sınıfın duvarında bir haç bulunmasını yadırgamıyordu, hep böyle görmüştü. Ama, okuluna müslüman öğrenciler de gelmeye başlayınca, sınıf duvarında haç bulundurmanın doğru olmadığı sonucuna varmış, tüm haçları kaldırtmıştı. Buna karşılık, daha doğrusu buna koşut olarak, Özal döneminde yollanan imam ve öğretmenlerin etkisiyle, kimi Türk kız öğrenciler okula başörtüsüyle yollanmaya başlayınca, derslere böyle girmelerine izin vermemişti, benimle konuştuğu sırada da tutumunu kararlılıkla sürdürmekteydi. Tutumunun yanlı olduğunu söylemeye olanak yoktu: sizin inanç özgürlüğünüz benim inanç özgürlüğümün önüne dikilmemeli, benim inanç özgürlüğüm gibi sizin inanç özgürlüğünüz de bireysel kalmalıydı.

M. Foucry'nin dokuz on yaşlarındaki müslüman kız öğrencileri inanç özgürlüklerini kullanmıyorlardı gerçekte, belki ayrımında bile olmadan, büyüklerinin dinsel dayatmalarına aracılık ediyorlardı yalnızca. "Dinsel inançlarının gereklerine" uygun davranabilmek savıyla Almanya'da mahkeme mahkeme dolaşan Afgan kökenli öğretmen anayurdunda bu "gerekler"in kadınları nasıl bir köleliğe götürdüğünü bilmeyebilirdi. Ama Alman yargıçlar ne Yılmaz'dı, ne Kutan, zenci ya da kızılderili Alman

uyruklu bay ve bayan öğretmenlerin de sınıflarına, “inançları gereği”, örtünerek değil, açılarak girmeye kalkmaları durumunda, işin sonunun nereye varacağını önceden görebilirlerdi. Bu durumda, inanç özgürlüğüne bu denli bağlı olanların toplumsal yaşama hiç katılmamaları daha yerinde, daha sorunsuz ve daha dürüst bir tutum olurdu.

Ama, deneyimlerimizle biliyoruz, bizim politikacılarımızın engellenmesinden yakındıkları özgürlük inanç özgürlüğü değil, inancı sergileme ve yayma özgürlüğü.

1. 4. 2002

Kitap ve Üniversite

Aradan belli bir süre geçtikten sonra, sık sık gördüğümüz yüzleri bile tümden unuttuğumuz oluyor. Buna karşılık, yalnız bir kez, birkaç saat, hatta birkaç dakika gördüğümüz bir yüz hep kalabiliyor belleğimizde. Onun yüzü de bunlardandı. Karşılıklı olarak birkaç tümce ya konuşmuş ya konuşmamıştık. Üstelik, uzağında olduğum, yaklaşmaktan da hoşlanmadığım bir dünyadandı: dönemin Fransa cumhurbaşkanı Mitterrand'ın protokol müdürüydü. Başkanının, bizim başkanla birlikte, burada geçireceği birkaç saatin ayrıntılarını belirlemek üzere, Galatasaray Lisesi'ne gelmişti. Yanında yirmi dolayında Fransız görevli getirmişti. Bir o kadar görevli de bizden vardı. Neden bilmem, arkadaşlar beni de çağırmışlardı. Bu konuda söylenecek bir sözüm olamazdı, bakıyor ve dinliyordum yalnızca. Bu nedenle, o günden yalnızca adamın dingin yüzü ve iki dayatması kaldı belleğimde. Birincisi, Mitterrand'ın arabadan nerede ineceğine ilişkindi. Bizim görevliler, öncelikle konuk başkanın güvenliğini düşündüklerinden, büyük demir kapıdan girip bahçeyi geçtikten sonra, ana kapıda inmesinin uygun olacağını söylüyorlardı. Ama o karşı çıkmıştı hemen, “Hayır, demir kapıdan girer girmez inecek, bahçeyi yürüyerek geçecek”, demişti. Bunun tehlikeli olacağı anımsatılınca da “Olabilir, bir cumhurbaşkanı her zaman tehlikeyi göze almalıdır, bizim başkanımız da göze alır”, diye kesip atmıştı. İkinci dayatmasına lisenin kitaplığında tanık olmuştum. Sol köşedeki küçücük odaya girmiş, burada, önceki yüzyılda basılmış, değerli kitapların bulunduğunu öğrendikten ve birkaç kitabı şöyle bir gözden geçirdikten sonra, “Tamam, bizim başkan on beş dakika kalır burada”, demişti. “Ya bizim başkan ne yapacak bu arada?” diye sormuştu bizden biri. O duralamamıştı bile, “Onu bilemem, ama bizim başkan kalacak”, diye yanıtlamıştı. Sonradan öğrendiğime göre, Mitterrand da saptanan süre boyunca kalmıştı küçük odada. Belki de onun belleğine yüzlerden çok bu küçük oda yerleşmişti. Ama protokol müdürünün yüzünün benim belleğime bu küçük odada işlendiği kesin.

Şu son günlerde, ülkemizin en eski ve en büyük üniversitesinin en önemli birimlerinden birini oluşturan Edebiyat Fakültesi'nin on altı seminer kitaplığındaki on binlerce kitabın bir gün içinde toplanıp bodruma

indirilmesine, birbirinden değerli bunca kitaba yuva olmuş dolapların hoyratça sökülmesine ilişkin yazıları okudukça, arkadaşlarımın verdiği ayrıntıları dinledikçe, okuyup dinlediklerimi anımsadıkça, adını bile bilmediğim bu protokol müdürünün yüzü tüm canlılığıyla gözlerimin önüne geliyor, yüzümün kızardığını duyuyorum, ondan utanıyorum, otuz sekiz yıl yedi ay süresince alçakgönüllü bir üyesi olduğum üniversitem ve fakültem adına utanıyorum, hiçbir zaman üniversitemin yüzünü kızartmadığımı bilmekle birlikte, kendi adıma da utanıyorum, yerin dibine geçiyorum.

Bizim odalarımızda, sınıflarımızda her şey dökülürdü, ama şimdi kaldırılmış olmasından utandığımız kitaplığımız göğsümüzü kabartırdı. Hiç unutmam, bölümümüze gelen Belçikalı bir meslektaşımız, yanında getirdiği on dört yaşındaki kızı kendisine Belçika'da da böylesine zengin bölüm kitaplıkları bulunup bulunmadığını sorunca, "Türkiye büyük bir ülke, kitaplıkları da büyüklüğüyle oranlı olacak elbette", demişti. Öyleydi gerçekten: bir zamanlar bu ülkeyi yönetenler üniversitelerinden hiçbir şeyi esirgememiş, kitaplıklarını birbirinden değerli yapıtlarla donatmışlardı. Örneğin bizim Fransız Dili ve Edebiyatı anabilim dalının kitaplığı bir Fransız uzmanın kendi ülkesinde bile kolaylıkla bulamayacağı çok seçkin ve çok değerli baskılarla doluydu. Üstelik, bu kitapların sayfalarında nice önemli hocanın, Leo Spitzer'in, Erich Auerbach'ın, Süheyla Bayrav'ın, Nesterin Dirvana'nın, Adnan Benk'in, Algirdas Julien Greimas'ın, Berke Vardar'ın solukları vardı. Duyarlı olan duyardı. Tinsel açıdan da, özdeksel açıdan da değerleri ölçülemezdi, yerleriyle de bütünleşmişlerdi, uygar toplumlar değerlerini yerleriyle bütünleşmiş olarak korurlardı. Galatasaray Lisesi'nin kitaplığındaki küçük odada Mitterrand'ın protokol müdürünü büyüleyen kitaplar büyük ve soğuk bir kitaplığın maden dolapları içinde dikkatini bile çekmezdi. Ayrıca, bu kitaplıkların yerlerini ve biçimlerini dönemlerinin en büyük Türk mimarları belirlemişti. Onların yaptıklarını bozmaya hakkımız var mıydı?

Bir baskını andıran eylemin gerekçeleri şurada burada açıklandı. Seminer kitaplıklarındaki yapıtların "güncel" ve, ne demekse, "aktif" olmadıkları söylendi. Bundan daha gülünç bir sav düşünülebilir mi? Bu tür kitaplıklarda öncelikle ana yapıtlar bulunur, bir Montaigne, bir Racine, bir Voltaire, bir Balzac, bir Baudelaire, bir Proust her zaman günceldir, bir Süleymaniye, bir Kızkulesi gibi günceldir. Fakültenin kitaplıklarına yeni kitaplar, yeni

dergiler girmesini engelleyenler de öğretim üyeleri değildir. Bugün bu olay karşısında yöneticilerinden çıt çıkmayan YÖK'ün kurulduğu günden beri, örneğin Fransız Dili ve Edebiyatı anabilim dalının kitaplığına Türkiye Cumhuriyeti'nin parasıyla alınmış tek kitap girmemiştir; buna karşılık, bu satırların yazarı, anabilim dalı başkanı olduğu dönemlerde, en büyük gereksinimin kitap olduğunu yönetime kaç kez bildirmiştir.

İkinci bir gerekçe, artık bilgisayar düzenine geçileceği, kitaplar bilgisayara işlenip bir arada toplanınca, onlara her isteyenin kolaylıkla erişebileceği gerekçesidir. Ne var ki, bilgisayarın varlığı kitapların yerlerinde tutulmasını isteyenler için çok daha tutarlı bir gerekçe oluşturur. Bilgisayarda yerler de belirtileceğine göre, bunca çabaya, bunca üzüntüye, bunca gürültüye ne gerek vardı? Bu gerekçenin tutarlı bir gerekçe olduğu düşünülüyorsa, neden İstanbul Üniversitesi'nin tüm kitapları tek bir kitaplıkta bir araya getirilmiyordu? Öte yandan, amaç kitaplardan daha çok yararlanılmasını sağlamaksa, bunca kitap neden yerleri hazırlanmadan toplanıp bodruma kapatıldı? Kaç yıl süreceği bilinmeyen bu hazırlık döneminde öğretim üyesi ve öğrencilerin kitaplıklarından yararlamamalarının sakıncası nasıl giderilecek? Ben düşünmek bile istemiyorum, ama, herkesin ağzında, bunca kitabın bir gün içinde, sayılmadan, herhangi bir "devir teslim" işlemi yapılmadan bodruma indirilişi sırasında pek çok kitabın üniversite dışına çıkarıldığı söyleniyor. Ülkemizin en köklü ve en büyük üniversitesinin, Sıddık Sami Onar'ların, Kâzım İsmail Gürkan'ların, Macit Gökberk'lerin, Berke Vardar'ların üniversitesinin bugünkü yetkilileri bu kadar mı sorumsuz ve hoyrat?

Benzer bir sorumsuzluğa gazetelerimizde de tanık oluyoruz. Kimi saygın yazarlarımız öğretim üyelerinin nasıl olsa kitap okumak gibi bir alışkanlıkları bulunmadığını söyleyerek bizi on binlerce kitabın kullanımdan kaldırılıp dört beş yıl süresince bodrumda kapalı tutulmasının bir sakıncası bulunmadığına inandırmaya çalışıyorlar. Bir de kaynağı Kocaeli Üniversitesi'nin bir "eski yardımcı doçent"i olan bir saçma öykü bulmuşlar, yineleyip duruyorlar: bu "eski yardımcı doçent" kurumundaki kitaplıkta bir derginin sayfaları arasına 50 Amerikan doları koyarak okunup okunmadığını anlamak istemiş, belirli bir süre sonra dergiyi açıp bakmış ki parasını "çalan" olmamış. O da hemen çıkarmış sonucunu: öğretim üyeleri ne kitap okuyor, ne dergi! Eğri de otursak doğru konuşalım: böylesine

çirkin, böylesine tutarsız bir örnek aklı başında bir insanın, özellikle de her sözcüğünden sorumlu olması gereken yazarların benimseyebileceği bir kanıt olabilir mi? Herkesi gücül bir hırsız olarak görmek anlamına gelmez mi? Ayrıca, geçerli bir kanıt olduğu düşünülse bile, on binlerce kitabın paketlenip bodruma doldurulmasını bağışlatır mı?

Ama hepsinin en üzücüsü, bana bu konudan söz açan herkesin buyruğu İstanbul Üniversitesi rektörünün verdiğini, bu işin tümüyle onun “icraat”ı olduğunu söylemesi. Ben, kendi payıma, İstanbul Üniversitesi rektörünün, belki de YÖK kuruldu kurulalı ilk kez, üniversitesinin öğretim üyelerinin çoğunluğunun oyunu alarak göreve gelmiş bir rektörün böyle bir yanlışı yapabilmiş, hem de alabildiğine ağırlaştırarak yapabilmiş olabileceğini düşünmek bile istemiyorum. Herkesin başına gelir, yanıltılmış olabilir, ama böylesine hoyrat bir girişimin ilk ve tek sorumlusu olamaz. Bu inançla, hiç zaman yitirmeden, yanlışı düzelteceğini, bu yanlışın sorumluları kimlerse, onlardan kurumuna, kurumunun öğrencilerine ve öğretim üyelerine verilen tinsel zararla kamu malına verilen özdeksel zararın hesabının sorulması için eyleme geçeceğini, belki de şimdiden geçtiğini ummak istiyorum. Nasıl olsa, kendisi sormasa bile, bu hesap eninde sonunda sorulacak, bunca değerli ve yeri doldurulmaz zenginliğin en ufak bir sayım, bir “devir teslim” işlemi yapılmadan yerlerinden alınıp bodruma atılmasının bir yaptırımı olacaktır.

Hem de şu anda düşünebildiğimizden çok daha ağır bir yaptırımı.

1. 6. 2002

Pazar Ekonomisi

Büyüklerimiz, küçüklerimiz, küçük büyüklerimiz ve büyük küçüklerimiz bir “pazar ekonomisi”dir tutturmuşlar kaç yıldır, sabah akşam yineliyor, usa gelebilecek her derdin çaresini onda görüyor, her aksaklığı onun düzelteceğini kesinliyorlar. Öyle anlaşılıyor ki tüm sorunlarımızın çözümü ülkemizde pazar ekonomisinin egemen kılınmasına bağlı. Pazar ekonomisinin önündeki engeller kaldırılıp da şaşmaz yasaları eksiksiz biçimde uygulanacak olursa, her şey tıkır tıkır yürüyecek, yoksulluğun beli kırılacak, Türkiye durumunu düzeltip gelişmiş ülkelerin düzeyine yükselecek. Böyle diyorlar. “Bırakınız, yapsınlar; bırakınız, geçsinler”; işte bu kadar. Yalnız bir şey kafasını karıştırıyor insanın: bunca yıldır uygulayageldikleri pazar ekonomisi, bir başka deyişle, anamalcılık değil miydi? Kafaları iyiden iyiye karıştırmak pahasına, “Hayır, değildi”, diyorlarsa, sorun bu kadar açık, çözüm bu kadar yakınsa, eyleme geçmek için ne bekliyorlar? Buyursunlar, yüzde yüz egemen kılsınlar pazar ekonomisini, yüce patronlarımızın önünü iyice açsınlar. Nasıl olsa, bizim gördüğümüz kadarıyla, adamlar yalnızca işlerinin değil, ülkenin de patronları: her gün tanık oluyoruz, gazetelerde, televizyonlarda en çok onlar boy gösteriyor, en çok onlar konuşuyor; toplumsal yaşamda en çok onların dediği oluyor, en çok saygıyı da onlar görüyor. Herhangi bir dernekleri herhangi bir toplantı düzenledi mi hükümetin en az dört beş bakanı her işi bırakıp onları dinlemeye koşuyor; bir cumhurbaşkanı ya da bir başbaşkan herhangi bir yurtdışı gezisine çıktı mı uçağını ülkenin yüzünü ağartan kişiler olarak işadamlarıyla dolduruyor. Varsa da, yoksa da onlar! Öyle ki ne zaman yönetimle başımız derde düşse, kurtuluş umudu olarak ilk onlar geliyor usumuza, “TÜSİAD başkanı Tuncay Özilhan ya da Odalar Birliği başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu’yla az çok bir yakınlığımız olsaydı, belki şimdi çoktan düze çıkmıştık!” diye söyleniyoruz.

Tüm bunları açık açık görüp de ülkemizin yakın geleceğinin çok parlak olduğunu düşünmemek zor: anayasadan ceza yasasına, her şey işadamlarının, dolayısıyla piyasanın, dolayısıyla pazar ekonomisinin, dolayısıyla acımasız anamalcılığın isterleri doğrultusunda düzenlenip yürütülüyor; herhangi bir sapma kuşkusu doğunca da IMF, Dünya Bankası

ya da AB giriyor araya, sorumlular anında yola getiriliyor. Ama burada kafa karıştırıcı bir şeyler bulunduğu da kesin: sorumlular yola getiriliyor, pazarın hakkı pazara, işadamının hakkı işadamına veriliyor da bize bunların en ufak yararı dokunmuyor; tam tersine, "pazar ekonomisi" diye tutturanların her dediğinin yerine getirilmesine, IMF, Dünya Bankası ve AB'nin etkin denetimine karşın, Türkiye gittikçe çöküyor, yoksulluksa yoksulluk, açlıksa açlık, işsizlikse işsizlik, kargaşaysa kargaşa, kapkaçsa kapkaç, hangi çöküş göstergesini ararsan, var. Balzac, bir zamanlar ülkesinin yönetimini saran rapor modasını anlattıktan sonra, "Bunca güzel rapora karşın, Fransa batıyordu", diye yazmıştı. Ülkemizin durumu da pek farklı değil: yerli yabancı, sağcı solcu herkesin pazar ekonomisini desteklemesine karşın, Türkiye her geçen gün biraz daha batıyor.

İyi de neden? Ağzımızdan yel alsın, almazsa, söz aramızda kalsın, ama, nasıl söylemeli, yöneticilerimizin, patronlarımızın ve sadık şakşakçılarının dillerinden düşürmedikleri bu piyasa düzeni, bu pazar ekonomisi çıkmaz bir yol olmasın? Olur olur! Korksak da, çekinsek de, kendi mantığımızdan kuşku duysak da şu son yıllarda Türkiye'nin içine düşürüldüğü durum büyük bir olasılıkla böyle olduğunu düşündürmekte. O ünlü "Bırakınız, yapsınlar" ilkesi de, geniş bir açıdan bakılınca, bir orman düzeni arayışını, hatta daha kötüsünü çağrıştırıyor insana. Konrad Lorenz'e bakılırsa, genellikle düşünülenin tersine, ormanların yasası olmasa da belirli bir düzeni vardır: güçlü yaratık güçsüz yaratığı durup dururken yoketmez; buna karşılık, bir İskender ya da bir Napoléon dünyayı kendi buyruğu altında birleştirme uğruna milyonlarca insanı yokedebilir. Pazar ekonomisi dedikleri şey de, en azından kimi ülkelerde, büsbütün yozlaştırılarak İskender'in kılıcı gibi işletiliyor olabilir. Ne olursa olsun, pazar ülkede her yasayı kendisi koysun, patron ülkenin en verimli kaynak ve kuruluşları, batan geminin malları gibi, yok pahasına kendi iyeliğine bırakılsın istiyor, istekleri de biraz erken, biraz geç, ama kesinlikle yerine getiriliyor her zaman. Uzun sözün kısası, yepyeni bir anamalcı düzen söz konusu: Atatürk'ün cumhuriyeti nerdeyse bir Deli Dumrul düzenine doğru yol alıyor. Bu kadarı yetmemiş gibi bir de yabancı güçler biniyor tepemize, örneğin IMF, "Bırakınız, yapsınlar; bırakınız, geçsinler" ilkesini bir an bile usuna getirmeden, Türkiye'de tütün üretiminin ve satımının Amerikalı tütün tüccarlarının çıkarları doğrultusunda yürütülmesini sağlıyor. Gerçek üreticilere, gerçek yaratıcılara, yani çalışanlara gelince, temel ilke onlar için

kesinlikle işlemiyor. Buna karşılık, onların kazanılmış ve güncel haklarının her geçen gün biraz daha kısıtlanması için ne gerekirse yapılıyor. “Küreselleşme çağında, pazar ekonomisi bunu böyle gerektiriyor”, diyorlar. Evet, dedikleri gibi, “dünyamız küreselleştikçe”, döndüğünü daha hiç kimsenin usuna getirmediği dönemlerden daha ilkel, daha acımasız, daha insandışı bir yeni döneme giriyoruz, en azından Türkiye’de.

Bu düzenin ağaları, fazla güçlü ve fazla küçük bir ayrıcalıklı azınlık oluşturduklarından olacak, belirli kesimleri de kendilerini desteklemeye çağırırlar hep. Bu kapsamda, yakın bir geçmişte, üniversitelerin kendilerini toplumdan soyutlamalarından, tecim ve endüstri yaşamından uzak durmalarından yakınırlardı; sonra kendi üniversitelerini kurdular; ötekiler de bilimden, araştırmadan çok, uygulamaya yönelik meslek okullarına dönüşmeye başladılar, profesörlerimiz birer ikişer işadamlarının kapıkulları arasına katıldı; kimileriyse, televizyonlarda meddahlık yapıyor, Ali’yi Veli’yi bol bol güldürüyorlar. Bundan da gurur duyuyorlar. Nasıl olsa, gerekçeleri de hazır: “Piyasa böyle istiyor!” Yirmi birinci yüzyıldayız, koskoca üniversite profesörü oturup araştırma yapacak değil ya!

Beterin beteri de var: her dokunduğunu özünden değiştiren pazar ekonomisi son birkaç yıldır yazın alanının belli bir kesimini de kendi etkinlik çevrimine aldı: çağcıl bir kurgu, özgün bir içerik getirmek şöyle dursun, doğru dürüst türkçe tümce kuramayan, “ağız” gibi, “azıdişi” gibi en yaygın sözcüklerin anlamını bile karıştıran “yazarlar”, çamaşır suyu, bitki yağı, hamam sabunu gibi pazarlanınca, “büyük romancı” olup çıktılar. Kimi yazarlarımız, yıllar yılı, Türkiye’de adam gibi romanlar yazılabilmesi için toplumun “burjuvalaşması” gerektiğini yineleyip durmuşlardı. İşte dedikleri oldu, “burjuvalar” ovaya indi, ama öngörülerinin tam tersi çıktı: roman tüccarın elinde ne pahasına olursa olsun yurttaşa kakalanması gereken bir hileli mal olmakta, yazar da tüccarın taşaronu. Tüccarlar toplumunun büyük öncüsünün dediği gibi. “Var mı bunun başka izah tarzı?”

Franz Kafka’nın alçakgönüllü bir kahramanı, dükkânı imparatorluk sarayının önündeki alana açılan sıradan bir kunduracı, ortalığın nasıl yabancı askerle dolup taştığını, semtinin insanlarının nasıl ortadan çekilip her şeyi onlara, bu yabancı askerlere bıraktıklarını ve sarayın bahçesinde sık sık törenler düzenleyen imparatorluk askerlerinin nasıl ortalarda

görünmemeyi yeğlediklerini anlattıktan sonra, “Ülkenin kurtuluşu biz esnaf ve tüccarlara bırakıldı; ama biz bu görevin altından kalkabilecek düzeyde değiliz; hiçbir zaman da bunu beceririz diye böbürlenmedik. Bir yanlış anlama var bu işte, yıkılışımıza bu yanlış anlama neden oluyor”, diye yakınır. Bizim tüccarlarımız ve esnaflarımızsa, tam tersine, ülkeyi kendileri kurtarmak savındalar; üstelik, bu kutsal görevlerinde sürekli destekleniyor, sürekli alkışlanıyorlar; başta Kafka’nın esnaf ve tüccarlarının önünden çekilmeyi yeğledikleri yabancılar olmak üzere, herkes onlara arka çıkmakta. Bu bakımdan, en yüce görevin onlara verildiği konusunda herhangi bir yanlış anlamadan söz etmeye olanak yok.

Ama, ne derseniz deyin, yanlış ortada.

1. 7. 2002

Haklı Savaş

İki üç yıl önce, İzmir'de, barış üstüne bir toplantıda, çok ateşli ve çok kavgacı bir konuşmacı "Haklı savaş yoktur!" diye kesip atmıştı. Toplantı barış toplantısıydı, kavgadan da hoşlanmazdım, ama İzmir'deydik, 9 Eylül'ü anımsamamaya olanak yoktu, azarlanmayı göze aldım, "Bizim Kurtuluş savaşı da haksız bir savaş mıydı?" diye sordum. "Evet, her savaş gibi", dedi. "Yani sizce bu savaş yapılmamalı mıydı? Yurdun önemli bir bölümünde tutsaklık ve işkence sürmeli miydi?" diye üsteledim. "Elbette yapılmamalıydı", diye tersledi beni. "Eninde sonunda barışçı bir çözüm bulunurdu nasıl olsa." Eninde sonunda, belki de çıkmaz ayın son çarşambasında.

Böyle işte: ülkemiz son yıllarda dizi dizi ağızdan dolma aydın üretiyor, bunların temel özelliği özünde önyargıdan başka bir şey olmayan tek bir savsözü karşı konulmaz bir belite dönüştürmek, sonra da, tarihi, insanı, mantığı, her türlü gerçeği yok saymak pahasına, zırva belitin üstüne yapay bir dünya kurmak. "Haklı savaş yoktur!" demişse, yoktur; siz "Haklı savaşlar da olabilir", demişseniz, ne kadar barışsever, ne kadar savaş karşıtı olursanız olun, bir insanlık düşmanı olarak nitelenmekten kurtulamazsınız, çağdışı, sıradan, üstelik tanımı gereği haksız bir savaşı gereğinden fazla büyütmekle suçlanırsınız.

Ama ister evrensel açıdan bakılsın, ister ulusal açıdan, karşınızdaki ister Cumhuriyet yazarı olsun, ister post-modern aydınlar döneminin en sıkı sanatçısı, Kurtuluş Savaşı haklı bir savaştır. Bugün, oturdukları yerde, rahat rahat ahkâm kesmelerini bu savaşa borçlu olanların hepsi ağız birliği ederek tersini söyleseler de gerçek gerçekliğinden hiçbir şey yitirmez. Her şeyden önce, 30 ağustos 1922'nin ardından karşıtlarını, yani savaşın haksız yanının üyelerini önüne katıp kovalayan birliklerimizi karşılayan yurttaşların coşkusu, işi askerlerimizin atlarının ayakları altına atılmaya kadar götüren sevinci tanıklık eder. Ekmeklerinden bulgurlarına, tavuklarından yumurtalarına her şeylerine ortak çıkılması yetmiyormuş gibi, dövülmüş, sövülmüş, alçaltılmışlar, Camus'nün söz ettiği "Hayır!" deme noktasını birey olarak da, toplum olarak da çoktan geride bırakmışlardır. Ayaklarına

atıldıkları atların süvarileriyse, bir anlamda, yalnız onlara değil, tüm insanlığa çiğnenmiş onurunu geri vermek için ölümü göze almış kahramanlardır. Belirsiz ve kuşkulu bir barışçıl çözüm adına, işkencenin ve alçalışın sürmesini istemek yalnızca Kurtuluş Savaşı'nı değil, insanlık tarihinin onur belgeleri olan tüm başkaldırı eylemlerini aşağılamaya kalkmaktır. Öte yandan, 26 ağustos 1922 sabahı başlayıp 30 ağustos 1922 akşamı Türk ordusunun kesin utkusuyla sonuçlanan Başkumandanlık Savaşı yalnızca haklı bir savaş değildir, değerini hiçbir zaman yitirmeyecek bir insanlık dersidir de.

Bu ders en doğru, en ölçülü, en içten ve en alçakgönüllü anlatımını eşsiz komutanı Mustafa Kemal'in davranışlarında ve sözlerinde bulur. Utkusunun büyüklüğüne karşın, bundan kendine bir övünç payı çıkardığı görülmez hiçbir zaman; tam tersine, hemen yakınında bulunanlar, örneğin utkunun ertesi günü, savaş alanını gezerken, gözlerinin yaşardığını, karşıt gücün yazgısına içtenlikle üzüldüğünü anlatırlar. Bu sırada, kaçmakta olan düşman birliklerin izini süren Türk birlikleri için onları bulmanın en kolay yolu nerede bir yangın belirtisi varsa oraya koşmaktır, çünkü Yunan askerleri kaçarken içinden ya da yakınından geçtikleri her köyü, her kasabayı yakıp yıkmaktadır. Mustafa Kemal bunu bilmektedir kuşkusuz, ama o yalnız "binlerce düşman cesedi" karşısında değil, "birbiri üzerine yığılmış yüzlerce topçu hayvanı, terkedilmiş toplar, cephaneler" karşısında da içinin sızladığını duyar. "Bu manzara insanlığı utandırabilir", der. Ne var ki öncelikle utanması gerekenler kendi yurtlarını, kendi bağımsız yaşama haklarını savunanlar değil, en zayıf döneminde komşunun topraklarına girerek yoksulunun ekmeğini elinden almaya kalkanlardır. Büyük komutan, utkudan iki yıl sonra, Dumlupınar'da yaptığı konuşmada, "Milletlerin esareti üzerine kurulmuş müesseseler her tarafta yıkılmaya mahkûmdur", dedikten sonra, kimilerimizin çok övündüğü Osmanlı İmparatorluğu için de bundan bir ders çıkarır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi "Otuz Ağustos"u ulusal bayram günü olarak seçmekle fetih tutkularının karşısına dikilen tüm haklı savaşların hakkını vermiştir.

1. 8. 2002

Yeni Düzen

Şu son haftalarda Bülent Ecevit'in partisinin kaşla göz arasında ikiye bölünmesi, bu bölünmeyi izleyen yeni oluşum, yeni oluşumun ardından, kendilerine "sol" diyen eski ve yeni sağcı partilerin kendi aralarında ve kendilerine "sağ" diyen ya da "sağ" da, "sol" da demeyen sağcı partilerle seçim öncesinde belirli konularda ortak bir yol izleme girişimleri, bu arada, iki yıl öncesine kadar adını bile duymadığımız, daha sonra da ulusal ya da uluslararası hiçbir başarısına tanık olmadığımız, kuramsal ya da uygulayımsal hiçbir yapıtını görmediğimiz, ama belli çevrelerce bir kurtarıcı gibi gösterilen Kemal Derviş'in Pierre l'Ermite havalarıyla tüm bu girişimlerin öncülüğünü üstlenmesi biraz zor da olsa mantıksal bir çerçevede ele alınıp incelenebilir. Ama bütün bu olaylarda hepimizin bildiği anlamda toplumsal, siyasal, ekonomik, hatta aktörel bir mantık aramaya gelince, en iyisi böyle bir çabaya hiç girişmemektir.

Söylemek bile fazla, Bülent Ecevit'in Demokratik Sol Parti'sinden ayrılmak şu 2002 Türkiye'sinde bile, solcu bir yurttaş için tutarlı bir tutumdur: DSP "sol" da, "demokratik" de olmadığını göre, "Ben burada ne arıyorum?" diye sorması yeter, anlama ve karar verme yetisine göre, bir saat içinde olup biter her şey. Oysa bu partiden ayrılarak yeni bir partinin öncülüğüne soyunan çok önemli iki üyenin ikisi de çoktandır buradaydılar, hem parti içinde, hem partinin katıldığı hükümetlerde hep birincil görevler üstlendiler; bilindiği kadarıyla herhangi bir aksaklıktan yakındıkları da olmadı. Üstelik, bunlardan birincisi, Hüsamettin Özkan, genel başkan görevinden ayrılmasını istediği için gitti; ikincisi, İsmail Cem, gidenden boşalan yere kendisi getirilmediği için. Aşırı gecikmenin ayıbı bir yana, böyle bir durumda bile bu partiden ayrılmak saygıya değer, hatta mantıklı bir tutum olarak değerlendirilebilirdi. Şu var ki herhangi bir Batı Avrupa ülkesinde, bu koşullarda bir politikacının düşüneceği ilk şey köşesine çekilmek olurdu. Bizimkilerse, birkaç gün içinde kendi partilerini kuruyor, sanki öteden beri çok parlak tasarıları, çok yeni izlenceleri varmış gibi, yeni bir Türkiye yaratmaktan söz ediyor, bu da yetmiyormuş gibi, bıraktıkları ya da uzaklaştırıldıkları partinin yaşlı ve hasta başkanının yaptığını yaparak Kemal Derviş'le iş birliğine girişip IMF, Dünya Bankası, ABD ve AB'ye

bağlılıklarını bir kez daha kesinliyor, böylece hem yeni bir Türkiye yaratma savlarının gülünçlüğünü ortaya koyuyor, hem de, buna solculuk denilebilirse, solculuklarının en fazla Demokratik Sol Parti solculuğu olduğunu kanıtlıyorlardı.

Öyle görünüyordu ki, ister solcu olsun, ister sağcı, her politikacının kişiliğinin temel öğesi olması gereken siyasal düşüngüyle hiçbir ilgisi yoktu bu “yeni atılım”ın, adına ne denilirse denilsin, öncelikle bağırsaldı, tepilerin ürünüydü, aynı zamanda hem bir ayakta kalma içgüdüsü, hem bir erk tutkusuydu, ama usu buyruğu altına alabiliyor, kişiye düşünsel kökenlerini unutturabiliyor, kendini yumurtadan daha bu sabah çıkmış gibi yepyeni görmesini sağlayabiliyordu. Ancak, küçük bir sakıncası da yok değildi: günümüz Türkiye’sinde erkin tek biçimli olduğunu ve anamalın yüceltilmesinden, Amerika’ya bağlılıktan ve dinsel bağnazlığa ödünden geçtiğini sanmalarına neden oluyordu. Bu nedenle gözlerini anamalın ve IMF’nin güvenilir adamı Kemal Derviş’e dikiyor, onun varlığının bile siyasal ve ekonomik her sorunu çözmeye yeteceğini sanıyor, bu nedenle “Bizim türbanla bir sorunumuz yok”, diyor, bu nedenle, iş güvencesine ilişkin yasa tasarısı konusundaki görüşleri sorulunca kem küm etmeye başlıyorlardı. Kem küm etmeleriyse, hangi yanı tutmak gerektiği konusunda kararsız olmalarından değil, artık düşünsel yaşamlarında hiçbir yeri bulunmayan, ama sırtlarında bir kambur gibi duran şu çağdışı “sol” nitelemesi yüzündendi. Bağırsal uyanıklıklarıyla onu da silmeye çalışıyor, böylece esin kaynakları Derviş’in “liberal sol” gibi, “liberal sosyal demokrat” gibi, “sosyal liberal çoğunluk” gibi konunun uzmanlarını kahkahalarla güldürecek türden, buram buram saptırmaca kokan, anlamsız, çelişkin nitelemelerini alıp başlarına koyuyorlardı. Nasıl olsa, gerçekte tek bir kesimi, yerli ve yabancı anamalcıları desteklerken, çelişkin bir biçimde, geri kalan kesimleri de desteklermiş gibi görünmek Türkiye’deki tüm siyasal partilerin bizi çoktan alıştırdığı bir şeydi. Böylece her kesimden oy koparacaklarını umarlar, konuya hep karınlarından baktıklarından ve kendilerini herkesten daha uyanık, daha akıllı sandıklarından olacak, bunun oy yitimine de yol açtığını bir türlü görmek istemezlerdi.

Kısacası, Yeni Türkiye Partisi’nin Türkiye’ye getirdiği hiçbir yenilik yoktu; tam tersine, belli başlı partilerin: ANAP’ın, CHP’nin, DYP’nin, MHP’nin, DSP’nin, AKP’nin, SP’nin, DTP’nin ve benzerlerinin oluşturduğu dizide

yeni bir parçaydı yalnızca, değişikliği adında, yeniliği tüm ötekilerden daha sonra kurulmuş olmasındaydı; başkanlar ve takımları da üç aşağı beş yukarı birbirinin aynıydı. Bu bakımdan, Odalar Birliği başkanının "Biz birlik olarak bütün partilere aynı uzaklıktayız", demesi ilginç bir göstergeydi: tüm partilere aynı uzaklıktaydılar, çünkü tüm partiler aynı noktada duruyordu.

Evet, böyle, kişiler düzeni belirleyecek yerde, düzen kişileri belirlediğinden olacak, bir zamanlar bütün bu adamlarla karşılaştırılmasını bile kendisine karşı bir haksızlık, bir aşağılama sayacağımız İsmail Cem de şimdi onlar arasında yer alıyor, onların hiçbir şey söylemeyen dilini, Fransızlar'ın "tahta dil" dedikleri dili konuşuyor. Bu uğursuz küreselleşme çağında Türkiye'de her şey gibi partiler ve başkanları da tek biçimliliği, tek boyutluluğu seçmiş. Bunun sonucu olarak, YTP başkanı Cem'le DTP başkanı Bayar daha ilk görüşmelerinde, bir buçuk saat içinde, her konuda anlaşıveriyor ve, kendi deyimleriyle, "ittifak" kararı alabiliyorlar. Bu bakımdan, yeni düzeni bizlerden çok daha iyi bilen Mümtaz Soysal'ın, Ecevit ve Baykal CHP'sinden gelen Cem'in "Bayar'lı, Menderes'li Demokrat Parti çizgisiyle bir akrabalığı" bulunmadığını söyleyerek "ittifak"ın aykırılığını vurgulaması bayağı şaşırtıyor insanı (Bkz. "Yenilik maskesi", Cumhuriyet, 10. 9. 2002). Öyle ya, yalnızca Bayar ve Menderes değil, bizim altmışlı ve yetmişli yıllarda tanıdığımız ya da tanıdığımızı sandığımız Ecevit ve Baykal da tarihin çoktan çevrilmiş bir sayfasında artık. Şimdi Türkiye'nin nerdeyse tüm partileri aynı yöne yönelmekte. Bir başka yazısında, "Son haftaların Türkiyesi'nde beliren birleştiricilerin en tuhaf özelliği de bu noktada: Karayalçın, Özkan, Cem, Derviş dörtlüsü, Türk insanının doğasını iyiye doğru değil de ters yönde değiştiren ekonomik ve sosyal politikaların hep ya ortağı, ya uygulayıcısı olmuş, ya suskun seyircisi ya da ithalatçısı olmuş", derken, Soysal'ın kendisi de doğruluyordu bunu, kendilerine "sol" diyen partilerimizle "sağ" diyen partilerimiz arasında hiçbir temel ayrım kalmadığını açıklıkla saptadığını, ancak bunu bir türlü benimseyemediğini gösteriyordu (Bkz. "'Kare As' ve Sol", Cumhuriyet, 5. 9. 2002). Benimseyip benimsememek ayrı bir konu, ama, tereciye tere satmak gibi olmasın, ille de bir köken göstermek gerekirse, bunlar da, tüm ötekiler gibi, Evren ve Özal çizgisinde yer alan politikacılar, onların getirdiği yasalar çerçevesinde politika yaptılar, geldikleri yerlere hep bir "tek adam"ın paşa gönlü öyle istediği için geldiler, bu nedenle, kendileri de "tek adam" olmadıkları sürece ağızlarını açmadılar,

örneğin herkesin yakındığı şu seçim ve parti yasalarını değiştirmek için parmaklarını bile oynatmadılar, örneğin bu ülkenin büyük kurtarıcısının özlük haklarının tam çeyrek yüzyıldır çiğnenmekte olmasını da, üniversitelerimizin derebeylik düzeniyle yönetilmesini de, işçi haklarının her geçen yıl biraz daha kısıtlanmasını da hiç mi hiç umursamadılar. Bir kez daha, dönem yeni bir dönem, düzen de yeni bir düzen.

Ne olursa olsun, Ecevit'in, Baykal'ın, Erdal İnönü'nün, Karayalçın'ın şimdi Cem'in denediklerinden çok daha ağır "ittifaklar"a girmiş olmaları bir yana, girişimlerini gönülden benimseyip alkışlayanlar da az değil. Örneğin, geçenlerde, Hürriyet'te okuduğumuza göre, yeni düzenin seçkin savunucularından biri, Prof. Dr. Asaf Savaş Akat, Türkiye'yi düze çıkaracak yolun Derviş – Erdoğan işbirliğinden geçtiğini söyleyerek gözlemimizi doğruluyordu. Bizim alçak gönüllü kanımıza göre, bu düzen böyle sürdükçe, Derviş'lere, Erdoğan'lara kurtarıcı gözüyle bakıldıkça, Türkiye'nin düze çıkması boş bir düşten başka bir şey değil, ama, şu anamal çevresinde gerçekleşmiş birlikberaberlik ortamında, Derviş – Erdoğan işbirliğinden daha doğal ne olabilir? Hemen arkasından, Cem, Özkan ve arkadaşları da gelip onlara katılır, gerekirse, kozlarını daha sonra paylaşmak üzere, Yılmaz, Baykal, hatta Ecevit de girer aralarına. Nasıl olsa, beriki "Türban ilk sorunum değil", derken, ötekiler "Türbanla bir sorunumuz yok", diyorlar. Tek yumurta ikizleri de ancak bu kadar benzer birbirine. Siyasal erki birlikte ele geçirir, Amerika Birleşik Devletleri'nin de onayıyla, Türkiye'yi bir Suudi Amerika yapma ülküsünü en kısa sürede gerçekleştirmeye çalışırlar. Doğru, böyle bir erk, Soysal'ın yerinde deyimiyle, "Atlantik ötesi efendiler adına sömürge valiliği" niteliğinde bir şey olur, ama erk erktir, izlence de izlence.

Üstelik çoktan hazırlanmış, adamlarını bekliyor.

1. 9. 2002

Bir Başka Şafak

Elimde gazetelerim, Cumhuriyet ve Hürriyet, hasırımı kumların üstüne serip oturdum, yüzüm denize dönük. Hiç değilse şu sırada, köye yeni katılan birbirinden çirkin yapıları, kurumaya bırakılmış mandalina bahçelerini görmemeye kararlıyım. Doğrusunu söylemek gerekirse, insanları da görmek istemiyorum. Ama bu bilinmedik adam ille de kendini göstermek istiyor sanki bana. Bir süredir ayrımındaydım, adımlarını adımlarıma uydurarak arkamdan geliyordu. “Rastlantı”, diyordum. Ancak, oturmamdan hemen sonra, “Ben de şuraya oturayım”, diyerek üç karış öteme çökünce, kuşkum kalmadı: bu adam basbayağı izlemişti beni; şimdi de, belki yalnızlıktan, belki başka bir nedenle, benimle konuşmak istiyordu. Aradan iki dakika geçmeden, daha ben gazetenin ilk sayfasında, renk renk resimler arasında yazı ararken, “Abi, şu öteki gazeteye bakabilir miyim?” diye sorması da bunu gösteriyordu.

Şimdi, Türkiye’nin hemen her yanında, insanlar hiç mi hiç tanımadıkları yaşlı adamlara “baba”, “beybaba”, “amca”, “dayı” diye sesleniyorlar, arada bir “hocam” diyenler de çıkıyor; bu adam “abi” dediğine, yani yaşımdan okkalı bir indirim yaptığına göre, benimle yakınlık kurmak istediği kesin. Benim buna hiç niyetim olmasa da gazeteyi uzatıyorum ister istemez, sonra gene renkli resimlerin arasına dönüyorum. Sen misin dönen?

“Abi, şuraya bak!” diyor. “Adalet Bakanlığı memur alıyormuş. Ama özel koşulları varmış. Bak, dinle, harfi harfine okuyorum sana: boy uzunluğu erkeklerde net 1.70 metreden, bayanlarda 1.55 metreden kısa olmamak; boy ile kilo arasındaki fark 13’ten fazla, 17’den aşağı olmamak.”

Dönüp ilk kez yüzüne bakıyorum, en sık rastladığımız türden bir yüz. İçtenlikle gülümsüyor.

“Evet, abi, ne diyorsun?” diye soruyor.

“Çok yazık, ben bir santimle kaybediyorum, Atatürk de öyle. Yaşasaydı, Adalet Bakanlığı’nda memur olamayacaktı.”

“Bütün söyleyeceğin bu mu?”

“Ne söyleyeyim istiyorsun ki? Adamlar üç yıldır Hikmet Sami Türk’ü göre göre güzel ve yapılı insan görmeye fazla alışmış olmalılar. Alışkanlıklarını yitirmek istemiyorlar herhalde.”

Gülümsüyor, ama düş kırıklığına uğradığı da belli.

“Ben kentin kapılarından düşman içeriye girerken, meleklerin kanatlı mı, kanatsız mı olduklarını tartışan ülke büyüklerini düşünüyordum”, diyor.

Bu kez de ben gülüyorum.

“Ama, okuduklarından anladığım kadarıyla, bizimkiler o noktadan çok uzak daha: memur adaylarından kanat istemiyorlar.”

“Yapma, abi, yapma, allahaşkına!”

Buyur bakalım! Adam arkamdan geldi, bunca yer varken, yanıma oturdu, gazetemi aldı, beni konuşmaya zorladı, şimdi de tersliyor beni. Hiçbir şey söylemeden gazeteme dönüyorum. Ama gene başlıyor.

“Abi, Derviş Baykal’a sağ-sol karşıtlığını aşmak gerektiğini söylemiş.”

“O Baykal’ı hâlâ solcu mu sanıyormuş?”

“Solcu sansa, böyle söyler mi, abi? Sola gelmesini, ama yön sorunlarına girmemesini istiyor. Yoksa neden solu birleştirmeye girişecekti ki?”

“Peki, öyle olsun”, deyip önüme dönüyorum. Birden sinirleniverdim. Anlaşılan, bu adam tepemi attırmak amacıyla geldi arkamdan. Gömleğimi çıkarıyorum: birkaç dakika yüzüp evime döneceğim. Ama gene konuşmaya başlıyor:

“Biliyorum, abi”, diyor. Şimdi sesi daha yumuşak. “Biliyorum, çok iyi bir adam olabilir, Amerika’dan çok Türkiye’ye yakınlık duyması da olanaklı; ama onun solcu olduğunu söylemek sağduyuyla da, bu ülkenin sol geleneğiyle de alay etmek anlamına gelir.”

“Neden öyle konuştun o zaman?”

“Seni kışkırtmak için.”

“Neden kışkırayım ki? Kemal Derviş’ten bana ne!”

“Biliyorum, senin tipin değil; sen başka bir kuşaktan, başka bir okuldansın. Ama son yazında kötü harcamışsın adamı. Tek yazısını görmediğini, tek başarısını duymadığını yazmışsın.”

Şaşırıp kalıyorum birden. Benim bir görünmez adamlığım vardır: yüzümü bilenler yazılarımı bilmez, yazılarımı bilenler yüzümü. Bu adam kişiliğimde yaralıyor beni. Ama bu konuya girmek istemiyorum.

“Peki, sen herhangi bir yazısını, herhangi bir araştırmasını gördün mü?” diye soruyorum.

İşte gene hınzır hınzır gülüyor adam.

“Hayır, görmedim, ama şart mı, abi?” diyor. “Sen burayı Fransa mı sandın? Ecevit’in orta halli birkaç şiirini saymazsak, kim ne yazmış ki? Demirel mi? Murat Karayalçın mı, Tayyip Erdoğan mı? Baykal, Erbakan ya da Demirel’in bir masa başına oturup kitap yazdıklarını gözlerinin önüne getirsen, kahkahalarla gülmez misin?”

“Gülerim, orası öyle. Ama bu adamlar yıllardır politikanın içindeler, hiçbir zaman ülke yararına olmasa da bir savaşım verdiler; kitlelerle ilişki kurdular. Hemen hiçbiri tepeden inmedi.”

“Bir de şu var, abi: uzun süre sol olduklarını söyleyen politikacılarımız yazmasalar da okuyorlar. En azından Kemal Tahir’i okuduklarını biliyoruz. Kemal Derviş de okumuş. Elindeki gazeteye bakabilirsin: Kemal Tahir’in kendisini çok etkilediğini, tarihe bakışında onun romanlarının önemli değişiklikler yarattığını söylemiş.”

Dikkatle bakıyorum yüzüne. Şimdi adını andığımız adamlardan çok, onun kimliği ilgilendirmekte beni. Kuşkucu bir insan olsam, ajan olduğunu düşünmekle başlardım. Ama ne böyle bir şey düşünüyorum, ne başka bir

olasılık geliyor usuma. Belki de hemşeriyiz. Benden istediği gazeteyi karşılaşmamızdan önce okumuş olması gerektiğini düşünüyorum. Usumdan geçenleri açık açık izliyormuş gibi gülümsüyor bana.

“Bir şey söylemedin, abi”, diyor.

“Derviş’in Kemal Tahir hayranı olduğunu bilmiyordum, ama ötekilerin Kemal Tahir tutkusu konusunda Hürriyet’in haberine gereksinimim yok.”

“Derviş’ten başlarsak…”

“Bir adam tarih ya da ekonomi anlayışını romanlara dayanarak belirlediğini söylüyorsa, bilimsel düşünceyle ilgisi bulunmaması gerekir; Kemal Tahir’in romanlarına dayanarak belirlediğini söylüyorsa, düşünen bir adam bile değildir.”

“Abi, benim anımsadığıma göre, Kemal Tahir gerçekçi Türk romancısının yalnızca tarih, toplumbilim, felsefe, ruhbilim alanında değil, fizik gibi, kimya gibi deneye dayalı bilimlerin alanında, gene bu bilimlerin olanaklarıyla, ulaşılmış son çizgileri aşmaya çalışmak zorunda olduğunu söylemişti. Sen de orta ikiden ayrılma romancıların her alanda bilimsel temellendirmeler yapmasını beklemenin gülünç olduğunu yazmıştın. Yoksa yanılıyor muyum?”

“Evet, yazdım, ama hiç kimseyle kişisel sorunum yok benim, saçmalığın altını çizmek gerekiyordu, ben de çizdim; ne denilirse denilsin, bundan daha saçma, daha gülünç bir sav olamazdı.”

“Ama sen Kemal Tahir’in romanlarını da beğenmezsin. Bunca insan kendisini tanrılaştırırken, sen neden beğenmiyorsun ki?”

“İyi bir romancı değildir, kendisiyle aynı dönemde yazı yazanların, örneğin Orhan Kemal’in, Oktay Akbal’ın, Yaşar Kemal’in, Samim Kocagöz’ün çok gerilerinde kalır da ondan. Kurgusu ilkel, anlatımı incelikten yoksundur. İnsana saygısı yoktur, gözde kahramanlarından bile tiksinir gibidir. Onları aşağılamadığı ve düşüncelerinin sözcüsü olarak kullandığı zaman da kafasının karışıklığı ya da savrukluğu yüzünden çelişkiden çelişkiye sürükler onları. Anlatımı da aynı ölçüde savruktur. Adına yaraşır bir

romancıya yakışmayacak ölçüde bilgiçlik taslar, ama hayranlarına saç baş yoldurtacak yanlışlar yapar. Kimilerinin ilk Türk romanı diye nitelediği Devlet Ana bu açıdan benzersiz bir gömüdür.”

“Büyük romancının bu yanlışları bilinçle yaptığını söyleyenler de var.”

“Söylerler, ne de olsa ağzın bir ucu işkembeye bağlıdır. Ama, o zaman, eleştirmenler bu yanlışların belli başlılarını belirleyince, bunlardan hiç değilse bir tekinin doğruluğunu, örneğin XIII. yüzyıl sonunda latincenin yaşayan bir dil olduğunu doğrulatabilmek için fedayinleri neden dil ve tarih profesörlerinin kapılarını aşındırdılar?”

“Ama Ecevit’in, Cem’in, Baykal’ın, Derviş’in, Karayalçın’ın onun hayranları olduğu da bir gerçek.”

“Ben de değil demiyorum, hatta önce CHP’de sol adı altında başlayan sağcı ve tutucu yönelimin kökenini bu hayranlıklarda aramak yanlış olmaz.”

“Nasıl bir sağcılık ki bu?”

“Kaynağını Atatürk karşıtlığı ve Osmanlı hayranlığından alan bir sağcılık. Osmanlı Batı’ya uygarlık götürmüştür, Atatürk’se, yaptığı devrimlerle Batı’nın dümen suyunda gitmeye, ona yaranmaya çalışmıştır, ekonomik açıdan da Batı’ya tutsak olmuştur. Kurt Kanunu’nda bol bol örneklendirilir bu savlar.”

“Peki, Kurtuluş Savaşı?”

“Kurtuluş Savaşı Osmanlı’nın utkusudur, Mustafa Kemal’i Anadolu’ya Osmanlı göndermiştir. Onu Anadolu’ya gönderen büyüklerimizden biri de Kemal Tahir’in ünlü kahramanı Kara Kemal’dir; bu gerçek ilk kez ve yalnızca Kurt Kanunu’nda açıklanır.”

“Ne olursa olsun, böyle bir adamın bunca okumuş kişi arasında bunca etkili olabilmesini açıklamak çok zor.”

“Hiç kuşkusuz. Ancak okumuşluk görel bir şey. Fatma hanım en sıradan Yeşilçam filmini en iyi Visconti filmine yeğ tutar. Bir de sormak gerekir: bu

çok ünlü Kemal Tahir hayranları yaşamları boyunca kaç roman okumuşlar? Kimlerin romanlarını? Ayrıca, dedikleri gibi, burası Türkiye, bu kişilerin ünlü yazara yapıtlarını okumadan hayran kalmış olmaları da olanaklı. Ne olursa olsun, bir düşünsel düzey, bir düşünme, bir olanı, biteni, yazılanı görüp anlama sorunu var işin içinde. Sonra, sık sık söylerim, bilgi sınırlıdır, bilgisizlikse, sınırsız. Öyle sanıyorum ki tüm Rasputin'ler güçlerini bu gerçekten alırlar; bilgisizliğin sonsuzluğuna dalarak, bu sonsuzluk içinde yalancı dizgeler kurarak büyülerler çevrelerini."

"Yani sen Kemal Tahir'in bir Rasputin olduğunu mu söylüyorsun?"

"Hayır, Rasputin çok daha zengin bir kişiliktir, ama çoğu yazarlarda, çoğu politikacılarda ondan bir şeyler vardır, Kemal Tahir'de başkalarına göre biraz daha fazlası vardır; özellikle konuşmalarında dinleyenleri çok etkilediğini söylerler. Bu arada, Kemal Tahir'i andığımız politikacılarla bir tutmamak gerekir. O temelsiz kurmacalarını dile getirmeye çalışmakla yetinmiştir, yani en azından elleri temizdir. Şurasını da belirtmek gerekir ki kendine sol diyen sağa öncülük ettiği gibi, düşünce ve yazın dünyamızdaki büyük yozlaşmanın başlangıcı olmuştur. Başlatıcısı değil, başlangıcı: saptırmaca, abartma ve yanıltma bu ülkeye onun çevresinin armağanıdır. Böylece, zaman içinde, yazın, politika, bilim, sanat evrenimiz mini Rasputin'lerden geçilmez olmuştur."

Arkadaş mutlulukla gülümsüyor, sanki Rasputin'lerin çokluğu iyi bir şeymiş gibi. Bir örnek de kendisi atıyor ortaya:

"Abi, bu tür adamların küçümsenmeyecek bir çoğunluğu da Fethullah Gülen'e tapıyor. O da fazla eğitimli sayılmaz hani. Onun o alanda başardığını bunlar da bu alanda başaracaklarını sanıyorlar da ondan belki."

Ben de gülümsüyorum.

"Beş altı tümceyle özetlenebilen bir tarih, toplum, politika ya da din kuramı bu adamlara hoş geliyor belki."

"Fazlasını kaldıramadıklarından! Deniz Baykal'ın Kemal Tahir ve Tarık Buğra uydurması Şeyh Edebali ilkelerini yeni sol diye duvarına asmasının nedeni bu olmalı. Bunun için Devlet Ana'yı okuması da gerekmiyordu."

“Evet, adam iktidara hazırlanıyor, oturup kitap okuyacak değil herhalde. Hem de zaman çerçevenin içini anamalcılık ve Amerikancılıkla doldurma zamanı.”

Arkadaş bir kahkaha koparıyor bu kez.

“Abi, solun sağ, yani sağın sol kesimine biraz fazla vurmuyor musun?” diyor. “Bunca sol politikacıyı sağcılardan daha sağa koyuyorsun. Örneğin Tayyip Erdoğan’ın sağına.”

“Hayır, aynı yere koyuyorum yalnızca. Erdoğan’ın başından beri bulunduğu yere.”

“Yani artık hiç umut yok mu diyorsun?”

“Evet, öyle görünüyor”, deyip içimi çekiyorum.

Bu konuşma fazla uzadı. Adını bile bilmediğim arkadaş da içini çekiyor, yüzüne derin bir hüzün oturmuş, dokunsan soğukluğunu duyacaksın.

“Hiç umut yok mu sence?” diye üsteliyor.

“Öyle görünüyor”, diyorum. “Ama belli mi olur? Bakarsın, yavaş yavaş elenir bu adamlar. İşte, Demirel bile çevrim dışı kaldı. Bakarsın, önümüzdeki seçim birkaçını daha eler; bakarsın, onların ardından geri kalanlar da elenir, her şey değişir, yeniden halkımıza yaraşır bir yönetimimiz olur.”

“Olur mu diyorsun, abi? Sen gerçekten inanıyor musun böyle bir şeye?”

“İnanıyorum diyemem”, diyorum. “Ama çok uzak bile olsa böyle bir olasılık yok değil. Ne demiş atalarımız: gün doğmadan neler doğar!” Sonra Bernanos’un bir tümcesi geliyor usuma, yüksek sesle yineliyorum: “Gecenin ta ucunda bir başka şafak buluruz.”

Gizemli dostum bu kez içtenlikle gülümsüyor.

“Abi, hadi bana eyvallah”, diyor. “Bugün bu tümce yeter bana: Gecenin ta ucunda bir başka şafak buluruz.”

1. 10. 2002

Bir Fetva Üzerine

Türkiye Büyük Millet Meclisi, geçtiğimiz aylarda, benzerine az rastlanır bir ivecenlikle, insan haklarını güvence altına almak savıyla çok önemli anayasa değişiklikleri yaptı. Gene de, bu beklenmedik açılımdan sonra bile, Türkiye Cumhuriyeti'nin insan haklarını gerçekten koruyup kollayan, insan haklarını kollayıp korumayı varoluşsal bir gereksinim olarak duyan bir devlet olduğunu söylemek zor. Değişiklik girişimlerine öncülük eden partilerin başkanlarının, önde gelen sözcülerinin "insan hakları"ndan çok "uyum"dan, "uyum yasaları"ndan söz etmeleri bile yeterince doğruluyordu bunu: her şeyden önce Avrupa Birliği'nin din ve ırk kaynaklı isteklerini karşılamak söz konusuydu, ülkenin halkına ve aydınına fazla bir şey getirdiği söylenemezdi. Türkiye Cumhuriyeti'nin insan haklarına gerçekten saygılı olduğunu ileri sürebilmek için, emeğin hakkını, düşünsel ve bilimsel özgürlüğü güvenceye alması, her şeyden önce de bu ülkenin kurtarıcısının, bu cumhuriyetin eşsiz kurucusunun özlük haklarının çiğnenmesine bir son vermesi gerekirdi. Emeğin hakkı ve bilimsel özgürlük gibi Atatürk'ün özlük hakları da Avrupa Birliği'nin umurunda değildi. Ama 11 haziran 1983'ten, yani Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu yasasının çıkarıldığı günden beri, ulusun atasının mal varlığının geliri eliyle yazdığı vasiyete aykırı biçimde kullanılmaktaydı. Bu da, Yargıtay onursal üyesi Çetin Aşçıoğlu'nun söylediği gibi, "mülkiyet hakkına, sözleşme özgürlüğüne aykırı"ydı; "hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü ilkeleri"nin çiğnenmesi demekti (Cumhuriyet, 9. 11. 2001). Böyle bir yanlışın düzeltilmesi yolunda savaşım vermenin tek tek her yurttaşımız için bir namus borcu olması gerekirdi. Ama, bu büyük yanlışın öncüsü Kenan Evren'i saymazsak, yasanın çıkışından sonra, Çankaya'da Atatürk'ün koltuğuna üç cumhurbaşkanı oturdu, insan hakları ve demokrasi tutkunu olduğunu söyleyen birçok başbakan, birçok adalet bakanı, birçok parti başkanı gelip geçti, hiçbiri bu korkunç, bu bağışlanmaz haksızlığı düzeltme yolunda parmağını bile oynatmadı, hiçbiri ağzını açıp tek sözcük söylemedi. Böylece, Atatürk'ün helal parası, tam yirmi yıldır, kendi istemi doğrultusunda değil, Kenan Evren ve arkadaşlarının istemi doğrultusunda harcanmakta. Devletimizin büyük kurucusunun özlük hakları bunca yıldır hoyratça çiğnenirken hangi yetkili hangi yüzle insan haklarından söz edebilirdi ki?

Ama beterin beteri de var: arada bir, aymazlık ve duyarsızlık sınırlarını fazlasıyla aşarak işi bir karşı-uyanıklığa götürenler, daha açık bir deyişle, bu büyük hukuksal ve aktörel yanlışlıktan birilerine pay koparmaya ve, hiç yüzleri kızarmadan, çabalarını hukuka dayandırmaya kalkanlar çıkıyor. 13 eylül 2002 cuma günü, Cumhuriyet gazetesinin ikinci sayfasında, Mümtaz Soysal'ın Açı'sıyla İlhan Selçuk'un Pencere'si arasında yer alan "Atatürk'ün vasiyeti üzerine" başlıklı yazı da böyle bir tutumu çağrıştırmakta. Üstelik, yalnızca Cumhuriyet gazetesinde görmeye pek alışık olmadığımız arzuhalci türkçesiyle değil, mantığı ve yöntemiyle de şaşırtıyor insanı. Öyle ya, herhangi bir konuda bilimsel saptamalardan kaynaklanan bir savınız varsa, bilimsel yaklaşımın ve bilimsel yorumun ne olduğunu da az çok biliyorsanız, bir gazete yazısında bile, dayanaklarınızı açıklıkla ortaya koyar, yararlandığınız kaynakları gerektiği yerde, gerektiği gibi, açıklıkla gösterirsiniz. Atatürk'ün özlük haklarının söz konusu olduğu bir yazıda daha bir özenle yaparsınız bunu. Hele Atatürk'ün kendi mal varlığının kullanımı konusundaki açık istemine karşıt bir görüş ileri sürecek, bunu da, yüksek perdeden, tartışılmaz bir hukuksal gerçek olarak sunacaksanız, iyice özenli olmanız, gerekçelerinizi kanıtlarıyla ortaya koymanız gerekir. Sözünü ettiğimiz yazının yazarı, Prof. Dr. Aydın Aybay, bir zamanlar Cumhuriyet Halk Partisi'nin Atatürk'ün kendi eliyle kurduğu Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'na bıraktığı akar konusunda bu kurumlara karşı açtığı dava sonunda verilen yargının düzeltilmesi ve, bugünün koşullarında, Atatürk'ün kalıtının tümüyle bu partinin kullanımına sunulması gerektiği gibi aykırı bir görüşü savunuyor, ama sözünü ettiğimiz gereklerin hiçbirine uymuyor.

Hangi bilim ya da bilgi alanında olursa olsun, ele alınan konunun yetkeli uzmanlarının yapıtlarına göndermede bulunmak yararlı, kimi durumlarda da gerekli bir tutumdur. Ama Prof. Dr. Aydın Aybay, uğraş yaşamının başında bulunan bir delikanlının çalışmasında bile tepemizi attırtacak ya da, iyi bir günümüzdeysek, bizi kahkahalarla güldürecek bir yaklaşımı benimseyerek miras hukuku konusunda yapıt vermiş olan birtakım uzmanların sanlarını ve soyadlarını sıraladıktan sonra, onların yapıtlarından yararlandığını söylemekle yetiniyor; tüm yazı boyunca, hiçbirinin tek bir kitabına, tek bir yazısına, tek bir tümcesine göndermede bulunmuyor. Yürüttüğü mantığa gelince, buna mantık denilebilirse, biçimsel bir mantık bile değil; deyim yerindeyse, tanımsal bir mantık: "miras", "mirasçı", "mülkiyet", "çıplak

mülkiyet”, “halef”, “külli halef”, “cüzî halef”, “intifa”, “irat” gibi terimlerin tanımlarına, evet, yalnızca tanımlarına dayanarak fazlasıyla gözüpek sonuçlar çıkarıyor, birincisi 1971’de Yargıtay’ın onayıyla kesinleşmiş, ikincisi 1977’de Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nca onaylanmış yargı kararlarının “kırk yıllık eski bir karar” olduklarını ileri sürerek yeniden gözden geçirilmeleri ve, elbette, düzeltilmeleri gerektiği konusunda fetva veriyor. Bu arada, yargının gerekçelerine hiç mi hiç dokunmadan, Yargıtay’ın ve Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun adını bile anmadan, yalnızca derlediği terimlere dayanarak, kendine özgü diliyle, “CHP’nin vasiyetname ile çıplak mülkiyetle atanmış mirasçı, kurumların da aynı vasiyetname ile intifa hakkı sahibi olarak yine atanmış mirasçı sayılabileceği yolundaki konstrüksiyon, bu açıdan, tam bir hukuksal ucube’dir”, diyebiliyor. Gene aynı biçimde, günaha girmekten korkarmış gibi, Atatürk’ün vasiyetinin içeriğine girmiyor, tek sözcüğünü anmıyor. Öyle ki yalnızca sakat bir mantık, yöntemden yoksun bir yaklaşım karşısında değil, ancak belirli verilerin bilinmezlikten gelinmesiyle ayakta durabilen bir tuhaf kurmaca karşısında bulunduğumuzu düşünmekten kendimizi alamıyoruz.

Ancak, Atatürk’ün vasiyetnamesi gizli bir belge değil; uzun ve karmaşık bir belge de değil; üstelik, her şey aynı günde, aynı belge üzerinde belirlenmiş. Buyurun, okuyun:

“Malik olduğum bütün nukut ve hisse senetleri ile Çankaya’daki menkul ve gayrı menkul emvalimi Cumhuriyet Halk Partisine âtideki şartlarla terk ve vasiyet ediyorum:

1. Nukut ve hisse senetleri şimdiki gibi İş Bankası tarafından nemalandırılacaktır.

2. Her seneki nemadan bana nisbetleri şerefi mahfuz kaldıkça yaşadıkları müddetçe Makbule’ye ayda 1000, Afet’e 800, Sabiha Gökçen’e 600, Ülkü’ye 200 lira ve Rukiye ile Nebile’ye şimdiki 100’er lira verilecektir.

Sabiha Gökçen’e bir ev de alınabilecek ayrıca para verilecektir.

4. Makbule’nin yaşadığı müddetçe Çankaya’da oturduğu ev de emrinde kalacaktır.

5. İsmet İnönü'nün çocuklarına yüksek tahsillerini ikmal için muhtaç oldukları yardım yapılacaktır.

6. Her sene nemadan mütebaki miktar yarı yarıya Türk Tarih ve Dil Kurumlarına tahsis edilecektir.

Görüldüğü gibi, "kurt" politikacıların, "uyanık" hukukçuların değişik yorumlar getirmelerine elvermeyecek kadar açık her şey. Her şeyin aynı belge üzerinde bulunması da saptırmaca girişimlerini önleyecek bir durum. Bu durumda, Türkiye Cumhuriyeti'nin büyük kurucusu "Malik olduğum bütün nukut ve hisse senetleri ile Çankaya'daki menkul ve gayrı menkul emvalimi Cumhuriyet Halk Partisine âtideki şartlarla terk ve vasiyet ediyorum", deyip koşullarını bir bir sıraladıktan sonra, "CHP'nin bu vasiyetnameyle gerçekleşen atanmış mirasçılığının şarta bağlı mirasçılık olduğunu ileri sürmek bir hukukçu için bağışlanması güç bir yanılmadır. Şartın âtideki vukuu meşkûk o hadise (gelecekteki, vuku bulup bulmayacağı kuşkulu olay) şeklindeki (Borçlar hukukunda da yinelenen) evrensel tanımı karşısında, böyle bir savın geçerli olması olanaksızdır. Doğrusu şu ki, burada (iradî şart da dahil olmak üzere) bir şart söz konusu değildir", diye kesip atmak, vasiyet edenin istemi karşımızda somut olarak dururken, biçimsel tanımlara dayanarak bu istemi yok saymak anlamına gelmez mi? Vasiyet eden açık açık şartlar sözcüğünü kullanıp arkasından da bu şartları sıralamışken, bunların şart değil, borç yükümlülüğü olduğunu söylemek de aynı anlamı taşımaz mı? Karşımızdaki Atatürk değil de kendisi ya da benim gibi sıradan bir yurttaş bile olsa, kişinin kendi mal varlığı konusundaki istemini "Senin koyduğun koşul kesinlikle koşul değil, çünkü bizim tanımlarımıza uymuyor!" diyerek başka yönlere çekmeye kalkmak gülünç olmaz mı? Miras hukuku özlük haklarını geçersiz mi kılar? O zaman, "Kişinin sağlığında yaptığı ve öldükten sonra mal varlığı üzerinde gerçek ve tüzelkişi yararına sonuç doğuracak istekleri (vasiyetname) sözleşme özgürlüğünün güvencesi altındadır. Yasalara, ahlaka aykırı olmadıkça, hiçbir güç ve kişi bu isteğini (irade) değiştiremez, yok sayamaz", diyen deneyimli hukukçu Çetin Aşçıoğlu'nun yanıldığını mı söyleyeceğiz? Vasiyetin ilk tümcesinin bir bölümünü geçerli sayıp da başka bir bölümünü geçersiz ya da yarı-geçerli saymak mantıksal bir çelişki olmaz mı? Ayrıca, dolaylı bir biçimde bile olsa, vasiyetnamenin altında imzası bulunan büyük insanın istemini doğru biçimde dile getiremediğini,

işlediği biçimsel kusurun tüm sonuçlarına katlanması gerektiğini söylemek anlamına gelmez mi?

Biliyorum, yazısının bütünü de açıklıkla gösteriyor, Atatürk'ün kimliği ve söyleminin tinsel değeri Cumhuriyet yazarını hiç mi hiç ilgilendirmiyor, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'nun Türkiye'nin ekinsel yaşamındaki yeri ve hukuk ilkelerine aykırı olarak ortadan kaldırılıp varlıklarına el konulmuş olması umurunda bile değil. Gene de, yalnızca vasiyet ediminin öznesi olarak, öncelikle Atatürk'e kulak verecek ve vasiyetnamesinde söylediğini yalnızca biçimsel açıdan değil, öz açısından, içerik açısından değerlendirecek olursak, bu vasiyetnamenin bilinç ve yetkeyle hazırlandığını ve yazarın Cumhuriyet Halk Partisi'nin mülkiyetinin "çıplak mülkiyet" olmadığına ilişkin savını çürüttüğünü söylememiz gerekir. Kişilere bırakılan "gelir"in kesin rakamlarla belirtilmesine karşılık, "Her sene nemadan mütebaki miktar yarı yarıya Türk Tarih ve Dil Kurumlarına tahsis edilecektir" denilmesi Cumhuriyet Halk Partisi'ne fazla bir iyelik hakkı tanımadığı gibi yetki seçenekleri de bırakmamakta, "Nukut ve hisse senetleri şimdiki gibi İş Bankası tarafından nemalandırılacaktır" denilmesi, bu arada, kişiler konusunda "bana nisbetleri şerefi mahfuz kaldıkça" koşulu getirilirken, kurumlara bırakılan akarın hiçbir koşula bağlanmaması da bu kanıyı yalnızca güçlendirmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi neyi yönlendirecekti ki bu durumda? Kurumlara verilmesi gereken akçayı elinde tutarak bundan olabildiğince yarar sağlamaktan, haklarını almalarını geciktirerek işlerini zorlaştırmaktan başka ne yapacaktı? Konuyu yakından bilenler açıklıkla belirtirler bunu, dönemin Türk Dili sayılarında da birçok bilgiler bulabiliriz: "CHP, parti giderlerini karşılamada sıkıntıya düşünce, yeni gelir kaynakları bulmaya yönelmişti. Bu arada İş Bankası'ndaki Atatürk gelirinden kendisine de pay verilebileceği yolunda ortaya atılan bir sava dayanarak kurumlarla pazarlığa girişmişti. CHP yöneticileri 1969'da Dil Kurumu ile Tarih Kurumu'na başvurarak söz konusu paranın paylaşımına ortak olmak istediklerini bildirmişlerdi. Kurumlar Atatürk'ün vasiyetnamesinde öngörülmemiş olan böyle bir isteği kabul etmeyince de CHP ile aralarında başlayan anlaşmazlık yargıya yansımıştı. Bu da iki aşamadan geçerek 1978'e kadar sürmüş ve kurumların lehine sonuçlanmıştı".

Evet, böyle, o dönemde Cumhuriyet Halk Partisi'ni yönetenlerin tüm çabası Atatürk'ün kendilerine vermediği bir geliri ele geçirmekti; evet, böyle, bir yandan Atatürk'ün ilkelerinden uzaklaşıyor, bir yandan da, haksız olarak, kalıtına göz dikiyorlardı. Atatürk'ün kurumları yalnızca para açısından ilgilendiriyordu onları. Türk Dil Kurumu'nun unutulmaz genel yazmanı Ömer Asım Aksoy'un o günlerde bir yönetim kurulu toplantısında yaptığı konuşmayı şimdi de işitir gibiyim. Partinin anlı şanlı genel başkanı İsmet İnönü Aksoy'u çağırmış, "Ömer Asım bey, biz bu dâvayı açtığımız zaman, bana gelmiş, haksız olduğumuzu, bu işten vazgeçmemizi söylemiştin; ben de sana arkadaşlara dâva açma konusunda yetki verdiğimi, başladıkları işten vazgeçmelerini isteyemeyeceğimi söylemiştim; işte haklı çıktın, biz kaybettik; ama seksen bin lira mahkeme masrafı bizim için çok para, bu parayı bizden almayın", demiş, "Paşam, siz bana arkadaşlarınıza verdiğiniz sözden dönemeyeceğinizi söylemiştiniz; ben şimdi bu parayı sizden almamayı arkadaşlarıma nasıl önerebilirim?" yanıtını alınca da "Gene sen haklı çıktın, Ömer Asım bey", demek zorunda kalmıştı. Uzun sözün kısası, gene Çetin Aşçıoğlu'nun yazdığı gibi, "CHP'nin, İş Bankası Yönetim Kurulu'na yüzde 28.1 pay karşılığında dört yönetim kurulu üyesi ataması dışında, akçalı bir hakkı söz konusu değil"di. İnönü de, Bülent Ecevit de kesinlikle biliyordu bunu. Gene de, haksız olduklarını bile bile, 1971 yenilgisinden iki yıl sonra, Bülent Ecevit ve arkadaşları "Atatürk'ün vasiyetnamesinin amacına uygun biçimde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin tespiti" gibi çirkin bir gerekçeyle yeni bir dâva açtılar, bir kez daha yenildiler, ama 12 Eylül yönetimine de yol gösterdiler.

Prof. Dr. Aydın Aybay, bunca olaydan, bunca yorumdan sonra, tüm bu savlara gülüyor, "CHP'nin söz konusu pay senetleri üzerindeki hakkının temsil yetkisinden ibaret olduğu yolundaki savın, hiçbir dayanağı yoktur. Böyle bir açıklama miras hukukunun temel kurallarını altüst etmekten başka bir işe yaramaz", diye kesip atıyor, sonra da, eleştirdiği yorum Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun yorumu değilmiş gibi, "Nitekim Yargıtay, özellikle kanun yararına bozma yoluyla verdiği birçok kararda yerel yargıyı uyararak, atanmış ya da yasal mirasçı varken, belirli mal vasiyeti biçimindeki kazandırmaların, hak sahibine atanmış ya da yasal mirasçıya karşı sadece bir alacak hakkı verdiğini; bunun ötesinde bir yetki sağlayamayacağını vurgulamaktadır", diye ekliyor. Ama bu alacak hakkı

üzerinde, alacağın kendisi üzerinde atanmış mirasçının bir hakkı var mıdır? Ondan pay alabilir mi? Orasını hiç söz konusu etmiyor.

Bu kadarla kalsa, gene iyi. Cumhuriyet yazarı hepsinden daha acıklı ya da, isterseniz, daha gülünç bir savla kapatıyor perdeyi: “CHP’nin, 1980 sonrasında birer kamu kurumu olarak kurulmuş Tarih ve Dil Kurumları’na, Atatürk’ün vasiyeti uyarınca bir gelir ödeme borcu yoktur. Çünkü bu kuruluşlar, Atatürk’ün Vasiyetnamesi’nin uygulanması açısından, 1980 öncesinin özel hukuk hükümlerine tabi olan derneklerin ardılı (halefi) değildir”, diyerek Deniz Baykal ve Kemal Derviş’in partisinin bundan böyle Atatürk’ün tüm mal varlığının gerçek iyesi olduğunu kesinliyor. Söylemek bile fazla, bugün aklı başında hiç kimse Kenan Evren’in yasayla kurdurttuğu kurumların Atatürk’ün kurumları olduğuna inanmıyor, Atatürk’e ve büyük devrimlerine bağlı kalanlarsa, onun kurumlarının er geç yeniden yaşama döneceğine inanmaktalar, bu yolda karınca kararınca çaba harcamayı bir namus borcu olarak görüyorlar. Gene de bu “hukukçu” yazara sormak gerekir: buyurdukları üzere, Cumhuriyet Halk Partisi’nin yükümlülüğünün “şart değil sadece (bir alacak hakkına karşı) borç yükümlülüğü” olması durumunda bile, alacaklının şu ya da bu nedenle ortadan kalkması (ölmesi ya da, bir tüzel kişilikse, kapanması ya da kapatılması) sonucu, borç ortadan kalkar mı, başka bir deyişle, borçlu kendi borcunun alacaklısı mı oluverir? Ardılı bulunmayan alacaklının alacağı borçluya mı, yoksa kamuya mı kalır? İş bu denli basit olsa, Cumhuriyet Halk Partisi anlı şanlı iktidar yıllarında kurumları bir yasayla kapatarak sorunu kökünden çözmez miydi? Çözmüş olsa, rahata erer miydi? Küçük bir soru daha: yurttaşların ve kurumların haklarına saygı duyulan bir ortamda, Cumhuriyet Halk Partisi’nin şu ya da bu nedenle son bulması durumunda, Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumu Atatürk’ün kalıtından yoksun mu kalır? Bir yanıt verir misiniz, yoksa susmayı mı yeğlersiniz?

Zola, temelsiz bir suçlama sonucu ömür boyu Şeytan adasına gönderilen Alfred Dreyfus’ün suçsuz olduğunu bilip de susan yetkililer için “Ve bu insanlar uyuyorlar, eşleri ve çocukları var, onları seviyorlar!” diyordu. Göründüğü kadarıyla, Prof. Dr. Aydın Aybay onlardan çok daha rahat: ne de olsa gizlediği fazla bir şey yok; arzuhalci ağzıyla da olsa, içindekini döküyor; üstelik, profesör sanı var, sanından aldığı güvenle konuşuyor; üniversitesinde kürsüsü, kürsüsünün karşısında öğrencileri var, onlara

“hukuk” öğretiyor; daha da güzeli, basın evreninde dostları var, 11 haziran 1983 günü çıkan yasaya herkesten önce ve yiğitçe karşı çıkmış olan Nadir Nadi’nin gazetesinin ikinci sayfasında şu bize zaman yitirten yazıyı bile yayımlayabiliyor.

Bakarsınız, Şeyh Edebali iktidarında da şeyhülislam oluverir.

1. 11. 2002

Yeni Kiracı

Komşuda pişer, bize de düşer: Recep Tayyip Erdoğan'ın 3 kasım seçimlerini alıp götürmesinden de bana bir şeyler düştü: şu soğuk ve puslu kış başlangıcında, Eugène Ionesco'nun nicedir hiç açmadığım o güneşli güldürülerine yeniden döndüm. Tanrı sizi inandırsın, 4 kasım sabahından bu yana, sayın genel başkan televizyonda göründü mü elim kendiliğinden İskemleler'e, Ders'e, Gergedan'a, Kel şarkıcı'ya, Yeni kiracı'ya, Amédée ya da nasıl kurtulmalı'ya gidiyor, birkaç satır okudum mu rahatladığımı duyuyorum, hiçbir şey aykırı gelmiyor artık bana. Yalnızca Recep Tayyip Erdoğan'ın tafrası ve söylemi değil, başarısı çevresinde üstgerçekçil yorumlar geliştiren "sayın basın mensupları" bile, Deniz Baykal bile aykırı gelmiyor. "Tamam, böyle; işte böyle!" diye söyleniyorum. Arada bir benzerlik bulunduğundan mı? Hayır, Ionesco'nun uyumsuzluğuyla bir Recep Tayyip Erdoğan'ın, bir Deniz Baykal'ın ele aldıkları her sorunu en temel öğesini yok sayarak çözen sıradan mantıkları arasında benzerlik aramaktan daha saçma bir şey olamaz. Ama, Gergedan'dan ya da Kel şarkıcı'dan birkaç sayfa okudum mu televizyonda izlediklerim ya da gazetede okuduklarım bana artık Ionesco'nun o ele gelmez evreninin içinden yansıyor, bu evrenin kişileri ve olayları gibi görünüyor ve, çelişkin bir biçimde, daha ele gelir oluyor. Böylece, Recep Tayyip Erdoğan tüm ülkeye meydan okurcasına "milli irade"den aldığı "yetki"den söz ederken, ben yıllar önce ölmüş aşkının kocaman cesedi üzerinde göğe doğru yükselen Amédée'nin arkasından karısının seslenişini işitir gibi oluyorum: "Yükseliyorsun, yükseliyorsun, Amédée, ama benim gözümde yükselmiyorsun!"

Arada pek bir benzerlik yok, biliyorum, Erdoğan'ı ne Amédée'ye yaklaştırabiliyoruz, ne değişik Bérenger'lerden birine. Örneğin Amédée ölmüş aşkının nice yıldır şişip dev boyutlara ulaşmış cesedi üzerinde ve büyük bir olasılıkla bir daha ortalarda görünmemek üzere yükselirken, Recep Tayyip Erdoğan'ın tüm basının ve tüm sorumluların el birliğiyle kaşla göz arasında büyütülüp yüceltilerek en az beş yıllığına tepemize yerleştirilmesi söz konusu. Ama, ne olursa olsun, 3 kasım seçimlerini izleyen olayların ve söylemlerin benim için bir Dostoyevski'nin, bir

Malraux’nun, bir Camus’nün değil de Ionesco’nun evrenini çağrıştırması da bir gösterge: bu olaylar, bu söylemler Ionesco’nun evreninin olayları ve söylemleri değil, ama bu evrende yerlerini kolaylıkla buluyor, daha iyisi, bu evrenin içinden bakılınca, nasılsalar öyle görünüyorlar. Evet, böyle, başlangıçta ben de pek ayrımında değildim bunun, Recep Tayyip Erdoğan’la bir anda dünyayı tutan destekçilerinin söylem ve edimlerini Ionesco’nun yapıtlarıyla almaşık olarak izlemek hoşuma gidiyordu, beni eğlendiriyordu; sonra anladım ki iş başkaydı: bu Recep Tayyip Erdoğan cümbür cemaat Ionesco’nun evrenine sokmuştu bizi. Bu nedenle, bana öyle geliyor ki, bizim onu, onun bizi düşürdüğü durumları ve 3 kasım gecesi başlayan coşkun kaynaşmayı açıklamaya ne tarih yeter, ne hukuk, ne toplumbilim yeter, ne budunbilim; bir anahtar ararsanız, olsa olsa sıkı bir güldürü çözümlemesinde bulabilirsiniz, bir uyumsuz güldürü çözümlemesinde.

Öyle ya, işe başından başlayalım dersek, anlamını çarpıtarak da olsa, bir insanın başkasından okuduğu birkaç dize yüzünden hapis cezasına çarptırılması ve yaşadığı sürece politika yapmasının yasaklanması yürürlükteki yasaya uygun da olsa aşırı bulunabilir; ama yargı kararı uygulamaya girdikten, yani, haklı ya da haksız, “sanık” “suçlu”ya dönüştükten, bu yüzden birkaç aylık hapis cezasını da çektikten sonra, aldığı cezanın öbür yanını yok sayarak parti kurup genel başkan olurken, aylar boyu tüm ülkede bir siyasal parti başkanı olarak meydan meydan dolaşarak siyasal konuşmalar yaparken, hiçbir yaptırımla, hiçbir engelle karşılaşmaması Ionesco, Beckett, Adamov gibi çağdaş güldürü yazarlarının yapıtlarına uygulananlara koşut bir çözümlemeyle değil de nasıl açıklanır? Aynı kişinin milletvekili adayı olma konusundaki başvurusu geri çevrilirken, bu arada, Anayasa Mahkemesi kurduğu partinin kurucu üyeliğinden çekilmesi için kendisine altı ay süre verirken, öteki siyasal etkinliklerinde kaynağı bilinmeyen bir dokunulmazlıkla donatılmış olmasının Yargıtay başsavcısı dışında hiçbir sorumlunun dikkatini çekmemesi başka nasıl açıklanır? Yargı kararına göre, Recep Tayyip Erdoğan’ın, herhangi bir siyasal partiye üye olması bile yasaklanmışken, bir siyasal partinin genel başkanı olarak etkinlikte bulunması az gelmiş gibi, Büyük Millet Meclisi’nde, partisinin grup toplantılarında konuşmalar yapması, şimdi de Büyük Millet Meclisi’nde kendisine şanına yaraşır bir oda hazırlanmakta olması da Ionesco evrenini anımsatan bir çelişki değil

mi? Bundan böyle, herhangi bir yurttaşımız olmayacak bir yerde, olmayacak bir biçimde politika yapma suçlamasıyla yargı öne getirilir de "Kimse beni politika yapmakla suçlayamaz, çünkü hiçbir partinin kurucu üyesi değilim!" derse, gerekçesinde haklı da olsa gözümüze Türkiye'de bile bir Ionesco kişisi gibi görünmez mi?

Hadi tüm bu çelişkilerin Ecevit yönetiminin son aylarda değişik örneklerine tanık olduğumuz duyarsızlıklarından birinin sonucu olduğunu varsayalım, Recep Tayyip Erdoğan'ın milletvekili seçilme hakkından yoksun bulunduğunu, dolayısıyla başbakan olamayacağını tüm yurttaşlar bilirken, partisine de bunu bile bile oy vermişken, daha seçimin ertesi günü, başta Deniz Baykal ve renkli basının büyük çoğunluğu olmak üzere, hemen herkesin onu kaşla göz arasında başbakan yapmanın yollarını aramaya girişmesine, kendisinin de göğsünü gere gere "milli irade"den, "milli irade"den aldığı "yetki"den sözetmesine ne demeli? "Ionesco'luk" ya da, daha iyi anlayacakları bir dille, "Aziz Nesin'lik" bir tutum değil miydi bu? Bir genel oylamanın somut sonuçlarının yalnız bir yanının göz önüne alınmasına, sonra da bu sonuçların yetmiş milyonluk Türk halkının ortak bildirisi sayılarak tümcelere dökülmesine ne demeli? Yetmiş milyonluk Türkiye'nin kırk milyonu aşkın kayıtlı seçmeninden yalnızca yirmi sekiz milyonu katılmıştı 3 kasım seçimlerine, bunların da topu topu dokuz milyonu AKP'ye oy vermişti? Bu durumda, "milli irade"den ve AKP başkanını başbakanlık koltuğuna oturtma zorunluluğundan söz etmek gülünç bir saptırmaca değil miydi? Partisi iki buçuk milyon oy alan Tansu Çiller de "Millet bu oylarla merkez sağın hangi partide birleşmesi gerektiğini işaret etti", diyordu. Recep Tayyip Erdoğan'ın savıyla Tansu Çiller'in savı arasında ne fark vardı?

Savları arasında bir fark bulunmadığı gibi, bu savları doğrulama yolunda kullandıkları dil arasında da en ufak bir fark yoktu. Ionesco'nun çok iyi bildiği ve kimi kişilerinin ağzından benzersiz bir ustalıkla yansıttığı bir dildi bu: Fransızlar'ın langue de bois, yani tahta dil dedikleri şey, belirli bir amaç doğrultusunda, belirli verileri özenle gizleyip gerçeği olduğundan başka türlü gösteren donmuş, kalıplaşmış, içeriğinden boşaltılmış sözler yığını. Bir zamanlar Adnan Menderes'in korkunç enflasyon rakamlarını göz kamaştırıcı gelişme göstergeleri olarak sunan söylemleri gibi.

Böylece, “milli iradenin tecelli”sinden çok, Özal işi bir seçim yasasının cilvesi karşısında bulunduğumuzdan hiç mi hiç söz edilmeden, bu utkuda ülkenin seçmenlerinin yüzde yetmiş altısının en ufak bir katkısı yokken, yirmi sekiz milyon seçmenin oylarının yüzde otuz dördü tüm ulusun istemi gibi gösteriliyor; böylece, seçim kazanan herhangi bir siyasal partinin genel başkanının başbakan koltuğuna oturması evrensel bir kural olarak sunuluyor; böylece, Recep Tayyip Erdoğan’ın da bu koltuğa kurulabilmesi için anayasanın şu ya da bu maddesinin “bir defaya mahsus olmak üzere” değiştirilmesi öneriliyor, daha da ilginci, kişi için yapılması istenen bu değişiklik girişiminin hiçbir biçimde kişisel olmayacağı söyleniyordu.

Bu utku sarhoşluğu içinde gözler hep yukarıya dikildiğinden olacak, daha aşağısı kurtarmıyor, ille de anayasa değişikliği isteniyordu. Oysa, örneğin Ionesco gibi güldürünün sağduyusuyla donanmış bir bilge kişiye sorsalardı, daha tutarlı bir çözüm gösterirdi onlara, “Siyasal yasak kamburunuzu düzeltir düzeltmez genel seçime gidin”, derdi. Doğrusu da buydu belki, ama böyle bir seçimin değil Ionesco, en büyük tragedya yazarlarını bile kahkahalarla güldürecek bir biçimde sonuçlanması da büyük olasılıktı. Öyle ya, yere göğe sığdırılamayan büyük utkusunu sağlayan oy oranı bir hesaba göre yüzde yirmi dört, başka bir hesaba göre yüzde otuz dörttü; ne olursa olsun, şu ya da bu nedenle seçime katılmayan seçmen sayısı AKP’ye oy verenlerin sayısından daha yüksekti; yenilenecek bir genel seçimde, AKP aldığı oyları korusa, hatta belli bir oranda artırsa bile, bu kullanılmamış oyların CHP, DYP, MHP arasında eşit bir biçimde dağılması ya da üçünden birinde toplanması durumunda, AKP iktidarının yerinde yeller eser, kendini ev sahibi sanan Yeni kiracı’ya pılıyı pırtıyı toplayıp geldiği yere dönmek düşer, bize de tüm başkent sokaklarını dolduran eşya yığınlarını ortadan kaldırmanın yollarını aramak kalırdı.

Denemesi bedava.

1. 12. 2002

Kopenhag Serüveni

“Kopenhag zirvesi”nin Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılma sürecini başlatacak görüşme tarihine ilişkin belirsiz ve olumsuz kararı, kısa bir süre için de olsa, kimi çok seçkin yurttaşlarımızı öyle zorlu bir düş kırıklığına uğrattı, öyle derin bir acıya gömdü ki yüzlerini mendillerine gömüp hüngür hüngür ağlamalarına ramak kaldı. Üzülüp dövünmekte haklı oldukları da söylenebilirdi. Ama ben daha çok sevindim bu işe. Kendimi halkımın belirli bir kesiminin düşçül insanlarından ve uçuk düşüngülerinden yalıtladığım için mi? Hayır. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılmasına kesinlikle karşı olduğum için mi? Gene hayır. Ama bu iş gereğinden fazla uzadı, fazla uzadığı için de yaşamımızda gereğinden fazla yer tutmaya başladı, Avrupa Birliği’yle yatıp Avrupa Birliği’yle kalkar olduk. Bu nedenle, bu zirvenin kötü sonuçlanması bile iyi bir sonuç olurmuş gibi geliyordu bana. Öyle de oldu. En azından ben ve benim gibiler için. Bugün ülkemizin yazgısını elinde bulunduran partinin çok sayın genel başkanı ve çok sayın “gelici” başbakanımız Recep Tayyip Erdoğan’ın, arkasında TOB, TÜSİAD ve MÜSİAD üyeleri, çok seçkin parti üyeleri, milletvekilleri ve çok “değerli basın mensupları”, o başkent senin bu başkent benim dolaşıp Avrupa Birliği ülkelerinin devlet başkanlarının ya da başbakanlarının eşiklerini aşındırarak demeç üstüne demeç vermelerinden, Büyük Millet Meclisi’nde her türlü mantığı aşan bir hızla “uyum yasaları” çıkarma çabalarına girişmelerinden, renkli camda ikili, üçlü, beşli, onlu uzmanlar arasında gerçekleştirilen Avrupa Birliği söyleşilerinden bıkmıştık. Kimi görsen, “Varsa da, yoksa da AB!” diye tutturuyordu. Bıkmıştık, buramıza gelmişti. En sonunda, 2002 Türkiye’sinin yeni “milad”ı 12 aralıkta tarih verme tarihi belirlendi de bir soluk aldık. Ben, kendi payıma, derin olduğu kadar da rahat bir soluk aldım, “Hele şükür, bu da bitti!” dedim sevinçle: büyüklerimizin umduğu gibi olmasa da sonuç sonuçtu. Üstelik, beğensek de, beğenmesek de beklenen sonuçtu, bizim için bir şaşırtı değildi.

Herkesten önce çok coşkulu Avrupa Birliği yanlılarının, Karen Fogg’un çok sevgili elektronik posta arkadaşlarının bilmesi gerekirdi bunu. Cumhurbaşkanımızın durumu “Samimi değiller!” diye özetlemesi, yetmiş milyonluk Türkiye’nin cumhurbaşkanı olarak Kopenhag’tan tüm dünyaya

önceden duyurulmuş olan gülünç sonuçla dönmeyi kendine ve ulusuna yakıştıramamış olması yeterince açık bir göstergeydi. Geçici ve gelici başbakanlarımızın sırtını sıvazlayarak “Kopenhag’ta sizin avukatınız olacağız”, diyen İtalya başbakanı da, “Sizi sonuna kadar destekleyeceğiz”, diyen İngiltere ve Yunanistan başbakanları da bu işin böyle biteceğini biliyor ve, güçlü bir olasılıkla, içlerinden gülüyorlardı. Toplantı çıkışında bizim başbakanlarımızın tepesini attıran kararın güzel bir karar olduğunu söylemeleri de açıkça ortaya koyuyordu bunu. Ama her işte bir hayır vardı: bol keseden verdikleri sözler Kopenhag otellerinin Türkler’le, Türk televizyoncuları ve Türk gazetecileriyle, Türk tecimenleri ve Türk politikacılarıyla dolmasını sağlamıştı; bir başka deyişle, küçük Danimarka Krallığı’na bu kış kıyamette okkalı bir turizm kıyağı çekmişlerdi. Sırt sıvazlamak şöyle dursun, işi ülkemizi aşağılamaya, yöneticilerimizi şantajcılıkla suçlamaya kadar götürenlerse, Almanya ile Fransa, yani Türkiye ekonomisinin belini büken Gümrük Birliği anlaşmasından en çok yararlanan iki ülkeydi. Ne diye kem küm edecekler, ne diye aşağıdan alacaklardı ki? Nasıl olsa, alacaklarını almışlardı; almayı sürdüreceklerinden de kuşkuları yoktu. Nasıl olsa, “tarih için tarih” gibi şeytansı bir oyalama yöntemi bulmuşlardı, isterlerse, 12 aralık 2002’yi beş kez, on kez, yüz kez yineleyebilirlerdi. Kısacası, azıcık sezgisi olanlar, aldatmacanın kokusunu Kopenhag çıkartmasını yapmadan da alabilirler, “Danimarka krallığında kokuşmuş bir şey var”, diyebilirlerdi, Hamlet’te Marcellus’un dediği gibi.

Ama, haksızlık etmek istemiyorsak, şunu da sormamız gerekir: bizim yöneticilerimiz, geçici ve gelici başbakanlarımız içten miydi? İçtenlik bir yana, Avrupa Birliği’nin Türkiye’den bekler gibi göründüğü demokratikleşme yasalarının özünü kavramışlar mıydı? “Uyum yasaları” deyip çıkıyorlardı. Ama bir demokrasi, tüze ve özgürlük düzeni aynı zamanda hepimizin uyması gereken bir kurallar düzeni değil miydi? Demokrasi bir kurallar düzeniyse, Türkiye Cumhuriyeti’nin yönetiminde hiçbir yeri, hiçbir sorumluluğu bulunmayan, üstelik, yargı kararıyla birtakım siyasal haklardan yoksun bırakılmış olan, partisinin genel başkanı olup olamayacağı konusunda da Anayasa Mahkemesi’nin daha bir süre gecikeceği anlaşılan kararı beklenen bir kişinin Avrupa başkentlerinde devlet ve hükümet başkanlarıyla Türkiye Cumhuriyeti adına görüşmelerde bulunması hangi kurallarla açıklanabilirdi? Sorunumuzun gerçekten

demokrasi olması, bizim için demokrasinin vazgeçilmez bir değer oluşturması durumunda, bugün Türkiye'de değiştirilmesi gereken ilk yasanın yüzde otuz dört oy almış bir partiyi yüzde altmış altı çoğunlukla iktidara getirebilen seçim yasası olduğu, ama böyle bir değişikliği iktidarın da, muhalefetin de ağzına bile almadığı kimin gözünden kaçardı? Kişi için anayasa değiştirmenin aykırılığı bir yana, Recep Tayyip Erdoğan'ın en kısa zamanda milletvekili olmasını sağlayacak yasa değişikliklerinin demokratikleşme yasalarından önce ele alındığını, bu konuda muhalefetin de iktidarı desteklediğini kim görmezlikten gelebilirdi? Ya kendisini gerçek başbakan yapmak için sabırsızlandığımız Recep Tayyip Erdoğan'ın Amerika Birleşik Devletleri başkanından Türkiye'ye daha iyi bir "tarih için tarih" verilmesi konusunda Avrupa Birliği'ni bir kez daha sıkıştırmasını istemesi, üstüne üstlük, böyle bir istekte bulunduğunu göğsünü gere gere gazetecilere aktarması hangi kurala sığar, hangi ulusal onur duygusuyla açıklanırdı? Bir İnönü böyle bir şey yapar mıydı, yaşlı ve hasta bir Ecevit böyle bir şey yapar mıydı? Ülkesini böyle durumlara düşürebilen yetkili ya da yetkisiz sorumluları hangi Avrupalı, hangi Asyalı, hangi Afrikalı ciddiye alırdı?

Bildikleri tek yöntem bu olduğundan mı, yoksa büyük öncüleri Erbakan'ın horgörüyle dudak bükerek "hıristiyan kulübü" diye nitelediği bu birliği yalnızca belli amaçlara ulaşma (diyelim ki laik çevreleri sindirme) yolunda sıradan bir araç olarak gördüklerinden midir, nedir, yeni yöneticilerimiz hep böyle ele aldılar sorunu. Bu yüzden olacak, Kopenhag zirvesinde verilen kararın ardından esip yağdıktan, kızgınlıklarını açıkça ortaya koyduktan sonra, uğradıkları başarısızlığı parlak bir utku olarak göstermeleri için tek bir gece yetti: hemen ertesi gün benimseyiverdiler durumu, "Elhamdülillah memnunuz!" deyip kesin başarılarıyla övünmeye başladılar. Türkiye'ye açık alınla döndükten sonraysa, Kopenhag çıkarmasında hapşırmalarını bile olaya dönüştüren "medya ordusu"nun içinde her şeye karşın çelişkinin altını çizecek bozguncular da bulunabileceğini düşündüklerinden ya da ne denli usta diplomat olduklarını müslüman Türk halkına gösterme isteklerini yenemediklerinden olacak, bir pot daha kırdılar: sayın geçici başbakanımız Abdullah Gül "Taktik icabı üzgün göründük!" dediler.

Şimdi sıra, buyurduğu gibi, "tekeden yağ çıkarmak"ta.

1. 1. 2003

Amerika

Amerika Birleşik Devletleri şöyle böyle altmış yıldır bizim kamuoyumuzun hep gündeminde kalan bir ülke. Özellikle 1950'den sonra, bir tür Eldorado, bir "altın ülke", daha da iyisi, bir "altın ülkesi" oldu bizim için, bu niteliğiyle nice yurttaşımızın düşlerini süsleyip esinlerini geliştirdi. Öncelikle büyüklerimiz katkı sağladılar bu yönelime, onu bir yandan bir "altın ülke", bir benzeri daha bulunmayan ülküsel bir örnek olarak değerlendirip Türkiye'yi bir "küçük Amerika" yapmaktan söz edip durdular, bir yandan bir "altın ülkesi" olarak değerlendirip tüm ekonomik ve siyasal sorunlarımızın bir tür Kâbe saydıkları Beyaz Ev'de çözüleceğine inandılar. Az çok mürekkep yalamış gençler de uçsuz bucaksız bir özgürlük, fırsat, hızlı başarı ortamı olarak düşlediler Amerika'yı, düşlemekle de kalmadılar, bir olanak bulur bulmaz kapağı oraya atmaya çalıştılar. Hiç unutmam, lisede boks tutkunu bir arkadaşımız vardı, yenilgiyle sonuçlanan her maçının ardından, çok yakın bir gelecekte Amerika'ya gideceğini, orada bir iki yıl çalıştıktan sonra, bize kilosunda dünya şampiyonu olduğunu belgeleyen gazete kesikleri yollayacağını söylerdi. Bildiğim kadarıyla, düşünün birinci bölümünü liseyi bitirir bitirmez gerçekleştirdi, ama, o gün bugün, ikinci bölümünü de gerçekleştirdiği konusunda buralara hiçbir haber ulaşmadı. Bereket, büyük çoğunluğumuz Amerika Birleşik Devletleri'ne oturduğu yerden hayran kalmayı yeğledi. Böylece, tüm şarkıcıları hayranlıkla dinlenir, bugün çevirdiklerinin yanında birer Yeşilçam ürünü gibi görünecek filmleri hayranlıkla izlenir, ünlü yıldızlarının adları ve serüvenleri ezbere bilinir, fotoğrafları dergilerden kesilip duvarlara, dolaplara yapıştırılır, bu arada, sorun geleneksel bir düşmanlık boyutu kazanmasa bile, Amerikan kovboyunun çıplak kızılderiliyi yenmesinden sevinç duyulur, Pearl Harbor'a yaptıkları her baskında, Japon askerlerine duyulan öfke Çanakkale Boğazı'nı zorlayan İngiliz askerlerine duyulan öfkeyi kat kat aşardı.

"Peki, sen?" diyecek olursanız, evet, işi yıldız fotoğrafı kesip saklamaya, kızılderilileri düşman bilmeye ya da Pearl Harbor baskınını Gölcük'e yapılmış bir baskın gibi değerlendirmeye kadar götürmedim hiçbir zaman, ama gençlik yıllarımda sıkı bir Amerikan filmi izleyicisi olduğumu

yadsıyacak değilim. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'nin saygın bir ülke olduğuna inanmak için başka nedenlerim de vardı: Faulkner'ın, Hemingway'in, Steinbeck'in, XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Baudelaire ve Mallarmé gibi büyük Fransız ozanlarını büyülemiş olan Edgar Allen Poe'nun ülkesiydi. Böyle kişiler orada fazla ağır çekmese de varlıkları bu topluma başka bir gözle bakılabileceğini gösterirdi. Buna karşılık, gerek yalnızca 1950-1960 döneminde, Bayar'ların, Menderes'lerin, Zorlu'ların Amerika Birleşik Devletleri'ne verdikleri değer, gerekse değerlendirmelerinde dayandıkları ölçütler bu ülkenin benim gönlüme göre bir ülke olmadığını anlamama yetmişti. Gene de, Edebiyat Fakültesi'ndeki öğrenciliğimin ikinci yılında, bir latince ya da italyanca dersinde, hocamız Garino Avrupalı bir bilim adamı için Birleşik Amerika'da çalışmanın hiç de onur verici bir şey sayılmadığını, adına yaraşır bilim adamlarının daha çok para için kendi üniversitelerini bırakıp Atlantik ötesine gidenlere dudak büktüklerini söylediği zaman çok şaşırdığımı hep anımsarım: ne olursa olsun, Birleşik Amerika bilim alanında baş döndürücü ilerlemelerin gerçekleştirildiği bir ülkeydi. Ama hocamız, ilk kesinlemesinin ardından, Avrupalı bilim adamının ekinsel zenginliğini vurguluyor, diyelim ki büyük bir fizikçi ya da matematikçinin araştırmalarından artan zamanlarda Platon'u, Sofokles'i özgün metinlerinden okuyarak “çevrenlerini genişlettiklerini”, hiçbir zaman insandan ve toplumdan kopmadıklarını söylüyordu. Beş altı yıl sonra, önemli bir Amerikalı bilim adamının: Norbert Wiener'in Cybernetics and Society'sinde de benzer gözlemlerle karşılaşmıştım: yazar Fransa'da bir fizik öğretmeninin lise laboratuarında bir deney sırasında buluverdiğini Amerika'da çok büyük paralarla kurulmuş laboratuarlarda çok ünlü bilim adamlarının yıllarca aradıklarını söylerken de, ikide bir Avrupalı düşünür ve bilim adamlarına göndermede bulunurken de hocamızın sözlerini anımsatmıştı bana. Norbert Wiener'in Amerikalı bir bilim adamı olduğunu, Amerika'da Avrupalı bilim adamları gibi bilim adamları, Avrupa'da da Amerikalı bilim adamları gibi bilim adamları bulunabileceğini unutmamak gerekirdi: her şey bir oran sorunuydu. Ama düşündürücü göstergeler de yok değildi: Einstein kuramlarını Avrupa'da, atom bombasını Birleşik Amerika'da geliştirmişti.

Öte yandan, bir de dönüp geriye bakalım dersek, lise düzeyindeki sınırlı bilgilerimiz bile, kuruluşu ve 1950'lere kadar gelişimiyle, Amerika Birleşik Devletleri'nin tarihinin, en azından ana çizgilerinde, insanlığı onurlandıran

bir tarih olduğunu söylemek gerekir. Hiç kuşkusuz, bu halkı oluşturacak ilk göçmen topluluklarının belirli toprakları ele geçirmek için yerli halkları ezme biçimleri eylemlerinin kara yanlarının ak yanlarından çok daha fazla olduğunu gösterir, İngiltere'ye karşı başlatılan bağımsızlık savaşı da yalnızca sözcüğün çağrıştırdığı nedenlerden kaynaklanmamış, ilk hızını tecimsel sorunlardan almıştır. Gene de daha 1787 yılında, büyük Fransız Devrimi'nden iki yıl önce hazırlanan ve bugün de yürürlükte olan Amerika Birleşik Devletleri federal anayasası demokrasi tarihinde çok görkemli bir başlangıçtır. Temelinde gene ekonomik nedenler yatmakla birlikte, kölelik düzenine son vermek için ülkenin bir bölümünün öteki bölümüyle büyük bir iç savaşa girişmesi ve utkuya ulaşması da bu ulusun yüzünü ağartan bir olaydır. İkinci Dünya Savaşı'nda özgürlükçü Avrupa'nın yardımına koşması da, sonraki yıllarda ülkede bir kez daha ortaya çıkan ırk ayrımcılığını olumlu biçimde sonuçlandırması da öyle.

Bu açıdan bakılınca, Amerika Birleşik Devletleri'ni Batı Avrupa'yla karşıtlaştırmak zorlaşır. Bir toplumun kökenleri o toplumun bugününü açıklamakta yeterli olmasa bile, işin içine değer yargısı katmadan "Amerikan uygarlığı" diyebileceğimiz şeyin kökenini Batı Avrupa uygarlığının oluşturduğunu yadsımak çok zor. Örneklerini sık sık görüyoruz, yalnızca demokrasi ve insan hakları alanında değil, sömürgecilikte de, dövüşkenlikte de kaynağını ondan alıyor. En küçük fırsatta, onun gibi kendini beğenmiş, bencil ve kıyıcı olabiliyor. Fazla fazla, öldürme aracı yaratımında onları geride bıraktığı gibi, sömürgecilik ve savaşçılıkta da aşıyor onları, bunların daha şeytansı, daha etkili biçimlerini buluyor. Örneğin sömürgeciliğe sıradan bir "ekonomik etkinlik", hatta eşitler arasında bir alışveriş görüntüsü verebiliyor. Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi toplumunun insanlarını öldürme rahatlığını da Batı Avrupa toplumlarından kalıt olarak aldığı söylenebilir. Öyle ya, bu konuda Batı Avrupalı'nın elleri hiç de temiz sayılmaz, Engizisyon mahkemelerinin "tanrısal" kararlarıyla insanların alanlarda, benzerlerinin gözleri önünde diri diri yakılması nice örnek arasında bir örnektir. Ancak, Amerika Birleşik Devletleri bu konuda da Avrupalı atalarını fazlasıyla aşar. Batı Avrupa'da yurttaş kıyımlarının siyasal ya da dinsel kurumlarca yapılmasına karşılık, Birleşik Devletler toplumunun XVIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar sürmüş olan kendine özgü "linç" tutkusu, çoğunlukla birkaç yüz yurttaşın bir araya gelerek adaleti yerine getirme biçimi, bir "sivil" kıyadır. Kaynağı ne olursa

olsun, toplulukların bir anda kendilerini cellada dönüştürmesi biçiminde ortaya çıkan bu yabanıl uygulamanın birkaç yüzyıl sürebilmiş olması düşündürücü bir göstergedir.

Ama tüm Amerikan toplumunun yabanıl bir toplum olduğunu mu kanıtlar bu gösterge? George Washington'ın, Abraham Lincoln'un toplumunu yabanıl bir toplum gibi görmenin bir başka yabanıllık olduğunu söylemek bile gerekmez. Ne var ki yalnızca linç olgusu bile bu toplumun yabanıl kıyıcı eğilimlere daha çok olanak veren bir toplum olduğunu yadsımayı zorlaştırır. Tarihçilerin, toplumbilimcilerin bu konuda daha kapsamlı ve daha tutarlı açıklamaları vardır kuşkusuz. Benim usuma gelen açıklamaların en önemlisiyse, "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" ilkesiyle en güçlülerin önünü açtıktan sonra, çağın en korkunç öldürme aygıtlarını bile özel kurumlara yaptırtan saltık anamalcı düzen. Bu nedenle, bir de bu düzen gittikçe insandan, toplumdan koparak kendi iç gereksinimlerini yarattığı, her şeyi kendi gereksinimlerine göre biçimlendirmeye başladığı, Bernanos'un çok anlamlı benzetmesiyle, "mitralyözlü adam"ı "adamlı mitralyöz"e dönüştürdüğü için, Amerika Birleşik Devletleri elli yılı aşkın bir süreden beri uğursuz bir dönem yaşamakta: ürettiğini tüketmek ve yerini daha gelişmişiyle doldurmak için, kendi topraklarından uzaklarda, Kore'de, Vietnam'da, Irak'ta savaşıp duruyor. Şimdi de, bu silahların en büyük üreticisinin kendisi olduğunu tüm dünya bilirken, sınırları içinde kitlesel öldürme silahları bulundurduğu gerekçesiyle bir başka devlete saldırma hazırlıklarında. Ama öyle görünüyor ki Amerika Birleşik Devletleri bir devletin bu türlü silahlar bulundurmamasını da aynı ölçüde geçerli bir saldırı nedeni olarak değerlendirebilir. Tıpkı Saddam Hüseyin'i can düşmanı sayarken, yirmi birinci yüzyılda kafa kol kesen Suudi Arabistan krallığıyla can ciğer kuzu sarması dost olabildiği gibi.

Bir süre önce, Fransız televizyonu TV5'te, 11 eylül olayının sonuçları üzerine Amerika Birleşik Devletleri'nin ünlü yazın adamlarıyla yapılan konuşmalar da doğruluyordu bu izlenimi. Bu yazarların kendi yöneticilerine yönelttikleri yergiler, yergilerinde çekinmeden kullandıkları aşağılayıcı sözcükler gerçekten çok geniş bir anlatım özgürlüğünden yararlandıklarını kanıtlıyordu: kimi yazarlar başkan Bush'u açık açık bir "görgüsüz kişi", bir "oy hırsızı", 11 eylülden sonra kendini kahraman gibi görmeye başlayan bir "salak" diye niteliyorlardı. Ama kimilerinin Amerika Birleşik

Devletleri'nde yazarın konumunun Fransa'da Fransız yazarın konumuna benzemediğini, burada yazarın düşüncelerine pek kulak asılmadığını vurgulamaları da ilginçti. Ne olursa olsun, ülkesinin genel yönelimine hiçbirinin katılmadığı görülüyordu: Paul Auster kendini Amerikalı'dan çok New York'lu saydığını, Amerika Birleşik Devletleri'nden tümüyle kopmuş bir New York devletinde yaşamaktan mutluluk duyacağını söylüyor, Arthur Miller'sa, son yıllarda ülkesinin yürüttüğü politikadan utanç duyduğunu kesinliyordu.

Öyle görünüyor ki gerçekten uygar bir ülke olmak için Paul Auster'ları hoşgörmek yetmiyor, aynı zamanda Bush'lara karşı Auster'lardan yana çıkmak gerekiyor.

1. 2. 2003